

YKSI KAMARI - KAKSI SUKUPUOLTA

Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset

YKSI KAMARI – KAKSI SUKUPUOLTA

Suomen eduskunnan ensimmäiset naiset

Eeva Ahtisaari

Merja-Liisa Hinkkanen

Mervi Kaarninen

Elina Katainen

Pirkko K. Koskinen

Maija Lintunen

Maria Lähteenmäki (kuvatoimittaja)

Pirjo Markkola (toimittaja)

Sari Oikarinen

Riitta Oittinen

Anne Ollila

Maritta Pohls

Alexandra Ramsay (toimittaja)

Irma Sulkunen

Eduskunnan kirjaston tutkimuksia ja selvityksiä 4

Eduskunnan kirjasto

Helsinki 1997

Alkuperäinen kirja

Etukannen kuva: Eduskunnan ensimmäinen istuntosali oli vuosina 1907—1917 Palokuntatalolla. Kuva: Eduskunnan kuva-arkisto

Kansi: Maija Sohlman

Taitto: Tarja Kettunen

Kustantaja: BTJ Kirjastopalvelu Oy, Helsinki 1997

Painopaikka: Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 1997

ISBN 951-692-402-6

ISSN 1237-8720

Verkkokirja

Toimitus ja taitto on tehty Eduskunnan kirjastossa keväällä 2017.
ISBN 978-951-53-3666-8 (pdf).

Verkkokirjassa on julkaistu alkuperäisen kirjan artikkelit ja kuvat siltä osin kuin oikeudenhaltijat on tavoitettu julkaisulupaa varten. Tämän takia verkkokirja ei ole alkuperäisen kirjan kanssa täysin identtinen.

Museoviraston kuvat (paitsi kuvat s. 168, 189 ja 263) on hankittu [Finnasta](#) lisensillä [CC BY 4.0](#). Museoviraston kuva sivulla 168 on Museoviraston luvalla kuvattu painetun kirjan sivulta 195. Työväen Arkiston kuvat sivuilla 44, 86 ja 159 ovat Työväen Arkiston luvalla kuvattu painetun kirjan sivuilta 65, 108 ja 186.

Alkuperäinen painettu kirja on lainattavissa Eduskunnan kirjastossa osoitteessa Aurorankatu 6, Helsinki.

LUKIJALLE

Vuosi 2017 on Suomen itsenäisyyden juhluvuosi. Tänä vuonna on myös kulunut 110 vuotta siitä, kun yksikamarisen eduskunnan ensimmäiset vaalit järjestettiin ja valtiopäivät kokoontuivat ensi kertaa ilman säätyä. Vuoden 1907 valtiopäivistä alkoi myös naiskansanedustajien aika Suomessa: 200 uuden kansanedustajan joukossa oli 19 naista.

Vuoden 1906 äänioikeusuudistus antoi Suomen naisille täyden äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden. Uudistus oli kansainvälisestikin vertaillen radikaali. Vanhoillisesta säätyedustuksesta siirryttiin kertaheitolla moderniin valtiopäiväjärjestelmään.

Naisten äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden toteutuminen on tärkeä virstanpylväs Suomen historiassa. Eduskunnassa tätä muistettiin järjestämällä 1.6.2016 juhlaistunto sen kunniaksi, että naisten äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden mahdollistava valtiopäiväjärjestys ja vaalilaki hyväksyttiin 110 vuotta sitten. Eduskunnan kirjasto puolestaan kunniotti naisten täysien poliittisten oikeuksien toteutumista kokoamalla viime vuonna aiheesta kattavan tietopaketin verkkosivuilleen.

Eduskunnan kirjasto on nostanut esille ensimmäisten naiskansanedustajien historiaa aikaisemminkin. Vuonna 1995 pidetty näyttely *”Minä kumminkin käytän puheenvuoroa”* kertoi eduskunnan ensimmäisistä kansanedustajanaisista. Näyttelystä syntyi idea ensimmäisiä naiskansanedustajia käsittelevästä kirjasta. Vuonna 1997 Eduskunnan kirjasto julkaisi BTJ Kirjastopalvelu Oy:n kustantaman kirjan *Yksi kamari – kaksi sukupuolta*. Kirja tarkastelee siirtymää yksikamariseen eduskuntaan kansanedustajanaisten kautta. Ensimmäisten kansanedustajanaisten elämäntarinat asetetaan kirjassa historialliseen viitekehykseensä.

Ensimmäisten kansanedustajanaisten tarinat kiinnostavat edelleen. *Yksi kamari – kaksi sukupuolta* -kirjaa lainataan yhä ahkerasti kirjaston kokoelmasta. Jotta yhä useampi voisi tutustua ensimmäisten kansanedustajanaisten työhön, on Eduskunnan kirjaston hallitus päättänyt julkaista kirjan artikkelit verkkokirjana. Verkkokirjassa julkaistaan ne artikkelit, joiden kirjoittajat ja kuvaoikeuksien haltijat on tavoitettu julkaisulupaa varten.

Haluan kiittää artikkelien kirjoittajia ja heistä erityisesti Maritta Pohlsia, joka esitti meille ajatuksen kirjan uudelleenjulkaisemisesta. Lisäksi haluan kiittää alkuperäisen kirjan kustantajaa, toimittajia ja kuvatoimittajia sekä kuvaoikeuksien haltijoita heidän myötävaikutuksestaan uudelleenjulkaisuun.

Toivon, että verkkokirjan kautta yhä useampi voi tutustua yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden sekä kansakuntamme ensimmäisten kansanedustajanaisten historiaan. Antoisia lukuhetkiä!

Helsingissä toukokuussa 2017

Erika Bergström
Eduskunnan kirjaston johtaja

SISÄLLYSLUETTELO

UUDEN KAMARIN KYNNYKSELLÄ [8](#)

Irma Sulkunen
NAISTEN ÄÄNIOIKEUS MEILLÄ JA MUUALLA [9](#)

Pirkko K. Koskinen
ÄÄNIOIKEUDEN LAINSÄÄDÄNTÖHISTORIAA
(julkaistu vain painetussa kirjassa)

TYÖLÄISNAISET SALIN PUOLELLA [23](#)

Elina Katainen
WALLOON JA WAPAUTEEN! MARJA RAUNIO [24](#)

Maria Lähteenmäki
YRITTÄJÄ JA TYÖVÄENJOHTAJA IDA AALLE-TELJO [42](#)

Elina Katainen ja Riitta Oittinen
NAULANISKUJA PORVARIN RUUMISKIRSTUUN:
MIMMI KANERVO JA SANDRA LEHTINEN [59](#)

Maria Lähteenmäki MARIA PAASO LAINE —
PELOTON PERÄPOHJALAINEN [84](#)

Elina Katainen
JENNY NUOTION PIIPAHDUS PARLAMENTISSA [99](#)

Sari Oikarinen
HILJA PÄRSSINEN — TYÖVÄENLIIKKEEN
POLIITIKKO JA RUNOILIJA [103](#)

Pirjo Markkola
ANNI HUOTARI TYÖLÄISÄITIEN EDUSTAJANA [121](#)

Irma Sulkunen MIINA SILLANPÄÄ — SILLANRAKENTAJA	<u>139</u>
“KOKO MAAILMA KATSOO MEITÄ”	<u>149</u>
Mervi Kaarninen HEDVIG GEBHARD: PELLERVOSSA, PARLAMENTISSA JA PUUTARHASSA	<u>150</u>
Merja-Liisa Hinkkanen ja Maija Lintunen ALEKSANDRA GRIPENBERG — TAISTELIJA JA KANSAINVÄLINEN NAISASIANAINEN	<u>166</u>
Eeva Ahtisaari HILDA KÄKIKOSKI: OPETTAJA, PUHUJA JA POLIITIKKO NAISEN ASIALLA	<u>186</u>
Mervi Kaarninen LIISA KIVIOJA JA IIDA VEMMELPUU — OPETTAJATTARIEN LYHYT PARLAMENTTIURA	<u>203</u>
Maritta Pohls EVELIINA ALA-KULJU JA HILMA RÄSÄNEN — KAKSI MAALAISNAISTA EDUSKUNNASSA	<u>213</u>
Anne Ollila VAHVOJEN NAISTEN PUOLESTAJAPUHUJAT: LUCINA HAGMAN JA ALLI NISSINEN	<u>233</u>
Alexandra Ramsay DAGMAR NEOVIUS — NAINEN JA KAKSOISKOTKA	<u>248</u>
KIRJOITTAJAT	<u>271</u>

UUDEN KAMARIN KYNNYKSELLÄ

Vaalitoimitus Ylihärjän Kankaan kylässä 15-16.3.1907 pidetyissä ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Kuva: Museovirasto

Naisten äänioikeus meillä ja muualla

Kun toukokuun 25. päivänä 1907 yhdeksäntoista suomalaista naista asteli valtiopäivien juhlallisiin avajaisiin, he tiesivät tekevänsä historiaa. Missään muualla ei naisia ollut tätä ennen nähty miesten suvereenisti hallitsemalla parlamentaarisella areenalla -ja kesti vuosikymmeniä, ennen kuin samassa laajuudessa nähtiinkään. Koskaan aiemmin eivät myöskään kaikki yhteiskuntaluokat olleet olleet parlamentissa yhtä tasa-arvoisesti edustettuina kuin Suomen uudessa, yksikamarisessa eduskunnassa. Niinpä nämäkin yhdeksäntoista ensimmäistä edustivat maansa naisten koko kirjoa piioista ja tehtaalaisista emäntiin ja opettajattariin; olipa joukkoon mahtunut edustaja harvalukuisesta aatelistakin. Itsenäisyyttä Venäjästä hakeva Suomi tapaili näin ensiaskeliaan sekä sukupuolten että luokkien välisen demokratian uranuurtajana eikä ihme, että monet uteliaat katseet kääntyivät seuraamaan tätä merkillistä näytelmää.

NAISTEN ÄÄNIOIKEUDEN ALKUHISTORIA

Naisten äänioikeus ei vuonna 1907 ollut sinänsä mikään uusi asia, vaan sitä oli erilaisin sovellutuksin kokeiltu monissa maissa jo vuosikymmeniä ennen Suomea. Esimerkiksi New Jerseyssä veroa maksavat naiset olivat äänestäneet vuodesta 1787 asti, mutta kiinnostavaa kyllä, menettäneet oikeutensa vuonna 1807 miesten yleisen äänioikeuden toteuduttua. Niin ikään Pitcairnin saarilla nai set olivat saaneet äänioikeuden jo vuonna 1838 eli tuntuvasti ennen varsinaisen äänioikeusliikkeen syntyä.

Näitä yksittäisiä tapauksia yhtenäisemmän linjan muodostivat Pohjois-Amerikan ja Australian siirtokuntien naisten äänioikeutta

radikaalisti laajentaneet parlamenttiuudistukset. Prosessi käynnistyi Wyomingista vuonna 1870, eteni 1890-luvulla Coloradoon, Idahoon ja Utahiin sekä Tyynen valtameren siirtomaissa Uuteen Seelantiin ja Etelä- ja Länsi-Australiaan. Vuonna 1902 naiset saivat äänioikeuden koko Australian liittovaltion vaaleissa ja sen vana vedessä loputkin mantereen osavaltiot laajensivat vuoteen 1908 mennessä yleisen äänioikeuden koskemaan myös naisia. Amerikassa sitä vastoin liike ensirynnistyksen jälkeen hidastui, mikä oli omiaan luomaan myös siellä kasvupohjaa englantilaistyyppiselle militantille suffragetismille.

Tähän naisten äänioikeuden varhain toteuttaneiden maiden joukkoon Suomi liittyi vuonna 1906, ensimmäisenä maana Euroopassa. Norja seurasi pian perässä myöntämällä naisille vuonna 1907 osittaisen ja vuonna 1913 täyden äänioikeuden. Vuoteen 1915 mennessä muutkin Skandinavian maat Ruotsia lukuun ottamatta olivat toteuttaneet molempia sukupuolia koskevan poliittisen demokratian.¹

Kansallisvaltion tasolla naisten äänioikeuden uranuurtajia olivat siis Uusi Seelanti, Australia ja Suomi ja jokainen näistä maista on vuorollaan korostanut omaa ensimmäisyyttään sukupuolittain tasa-arvoisen kansalaisuuden toteuttamisessa. Jokaisella on myös ollut hyvät perustelut aseteamalleen järjestykselle.

Uusi Seelanti oli kiistatta ensimmäinen valtio, jossa naiset saivat äänioikeuden vuonna 1893. Sen eduksi on myös luettu rodullisen tasa-arvon soveltaminen kansalaisoikeuksiin; maorinaiset saivat äänioikeuden samaan aikaan valkoisten eli *pakehan* naisten kanssa. Vaalikelpoisuutta Uuden Seelannin naisille ei sen sijaan myönnetty eivätkä he sitä edes tavoitelleet. Tämä uudistus viivästyi alahuoneessa vuoteen 1919 ja ylähuoneessa peräti vuoteen 1944 asti.²

Australialaiset tutkijat ovatkin tällä perusteella mielellään korostaneet omaa asemaansa. He ovat huomauttaneet, että tosiasiaa naisten täydellinen poliittinen tasa-arvo toteutui varhaisimmin juuri Australiassa: ensin Etelä-Australiassa 1894 ja koko Liittovaltiossa vuonna 1902. Mutta myöskään

Australiassa naiset eivät oikeudestaan huolimatta käyttäneet vuosikausiin vaali kelpoisuuttaan eivätkä edes kiivaimmat äänioikeustaistelijat suostuneet alkuvuosina periaatteellisista syistä valtiopäiväehdokkaiksi. Esimerkiksi Etelä-Australiassa ensimmäinen nainen valittiin parlamenttiin vasta vuonna 1959. Australian etuasemaa äänioikeuden pioneerina on sumennanut myös maan harjoittama rotupolitiikka. Päinvastoin kuin useimmissa osavaltioissa, poliittiset oikeudet rajattiin liittovaltion vaaleissa vain valkoisille. Alkuperäisväestö, aboriginaalit, pääsivät niistä osallisiksi raskaan alistuskauden jälkeen vasta vuonna 1962.³

Näitä Uuden Seelannin ja Australian äänioikeuslain rajoituksia vastaan on ollut helppo korostaa Suomen äänioikeuden täydellisyyttä ja sitä kautta ykköspaikkaa 'todellisen' demokratian toteutuksessa ja etenkin sen aktiivisessa soveltamisessa. Astuihan meillä vuonna 1906 voimaan, paitsi luokkien ja sukupuolten välinen poliittinen tasa-arvo, myös länsimaissa poikkeuksellinen yksi kamarinen valtiopäiväjärjestelmä ja lisäksi naiset myös käyttivät alusta asti täydessä mitassa sekä äänioikeuttaan että vaalikelpoisuuttaan.

URANUURTAJAMAIKEN VERTAILUA

Ensimmäisiä maita ja yleensäkin naisten äänioikeuden toteutumisjärjestystä tarkasteltaessa huomio kiinnittyy asetelman paradoksaalisuuteen. Prosessi käynnistyi etäisissä periferioissa, siirtokuntien äärilaidoilla ja Euroopan takamailla, eteni sieltä kulttuurisia keskuksia kohti ja saavutti vasta kiivaiden taistelujen jälkeen vanhan mantereen imperiumit ja liberaalin äänioikeus liikkeen syntysijat. Äänioikeusliikkeen voima ja varhaisuus ei siis kansainvälisessä mitassa juuri lainkaan korreloinut suotuisan lopputuloksen kanssa, pikemminkin päinvastoin. Sato korjattiin ensin pohjoisen kituliailla pelloilla ja etäisten siirtomaiden aavoilla preerioilla ja vasta sitten kansalaisoikeustaistelun urbaanimmilla parnassoilla.⁴

Tästä syystä koko ilmiötäkään ei ehkä ole järkevää tarkastella vain teoreettisen kansalaisuusanalyysin ja

sukupuolittuneen suffragetismin näkökulmasta, kuten erityisesti angloamerikkalaisessa tutkimuksessa on ollut tapana, vaan lähtien ennemminkin varhaisten äänioikeusmaiden omista poliittisista, sosiaalisista ja kulttuurisista reunaehdoista. Tarkastelemalla erikseen, millaisia kytkentöjä parlamentaariset uudistukset kussakin maassa saivat, voidaan paremmin eritellä, mitkä piirteet mahdollisesti yhdistivät, mitkä erottivat äänioikeuden uranuurtajamaita toisistaan. Sitä kautta voidaan myös varovasti edetä äänioikeusreformia koskevien yleisten johtopäätösten tekemiseen.

Kiinnostavaa on esimerkiksi havaita, että suuresta maantieteellisestä etäisyydestä huolimatta Uudella Seelannilla, Australialla ja Suomella oli eräitä kulttuurisia yhtäläisyyksiä, joiden voi ainakin otaksua vaikuttaneen sekä äänioikeuskysymyksen varhaiseen aktivoitumiseen että naisten poliittisia oikeuksia puolustavien asenteiden vahvistumiseen.

Ensinnäkin jokainen näistä maista oli äänioikeusreformin aikaan voimakkaassa poliittisessa käymistilassa. Brittiläisen kansain yhteisön siirtomaat hakivat erillisyyttä emämaastaan ja pyrkivät parlamentaarisilla uudistuksilla terävättämään omaa kansallista profiiliaan. Ne valjastautuivat radikaalin demokratian koekentiksi, joissa ainakin teoriassa haastettiin monet vanhan mantereen taloudelliset, poliittiset ja sosiaaliset pakot ja legitiimeiksi vakiintuneet käytännöt. Erillisyyden hakeminen emämaasta siis selvästi ruokki poliittisen ilmapiirin radikalisoitumista, mutta toisaalta sitä jarrutti jyrkän etnisen rajan vetäminen alueiden alkuperäisiin asukkaisiin. Australiassa tämä ilmeni avoimena alkuperäisväestöön kohdistuvana rasismina, mutta myöskään Uudessa Seelannissa käytännön tasa-arvo maorien ja *pakehan* välillä ei toteutunut periaatteessa yhtäläisistä kansalaisoikeuksista huolimatta.⁵

Toiselta puolen linjanveto alkuperäisväestöön ja ei-eurooppalaiseen siirtolaisväestöön korosti nimenomaan valkoisen kansalaisuuden erityisluonnetta ja oli omiaan häivyttämään sukupuoli rajan merkitystä oikeuksien ja velvollisuuksien ensisijaisena jakoperusteena. Valkoisen naisen oikeudet nähtiin myös suojana,

ei vain emämaan herruutta vaan myös sisältäpäin uhkaavaa rodullista epäpuhtautta vastaan.⁶

Vaikka Suomessa poliittinen asetelma oli hiukan toinen maan ”alkuperäisväestön” tavoitellessa irtaantumista tsaarinvallasta ja vaikkarodullisesti ja sosiaalisesti huomattavan homogeeninen väestö poikkesi selvästi siirtomaiden kansallisesta moniaineisuusudesta, yhteistä Tyynen valtameren valtioiden kanssa oli kuitenkin kansallista erillisyyttä emämaasta korostava tendenssi. Täälläkin yhteiseksi mielletty ulkopuolinen uhka lähensi eri väestöryhmiä, liudensi erityisesti sukupuolten välisiä intressiristiriitoja ja loi näin sisältäpäin edellytyksiä kansalaisuuskäsitteen radikaalille tulkinnalle.

Hyvää tukea tälle tendenssille tarjosi kunkin maan vahvasti agraarinen väestöpohja. Pioneeriajan ihanteet- itsenäisen talon poika, *‘yeoman’*, ja sen naispuolinen vastinpari, toveri, kumppani, *‘colonial helpmeet’*- jäsensivät molemmissa Tyynen valtameren valtioissa sukupuolten välistä suhdetta senkin jälkeen, kun ankarimmasta raivauskaudesta alettiin siirtyä järjestäytyneempiin ja tuotantorakenteeltaan eriytyneempiin yhteiskuntaoloihin. Kulttuuriin oli sisäistetty malli, jonka mukaan toimeentulon ensisijaisena perustana oli sekä tuottava sukupuolten välinen kumppanuus, että työvoiman ja -kunnan takaava luja perhe.⁷

Sama malli päti pitkälle myös Suomeen. Kovat ulkoiset elin ehdot ja tiukka taistelu pieniltä viljelmiltä saatavasta elannosta puristivat täälläkin periaatteellisen keskustelun sukupuoliristi riidoista minimiin. Erona Tyynen valtameren valtioihin olivat kuitenkin Suomen äärimmäisen nurinkuriset äänioikeusolot⁸, mikä yhdessä kumppanuutta painottavan sukupuolijärjestelmän kanssa nosti meillä naiset poikkeuksellisen keskeiseen asemaan tavoiteltaessa demokraattisia oikeuksia ja määritettäessä modernin kansalaisuuden sisältöä. Muutoinkin Suomen poliittinen rakenne sai kansallisessa oikeustaistelussa ratkaisevasti toisen hahmon kuin Uuden Seelannin ja Australian brittiperinteelle nojaava puolue ja valtiopäiväjärjestelmä.

Naisten äänioikeus toteutui ensin siirtokuntien äärlaidoilla ja Euroopan takamailla, eteni sieltä kulttuurisia keskuksia kohti ja saavutti vasta kiivaiden taistelujen jälkeen vanhan mantereen. Suomen varhainen äänioikeusuudistus kytkeytyi emämaa Venäjän sisäpoliittisiin ratkaisuihin. Valtiopäivä uudistuksen mahdollistavaa keisarin manifestia luetaan suurlakon aikana Helsingin Senaatintorilla jo kolmatta päivää 6.11.1905. Valokuvaaja Emil Rundman. Kuva: Museovirasto.

Kiinnostavia yhtäläisyyksiä löytyy myös, kun tarkastellaan itse äänioikeustaistelua kussakin kolmessa maassa. Vaikka poliittiset ryhmittymät poikkesivatkin toisistaan, radikaalia vaalireformia vaativat kansalaisjärjestöt olivat silti yllättävän samankaltaisia. Silmiinpistävin oli protestanttiselta pohjalta nousevan raittius kysymyksen keskeinen rooli äänioikeusliikkeen organisoitumisessa ja erityisesti naisten vaalivallan puolesta esitetyissä perusteluissa.

Sekä Etelä-Australiassa että Uudessa Seelannissa naisten äänioikeusliike organisoitui Naisten Kristillisen Raittiusjärjestön, Valkonauhan, sisällä. Valkonauha oli molemmissa maissa ensimmäinen ja kannatuspohjaltaan laajin naisjärjestö, joka ohjelmallisesti asettui naisten kansalaisoikeuksien näkyväksi äänitorveksi. Onnellisen kodin ja terveen kansakunnan tärkeimpänä uhkakuvana nähtiin miesten juoppous, jonka etenkin

kultaryntäyksen vuosina väitettiin vakavasti horjuttavan nuoren maan muutenkin epävakaa sosiaalista järjestystä ja synnyttävän hillittömyydellään kotien perustaa kalvavia uusia siveettömyyden pesäkkeitä. Tämän rappion pysäyttämiseksi naisten oli liitouduttava, voitettava virallinen status kansalaisuudelleen ja päästävä sitä kautta vaikuttamaan sekä kotien puhtauden turvaamiseen, että terveen ja elinvoimaisen kansakunnan rakentamiseen.⁹

Myös Suomessa äänioikeustaistelu ja raittiuskysymys kietoutuivat tiukasti yhteen jopa niin, että kieltolain ja poliittisen demokratian vaatimus nähtiin oikeastaan saman kokonaisuuden eri puolina. Samoin alkoholin käytön ja kotiin/kansakuntaan kohdistuvan uhan välinen yhteys argumentoitiin meillä yllättävän samoin sanakääntein kuin maapallon toisella puolella. Olennaista oli raittiin itsekurin avulla pystyttää vahva moraalinen varustus kotien puhtauden ja kansallisen yhtenäisyyden tueksi, jotta niin sisältä kuin ulkoakin uhkaavat vaarat kyettäisiin mahdollisimman tehokkaasti torjumaan.¹⁰

Näistä yleisistä yhtäläisyyksistä huolimatta kullakin kolmella maalla oli kuitenkin myös omat äänioikeuskertomuksensa, joissa tilannekohtaiset poliittiset tapahtumat solmiutuivat jäljittelemättömällä tavalla yleisiin sosiaalsiin ja kulttuurisiin tendensseihin. Suomen äänioikeuskertomus oli yksi dramaattisimmista ja sen tuloksetkin olivat tästä syystä poikkeuksellisen radikaalit.

SUOMEN ÄÄNIOIKEUSKERTOMUS¹¹

Poliittinen tausta

Suomessa, kuten monissa muissakin maissa, äänioikeusliikkeen ideologiset juuret palautuivat voimakkaasti nationalismiin. Sen sylissä kasvoi sekä naisten emansipatorinen liikehdintä, että rahvaan radikaaliksi kääntynyt poliittinen järjestäytyminen. Nationalismi toimi myös keskeisenä käytevoimana konkreettisen äänioikeustaistelun puhkeamisessa 1900-luvun alkuvuosina.

Tuolloin Venäjä - kansainvälis-poliittisen tilanteen uhkaamana ja pyrkiessään turvaamaan tehokkaammin koillisen rajansa alkoi purkaa Suomen erityisaseman turvaavia perustuslakeja ja asetuksia ja liittää rajamaata tiukemmin yhteyteensä. Nämä niin kutsutut sortotoimenpiteet synnyttivät Suomessa ennennäkemättömän mobilisaatioaalton, jonka toinen kärki suuntautui laittomien toimenpiteiden estämiseen ja Suomen erityisaseman palauttamiseen, mutta toinen sai milteipä sosiaalivallankumouksellisen leiman. Näytti siltä kuin alemmissa väestöryhmissä kauan kasvanut tyytymättömyys olisi äkkiä alkanut purkautua avoimeksi kapinoinniksi. Kaikkien järjestöjen kannatusluvut kääntyivät huimaavaan nousuun, mutta ennen kaikkea työväenliike murtautui valtavalla voimalla suomalaisen teollisuustyöväestön ja kansainvälisesti poikkeuksellisessa mitassa myös maatyöväestön ja torppariston keskuuteen.

Tässä yhteydessä äänioikeudesta tuli poliittisen taistelun ydinkysymys. Siihen oli helppo kiteyttää sekä Venäjän Suomeen kohdistamat vääryydet, että ennen kaikkea nelisäätyjärjestelmän ylläpitämä sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus. Tämä koski paitsi äänioikeutta vailla olevia naisia myös valtaosaa miehiä. Eli vastakkainasettelu ei muodostunut -kuten useimmissa muissa Euroopan maissa äänioikeutettujen miesten ja äänioikeudettomien naisten välille, vaan valtiollisia oikeuksia säätynsä perusteella nauttivien ja koko muun, poliittisesti alisteisen, väestönosan välille.

Työväestö ja äänioikeusliikkeen mobilisoituminen

Jos äänioikeuskysymys ei Suomessa tarjonnutkaan otollista kaikupohjaa sukupuoliristiriidan puhkeamiselle, se sitä vastoin muodosti erinomaisen maaperän sosialistisen liikkeen leviämiselle. Tätä asiantilaa vuonna 1899 puolueeksi organisoitunut työväenliike hyödynsi taitavasti. Jo 1890-luvun lopulla se oli asettunut sekä naisia että miehiä koskevan yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannalle, mutta erityisesti niin kutsuttuina sortovuosina ohjelma kieltolakivaatimukseen kytkettynä lanseerattiin väellä ja voimalla suurten joukkojen tietoisuuteen. Molemmat vaatimukset liitettiin myös Sosialidemokraattisen puolueen ohjelmaan.

Oman kiinnostavan lisänsä asetelmaan toi työläisvoittoinen raittiusliike, joka Suomessa toimi myös molempia sukupuolia integroivana laajapohjaisena kansallisuusliikkeenä. Naisten rooli liikkeessä oli alusta lähtien vahva ja niin porvarillisten naisasiayhdistysten kuin työväenliikkeenkin johtavat naiset toimivat saman valtakunnallisen kattojärjestön näkyvillä paikoilla. Näkökantojenerot naisasiassa jäsensivät myötääänioikeuskysymyksessä eivät yhteistyötä kariuttaneet, vaikka keskusteluissa saatettiin välistä ottaa rajustikin yhteen.

Naisten erittäin vahva asema raittiusliikkeessä viittaakin siihen, että vuosisadan vaihteessa raittius yhdisti suomalaisia naisia äänioikeusvaatimustakin tehokkaammin. Mutta päinvastoin kuin angloamerikkalaisissa maissa, tilanne ei johtanut naisten alkoholinvastaiseen erillisjärjestäytymiseen ja muodostanut sitä kautta siltaa naisten äänioikeusliikkeeseen. Sukupuolen mukaan eriytymätön liike ohjautui ennemminkin kokonaisuudessaan tukemaan sosialistivetoista yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden vaatimusta.

Naisliikkeen ristiriita

Tämä ajoi yläluokkaisen naisliikkeen erikoiseen asemaan. Se oli kansainvälisen mallin mukaan sitoutunut ajamaan naisten äänioikeutta, mutta ajatuskin koko oikeudenoman rahvaan sisällyttämisestä vaatimuksen piiriin tuntui monista mahdottomalta. Lisäksi asetelmaa mutkistivat naisliikkeen pääjärjestöjen puoluekytkennät: Suomen Naisyhdistys oli sitoutunut lähinnä Suomalaiseen puolueeseen, Naisasialiitto Unioni perustuslaillisiin. Erityisesti ruotsinkielisille perustuslaillisille koko laajapohjainen eduskuntaudistus oli kauhistus. Uhkasihan se romuttaa heidän vuosisataisen poliittisen hegemoniansa!

Ennen kiihkeintä taisteluvaihetta naisliikkeen ristiriitainen asema ei ollut puhjennut näkyväksi vaan sen edustajat olivat kaikessa rauhassa voineet omalla tavallaan pyrkiä naisten äänioikeuden laajentamiseen vallitsevan edustusjärjestelmän puitteissa. Poliittisen tilanteen kiristyessä ja alempien väestöryhmien

vaatimusten käydessä yhä äänekkäämmiksi ristiriita työväestön äänioikeusliikkeen ja naisasianaisten tavoitteiden välillä puhkesi kuitenkin avoimeksi propagandasodaksi. Työväenliikkeen johtavat naiset tekivät kaikkensa paljastaakseen porvarillisen naisliikkeen strategian, joka heidän mukaansa oli: kerätä ensin eri yhteiskuntaluokkien naisten mahdollisimman laajapohjainen tuki ja saada sen turvin äänioikeus ylempien väestöryhmien naisille. Tiukimpia äänensävyjä käytti sosiaalidemokraattien Hilja Pärssinen, joka tähdensi:

"Heille onkin äänioikeuskysymys 'naisasia', jolla tahtovat saman luokan naiset tehdä täysin samanarvoisiksi saman luokan miesten kanssa, mutta meille se on 'työväenkysymys', jolla tahdomme nostaa sorretut taloudellisesti korkeammalle. Erotus heidän ja meidän pyrkimystemme välillä ei siis ole muodollinen vaan oleellinen." ¹²

Tässä tulenarassa tilanteessa Naisasialiitto Unionin pyrkimykset nostaa naisten äänioikeutta esiin naisasiana Berliinissä vuonna 1904 pidetyn kansainvälisen naiskonferenssin päätösten mukaisesti olivat tuhoon tuomitut. Sen sijaan alemmat väestöryhmät alkoivat mielenosoituksillaan ja järjestäytyneellä joukkovoimallaan taivuttaa myös aiemmin vastahankaisia säätyjä ja puolueita yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kannalle. Kaikesta painostustoiminnasta huolimatta lopullinen ratkaisu tuli sittenkin yllättäen.

Ratkaisu

Vuoden 1905 lopulla Venäjällä puhjenneet levottomuudet levisivät myös Suomeen ja kärjistyivät emämaan mallin mukaan suurlakoksi. Kun yhteydet Venäjään katkesivat, myös virallisen järjestysvallan ote herposi ja muutamana syksyisenä päivänä kaikki näytti Suomessa mahdolliselta. Yhä lukuisammiksi, äänekkäämmiksi ja vaativammiksi käyvät kansanjoukot tulvahtivat kaduille. Vallankumouksen henki levisi niin kaupunkien kaduille kuin etäisten kylien kujille.

Erityisesti Suomen maaseudulla liikehdintä sai omintakeisen muodon. Siellä rajat sääty- ja puolueyhmittymien kesken yksinkertaisesti näyttivät menettävän merkityksensä suuren mobilisaatioaalton pyyhkiessä yli maan. Eri kansalaisjärjestöt lomittuivat toisiinsa ja sukupuolittain eriytmättömällä yhteistoiminnalla ilmaisivat kollektiivisen tahtonsa sekä laajapohjaisen eduskuntauudistuksen, että kieltolain toteuttamisesta.

Pääkaupungissa majaileva venäläinen virkavalta joutui ahtaalle. Vallankumoushaksieskaloitunutta tilanne oli nopeasti tukahdutettava ja rauha palautettava Venäjän turvallisuuden kannalta tärkeään rajamaahan. Helsingistä välitettyjen tietojen pohjalta keisarivalta katsoikin viisaimmaksi taipua sekä perustuslaillisten vaatimukseen 'laillisen järjestyksen' palauttamisesta maahan että alempien väestöryhmien ajamaan äänioikeusuudistukseen. Päätöksensä keisari vahvisti niin kutsutulla marraskuun manifestilla ja seuraavana vuonna eli vuonna 1906 viimeiset säätyvaltiopäivät hyväksyivät laillisessa järjestyksessä sekä yksikamarisen eduskuntalaitoksen että yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden. Näin Suomessa siirryttiin miltei väkisin vallankumouksellisella hyppäyksellä Euroopan vanhakantaisimmasta edustusjärjestelmästä maanosan radikaaleimpaan. Ja siinä samalla kaikki täysi-ikäiset suomalaiset naiset saivat täydet poliittiset oikeudet, ensimmäisinä Euroopassa.

Naiseuden politisoituminen

Ennen lopullista ratkaisua esitettiin kuitenkin vielä oma kiinnostava näytelmänsä. Keisarillisen manifestin yllättämien porvarillisten ryhmien oli koetettava pikavauhtia kuroa umpeen sekä sosiaalidemokraattien etumatka puoluejärjestäytymisessä että vakuutettava uudet äänestäjäjoukot lojaaliudestaan keisarin päätökselle. Heti suurlakon päättymisen jälkeen pidetyt puoluekokoukset ilmoittivatkin hyvässä järjestyksessä asettuvansa yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden sekä yksikamarisen eduskunnan kannalle, perustuslailliset tosin enemmänkin kuin vastahakoisesti.

Naisasiayhdistyksistä Naisasialiitto Unioni toipui yllätyksestä Suomen Naisyhdistystä nopeammin. Suurlakkolevottomuuden tauottua se nopeasti ja näkyvästi hyväksyi täyden poliittisen demokratian ja alkoi lisäksi herkkää poliittista vainua osoittaen synnyttää epäilyjä siitä, sovellettaisiinko yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta sittenkään naisiin. Valtava propagandakoneisto pantiin käyntiin naisten aktivoimiseksi oikeuksiensa puolustamiseen. Organisoitiin joukkokokouksia, pidettiin mielenosoitusmarseja, laadittiin julkilausumia ja samalla tietysti koetettiin houkutella jäseniä omiin vielä heiveröisiin puolueriveihin.

Taisteluun naisten sieluista tempautuivat pian myös vanhasuomalaiset naiset eivätkä sosiaalidemokraattisetkaan naiset enää pitäytyneet yhtä tinkimättömästi yhteisrintamassa miesten kanssa kuin sortovuosien kuumementamassa tilanteessa oli ohjelmallisesti vaadittu. Naiseus politisoitui eduskuntauudistusta edeltävinä toivon ja pelon kuukausina ja seuralaisena sukupuollittunut kansalaisuus alkoi vähä vähältä kiinnittyä nuoren demokratian perusrakenteeseen.

Voitto vai sattuma?

Mikä siis on loppupäätelmä suomalaisten naisten äänioikeudesta? Taistelivatko naiset sen todella itse vai tapahtuiko kaikki sittenkin ikäänkuin sattumalta, suotuisten poliittisten konjunktuurien seurauksena, suuren kansallisen draaman huomaamattomana sivutuotteena?

Omassa kulttuurisessa kontekstissaan suomalaiset naiset epäilemättä hankkivat äänioikeutensa siinä missä miehetkin. He seisoivat itsestäänselvästi tapahtumien polttopisteessä jo silloin kun äänioikeusoloja rauhallista tietä problematisoitiin. He osallistuivat kaikkeen vanhoja rakenteita sisältä päin kovertavaan kansalaisjärjestäytymiseen rinta rinnan miesten kanssa ja lopulta he antoivat lyhentämättömänä panoksensa siihen taisteluun, jossa säätyvallan viimeiset rippeet valtavalla joukkovoimalla rusennettiin ja moderni demokratia luokka- ja sukupuolikohtaisine demokratioineen asetettiin sijaan. Kokoavasti voikin todeta, että

erillistoiminnalla naiset tuskin olisivat äänioikeuttaan kovinkaan paljon laajentaneet, mutta vielä vähemmän luultavaa on, että miehet olisivat omin voimin yleistä ja yhtäläistä äänioikeutta saavuttaneet.

Suomen poikkeuksellisen radikaalilla äänioikeushistorialla oli epäilemättä vaikutuksensa siihen, millaiseksi naisten rooli maan poliittisessa elämässä sittemmin muotoutui. Itsetietoisesti naiset asettuivat ehdolle jo ensimmäisissä yksikamarisissa eduskuntavaaleissa ja avasivat 19 läpimenneellä edustajallaan parlamentaarisen uran, jolle muualta maailmasta saatiin samassa mitassa odottaa seuraajia vuosikymmenien ajan.

1. *Suffrage and Beyond: International Feminist Perspectives*. ed. Caroline Daley and Melanie Nolan. Auckland University Press, Auckland 1994, 1-22, 349-352; Fulford, Roger, *Votes for Women: The Story of a Struggle*. Faber and Faber, London 1957, 328-329; Evans, Richard, *The Feminists: Women's Emancipation Movements in Europe, America and Australia 1840-1920*. London 1977.

2. Grimshaw, Patricia, *Women's Suffrage in New Zealand*. Auckland University Press, Auckland 1987; Grimshaw, Patricia, "Women's Suffrage in New Zealand Revisited: Writing from the Margins". *Suffrage and Beyond* 1994, 25-41.

3. Oldfield, Audrey, *Woman Suffrage in Australia: A Gift or a Struggle?* Cambridge University Press 1992; Margarey, Susan, "Why Didn't They Want to be Members of Parliament? Suffragists in South Australia". *Suffrage and Beyond* 1994, 67-88; Bacchi, Carol, "The 'Woman Question'". *The Flinders History of South Australia*. Ed. Eric Richards. Wakefield Press 1986, 403-432; *Gender Relations in Australia: Domination and Negotiation*. Ed. Kay Saunders and Raymond Evans. Harcourt Brace 1992.

4. Nolan, Melanie and Daley, Caroline, "International Feminist Perspectives on Suffrage: An Introduction". *Suffrage and Beyond* 1994, 1-24; Sulkunen, Irma, "The Women's Movement". *Finland: People. Nation. State*. Ed. Max Engman and David Kirby. Hurst, London 1989, 178-191; Perttilä, Mikko, "Naisten poliittisen äänioikeuden toteuttaminen". *Naiskuvista todellisuuteen*. Gaudeamus, Hämeenlinna 1984, 152-162.

5. Uuden Seelannin ja Australian historian yleispiirteistä esim. *The Oxford History of New Zealand*. Ed. W.H. Oliver with B.R. Williams. The Clarendon Press, Oxford 1981; Sinclair, Keith, *A History of New Zealand* (revised edition). Penguin Books 1988; Macintyre, Stuart, *The Oxford History of Australia*, vol. Oxford University Press, Melbourne 1990; Grimshaw, Patricia- Lake, Marilyn- McGrath, Ann- Quartly,

Marian, *Creating a Nation 1788-1990*. McPhee Gribble Publishers 1994.

6. Curthoys, Ann, "Citizenship, Race, and Gender: Changing Debates Over the Rights of Indigenous Peoples and the Rights of Women". *Suffrage and Beyond* 1994, 89-106.

7. Dalziel, Raewyn, "The Colonial Helpmeet: Women's Role and the Vote in Nineteenth Century New Zealand". *The New Zealand Journal of History* 2/1977, 112-123; Bacchi 1986, 405-413; Olssen, Eric and Levesque, Andree, "Towards a History of the European Family in New Zealand". *Families in New Zealand Society*. Ed. Peggy G. Koopman-Boyden. Merhuen/ Wellington 1978.

8. Ks. Pirkko K Koskisen artikkeli tässä antologiassa.

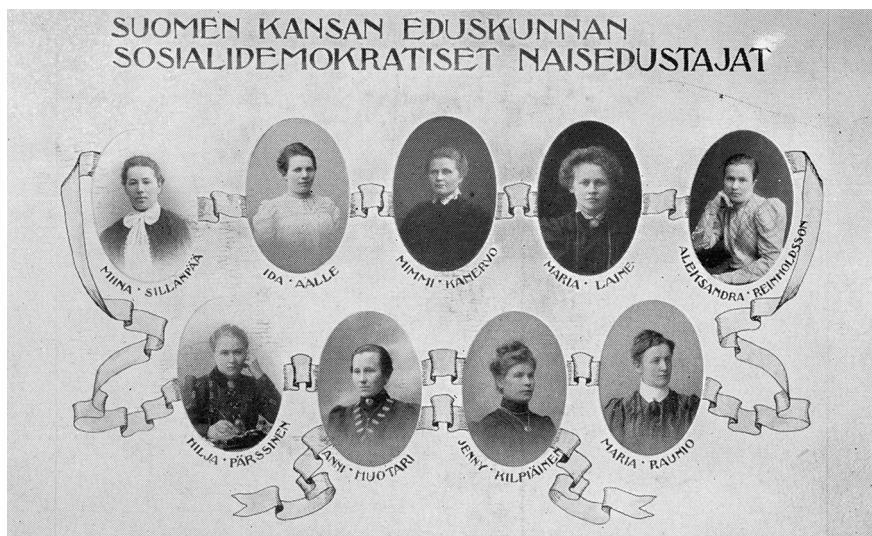
9. Grimshaw 1978; Oldfield 1992; Bunkle, Phillida, "The Origins of the Women's Movement in New Zealand: The Women's Christian Temperance Union 1885-1895". *Women in New Zealand Society*. Ed. Phillida Bunkle and Beryl Hughes. Allen and Unwin 1980, 52-76.

10. Sulkunen, Irma, *Raittius kansalaisuskontona: Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. SHS, Helsinki 1986, 17-40; Sulkunen, Irma, "Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus". *Kansa liikkeessä*. Toim. Risto Alapuro - Ilkka Liikanen - Kerstin Smeds - Henrik Stenius. Kirjayhtymä, Helsinki 1987, 157-175.

11. Katsaus perustuu tekijän artikkeleihin "The Women's Movement". *Finland: People.Nation.State* 1989. 178-192; "Finland A Pioneer in Women's Rights" (myös saksaksi, ranskaksi ja espanjaksi). *Finfo* 7/96. 90 years of Full Political Rights II; "Paradoksien äänioikeus". *Boken om vårt land* 1996. *Festskrift tili professor Matti Klinge*. Otava, Söderström&Co, Helsinki 1996, 331-339 sekä seuraaviin teoksiin: von Alftan, Märtha, *Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa*. Joensuu 1966; Innala, Aune, *Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä*. Joensuu 1967; Jussila, Osmo, *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899-1914*. Helsinki 1979; Kilpi, Sylvi-Kyllikki, *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Pori 1953; Kurki, Hannele, "Naisten äänioikeus 80 vuotta". *Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan monisteita* 1/1986; Mustakallio, Sinikka, *Suomalaisen naisen vapaushistoria*. Helsinki 1988; Puoli vuosisataa naisasiatyötä. *Suomen Naisyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu 1884-1934*. Helsinki 1943; Rajainen, Maija, "Yleiset äänioikeusteoriat ja naisten äänioikeusliike Suomessa." *Historiallinen Aikakauskirja* 195 9; Rajainen, Maija, "Maamme naisasialiikkeen ulottuvuuksista työväestön naisten keskuuteen ennen eduskuntalaitoksemme uudistusta v. 1906". *Historiallinen Arkisto* 76. Helsinki 1978; Seitkari, O., "Eduskuntalaitoksen uudistus 1906". *Suomen kansanedustuslaitoksen historia V*, Helsinki 1958; Tuominen, Uuno, "Säätiedustuslaitos 1880-luvun alusta vuoreen 1906". *Suomen kansanedustuslaitoksen historia III*. Helsinki 1964.

12. Kilpi 1953, 75.

TYÖLÄISNAISET SALIN PUOLELLA

Sosiaalidemokraattiset kansanedustajanaiset vuonna 1907. Kuva: Työväen Arkisto.

WALOON JA WAPAUTEEN! MARIA RAUNIO

TYTTÖ KIRKOSSA

Jos vieraillet Gösta Serlachiuksen taidesäätiön galleriassa Mäntässä, pysähdy hetkeksi pienen ruskeaan sävytetyn öljyvärimaalauksen eteen. Siinä virsikirjaa käsissään pitelevä, mustaan pukuun, tummaan huiviin ja kirjavaan esiliinaan pukeutunut tyttö seisoo Keuruun vanhan kirkon käytävällä. Kasvoissa on vielä hivenen lapsen pehmeyttä ja kirkas katse kohdistuu alttariin. Tyttö on Saarisen Maiju, tuleva agitaattori ja sosialistinen kansanedustaja. ¹ Kuva on tallentunut kankaalle kesällä 1889, jolloin pitäjänräättälin tytär Maria Saarinen oli 17-vuotias. Sen maalasi nuori Axel Gallén, joka noina vuosina käytti mallinaan Keurusseudun luontoa ja ihmisiä säätyläistöstä köyhimpiin mökkiläisiin. Mitä taulu sitten kertoo mallistaan ja tämän lapsuuden ympäristöstä?

PIETISMI JA NATIONALISMI KEURUULLA

Gallenia alueelle veti ajan hallitsevan taidesuunnan vaatimus kuvata arkipäivän todellisuutta ja kansaa omassa elämänpiirissään. Tavoitteena oli niin ikään etsiä suomalaisuutta aidoimmillaan ja sitä kuvaamalla synnyttää kansallista taidetta. Ehkäpä Maiju edusti Gallenille nuoren suomalaisen rahvaannaisen ihannetta. Viattomuus, vaatimattomuus ja uskonnollisuus olivat perusta, jolle kansakuntaa olisi hyvä rakentaa.

Marian lapsuutta sävytriikin pietismi, joka oli saanut vahvan jalansijan alueella 1800-luvun puolivälissä. Saariset olivat läheisissä tekemisissä paikkakunnan kirkkoherrana 1880-luvun taitteeseen olleen tunnetun herännäispapin F. H. Bergrothin kanssa. Seuraavalla vuosikymmenellä varttuneiden maailmaa alkoi kuitenkin herännäisyyden ohella hallita uusi usko, kansallisuusaate, jonka ensimmäisiä kannattajia Keuruulla olivat Bergrothin perheen nuoret.

Gallen ei ollut ainoa fennomaanisen sivistyneistön edustaja, joka 1880-luvulla hakeutui Sisä-Suomeen toiviomatkoillaan. Taiteilijanalkujen ja ylioppilaiden kiinnostus seudun maisemia ja rahvaan elämää kohtaan juonsi jo Runebergin teksteistä. Vetovoimaa lisäsi käsitys Keuruulla puhutun suomen kielen kauneudesta. ² Samana kesänä, jona Maria oli Gallenin mallina, kansallinen innostus kosketti jokaista Keuruun kirkonkylällä asuvaa. Paikkakuntalaisten kollektiiviseen muistiin jäi kunnansairaalan hyväksi järjestetty kesäjuhla, joka vuosien mittaan ja osallisten saadessa lisää mainetta piirtyi yhä korkeampana paikallisen historian merkkipaaluna. Juhlien hohdokkuutta lisäsi alueella lomailevien, fennomaaneina tunnettujen säätyläisten aktiivinen osallistuminen. ³

Juhlat olivat pitkälti naisten yhteistyön tulosta: aloitteentekijänä oli kunnanlääkäri Warénin vaimo Elina ja juhlan yhteydessä toimitettujen arpajaisten voitot valmisti kirkonkylällä kokoontunut ompeluseura. Ohjelmisto lepäsi sekin suurelta osin naisten harteilla. Paikallislehden selostuksen mukaan *”illan loistokohta oli seuranäytelmä ‘Amalia ystävämme’ jota harvoin teatterissakaan saa nähdä niin hyvin näyteltävän kuin se täällä nyt sujuu”*. Esityksessä olivat mukana muiden muassa suomalaisen teatterin näyttelijä Saimi Swahn, tunnettu naisasianainen Elisabeth Löfgren sekä kuvernöörintytöt Aino ja Elli Järnefelt. Ainoa miesosa oli uskottu näiden veljelle Arvidille. Taiteilija Eero Järnefelt toimi kulissimaalarina apulaisinaan Gallén ja ruotsalainen taiteileva kreivi Louis Sparre. Juhlat pidettiin Saaristen naapurustossa, kauppias Damsténin pihalla, ja Maria kaiketi osallistui halukkaasti tilaisuuden valmisteluun. Erään tiedon mukaan hän olisi esiintynyt näytelmässään. ⁴

Mikä Maria Saarisen osuus juhlissa olikaan, on vaiheikkaan kesän täytynyt vaikuttaa innostavasti tiedonhaluiseen tyttöön. Ehkäpä Maria näitä julkisesti esiintyviä ja toimeliaita naisia katsellessaan sai paitsi aatteellisia virikkeitä, myös kimmokkeen ryhtyä harrastamaan lausumista ja näyttelemistä. Myöhempinä vuosina hän esiintyi lukuisissa suomalaisuus- ja raittiushenkisissä paikallisissa juhlissa.⁵

KÄSITYÖLÄISPERHE

Ennen kuin ryhdytään seuraamaan Marian polkua 1890-luvulle, palataan ajassa taaksepäin ja tutustutaan Saarisen perheeseen. Sen jäsenenä Maria todennäköisesti oppi sekä kantamaan vastuuta että katsomaan maailmaa avoimin silmin.

Syyskuun 3. päivänä 1871 vihittiin Keuruulla piika Kristiina Hellén ja räätäli Erland Saarinen. Pariskunta asettui asumaan kirkonkylälle, aluksi Kattaistoon, josta melko pian siirryttiin kirkkoherra Bergrothin virkatilansa mailta osoittamaan Kuuselaan. Seuraavana keväänä, 26. toukokuuta 1872, syntyi esikoistytär, jolle annettiin nimeksi Maria. Kummeiksi pyydettiin torppari Adam Kangas vaimoineen ja poikineen. Perhe kasvoi tasaiseen tahtiin ja viisi vuotta myöhemmin lapsia oli neljä. Kaksi nuorimmaista kuitenkin kuoli kulkutauteihin vuonna 1878.⁶

1880-luvun taitteessa Saariset muuttivat joksikin aikaa Tampereelle, mutta palasivat sitten Kristiinan vaatimuksesta Keuruulle rakentaen uuden talon keskeiselle paikalle kirkonkylään. Saarisen räätälinverstaasta tuli perheyritys, sillä sekä Kristiina että ennen pitkää myös Maria osallistuivat työhön. Vanhemmat olivat kiinnostuneita ammattialansa kehitysnäkymistä. Vielä 50 vuotta myöhemmin Erland muisteli ylpeänä perheen ensimmäistä ompelukonetta: *”Bergrothin pappilassa oli kyllä jo aikaisemmin pieni käsikäyttöinen, mutta meille hankittiin kirkonkylän ensimmäinen oikein suurempi kone. Sitä kävi katsomassa aluksi ihmisiä niin paljon, että tahtoi jo kyllästyttää, kun aina piti näytellä ja selvittää ja oli ahtaanlaiset paikatkin.”* Lisätulojen saamiseksi uudesta talosta vuokrattiin huone postitoimiston tiloiksi. Myöhempinä vuosina Saariset hoitivat myös kylän puhelinkeskusta.⁷

Käsityöläisinä vanhemmat kuuluivat kylän keskikerrokseen ja vaurastuivat ajan oloon. Saaristen talo oli iso ja hyvinhoidettu, kuten säilyneistä valokuvista voi päätellä. Perheen asemasta kyläyhteisössä kertoo kummissuhteiden verkosto: Marian torpparikummien jälkeen 12 sisaruksen kummeiksi ilmaantui vuosien myötä muun muassa nahkuri, leipuri, kanttori, kansakoulunopettaja ja poliisi. Vanhempiaan Maria muisteli myöhemmin arvostavasti esittäen samalla käsityksensä ”kunnan ihmisistä”: ”-minun ymmärtääkseni eivät vanhempani olleet sen huonompia ihmisiä kuin muutkaan, koskapa näin heidän joka päivä tekevän ahkerasti työtä, kuulin heidän iltoilla rukoilevankin ja lukevan.”⁸

Jonkinlaiseen varakkuuteen viittaa sekin, että Saaristen jälkikasvu kävi kansakoulun, mihin 1880-luvulla oli tilaisuus alle kymmenellä prosentilla lapsista. Tämä kertoo tietyn taloudellisen taustan lisäksi myöntämielisyydestä koulusivistystä kohtaan. Opintahjo oli Keuruun kirkonkylälle perustettu jo vuonna 1869. Koulu loi pohjaa kansallisuusaatteen omaksumiselle. Marian veljen kummi, kansankoulunopettaja Erland Salonen, oli paikkakunnan ensimmäisiä kansanvalistajia. Maria ei ilmeisestikään ollut Salosen oppilaita, koska koulu 1880-luvulla oli jaettu poika- ja tyttöosastoihin, mutta oli muiden nuorten tavoin tämän vaikutuspiirissä. Olihan esimerkiksi koululaisten paljon käyttämä lainakirjasto Salosen hoidossa. Pitäjän kesäjuhlissa opettajalla oli tapana pitää kansallismielisiä puheita.⁹

”ELÄKÖÖNHUUTO MIELIPITEEN JA AJATUKSEN VAPAUDELLE”¹⁰

Kun Keuruulle ruvettiin rakentamaan uutta kirkkoa vuonna 1889, saapui paikkakunnalle eri puolilta maata työn perässä kiertäviä kisällejä. Tällä tavoin ilmestyi Marian elämään maalarikaarle Kustaa Flinta. Kalle oli Mariaa yli 10 vuotta vanhempi ja ehtinyt jo perheellistyäkin: vaimo ja lapsi asuivat Iirissä.¹¹

Samoihin aikoihin saapui Keuruulle toinen reissusällä, suutari Eetu Salin, josta myöhemmin tuli työväenliikkeen johtavia agitaattoreita.

Salinin vaikutuksesta Maria tempautui ensimmäistä kertaa mukaan yhdistystoimintaan ja sai uutta miettimistä rakentaessaan 20-vuotiaan avoimuudella maailmankuvaansa. Maan ensimmäiset nuorisoseurat, raittius- ja työväenyhdistykset perustettiin 1880-luvulla. Kansanliikkeistä innostunut Salin alkoi puuhata Keuruullekin nuorisoseuraa. Vuoden 1892 perustamiskokouksessa pitämässään puheessa hän mainitsee seuran alulle panijoina olevan ”kansan lapset, työ luokkaan kuuluvat - koulusivistystä saamattomat nuoret”. Salin asetti vastakkain juuri vanhat ja nuoret - ei vielä rikkaita ja köyhiä. ”Vanhoja” edustivat eritoten valtionkirkko ja säätyvaltiopäivät. Uusi ”nuoriso aate” sen sijaan vaati Salinin sanoin tarkoittustaan vastaavampaa yhteiskuntajärjestystä ja todellista kansanvaltaa samoin kuin yleistä kansanvalistusta ja rajoittamatonta sananvapautta.¹²

Salin oli vaikuttava puhuja ja hänen ajatuksensa tuntuivat hätkähdyttävän paikkakuntalaisia. Keuruulla ei kukaties pappeja aiemmin ollut nimitelty ”kansansyöttöporsaiksi” ja ”verenimijöiksi”, koskapa Salin joutui vetäytymään seuran johdosta. Hänen kannustuksensa toimia vapaasti ja rohkeasti sekä mielipiteen ja ajatuksen vapauden puolustuksensa saivat kaikesta huolimatta myös vastakaikua. Kun Salin oli poistunut paikkakunnalta, jäi seuran toiminta Kalle Flintan ja Maria Saarisen vastuulle edellisen ollessa vuonna 1892 puheenjohtajan ja jälkimmäisen sihteerin toimessa. Seuran tunnukseksi otettiin kaiketi Salinin ehdotuksesta kehoitus ”Pyri vapauteen”.¹³

NAISEN TIE

Hetki ei vielä ollut otollinen seuran toiminnalle ja sen vetäjätkin saivat pian muuta ajattelemista. Maria huomasi alkuvuodesta 1893 odottavansa lasta. Uuden ajan tuulahduksia oli tunkeutunut elämään, mutta naisen ruumiillisuus, syntymän ja kuoleman muuttumattomalta tuntuva kierto alkoivat nyt ohjata sen kulkua. Marian äiti oli edellisenä vuonna synnyttänyt kymmenennen lapsensa ja seuraavien vuosien aikana äidin ja tyttären raskaudet seurasivat toistaan. Maria joutui niin ikään äitinsä tavoin kokemaan lasten menetykseen liittyvät tunteet. Vähittäinen muutos näkyi

kuitenkin siinä, että Kristiinan kolmestatoista lapsesta menehtyi pieninä kuusi, Marian seitsemästä lapsesta kaksi.

Flintan perheen esikoispoika Kaarle syntyi lokakuussa 1893 ja Erkki näki päivänvalon helmikuussa 1895. Toisen lapsen synnyttyä Maria ja Kalle ryhtyivät harkitsemaan naimisiin menoa. Avioliiton lykkäämiseen saattoi vaikuttaa Kallen ensimmäinen perhe. Toisaalta aviottomien lasten saanti ei ollut Keuruulla tavatonta, enimmillään joka viides lapsi syntyi pitäjässä avioliiton ulkopuolella. Kun Kalle ja Maria lisäksi elivät yhdessä kihlaparina ei asiaa liene kummeksuttu. Papin eteen kuitenkin astuttiin 15. heinäkuuta 1895.¹⁴

Vain kaksi viikkoa myöhemmin puolivuotias Erkki kuoli keuhkosairauteen. Samoihin aikoihin Maria alkoi odottaa kolmatta lastaan ja Aatto syntyi huhtikuussa 1896. Olli tuli maailmaan kesällä 1897, mutta kuoli kymmenkuisena aivokuumeeseen. Urho syntyi vuonna 1899 naapuripitäjässä Ruovedellä, jonne Flintat joksikin aikaa olivat muuttaneet ja kuudes poika, Niilo, seuraavana vuonna Keuruulla. Veljessarjan täydensi vielä Pauli, joka syntyi keväällä 1903.¹⁵

TYÖVÄENYHDISTYS JA ROUTAVUODET

Työväenyhdistys Keuruulle perustettiin helmikuun manifestin vuonna 1899. Juuri tuolloin kansallinen yhtenäistäminen alkoi kääntyä vahvasti rahvaan suuntaan. Tässä tarkoituksessa elvytettiin nuoriso- ja raittiusseuroja sekä perustettiin työväenyhdistyksiä. Toisaalta yhteiskunnallinen uudistusmieli ja ajatus mahdollisuuksien tasa-arvosta hallitsivat ajan keskusteluja. Yhdistyksen ensimmäisestä jäsenluettelosta löytyy muiden muassa Erland Saarisen nimi. Flintat - jotka noihin aikoihin olivat kansallisena mielenilmauksena muuttaneet nimensä Raunioksi - olivat Ruovedellä, eivätkä siten mukana perustamispuuhassa. Yhdistystä olivat rahvaan lisäksi synnyttämässä nuorsuomalainen kunnanlääkäri N.J. Arppe ja samaa aatesuuntaa edustanut, myöhemmin torpparitutkijana tunnettu Aksel Warén.¹⁶

Marian isä lienee ollut myötämielinen kansalliselle liikkeelle ja

Axel Gallén maalasi vuonna 1889 kaksi kirkkotyttö-aihetta. Teokseensa *Tyttö Keuruun vanhassa kirkossa* hän löysi mallikseen 17-vuotiaan räätelintyttären Maria Saarisen, josta tuli sittemmin Sosialidemokraattisen puolueen agitaattori ja kansanedustaja. Maalauksessa Maria seisoo psalmikirja kädessään kirkon keskikäytävällä. Nuoruuden vastakohtana käytävän päässä seisoo vanhus, kirkon pitkäaikainen suntio Fredrik Uskali. Maalaus: Gösta Serlachiuksen Taidesäätiö, Mänttä. Valokuvaaja: Yehia Eweis.

kiinnostui työväenyhdistyksen perustamisesta juuri tässä hengessä. Erland Saarisesta kerrottiin myöhemmin juttua, jonka mukaan hän oli eräänä kesänä vuosisadan taitteessa hauskuuttanut kyläläisiä kiipeämällä uuden kirkon tapuliin, seisomalla jonkin aikaa päällään ristin poikkipuulla ja ripustamalla lopulta mukaanottamansa *Uuden Suomettaren* ristiin. Siinä tämä suomalaisen puolueen äänenkannattaja oli liehunut koko iltapäivän hiljaisessa tuulessa.¹⁷

Työväenyhdistys piti toimintaa vireillä, vaikka kenraalikuvernööri Bobrikov hylkäsi sen perustamisanomuksen.¹⁸ Henki oli, että sääntöjä ei tarvitse alistaa Venäjän hallinnon vahvistettavaksi. Yhdistys harjoitti siten alusta pitäen jonkinlaista passiivista vastarintaa. Omaan lukutupaan tilattiin nuorsuomalaista *Keski-Suomea* ja *Uutta Suometarta*.¹⁹

Vuonna 1902 yhdistys rekisteröitiin Suomen ruotsalaisen työväenliiton haaraosastoksi, tähän kun ei tarvittu viranomaisten lupaa. Seuraavana vuonna sihteeriksi valittiin Kalle Raunio ja myös Maria alkoi osallistua iltamien järjestelyyn ja muihin rientoihin. Jäsenmäärä kääntyi samaan aikaan kasvuun ja edustettuna oli sekä paikkakunnan rahvas että herrasväki. Yhdistykseen liitettiin, koska ”*muuta toimivaa seuraa ei Keuruulla 1900-luvun alussa oikeastaan ollutkaan*”. Jäsenistön piiristä nousi myös ajatus perustaa Keuruulle työväen osuuskauppa, joka avattiin Saaristen talossa vuonna 1905.

20

Vuoden 1904 alusta Kalle hoiti puheenjohtajan tehtäviä. Jonkinlaiseen kansallismieliseen toimintaan tuona aikana viittaisi maininta kesäkuun 5. päivänä järjestetystä ”mielenosoituksesta”, joka tosin jäi melko vaisuksi. Samoihin aikoihin järjestettiin suurimmissa kaupungeissa kutsuntalakkokampanjoita.²¹ Oltuaan puolisen vuotta yhdistyksen keulamiehenä Kalle muutti yllättäen Yhdysvaltoihin.

Marian myöhemmin antaman selityksen mukaan Kallen pakotti matkaan ”*pääasiassa porvarillisten boikotteeraus kun rupesimme yhdessä toimimaan puolueessa*”.²² Tosiasiassa Keuruun työväenyhdistys liittyi puolueeseen vasta vuonna 1906. Todennäköisempää on, että muuton takana oli hallituksen vastainen toiminta porvariston rinnalla. Tähän ei sosialistisissa

piireissä suurlakon jälkeen enää mielellään viitattu. Juuri vuosina 1903-1905 monet vastarintaan osallistuneet joutuivat pakenemaan viranomaisia ulkomaille. Toisaalta siirtolaisuus ei tuolloin Keuruullakaan ollut enää tuntematon vaihtoehto. Kun paikkakunnalta 1800-luvun puolella oli vuosittain lähtenyt jokunen onnenetsijä Atlantin toiselle puolen, oli lähtijöitä 1900-luvun alussa jo nelisenkymmentä vuosittain.

Kallen lähtö jätti Marian viisine poikineen turvattomaksi, mutta avasi toisaalta tälle tietä tehtäviin, jotka tuohon aikaan olivat naisilta pääosin suljettuja. Heti elokuussa 1904 valittiin työväenyhdistyksen puheenjohtajaksi Samuli Rantanen ja sihteeriksi tuli nyt Maria. Seuraavana vuonna hän joutui jonkin aikaa hoitamaan myös puheenjohtajuutta, mikä oli harvinainen asema naiselle.²³

Marian sihteeriaikana syksyllä 1904 maanlaajuista huomiota herätti Voikkaan paperitehtaan lakko. Tapahtumat saivat alkunsa, kun tehtaassa työskennelleet naiset kyllästyivät työnjohtajansa harrastamaan hätyyttelyyn. Lakosta keriytyi useita kuukausia kestänyt rettelö, joka levisi muillekin paikkakunnille. Tehtaan naisten asema sai laajasti julkisuutta, kun lähes jokainen työväenyhdistys ja monet lehdet ottivat siihen kantaa. Keuruun työväenyhdistys päätti marraskuussa 1904 antaa lakkolaisille ”siveellisen ja aineellisen” kannatuksensa. Jonkinlaisen käsityksen Marian tuolloisesta yhteiskunnallisesta ajattelusta antaa niin ikään hänen laatimansa vastaus raittiusseuran lähettämään kirjeeseen, jossa tiedusteltiin työväenyhdistyksen kantaa väkijuomiin ja paheksuttiin avioliiton ulkopuolisia sukupuolisuhteita. Maria yhtyi raittiusseuran näkemyksiin, mutta esitti samalla, että raittiuden ja siveellisyyden toteutumiseksi olisi poistettava huonot asunnot ja pitkät työpäivät sekä taattava kaikille riittävän ja terveellisen ravinnon saanti kuten myös mahdollisuus sivistykseen. Eritoten palvelijoille suunnattava ”siveellinen opetus” ja ”sivistävät seurat” olisivat yksi ratkaisu ongelmaan.²⁴

Kun Raunion perheen tulevaisuus vuoden 1905 alussa oli kaikin tavoin avoin, sulkeutui siltä ennen pitkää yksi mahdollinen tie. Kalle sai heti Yhdysvaltoihin saavuttuaan töitä, mutta kuoli 3. maaliskuuta 1905 ilmeisesti kaivosonnettomuudessa.

”EI ARMOA VAAN OIKEUTTA”

Monien ikätovereidensa tavoin Marian aktiivisia kausi politiikassa alkoi suurlakon jälkeen, jolloin hän joutui kiperän valinnan eteen. Hän omaksui sosialistisen aatteen, jota sitten ryhtyi agitaattorina levittämään. Aatteen edistämiseksi hän päätti lähteä Keuruulta ja jättää poikansa vanhempiensa hoidettavaksi, näiden oman lapsiliudan jatkoksi. Ilmeinen syy lähtöön oli välirikko kylän herrasväen kanssa - niiden, joiden vaatettamisesta Maria oli saanut elantonsa. Nähtävästi myös Erland Saarinen joutui jonkinlaisen boikotin kohteeksi, koska hän vuonna 1906 ryhtyi haudankaivajaksi toimien tässä ammatissa yli 80-vuotiaaksi. Maria asusteli itsekin silloin tällöin lapsuudenkodissaan ja oli kirjoilla Keuruulla, mutta vietti loppuelämänsä suureksi osaksi muualla: eduskunnan istuntokausien aikana pääkaupungissa ja muulloin kiertelemällä puhujana ja toimittajana. Raunioiden nuorimmainen oli Marian lähtiessä kaksi ja veljessarjan vanhin 12-vuotias.²⁵

Maria muutti Tampereelle tietävästi heti suurlakon jälkeen marraskuussa 1905. Siellä hän oli jonkin aikaa Kansan Lehden konttoristina ja aloitteli myös puhujanuraansa naisten äänioikeuskomitean palveluksessa. Tämän jälkeen hän siirtyi Mikkelin piirin varsinaiseksi agitaattoriksi. Vuonna 1906 hän oli ensimmäistä kertaa mukana naisliiton edustajakokouksessa, joka pidettiin Viipurissa. Valtiopäiville Maria valittiin vuosiksi 1907-1909 Vaasan läänin itäisestä piiristä.²⁶

Mariasta tuli ahkera kirjoittaja sekä aloitteellinen ja äänekäs kansanedustaja. Hänen ajatusmaailmansa pohjavireenä säilyi kansanvalistuksen ja sitä seuraavan edistyksen idea. Keuruun työväenyhdistyksen naisosaston lippuun hän oli aikanaan kirjaillut tunnuksen ”Waloon ja wapauteen”; uudessa tilanteessa tämä ajatus alkoi yhä enemmän pitää sisällään sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimusta. Sen toteutumiseksi olisi myös naisten elämämpiiri otettava entistä enemmän huomioon yhteisiä lakeja laadittaessa. Naisen naimaiän korottamista koskevan anomusehdotuksensa yhteydessä kesäkuussa 1907 Maria kirjoitti: *”Kun naisilta onko kokonaan puuttunut suoranaista vaikutusvaltaa lainsäädäntöön, on tästä johtunut, että heidän on ollut alistuminen*

kaikkiin miesten laatimiin lakeihin, vaikkapa ne olisivat olleet kuinka hankalia ja sopimattomia naisille.”

Vaikka Maria tulikin uransa aikana ottaneeksi kantaa lukuisiin asioihin sotilasmiljoonista mielisairaaloihin ja kunnallislajeista naisten palkkaukseen, voidaan nostaa esiin kaksi kysymystä, joiden puolesta hän erityisesti uurasti: toinen oli köyhien äitien ja lasten asema, toinen kansansivistys. Nämä pyrkimykset nousivat hänen omista nuoruudenkokemuksistaan sekä myöhemmästä turvattomuuden tunteestaan ja nöyryytyksistä, joita hän leskiäitinä oli kotipaikkakunnallaan kokenut.

Maria oli saanut kunnalta vaivaisapua lastensa elannon turvaamiseksi. Nuorsuomalaisten äänenkannatrajassa *Keski-Suomessa* vihjailtiinkin ennen ensimmäisiä vaaleja Marian käyttävän hyväkseen yhteiskunnan tukea, vaikka sai hyvää palkkaa puhujan toimestaan. Kun eduskunnassa sitten kesällä 1907 käsiteltiin sosiaalidemokraattisten naisten aloitetta turvattomien naisten ja lasten aseman parantamiseksi, Maria pääsi purkamaan sydäntään kuvailemalla vaivashoidosta saamiaan kokemuksia *Sorretun voimassa*: *”No joko se nyt taas on pyytämässä”* ja *”mikseivät säästäneet silloin kun mies eli”* olivat mieleen painuneita huomautuksia. Myös huoliteltu ulkonäkö oli herättänyt pahennusta. Köyhän tuli näyttää köyhältä - vaikka ompelija olikin. Se mikä Marian toiminnassa luultavasti eniten narkästytti ylempiä säätyjä oli lasten jättäminen isovanhempien hoiviin. Kiertelevä agitaattori ei voinut samalla olla hyvä äiti.

Juuri köyhäinhoidossa Marian mielessä kiteytyi konkreettisimmin työväenliikkeen tunnus *”Ei armoa vaan oikeutta”*: hädänalaiset eivät itse olleet syypäitä vaikeuksiinsa, heillä oli oikeus yhteiskunnan tukeen eikä tuki edellyttänyt nöyristelyä tai takaisinmaksua. Mariakin toki lupasi maksaa saamansa avustukset takaisin, mutta *”tavalla jota ette odotakaan, nimittäin yhä enempi työskentelemällä siihen suuntaan, että kaikki turvattomat äidit ottavat oikeutensa vaatimalla oikeutettuna turvana sen ja enemmänkin kuin te hyvät porvarit nyt annatte armopalana, ’vaivaisavun’ nimellä”*. Maria oli myös oivaltanut, etteivät yhteiskunnan pahimpia elättejä olleet vaivaisavun saajat: *”Suokaa anteeksi hyvät porvarit, minulla*

on tapana teitä korkeine virkapalkkoinenne eläkettä valtiolta ottaessanne, tosiaankin nimittää yhteiskuntamme suursyötiläiksi.”

27

Omia kokemuksiaan sekä monien synnytysten aiheuttamasta kivulloisuudesta että imeväisikäisten lasten kuolemasta Maria hyödynsi, kun eduskunnassa mietittiin kunnallisten kättilöiden tarpeellisuutta. Asian olivat ottaneet esille porvarilliset naiset. Vaikka työläisnaisten edustajat monissa asioissa olivat näiden kanssa samoilla linjoilla, syntyi erimielisyys usein uudistusten toteuttamistavasta. Tässäkin kysymyksessä eri puolueiden naiset olivat kättilöiden palkkaamisen takana - kun taas monet miehet vastustivat uuden ja ”tarpeettoman” virkakunnan perustamista. Sosialistit kuitenkin halusivat laajentaa keskustelua rahvaannaisten elinoloihin ja käytännön mahdollisuuksiin hyödyntää tarjolla olevia palveluja. *Työläisnaissessa* Maria esitti uudistuksen pohjaksi Sosialidemokraattisen puolueen ohjelmassa olevaa vaatimusta maksuttomista lääkäripalveluista, lääkkeistä ja synnytysavusta.²⁸

Maria oli sivistysvaliokunnan jäsen vuoden 1908 ensimmäisistä valtiopäivistä edustajuutensa loppuun. Hän uskoi edistykseen ja valistuksen voimaan, samoin kuin ihmisissä itsessään olevaan tiedonjanoon. Hän kirjoitti myös sivistyksessä olevan ”pienten kansojen perusvoiman”. Keväällä 1908 eduskunnassa oli esillä lakiehdotus yleisestä oppivelvollisuudesta, jota Maria oli ollut sivistysvaliokunnassa käsittelemässä. Asiasta kirjoittaessaan hän esitti eräänlaista peruskoulumallia. Kansakoulut olisi säädettävä oppikoulujen pohjakouluksi, jolloin kansalaisten sivistyspohja olisi laskettu ”samanlaisten suunnitelmain perustalle”.²⁹

Myös tässä asiassa Maria toi esille periaatteiden ja käytännön ristiriidan. Hänen mukaansa lasten menestykselliseen koulutyöhön tarvittiin aineellisia edellytyksiä. Vielä tuohon aikaan varattomuus saattoikin estää lapsia menemästä kouluun, eritoten suurissa perheissä, joissa vaatteita ja kenkiä ei riittänyt koko lapsiliudalle. Myös nälkä ja sairaudet estivät köyhiä lapsia saamasta sivistystä. Käytännöllisenä parannuksena Maria puhui useaan otteeseen kouluruokailun puolesta.

KOHTALOKAS ÄÄNESTYS

Vuoden 1910 vaalien alla linjariidat Marian vaalipiirissä kärjistyivät. Pieni osa sosiaalidemokraattien eduskuntaryhmästä, muiden muassa Maria Raunio, Ida Aalle ja Anni Huotari, oli lipsunut ryhmäkurista pankkivaltuusmiesäänestyksessä ryhtymällä yhteistyöhön porvareiden kanssa. Kaupassa sosialisteille saatiin valtuusmiespaikka. Äänestyksen seurauksena Maria, toisin kuin muut samoin toimineet, poistettiin vaalien ehdokaslistalta.

Vaalipiirin kokouksessa jutun todettiin osoittavan, että Marialla oli ”revisionistisia taipumuksia”. Pudottamista paheksuttiin sekä puoluetoimikunnassa että eduskuntaryhmässä, jonka sihteeri kirjoitti *Sorretun Voimaan* Raunion olleen tunnollinen ja valistunut kansanedustaja. Sivistysvaliokunnassa hän oli todistanut ”omaavansa ainakin yhtä paljon tietoja kuin kuka tahansa niistä puolesta tusinasta kansakoulunopettajasta”, jotka istuivat samassa elimessä. *Työläisnaissessa* keskusteltiin niin ikään Raunion syrjäyttämisen perusteista. Marian vaalipiirin sosialistiset naiset olivat asiasta tuhtuneita ja valittivat päätöksestä puoluepuolesta. Naisten kerrotaan jopa uhanneen vaalilakolla. Itsenäisesti päätöksiä tekevä vaalipiirin toimikunta oli kuitenkin taipumaton ja *Sorretun Voimakin* ryhtyi kirjoittelemaan Mariasta ivalliseen sävyyn: entisestä toverista oli tullut ”Maiju-rouva”.³⁰

LÄNNEN KULTALAAN

Kansanedustajuuden päätyttyä Maria oli puolisen vuotta *Raivaajan* toimittajana Lahdessa. Tuolloin hän tapasi nahkuri Aaltosen, jonka kanssa kesällä 1910 matkusti Yhdysvaltoihin. Siviiliavioliitto solmittiin pian maahan tulon jälkeen. Syksyllä 1910 Maria valittiin amerikansuomalaisen sosialistijärjestön länsipiirin puhujaksi. Agitaattorina hän ehti kiertää puoli vuotta ja työtahti oli tiivis: ”*Organiseeraajamme M. Raunio-Aaltonen on pitänyt tammikuun 12. pv:stä huhtikuun 1. päivään 53 luentoa 3575 kuulijalle*”, todettiin piirin pöytäkirjassa. Kesäkorvalla hänet valittiin vastaperustetun *Toveritar*-lehden ensimmäiseksi toimittajaksi.

Tämä Yhdysvaltain ensimmäinen suomenkielinen naistenlehti ilmestyi Astoriassa, Oregonin osavaltiossa. Pieneen Columbia-joen suiston kalastajakaupunkiin oli vuosien mittaan kerääntynyt myös useita tuhansia suomalaisia kalastajia. Näiden toimesta perustettiin Astorian suomalainen sosialistiosasto vuonna 1904. Osaston lehti *Toveri* alkoi ilmestyä vuonna 1907. Naisten omaa lehteä suunniteltiin aiemminkin, mutta puuhaan ryhdyttiin vasta talvella 1911. Jo ennen perustamistaan *Toveritar* herätti ristiriitaisia tunteita ja erillistä naisten lehteä pidettiin turhana. *Toverissa* kuitenkin julkaistiin touko-kesäkuussa lukuisia julkaisemista puoltavia kirjoituksia. Maria saattoi osallistua keskusteluun kokemuksella, joka hänellä oli *Palvelijatar*- ja *Työläisnainen* -lehdistä.

Kun *Toverittaren* ensimmäinen numero Marian toimittamana ilmestyi heinäkuussa 1911, oli vastaanotto ristiriitainen. Tavoitteena oli selvittää naisille sosialismin teorioita ja innostaa näitä järjestäytymään. Tämä ei kuitenkaan kaikkia lukijoita innostanut vaan kerrotaan, että harva jaksoi lehteen perehtyä: palvelustyttöjen tilaamista *Toverittarista* vain osa avattiin postikääreistä ja haalien taloudenhoitajat saivat niitä viikottain kantaa sytykepaperiksi tai tyhjennettäviin tuhka-astioihin.

Maria ehti toimittaa lehteä kahdeksan numeroa. Syyskuun viidennen päivän *Toveritar* tuli lukijoiden luokse mustissa raameissa: Maiju Raunio oli kuollut. Voi kuvitella nuivan palautteen vaivanneen Mariaa, ilmeisesti siinä määrin, että tulevaisuuden näkymät yleensäkin alkoivat vaikuttaa synkiltä. Tietävästi huono terveys varjosti sekin edelleen elämää. Emme tiedä mitä Marian mielessä liikkui, kun hän syyskuuisena lauantai-iltana asettui nukkumaan Mrs. Mäkiseltä vuokraamaansa huoneeseen ja otti melkoisen annoksen unilääkettä. Seuraavana aamupäivänä vuokraemäntä löysi Marian syvässä unessa, illemmalla avuksi haettu lääkärikään ei enää saanut tätä hereille. Kuolinajaksi merkittiin 3. syyskuuta 1911 klo 20.30. Päivälleen 40 vuotta oli kulunut siitä toiveikkaasta juhlasta, jossa Kristiina Hellén oli liittänyt elämänsä Erland Saarisen elämään. Ennen pitkää vanhemmat saivat kuulla surusanoman Keuruulla. Raunioiden nuorimmainen oli tuolloin kahdeksanvuotias.

Marian hautajaiset olivat pienessä Astoriassa merkittävä

tapahtuma. Yleisöä oli Suomalaisen Sosialisti Klupin talolle *"kerääntynyt useita satoja henkilöitä. sekä osaston jäseniä, että muuta osaaottavaa yleisöä ja niitten joukossa utelijaita vanhoillisia, 'oikeauskoisia', lesdatialaisia, 'holirolleria' ja ties mitä kaikkea".* Osa joukosta oli tullut katsomaan *"mitä sosialistit kuolleelle tekevät"*, sillä kirkollisen siunauksen sijasta vainajan saattoivat matkaan toverien tervehdykset. Seppeleen laskivat muiden muassa aiemmin Suomessa työläisaktivisteina vaikuttaneet Aino ja Aku Rissanen sekä Hilda Saraste-Sandberg.

Arkku kuljetettiin Columbia-jokea pitkin Astorian hautausmaalle, jossa se laskettiin maan poveen osaston mieskuoron laulaessa kehtolaulua. Tilaisuuden päätteeksi kaikui vielä Marialle tuttu Työväen marssi: *"Käy eespäin väki voimakas, äl orjajoukko halpa täst' alkain ole ..."* ³²

TYTTÖ TAIDEGALLERIASSA

Saarisen Maiju katsoo yhä totisena ohi yleisön, joka nykyisin kuljeksi kirkkotyttö-maalauksen editse Gösta Serlachiuksen taidekokoelman tiloissa Keuruusta sittemmin lohkaistussa Mäntän kunnassa. Mäntän vanhan patruunan G. A. Serlachiuksen sukulaispojan perustaman taidekokoelman ensimmäinen hankinta vuonna 1912 lienee ollut juuri *Tyttö Keuruun vanhassa kirkossa*.

Taulun maalaaja, joka vuonna 1907 muutti nimensä Akseli Gallen-Kallelaksi ja josta tuli kansallisen taidesuuntauksen johtohahmoja - *"kansallismaalariksikin"* mainittu - totesi vuoden 1918 sisällissodan jälkitunnelmissa kirkkotyttönsä menettäneen viattomuutensa: tytön kohtalo oli murheellinen, koskapa tästä oli tullut työväenliikkeen agitaattori. Gallén oli ollut tyytyväisempi siihen kansaan, josta hän Keuruulla ollessaan kirjoitti: *"Tuntuu niin kuin paras aina jäisi pois, kun kerron talonpojista. - mikä minua niin ihastuttaa on heidän lakooninen puheensa. Ja miellyttävät minua nekin, jotka ovat vilkkaat, joiden silmät kiiltävät ilosta, että on vieraita -".* Itsetietoisien ja tarpeitaan ilmaisevan kansan kohtalo oli toki murheellinen vuonna 1918. Mutta millainen se olisi ilman näitä sosialistisia agitaattoreita, sosiaalisten uudistusten tienraivaajia? ³³

1. *Maailmannavan elämää. Keski-Suomen merkitys suomenkielisen kansallisen kulttuurin ja taiteen muotoutumisessa vuosina 1880-1917.* Toim. Marketta Mäkinen. SKS. Helsinki 1994; Ks. myös Gallen-Kallela, Aivi, "Koko elämäni on siveltemässäni! Akseli Gallen-Kallelan neljä matkaa Keruulle". *Karhunsoutaja. Keurusselän seuran 50-vuotisjuhlajulkaisu.* Keuruuprint. Keuruu 1993.

2. *Maailmannavan elämää* 1994; Antero Varelius, *Suomen kansaa. Kansatieteellisiä havaintoja suuriruhtinaskunnan alueelta.* SKS. Helsinki 1985. Ilm. ruotsiksi ja saksaksi 1848, 45.

3. Vihola, Teppo, *Keuruun ja Pihlajaveden historia 1860-1917. (Vanhan Ruoveden historia III:3).* Keuruu 1983, 388-389; Rainio, Jussi, "Maria Raunio – virstanpylväitä raivaajan tien varrelta". *Keuruun joul* 1970.

4. *Keski-Suomi* 23.7. ja 13.8.1889; Jukonen Hannes, "Muistorikkaat arpajaiset Keuruulla". *Keuruun kirja*, toim. Hannes Jukonen, Kerava 1928, 304; *Suur-Keuruun Sanomat* 1959: 59 ja 67; Rainio 1970; Häkli, Pekka, *Arvid Järnefelt ja hänen lähimaailmansa.* WSOY. Helsinki 1955, 175-1976; Vihola 1983, 272 ja 388.

5. Rainio 1970.

6. *Keuruun srk, vihittyjen, syntyneiden ja kuolleiden luettelot 1871-1878.* Kansallisarkisto (KA); "Vanha haudankaivaja kertoo...", *Sisä-Suomi* 8.7.1928; Aaltio, E. A., "Lapsuuteni kirkonkylä." *Karhunsoutaja.* Keurusselän seuran kotiseutujulkaisu 1959, 32.

7. "Vanha haudankaivaja kertoo..."; Aaltio 1959, 32.

8. Esim. *Keuruun joul* 1970, 8; "Puhe. Pitänyt kansakoululasten hyväksi pidetyssä iltamassa Helsingissä 1907 Maria raunio". *Työläisnainen* 38/1907, 302.

9. Vihola 1883, 355-356; Hällfors, Lydia, *Äidin muistelmia.* Porvoo 1924, 60.

10. Eetu Salinin (ES) puheesta *Keuruun nuorisoseuran perustamistilaisuudessa* vuonna 1892. ES:n arkisto. Kansan arkisto (Ka).

11. Vihola 1883, 428.

12. Rantanen, Samuli, *Kirkko luokkataistelun synnyttäjänä Keuruulla*, 3. Käsinkirjoitettu muistelmä. Keuruun työväenyhdistyksen arkisto. Työväen Arkisto (TA); Rainio, Jussi, *Ihmiskä työväenliikettä Keuruulla. Keuruun työväenyhdistys 1899-1972.* Keuruun työväenyhdistys. Suur-Keuruun Sanomat Oy:n kirjapaino 1972, 4.

13. Vihola 1983, 405.

14. Vihola 1983, 33; *Keuruun srk, vihittyjen ja syntyneiden luettelot 1895.* KA.

15. Keuruun srk, syntyneiden ja kuolleiden luettelot 1895-1901. KA; Tiedon viimeisen lapsen syntymästä on ystävällisesti etsinyt Keuruun kirkkoherranvirastossa sijaitsevista 1900-luvun alun kirkonkirjoista Virve Hoskari.

16. Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Hanki ja jää. Helsinki 1994, 64 ja 68.

17. Aaltio, E. A. 1959

18. Kujala, Antti, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905*. SHS. Helsinki, 68.

19. Aaltio, E. A., "Kerran kesällä Keuruulla." *Karhunsoutaja* 1959, 64-67.

20. Rainio 1972, 8-12 ja 1970; Vihola 1983, 244 ja 248.

21. Rantanen. Keuruun työväenyhdistyksen arkisto. TA.

22. Sdp:n arkisto, kansio "Lahden agitaattorikurssit 1906", Maria Raunion hakemus. TA.

23. Rainio 1972, 61; Sdp:n arkisto, kansio "Lahden agitaattorikurssit 1906", Maria Raunion hakemus. TA.

24. Rainio 1972, 20 ja 36.

25. "Herännyt velvollisuudentunto", *Sorretun voima (SV)* 2.8.07; Vihola 1983, 322.

26. *Kansan lehti 1899-1924*. Tampereen Työväen kirjapaino 1924, 145.

27. "Turvattomain lasten hoitokysymys eduskunnassa", *SV* 22.7. ja "Herännyt velvollisuudentunto", 24.7.1907 ja 2.8.1907.

28. Vuoden 1907 valtiopäivien pöytäkirja, 2262-2265; "Kätilöapua köyhille synnyttäjille", *Työläisnainen* 29/1907.

29. "Yleisestä oppivelvollisuudesta"; *Työläisnainen* 18/1908.

30. *SV* 31.12.1909 ja 10.1.1910; Salmela-Järvinen, Martta, "Ensimmäisen eduskunnan naisia: Maria Raunio." *Keuruun joulou* 1970.

31. *SV* 25.9.1911; *Amerikan Suomalaisen Sosialistijärjestön ensimmäisen piirikokouksen pöytäkirja*, Ast. Ore. 21.-27.4.1911. Länsipiirin piirikomitean kustantama. Työväenliikkeen kirjasto (TLK).

32. Tietoja Raunion Yhdysvalloista oleskelusta: *Toveritar Kymmenvuotias 1911-1921*, Ast. Ore, Toveri Press, 7-10 ja 29-30; *Toveri kymmenvuotias 1907-1917*, Ast. Ore 1917, Toveri Press, 90-95 ja 123-125. TLK; *Toveri* 6.9.1911; *Työläisnainen* 37-

38/1911; "Maiju Raunion hautajaiset. Sosialistit hautaavat sivistyneitten tavalla."
Toveri 18.9.1911.

33. Maritta Pitkänen (toim.), Akseli Gallen-Kallela Gästă Serlachiuksen kokoelmassa
Prinssi Eugenin Waldemarsuddessa. Tryckproduktion AB 1990, 53 ja 7; Simpanen,
Marjo-Riitta, "Kuvataiteilijoiden Keski-Suomi. " Maailmannavan elämää 1994, 76.

YRITTÄJÄ JA TYÖVÄENJOHTAJA IDA AALLE-TELJO

Eräänä toukokuuisena aamuna 1919 musta auto kaarsi Marian sairaalan pihasta kohti Helsingin lääninvankilaa. Porttien kolahtaessa kiinni autosta nousi vanki, entinen kansanedustaja Ida Aalle-Teljo. Espanjantaudin näännyttämä, kalpea ja verkkaisesti asteleva nainen talutettiin sisään. Tämä hämmästyí, kun näki tuomitsijansa. Osa tuomioistuimen jäsenistä oli nuorehkoja, osa "aivan poikasia", jotka istuivat vangin saapuessa pöydillä ja puhelivat leppoisasti. Ida Aalle-Teljo oli jännityksestä huolimatta närkästynyt kohtelustaan. Hänen mielestään tuomareiden käyttäytyminen oli asiatonta. Oikeuskäsittelyn jälkeen tuomioistuin katsoi toteen näytetyksi, että "kapinan yhtenä johtohenkilönä" Ida Aalle-Teljo oli syyllistynyt valtiopetokseen. Rangaistukseksi hän sai kaksitoista vuotta kuritushuonetta ja menetti kansalaisluottamuksensa viideksitoista vuodeksi. Vangin närkästys oli vaihtunut järkytykseksi. Vaikka hän oli onnellinen siitä, että ylipäätään säilytti henkensä, tuntui tuomio hänestä oikeusmurhalta.¹

RIKOS JA RANGAISTUS

Ihmisten, jotka eivät ole eläneet kansalaissodan kauhuja vanhempiansa tai isovanhempiansa kautta, on vaikea käsittää sodan ja sen jälkeisen ajan julmuuksia ja tuomioita. Niinpä myös Ida Aalle-Teljon, sosiaalidemokraattisen "revisionistin", saama tuomio herättää kysymyksen, mikä oli hänen rikoksensa ja oliko hän ansainnut rangaistuksensa. Tämän artikkelin tarkoitus ei ole tarjota mustavalkoisia vastauksia, vaan hahmotella henkilöhistorian kautta kuvaa aktiivisesta naisesta ja kansalaisesta. Ida Aalle-Teljo

oli vuosisadan alun yhteiskunnallinen vaikuttaja, vastarintaliikkeen nainen, ensimmäisen eduskunnan poliitikko ja äänioikeustaistelija.

Jotta Aalle-Teljon rooli niin sanotussa vanhassa työväenliikkeessä ja äänioikeustaistelussa tulisi ymmärrettäväksi, on palattava kansalaissodan jälkiselvittelystä vielä parikymmentä vuotta taaksepäin aikaan, jolloin nuori Aalle-Teljo, tuolloin vielä Ahlstedt, sitoutui liikkeeseen. Tuona aikana, viime vuosisadan lopussa, äänioikeustaistelu satoi naisasian ja työväenkysymyksen kiinteäksi liitoksi. Ida Ahlstedtin osa oli astua työväenliikkeen historian näyttämölle juuri kun tuota liittoa oltiin sovittelemassa. Ahlstedtin sitoutumisen kohtalokas ajankohta sisältyi selkeänä dualismina hänen myöhempään poliittiseen toimintaansa, mutta leimasi myös hänen yksityiselämäänsä.

TYÖVÄENPUOLUEEN NAISKYSYMYKSEN RATKAISU

Suomalaisen työväenliikkeen syntyhistoria liittyy yhtäältä 1800-luvun lopun suomalaisuusliikkeen nousuun, toisaalta kansainvälisen sosialistisen liikkeen järjestäytymiseen. 1880-luvun alussa perustetut yksittäiset paikalliset työväenyhdistykset siirtyivät uuteen aikaan 1890-luvun puolivälistä lähtien tapahtuneen vallanvaihdon myötä. Liike radikalisoitui ja proletarisoitui. Uuden komennon myötä yhteistyö ylä- ja keskiluokasta lähtöisin oleviin niin sanottuihin wrightiläisen kauden johtajiin kyseenalaistettiin. Työväenliike organisoitui puolueeksi muutama vuosi vallanvaihdon jälkeen vuonna 1899. Toisin kuin edeltäjänsä, ensimmäiset sosialistijohtajat korostivat liikkeen valmiutta radikaaleihin uudistuksiin sekä sen kansainvälistä luonnetta. Niinpä muun muassa äänioikeusjulistus otettiin soveltaen Saksan Sosialidemokraattisen puolueen ohjelmasta. Vaatimus ääni- ja vaalioikeudesta jokaiselle täysi-ikäiselle Suomen kansalaiselle sukupuoleen katsomatta sisältyi näyttävästi puolueen ohjelmaan. Kansainvälisesti edistyksellinen ja suomalaisittain muodikas naisten äänioikeusvaatimus sopi erinomaisesti profiilia luovan ja työläistaustasta olevan nuoren miesjohtajiston poliittisiin valtapyrkimyksiin.

SAVON TYÖVÄEN JOULUJULKAISU 1916

Naisten esiinmarssi julkiseen poliittiseen toimintaan heijastui myös kuvataiteeseen. Savon työväen joulujulkaisun kannessa on kuvattu alastomien naisten soitukulkue. Piirroksen erikoispiirteenä on naisten kuvaaminen joukkona. Klassismin ihailun ja alastomuuskultin levitessä Suomeen työväenlehtien kuvitus myötäili yleistä suuntausta. Piirros Albert Gebhard. Kuva: Työväen Arkisto.

Agitaation ja poliittisen retoriikan tasolla työväenpuolueen johdon näkemykset naisten poliittisten oikeuksien lisäämisestä olivat selkeitä. Puolue tavoitteli poliittista tunnustusta, se toimi julkisuuden ehdoilla ja pyrki ahnaasti osalliseksi valtiolliseen päätöksentekoon. Se pyrki käyttämään kaikkia saatavilla olevia väyliä painoarvonsa vahvistamiseen. Avautuvia toiminta-alueita vuosisadan vaihteessa olivat ammatillisen liikkeen järjestöllinen vahvistaminen ja naisten mobilisoiminen liikkeen tueksi sekä ensimmäisen venäläistämiskauden aikainen yhteistyö liberaalia oikeistoa edustavan passiivisen vastarinnan kanssa.

Työväenpuolueen ensimmäinen konkreettinen kannanotto naiskysymykseen oli työläisnaisten ongelmiin erikoistuneen toimintayksikön luominen. Se oli puolueen valvonnan alainen, mutta taloudeltaan ja hallinnoltaan itsenäinen järjestö. Eriyttämispäätös oli riskialtis ja poikkeuksellinen eurooppalaisen työväenliikkeen näkökulmasta. Missään muussa maassa, kuten esikuvina käytetyissä Ruotsissa tai Saksassa, työläisnaisten toimintaa ei ollut eriytetty valtakunnalliseksi järjestöksi. Toki naisilla oli omia paikallisia järjestöjään etenkin ammatillisessa työväenliikkeessä, mutta vastuu valtakunnallisesta naisten organisoimisesta oli sosialistisen liikkeen ideologian mukaisesti puolueella. Suomen Työväenpuolueen eriyttämispäätös oli selkeästi ristiriidassa liikkeen dogmin kanssa: sosialistisessa liikkeessä ei ollut erillistä naiskysymystä. Puolueen näyttävä vastaantulo naiskysymyksessä olikin keskeinen osa nimenomaan suomalaisen työväenliikkeen äänioikeus taistelua.

Poliittisten olojen kiristyminen venäläistämishuhkineen vuoden 1899 aikana ja seuraavan vuoden alussa kiirehtivät puolueen naisongelman ratkaisua. Ulkoisen uhan lisäksi maan valtiollinen yhtenäistämisyrittäminen, demokratisoituminen ja poliittisten ryhmittymien uudelleenjäsenytyminen jäsenhankimaiseen vaativat naisten hyväksymistä mukaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Uudistuspainetta lisäsi se, että naisten taloudellinen merkitys työvoimana oli kasvanut, samoin kuin heidän koulutuksellinen valmiutensa ottaa vastaan vastuunalaisia yhteiskunnallisia tehtäviä.

Heinäkuussa 1900 perustettu puolueen naisasiayksikkö nimettiin Työläisnaisten liitoksi. Vuonna 1906 nimi muutettiin Sosialidemokraattiseksi Naisliitoksi. Naisliittolaisten tehtävänä oli muokata rahvaan asenteita myönteisemmäksi naisten ääni- ja vaalioikeudelle. Valistuspuheet vietiin ”keittiön kautta” työläiskoteihin raittius- ja hygieniapuheiden lomassa. Ironista kyllä, uudistuksen toteutuminen (1906) siirsi naisliiton puolueensa valtakeskiöstä marginaaliin. Tulkintani mukaan sosiaalidemokraattien naisliitolla ei ole ollut yhtä merkittävää asemaa puolueensa toimimastrategiassa sitten vuosisadan alun äänioikeustaistelun.²

Vastuu naisasiayksiköstä annettiin 25-vuotiaalle naimattomalle yksityisyrittäjälle, Ida Ahlstedtille. Koska erillisjärjestön luominen sisälsi huomattavan riskin - työläisnaisten pelättiin liittyvän varhaisvaiheen holhoojansaeliporvarillisen naisasialiikkeen riveihin, joka ”kalasteli työläisnaisia äänioikeuden varjolla” oli yksikön vetäjän oltava puolueen luottonainen. Niistä noin kolmestasadasta pioneerinaisesta, jotka liittyivät naisliiton jäseneksi, Ida Ahlstedt täytti parhaiten asetetut ehdot. Virkaanastujaispuheensa hän piti naisten äänioikeuden tärkeydestä. Aina ensimmäisen eduskunnan valitsemiseen saakka hän oli itseoikeutetusti työväenpuolueen ensimmäinen nainen. Mutta millainen työväenjohtaja Ida Ahlstedt oli?

YRITTÄJYYS: PULSKASTA PIIASTA LEIPURIKSI

Ennen kuin Ida Ahlstedtista tuli agitaattori ja puolueen luottonainen, oli hänellä pitkä ja työntäyteinen nuoruus takanaan. Suuri muutos nurmijärveläisen pikkupiian elämässä tapahtui vuonna 1884, jolloin hänet lähetettiin kotileipomoa harjoittavien sukulaisten apulaiseksi Helsinkiin. Sopeutuminen toimeliaan ja murrosta elävän kaupungin elämäntapaan oli yhdeksänvuotiaalle Idalle helppo. Hän asettui asumaan kolmen vanhemman sisaruksensa luo, kaitsi sukulaisperheen lapsia ja pääsi pian leipomon puolelle oppiin. Nuoren Idan elämää leimasi vahva sukuyhteisöllisyys, joka toimi sekä sosiaalisena turvajärjestelmänä että ammattiin kouluttajana. Yhteisö koulutti Idan sokerileipuriksi

ja hänestä tuli kahden sisarensa kanssa leipomoliikkeen omistaja vuonna 1893 Idan täytettyä 18 vuotta.³

Työväenjohtaja Ida Aalle-Teljo jatkoi vankilavuosien (1919-1922) jälkeen yrittäjänä. Hän perusti Kotkaan leipomon ja kahvikaupan sekä myöhemmin ravintolan. Kuvassa yksityisyrittäjä Aalle-Teljo (ensimmäisenä oikealla) kahden myyjän seurassa juuri avaamassaan kahvikaupassa 1920-luvun alussa. Kuva: Työväen arkisto.

Ida Ahlstedtin koko elämää leimaa yrittäjäyys. Sisarusten ensimmäinen leipomo menestyi hyvin koko 1890-luvun ja vauraus näkyi myös ulospäin. Vuosisadan vaihteessa vanhin sisar Tilda meni naimisiin ja muutti Kotkaan. Ida ja ompelijan koulutuksen saanut Mandi alkoivat puolestaan harjoittaa ompeluliikettä. Uranvaihto oli ajankohtainen, koska sisarukset pestautuivat heti Työväenpuolueen perustamisen jälkeen puolueen puhujiksi ja Ida lisäksi *Työmies*-lehden avustajaksi. Leipomo satoi paikoilleen, ompelutyöt vapauttivat kulkemaan. Puhujatoimen ohella Ahlstedtillä oli vuosina 1903-1904 täysihoitola Kotkassa ja vuonna 1905 Helsingissä. Vuosina 1913-1916 hän ylläpiti kutomaliikettä.

Ida Aalle-Teljo muutti Kotkaan vuonna 1923. Aluksi hän perusti leipomon ja sekatavarakaupan, sitten kahvilan ja kahvikaupan, joka oli ensimmäinen paikkakunnalla. 1920-luvun lopulla hän laajensi yritystään ensimmäisen luokan ravintolaksi. Ravintola Mokka sijaitsi keskellä Kotkaa ja siellä vietettiin niin häitä kuin hautajaisiakin. Yritys menestyi hyvin ja Aalle-Teljo saattoi laajentaa toimintaansa rakennuttamalla sisartensa kanssa suuren seitsenkerroksisen kivitalon ydinkeskustaan. Idasta ja hänen sisarestaan Tildasta oli tullut ”miljonäärejä”.⁴ Vuonna 1938 Ida Aalle-Teljo täytti 63 vuotta ja hän luopui yrityksistään.

Aalle-Teljo on itse arvioinut, että hänen aktiivinen pyrkimyksensä parantaa omia ja kaltaistensa taloudellisia ja henkisiä olosuhteita liittyi hänen ankeaan lapsuuteensa. Osattomuuden ja puutteen kokemus ajoi kiertokoulun käyneen torpan tytön yrittäjäksi ja kansanvalistajaksi. Varhaiselle työväenliikkeelle Ahlstedtin jo nuorena esiin tullut määrätietoinen pienyrittäjän tarmokkuus sopi erinomaisesti esikuvaksi: jos ei ollut mahdollisuutta sosiaaliseen nousuun koulutuksen avulla, se oli mahdollista ankaran työnteon ja yrittäjyyden kautta. Pienyrittäjyyden tukeminen on ollut yksi sittemmin keskiluokkaistuneen Sosialidemokraattisen puolueen ristiriitaisia tunteita herättäneistä kysymyksistä.

EDUSTAVUUS: VELI IDA

Ida Ahlstedt liittyi Helsingin työväenyhdistykseen (HTY) siellä tapahtunutta vallanvaihtoa seuranneen radikalisoitumisen myötä keväällä 1898. Yhdistyksen johtomiehet olivat Taavi Tainion ja Eetu Salinin johdolla käyneet edellisenä vuonna värväämässä naisia Kansanvalistusseuran iltakursseilta työväenyhdistyksen kokouksiin ja näiltä matkoiltaan he saivat mukaansa muun muassa Ida ja Mandi Ahlstedtin sekä Olga Johanssonin, josta sittemmin tuli rouva Tainio. Nuorten miesten kutsujen taustalla oli siis muutakin kuin aatteen paloa. HTY oli vallanvaihdon jälkeen avioitumisissä olevien nuorten kokoontumispaikka. Ahlstedtin sisarukset eivät löytäneet yhdistyksestä itselleen aviomiehiä, mutta sen sijaan aivan uudenlaisen elämäntavan.

Ida Ahlstedtin julkinen ura alkoi vuonna 1897, jolloin hän edusti Tampereen juomalakkokokouksessa raittiusyhdistys Koittoa. Seuraavana vuonna hän oli perustamassa Helsingin paikallista ammattiyhdistystä ja HTY:n naisosastoa, jonka puheenjohtajaksi hänet valittiin. Heinäkuussa 1899 Ahlstedt oli perustamassa Suomen Työväenpuoluetta Turussa. Kokousvirkailijoiden vaalissa hän sai kaksikymmentä ääntä. Vaikkei hän tullut valituksi, oli hänen saamansa äänimäärä yllättävän suuri. Nuoren Idan valinta ensin arvostetuksi puoluekokousedustajaksi ja sitten jäseneksi Työväenpuolueen ensimmäiseen puoluehallintoon olivat tärkeitä viestejä niin Idalle itselleen kuin tuoreelle puolueellekin. Puoluehallinnon jäsenenä hän oli vuoteen 1906. Tältä ajalta on peräisin Taavi Tainion käyttämä kutsumanimi ”veli Ida”.

Sokerileipuri Ahlstedtin sosiaalinen nousu agitaattoriksi ja puolueen ykkösnaiseksi oli nopea: se kesti kolme vuotta. Idan menestyksen salaisuus piili yhtäältä hänen esiintymistaidossaan, toisaalta hänen kyvyssään käsitellä naisasian ohessa yleisiä poliittisia ja taloudellisia kysymyksiä. Hän oli leimallisesti yleispoliitikko, toisin kuin monet muut naiskysymykseen keskittyneet toverinsa. Alkuaristelun jälkeen hän oli itsevarma ja vakavarainen ammattinainen ja yrittäjä, oman taloutensa hallitsija. Liikenaisen profiili loi uskottavuutta hänen puheilleen ja teoilleen. Hän oli naimaton ja vapaa kulkemaan. Hän pukeutui hyvin ja hänellä oli kansanomaisen arkinen ja mukaansa tempaava puhetyyli, *”liita sanoi niinkuin asiat oli ja kaikki ymmärsi”*. Ahlstedt oli toisaalta uhmakas ja sanavalmis, toisaalta hänellä oli sosiaalisia kykyjä tulla toimeen hyvin erilaisten ihmisten kanssa. Hän oli äkkipikaisen Hilja Pärssisen ystävä siinä missä tämän kiistakumppanin Miina Sillanpääinkin. Miestoverit kiittivät hänen yhteistyökykyään. Kuulijat puolestaan löysivät hänestä yhteisten kokemustensa ja tunteidensa tulkin, joka näytti muutosta janoaville tien jota kulkea. Hän oli samalla kertaa sekä läheinen kohtalotoveri että asiallinen työväenjohtaja. Ida Ahlstedtin luonteenpiirteet vahvistivat hänestä muokkaantunutta ja ehkä tietoisestikin rakennettua kuvaa rohkeana ja riskejä pelkäämättömänä menestyjänä ja kuumeisesti edustavia naisia hakeva nuori puoluejohto pönkitti hänen nousuaan. Vuosisadan vaihteen äänioikeuskamppailu avasi sosiaalisen tilauksen naispuolisten johtajien nousulle.

ROHKEUS: AGITAATTORI

Syksyllä 1903 Kotkan työväenyhdistyksen johtokunta sai puolueelta kirjeen, jossa ilmoitettiin agitaattorin saapuvan paikkakunnalle puhumaan äänioikeusasian tärkeydestä ja perustamaan äänioikeusrahastoa. Puoluehallintoa harmitti se, että edellisenä keväänä paikkakunnalle puhumaan tullutta Taavi Tainiota oli kielletty ”kajoamasta valtiollisiin kysymyksiin”. Tainiolta oli lisäksi penätty puheen sisältöä etukäteen, mistä tämä oli ehdottomasti kieltäytynyt.⁵ Niinpä puolue lähetti paikkakunnalle uskotun edustajansa valvomaan tilannetta. Matkaan ilmoittautui agitaattori Ida Ahlstedt.

Ahlstedtin lähtö ei ollut yllättävä. Hänen kaikki viisi sisartaan olivat vähin erin siirtyneet Kotkaan, joten tässäkin tapauksessa Idan muutto oli sosiaalisesti helppo. Toisaalta hänellä oli kaupungissa uskollisia tukimiehiä, kuten Reino Drockila, jonka idea Ahlstedtin lähettäminen Kymenlaaksoon oli. Drockila arvosti Ahlstedtin sisaruksia ja oli pari vuotta aiemmin kirjoittanut ylistävän kirjoituksen Mandista ja Idasta *Työväen kalenteriin*. Hänen mukaansa neidit olivat ”innokkaita, uhrautuvia ja työkykyisiä henkilöitä”.⁶ Ehkäpä jo tästä haastattelusta alkoi Ahlstedtin ja Drockilan yhteistyö, joskin he vielä tässä vaiheessa olivat eri mieltä yhteistyöstä porvarillisen leirin kanssa. Drockila kannatti sitä, Ahlstedt vastusti jyrkästi. Jälkimmäisen asenne muuttui myönteisemmäksi ensimmäisten kutsuntalakkojen myötä.

Ahlstedtin muutttoa edesautettiin hankkimalla hänelle laina paikallisesta yhdyspankista. Sen turvin hän perusti keskelle Kotkaa, Papinkatu 12:een, Kansankeittiö -nimisen ravintolan ja majoitusliikkeen. Idan tehtävä ei ollut ainoastaan ujuttautua työväenyhdistyksen johtokuntaan, vaan muuton taustalla oli tärkeämpi tehtävä. Kestikievarin emäntänä Ahlstedt tuli hoitamaan passiivisen vastarinnan välitystoimintaa yhteistyössä Kagaalin kanssa. Majatalo työllisti seitsemän palvelustyttöä ja siitä tuli kutsumalakoliikehinnän keskus Kotkassa. Kievarista tuli varsin suosittu, kestityksen ohella ravintolassa pidettiin kokouksia, levitettiin kirjallisuutta sekä välitettiin kutsuntaiässä olevien poikien tiedusteluja.⁷

Toukokuuisena iltana 1904 Ahlstedtin majataloon tehtiin ratsia. Santarmit tarkastivat ja kuulustelivat kahden tunnin ajan kieverin Pietariin matkalla olleita yövieraita ja pidättivät Reino Drockilan, jota olivat seuranneet jo useamman kuukauden ajan. Idan lisäksi kuulusteluihin joutuivat hänen sisarensa Olga, joka oli tarjoilijana ravintolassa sekä Mandi ja Tilda. Santarmit eivät löytäneet isoon maitotonkkaan piilotettuja kirjeitä ja Ida Ahlstedt pääsi vapaaksi kuulustelujen jälkeen. Ahlstedt pakeni suruharsoon verhottuna Viipuriin, missä hän piileskeli naisliittolaisen Mimmi Kontulaisen ravintolassa. Siellä hän kuuli Bobrikovin murhasta ja palasi Helsinkiin.⁸

Koska Kotkan yritys oli menestynyt hyvin, sijoitti Ahlstedt keväällä 1905 jäljellä olevat varansa uuteen pensionaattiin Heikinkatu 16:een Helsinkiin. Siitä tuli jälleen työläisaktivistien majapaikka ja muutaman kuukauden toiminnan jälkeen, 26. maaliskuuta tehtiin majataloon jälleen yöratsia. Tällä kertaa tarkastajien otteet olivat väkivaltaisista. Neljä huppupäistä ”mustasotnialaista” pani kapulan emännän suuhun, sitoi hänet ovenripaan ja hajotti patjoja ja toppauksia huonekaluista. Mukiloitu Ahlstedt joutui sairaalaan ”hermot aivan risana”. Taloudellisesti yritys oli hänelle tappiollinen, hän menetti vuokra- ja lounastulonsa maatessaan kuukauden Marian sairaalassa.⁹ Myöhemmissä haastatteluissa Ida Aalle-Teljo on väittänyt, ettei hän saanut avustusta Kagaalilta, koska ei ollut sen jäsen. Tosiasiassa hän sai korvausta 30.5.1905, jolloin Kagaali maksoi hänelle työläisaktivisti August Rissasen täysihoitokulut.¹⁰

Kauan Ida Ahlstedt ei ehtinyt levätä, sillä puolue lähetti hänet kesäkuussa 1905 Ouluun puhujamatkalle. Siellä Ahlstedtin maine rohkeana etelän naisena vain kasvoi. Hän ei muun muassa suostunut käskystä huolimatta menemään venäläisen santarmipäällikön kuulusteltavaksi. Puheissaan hän kehotti poistamaan Venäjän virkavallan kurjat kätyrit. Oulun poliisikamarilla hän ilmoitti kohteliaasti sensuuripyynnön esittäneelle poliisille, että *”voisin kyllä lähemminkin selittää puheeni sisältöä, vaan en tahdo sitä tehdä. Se kun on alentavaa tuntiessani olevani vastuunalainen omista teoistani”*.¹¹ Poliisi oli voimaton ja Ahlstedt pakeni Ruotsiin.

Parin viikon matkan jälkeen Ida Ahlstedt ja hänen seuranaan ollut Miina Sillanpää palasivat Suomeen aivan suurlakon aattona. Puolue nimesi Ahlstedtin ja Mimmi Kanervon suurlakkokomiteaan ainoina naisina. Edellinen tuli valituksi myös komitean seitsenhenkiseen toimikuntaan. Myöhemmin Ahlstedt on muistellut, että kaikkien lakkoa edeltäneiden kuumeisten kuukausien jälkeen kahdeksan päivää ja yötä suurlakkokomitean tupakansavuisessa kansliassa oli siihenastisista koettelemuksista rankin.¹² Suurlakon hermokeskuksessa mukana olleet tajusivat hyvin tapahtumien valtavan merkityksen työväenliikkeelle, joka tosiasiallisesti johti lakkoa. Sen avulla työväenliike teki läpimurron yhteiskunnalliseksi vallankäyttäjäksi ilman verenvuodatusta. Suurlakolla oli selkeästi kaksi eri päämäärää. Ensinnäkin taistelu venäläistämistä vastaan ja niin sanottujen laillisten olojen palauttaminen ja toiseksi poliittisten oikeuksien, äänioikeuden ja eduskuntauudistuksen toteuttaminen. Suurlakko mahdollisti myös naisten äänioikeuden.

Ida Ahlstedtille suurlakkotapahtumat muodostuivat hänen poliittisen uransa huipennukseksi. Hänen arvionsa mukaan suurlakko oli *"miltei täydellinen ja se yhdisti kansan"*. Kaikki se vaivannäkö naisten äänioikeuskokousten järjestämiseen, kotitarkistukseen, pakoineen ja pelkoineen, joihin hän oli heittäytynyt pitäessään satoja kutsuntalakko- ja äänioikeuspuheita vuosina 1899-1905, palkittiin. Ahlstedt oli täyttänyt ne odotukset, jotka puolue oli kesällä 1899 asettanut valitessaan hänet luottamustoimiin. Hän oli pannut kaikki peliin terveytensä ja omaisuutensa menettämisen uhallakin. Hän sai liikanimen "Suomen ainoa naiskenraali" suurlakon aikaisesta toiminnastaan.

Yhteiskunnallinen jännite ei kuitenkaan lauennut lakon myötä. Lakon aikainen pelko väkivaltaisuuksien puhkeamisesta sai Ahlstedtin Helsingin järjestysvoimien päällikön Johan Kockin kehotuksesta agitoimaan naisten aseistamista vastaan, mutta hänet huudettiin alas puheidensa takia. Muutamilla naisliiton johtonaisilla oli aseet, mutta liiton virallinen kanta naisten punakaarteihin oli kuitenkin kielteinen niin 1905 kuin sittemmin 1917-1918. Liittojohto kehotti naisia kaartien sijaan perustamaan naisten suurlakkojärjestöjä ja edistämään muutenkin äänioikeusasiaa.¹³

Työläisnaisten äänioikeustaistelu huipentui 17.12.1905. Tuolloin järjestettiin Työväenpuolueen kehotuksesta ja syyskuussa 1905 koottujen naisten äänioikeuspiiritoimikuntien toimesta 63 paikkakunnalla naisten äänioikeuskulkueita, joihin osallistui puolueelle tulleiden selvitysten mukaan noin 22 000 henkeä.¹⁴ Ida Ahlstedt ja viisi muuta naisliiton johtonaista kiersivät puhumassa ympäri maata. Muun muassa Kotkassa noin 600 naista marssi Kauppatorille kantaen lippua: "Alas lait, jotka riistävät naisilta äänioikeuden!" Paikalliseen lakkotoimikuntaan kuului kaksi naista, naisosasto järjesti äänioikeuskokouksia, naisten äänioikeuspiiri perustettiin ja organisoitiin erityisiä äitien kokouksia. Puolueen "keittion kautta" -taktiikka näytti toimivan paikallistasolla. Ankarasti Kotkan naiset painostivat yhdistyksensä epäileviä miehiä. He uhkasivat ruoanlaittolakolla, jolleivät nämä tukisi heidän pyrintöjään.¹⁵ Mielenosoituskokoukset ja marssit jatkuivat aina ensimmäisiin vaaleihin saakka maaliskuuhun 1907. Vaalien aattona naiset järjestivät koevaaleja ja näyttivät kädestä pitäen, mihin "punainen viiva" vedetään. Suurlakon jälkeen järjestetyissä mielenosoituksissa ei enää ollut mukana niin sanottuja porvarillisia naisia, vaikka vielä 3.12.1905 yhteistyömahdollisuuksia oli tunnusteltu.¹⁶

Ida Aalle tuli odotetusti valituksi ensimmäiseen eduskuntaan, jossa hän oli aina syksyyn 1917. Tuolloin hän ei vaalityöstään huolimatta saanut tarpeeksi ääniä. Oman arvionsa mukaan siksi, että hän oli liian maltillinen, eräiden puoluetovereiden mukaan suorastaan porvari: *"Te ette ole ikänänne olleet työväenliikkeen ihmisiä, vaan selviä porvareita!"*¹⁷ Aalle-Teljon viimeiset eduskuntapuheet käsittelivät kunnallisen äänioikeuden laajentamista.¹⁸

ELÄMÄNHALLINTA: URKURI JA AGITAATTORI

Ida Ahlstedt suomensi sukunimensä miehen innoittamana. Ollessaan suurlakkokansliassa töissä, oli siellä myös Oulussa syntynyt vanhasuomalainen maisteri Lauri Lindstedt, joka "hakkaili" Idaa. Ida oli tästä mielissään, mutta paria heistä ei tullut. Lindstedt muutti nimekseen Loimaranta, Ahlstedt Aalle. Nimenvaihdokset virallistettiin seuraavana vuonna, mutta jo suurlakkoasiakirjoissa

Ida esiintyy tällä nimellä.¹⁹ Ei ole tiedossa kauanko nuoret olivat tunteneet toisensa, mutta tämä sielujen sympatia lienee lisännyt - Drockilan vaikutuksen ohella - Idan yhteistyöhaluja porvarillisen leirin kanssa.

Ida Aalle eli vielä seuraavat kuusi vuotta vaihtelevaa ja sosiaalista poikamiestytön elämää. Omien sanojensa mukaan hän uhrasi elämänsä ja kaiken työtarmonsä työläisnaisten ja työväen asialle. Puolue oli hänen perheensä, kunnes hän vuonna 1911 tapasi elämänsä miehen, Kyösti Teljon. Kanttoriksi kouluttautunut nuorimies oli muuttanut vuonna 1904 Tampereelta Uudellekirkolle saatuaan ensimmäisen virkansa. Isänsä tapaan hän oli suomentanut nimensä Lindholmista Teljoksi, kuten työväenliikkeen eliitillä oli tapana vuosisadan alussa.²⁰

Pariskuntaa yhdisti samanlainen yhteiskunnallinen tausta. Lisäksi molemmat olivat vakavaraisia ja itsenäisiä. Myös heidän poliittiset mielipiteensä menivät yksiin. 36-vuotiaan Idan ja 32-vuotiaan Kyöstin seurustelu vakiintui ja pian sulhanen muutti Helsinkiin jatkamaan musiikkiopintojaan. Elokuussa 1912 nuoripari oli tehnyt päätöksensä. He matkustivat yhdessä Berliiniin, jossa solmivat siviiliavioliiton. Aalle-Teljon itsenäisyydestä kertoo se, ettei avioliittoa koskaan vahvistettu Suomessa ja viranomaisen papereissa Ida oli koko elämänsä naimaton. Aviomies opiskeli Berliinin konservatoriossa kymmenen kuukautta kestävän kapellimestaritutkinnon, vaimo palasi puolen vuoden jälkeen eduskuntaan.²¹ Lapsia pariskunnalle ei syntynyt. Mieheensä kuoleman jälkeen (1933) Aalle-Teljo otti kasvattityttäreksen veljensä tyttären.

VELVOLLISUUS: VALTIOPETTURI?

Tammikuun lopussa 1918 Ida Aalle-Teljo oli muiden helsinkiläisten tapaan hämmentynyt ja peloissaan. Hän oli juuri lukenut tolppaan kiinnitetystä julistuksesta, että vallankumous oli alkanut. Aalle-Teljo pysytteli kotonaan pari seuraavaa päivää, kunnes hän 30. tammikuuta sai Eero Haapalaiselta pyynnön saapua

tehtävänjaolle. Helmikuun alkupäivinä Aalle-Teljo määrättiin Työväen Pääneuvoston jäseneksi naisliiton ehdotuksesta. Aalle-Teljo oli tuohon aikaan naisliiton puheenjohtaja ja kauan harkittuaan hän suostui ”velvollisuudesta puoluettaan kohtaan”. Sittemmin tämä päätös osallistumisesta luettiin hänen raskauttavimmaksi rikoksekseen. Aalle-Teljon tehtävänä oli miehen rauhoittaminen ja moraalien ylläpitäminen. Hän kiersi niin rintamalla kuin toreillakin pitämässä puheita. Palkkaa toimestaan hän sai kahdelta kuukaudelta 1200 markkaa.²² Lisäksi hän toimi yhdessä Miina Sillanpään ja Hedvig Gebhardin kanssa Helsingin kaupungin hätäapukomitean alaisessa keittolakomiteassa.²³

Huhtikuun lopussa 1918 Teljot siirtyivät viimeisten punaisten joukkojen mukana Helsingistä Kotkaan, jossa Ida Aalle-Teljo osallistui ainoana naisena rauhanneuvotteluihin paikallisen valkoisen kaartin kanssa. Hän otti osaa myös muonitusosaston työhön²⁴ ja piti vappuna sovittelevan puheen Kotkan työväentalolla. Toukokuun kolmantena päivänä hän siirtyi kaupungista Tiutisten saarelle sisarensa luo. Siellä hän tapasi myös vanhan ystävänsä Maria Paaso Laineen, joka oli paennut sotaa poikansa luo. Kun huhuttiin, että kiinni saadut punaiset tapettiin heti, lähtivät Teljotkin pakoon saarille. Idalle oli järjestetty laivamatka Venäjälle, mutta hän ei halunnut lähteä ilman miestään.

Teljon pariskunnan pakoilu saarelta toiselle kesti puolitoista kuukautta. Kesäkuun puolivälissä he uskaltautuivat Viron maaseudulle ja syksyllä Tallinnaan, jossa Kyösti Teljo sai paikan orkesterista. Maaliskuussa 1919 pariskunta pidätettiin ilmiannon perusteella ja passitettiin vangittuna Suomeen. Laivarannassa Väinämöisen tuloa oli vastassa suuri joukko Idan ystäviä, muun muassa Mimmi Kanervo. He tervehtivät eloonjääneitä iloisin huudahduksin, kukkasin ja paketein.²⁵

LUOTTAMUS: TESTAMENTTI

Aalle-Teljon vankila-aika ”rikollisten seassa” kesti huhtikuusta 1919 tammikuuhun 1922 eli lähes kolme vuotta. Paluu normaaliin elämään oli hänelle niin kuin monelle muullekin poliittiselle vangille

vaikea. Hän oli menettänyt asuntonsa ja muun omaisuutensa, myöskään työpaikasta ei ollut tietoa. Puolue tuli häntä jälleen vastaan ja hänelle tarjottiin puhujan paikkaa. Aalle-Teljo oli kuitenkin niin uupunut, ettei jaksanut kiertää maata kuin kolmisen kuukautta. Aviopuolison saatua töitä Kotkasta pariskunta muutti sinne. Vaimo kokosi voimansa ja lähti rakentamaan yritystään.

Kotkassa Ida Aalle-Teljo alkoi jälleen osallistua myös yhteiskunnalliseen työhön, tällä kertaa poissa julkisuuden valokeilasta. Hän toimi työväenyhdistyksessä sekä sen naisosastossa ja oli kaupunginvaltuuston jäsen vuosina 1929-1933. Hän oli myös puoluekokousedustajana ja pyrki kansanedustajaksi, mutta valtiopetturin leima varjosti häntä niin kuin muitakin kapina-ajan johtajia. Myös puolue halusi uusia kasvojaan. Vuonna 1941 Aalle-Teljo muutti takaisin Helsinkiin ja ryhtyi naisliiton tuella rakentamaan vanhainkoti Käpyrinnettä. Siitä tuli hänen viimeinen yrityksensä. Siellä hän myös asui viimeiset vuotensa. Ida Aalle-Teljo kuoli 17.6.1955.

Ida Aalle-Teljon koko elämäntyö ja vakaumus ilmenee kirkaana hänen testamentissaan. Hän lahjoitti puolet omaisuudestaan Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton opintorahastoon ja toisen puolen Käpyrinteen ja Koskenrinteen vanhainkotien kannatusyhdistyksille.²⁶ Kaikkien raskaitten koettelemustensa jälkeenkään Ida Aalle-Teljo ei menettänyt luottamustaan puolueeseensa tai naisliittoonsa. Aalle-Teljon elämänkaaressa puolueella olikin hyvin merkittävä osa. Poliittisessa kulttuurissa ei liene poikkeuksellista, että nuori ja naisellinen Ida oli puoluejohdon erityinen suosikki, keski-ikäinen ja vanheneva Ida sen sijaan löysi viiteryhmänsä naisjärjestöistä.

Ida Aalle-Teljon myötä päättyi myös yksi aikakausi sosiaalidemokraattisen työväenliikkeen historiassa. Viimeisinä vuosinaan Ida näki ystävänsä Martta Salmela-Järvisen kautta puoluehajaannuksen ensimmäiset merkit. Nuorempi sukupolvi nousi johtoon ja ”puhdisti liiton soppakursseista”. Voidaan sanoa, että uuden ajan naiset palasivat niihin perusasetelmiin, missä naisliitto oli ollut Idan voiman vuosina: naisedustajat olivat yleispoliitikkoja, enemmän puolueen kuin naisliiton edustajia. Aalle-Teljon poliittiset linjanvedot nousivat hänen ammatinvalinnoistaan:

hän oli aikanaan varsin epänaisellisiksi miellettyissä ammateissa - yrittäjänä ja työväenjohtajana. Vielä tänäänkin hänen kaltaisiaan naisia on yllättävän vähän.

1. Valtiorikosoikeuden pöytäkirja 28.5.1919 liitteineen. Kansallisarkisto (KA); Ida Aalle-Teljon muistelmat. Y.K. Laineen kok. k. 10. Työväen Arkisto (TA).

2. Arviot Suomen Työväenpuolueen/Sosialidemokraattisen puolueen ja naisliiton suhteesta perustuvat tekeillä olevaan tutkimukseeni Sosialidemokraattisen naisliikkeen 100-vuotishistoriasta; Naisliiton roolista sotienvälisellä kaudella ks. Lähteenmäki, Maria, **Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30-luvun Suomessa**. Biblioteca Historica 2. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995.

3. Ellei toisin mainita, esitetyt tiedot Ida Aalle-Teljon elämänvaiheista on koottu seuraavista lähteistä: **Uranuuttajan tie. Otteita Ida Aalle-Teijon elämästä**. Sosialidemokraattinen naisliitto 1955; Salonen, Kaisa, "Ida Aalle-Teljo". **Tiennäyttäjät 2**. Toim. Soikkanen, Hannu. Helsinki 1967, 327-380.

4. Kotkalaisten naisosastolaisten Maija-Liisa Muurin ja Sirkka-Liisa Oksasen haastattelu 15.4.1996; Ida Aalle-Teljon perukirja liitteineen 4.7.1955. Helsingin Raastuvanoikeuden arkisto (HROa). KA.

5. Kotkan työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1902-03. Kotkan työväenyhdistyksen arkisto. Kotka.

6. Drockila, Reino, "Neidit Mandi ja Ida Ahlstedt". Työväen Kalenteri 1901, 84-87.

7. Ida Aalle-Teljon muistelmat 1941. Y.K. Laineen kok. k. 4. TA; Ida toimi koko kevään aktiivisesti myös Kotkan työväenyhdistyksessä, jossa hänen sisarensa olivat toimineet vuodesta 1901 lähtien. Kotkan työväenyhdistyksen pöytäkirjat 1903-04. Kotka.

8. Ida Aalle-Teljon muistelmat 1941. Y.K. Laineen kok. k. 4 ja 10. TA; Kotkan poliisikomisarion kirje 22.5.1904. Kirjediaari no 37 ja 38. Kotkan poliisilaitoksen arkisto. Kotka; Kujala, Antti, **Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905**. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995, 223-224.

9. Ida Aalle-Teljon muistelmat. Y.K. Laineen kok. k. 4 ja 10. TA; Suomen Työmies 27.3.1905.

10. Maksukuitti 30.5.1905. Kagaalin arkisto, k. 2. KA; Kagaalin ja työväenliikkeen suhteesta ks. Kujala 1995.

11. Oulun poliisimestarin kuulustelupöytäkirjat 11.6. ja 26.6.1905. Oulun

lääninhallituksen salaiset asiakirjat. Oulun Maakunta-arkisto.

12. *Ida Aalle-Teljon muistelmat. Y.K. Laineen kok. k. 10. TA.*

13. *Työläisnaisten liittohallinnon kiertokirjeet vuodelta 1905 ja 1917-18. Sosialidemokraattisen naisliiton arkisto. TA; Naisliiton suhtautuminen aseistukseen ks. Lähteenmäki, Maria, Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä 1918-30. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1990.*

14. *Vuosien 1905-06 kokoelma, k, 1. TA.*

15. *50 vuotta Kotkan sosialidemokraattisten naisten toimintaa 1899-1949. Kotka 1949, 7-13.*

16. *Sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokouspöytäkirjat 1900-1906. Helsinki 1901-1907.*

17. *Adolf Taimen huudahdus Aalle-Teljon mukaan. Ida Aalle-Teljon muistelmat. Y.K. Laineen kok., k. 4. TA.*

18. *Sosialidemokraattisten naiskansanedustajien aloitteet 1907-50. Sosialidemokraattisen naisliiton arkisto. TA.*

19. *Aikalaiskirja 1934, 407; Ida Aalle-Teljon muistelmat 1941. YK. Laineen kok. k. 4. TA; Suurlakkokomitean pöytäkirjat. Vuosien 1905-06 kok. TA.*

20. *Kyösti Teljon perukirja sukuselvityksineen 1934. Kotkan käräjäoikeuden arkisto. Karhula.*

21. *Ida Aalle-Teljon muistelmat. YK. Laineen kok. k. 10. TA.*

22. *Suomen Pääneuvoston jäsenten palkkalistat 14.2.-15.3.1918. Valtiorikosoikeuden pöytäkirjan 28.5.1919 liite. KA.*

23. *Keittolakomitean pöytäkirjan 9.3.1918 ote. Valtiorikosoikeuden pöytäkirjan 28.5.1919 liite. KA.*

24. *Luettelo huoltoasiain osaston henkilökunnasta Kotkassa 16.4.1918 ja Lentolehtinen Kymenlaakson työvälle 1. 5.1918. Valtiorikosoikeuden pöytäkirjan 28.5.1919 liitteet. KA.*

25. *Ida Aalle-Teljon muistelmat 1941. YK. Laineen kok. k. 4 ja 10. TA.*

26. *Ida Aalle-Teljon testamentti 17.6.1946 ja lisäys 21.12.1950. Ida poisti lisätestamentissa sukulaisilleen määräämänsä osuudet syystä, että heidän kaikkien taloudet olivat jo sellaisia, etteivät he tarvitse enempää maallista omaisuutta. Ida Aalle-Teljon perukirjan 4.7.1955 liitteet. HROa. KA.*

N AULANISKUJA PORVARIN RUUMIS- KIRSTUUN: MIMMI KANERVO JA SANDRA LEHTINEN

Entinen sosiaalidemokraattien kansanedustaja Sandra Lehtinen värjötteli kolmatta viikkoa pakolaisena Nikolain aseman ratapihalla Moskovassa toukokuussa 1918. Hänen seuranaan oli satoja kohtalotovereita, jotka olivat paenneet Suomessa riehunutta sisällissotaa. Sandran mukana kulkivat lapset, kymmenvuotias Inkeri ja vain kolmikuinen Pentti, joka oli syntynyt keskelle valkoisten ja punaisten kaartiin taistelua. Sandran takana oli kaksi vuosikymmentä kansalaisyhteiskunnan rakentamista, edessä näytti olevan vain epävarmuutta. Kotimaasta kantautuvat tiedot hävitystä sodasta, punaisten teloituksista ja vankileireistä kauhistuttivat.

Sisällissota jätti syvät jäljet suomalaisten mieliin ja vaikutti poliittisiin valintoihin. Sandra päätyi sodan jälkeen syntyneeseen kommunistiseen liikkeeseen. Työläisnaisliikkeen veteraaneista ja ensimmäisistä naiskansanedustajista Mimmi Kanervo teki saman ratkaisun.

Sandran eduskuntaura kesti kolmisen vuotta. Paluuyritys 1920-luvulla löpahti kommunistisen liikkeen sisäisiin kiistoihin.

¹ Mimmi sen sijaan oli kansanedustajana ensimmäisen maailmansodan alkuun, jolloin eduskunta hajotettiin pariaksi vuodeksi. Molempien elämäntehtävänä oli kuitenkin näkymätön puurtaminen puolueen organisaattorina, varsinkin palvelijatar- ja työläisnaisliikkeessä.

Toisin kuin lehtikirjoituksia ja pamfletteja laatineiden toverien, puhujina uurastaneiden Mimmin ja Sandran sanat hajoivat tuuleen. Ennen kaikkea Mimmin ajatusmaailma jää muutaman artikkelin ja satunnaisen maininnan varaan. Sandran käsityksistä tiedetään enemmän, sillä hän ehti kirjoittaa muistelmansa asuessaan

Neuvostoliitossa 1930-luvulla. Yli kuusikymmentävuotiaana kirjatun elämäkerran rajapyykkeinä ovat työväenliikkeen historian merkkitapahtumat.²

TÖLLINTYTTÄRET

Mimmi Kanervo ja Sandra Lehtinen kasvoivat kumpainenkin maaseudulla, toinen Hämeessä, toinen Karjalassa. Molempiin vaikutti isän varhainen kuolema ja elämää eteenpäin vievän, vahvan äidin läheisyys.

Vaikka Sandra mainitsi perheensä kuuluneen toisten nurkissa asuvien ja vuokransa satunnaisilla töillä maksavien loisten ryhmään, sijoittui suku hieman korkeammalle yhteiskunnallisessa asteikossa. Isä Viktor Reinholdsson oli käräjäkirjuri ja äiti Eufemia Nokelainen talollista sukua. Isän isä Yrjö oli puolestaan ollut Parikkalan Koitsanlahden hovin verovouti, joka piti päivätyöläiset ankarassa kurissa. Yrjön lapsilla oli ollut kotiopettaja ja tällä tavoin Sandran isä oppi muun muassa neljää kieltä.³ Pikku-Sandra ei kuitenkaan päässyt nauttimaan isoisän asemasta, sillä Yrjön ja Viktorin välit katkesivat. Perinnöttömäksi jätetty poika oli juoppo, mikä saattoi olla välikirjan osasy s tai -seuraus. Isän kuollessa Sandra oli 1 vuotias. Niinpä muistoihin kirjautui voimakkaampana kuva työteliäästä ja uskonnollisesta äidistä, jonka kokemaa yhteiskunnallista vääryyttä antoi pontta poliittisella taipaleella.⁴ Kolmesta sisaruksesta vain Sandra kasvoi aikuiseksi.

Sandra pääsi vuodeksi kansakouluun, mikä ei tuolloin ollut monille lapsille mahdollista. Hengellisistä vaikutteistaan Sandra mainitsi paitsi äitinsä myös enonsa olleen ”uskonnollismielisen”, mikä jonkun verran vaikutti hänen nuoruusvuosiinsa. Tästä juontui hänen siveellinen ryhtinsä, *”johon kyläläiset luottivat ja laskivat tyttärensä niihin tilaisuuksiin, joissa minäkin olin mukana”*. Isä sen sijaan oli uskonasioissa päinvastaisella kannalla, mikä lievensi enon vaikutusta. Kuten monet aikansa nuoret, Sandra tutustui suomalaisuusliikkeeseen käydessään paikkakunnan nuorisoseurassa, vaikkei liittynyt tähän kauppiaiden ja virkamiesten tyttärien hallitsemaan yhdistykseen. Sukulaisten luona hän luki nuorsuomalaisten äänenkannattajaa *Päivälehteä*.⁵

Mimmi syntyi toukokuussa 1870 torppari Johan Trogenin ja hänen vaimonsa Marian perheeseen Urjalan Kehron kylässä, Honkolan kartanon mailla. Tätä ennen perheessä oli kaksi poikaa ja tytär, joka kuoli nälkävuosina. Mimmin jälkeen syntyi vielä kaksi veljeä. Kesällä 1876, jolloin nuorimmainen tuli maailmaan, kuoli perheen 50-vuotias isä.⁶

Kaunokirjallinen esitys Mimmin kasvuympäristöstä on Suomen torppariepoksiksi nimetyssä Väinö Linnan *Täällä Pohjantähden alla* -teoksessa, sijoittuuhan Pentinkulma juuri Urjalaan, Hankolan ollessa romaanin kartanomiljööön esikuva. Suoremmin todellisuuteen viittaava kuvaus on tallentunut kartanon tyttären, Annie Furuhjelm in muistelmiin. Tämän isä, Venäjän laivaston amiraali Hampus Furuhjelm, osti Honkolan vuonna 1872. Alustalaisia oli useita satoja, joista monet asuttivat torppiaan seitsemättä sukupolvea. Annien mielestä alustalaisten elo oli aineellisesti turvattua ja suhde isäntäväkeen kunnossa, vallitsihan tilalla hyvä, patriarkaalinen henki. Kansankulttuuri välittyy muistelmista vieroksuttavien ilmiöiden kautta, joita nuoruutensa maailmaa kiertänyt Annie herkästi havainnoi uudella kotiseudullaan. Säätyrajojen jyrkkyyttä ilmensi vaikkapa alustalaisten tapa tervehtiä isäntäväkeä syleilemällä näiden polvia, mikä kummeksutti tulokkaita. Oudolta vaikutti niin ikään herännäisyys, joka oli monien tilalla asuvien maailmankatsomuksen perustana. Heränneisiin kuului myös Mimmin äiti, ”kiivasluonteinen torpparinleski”.

Tyttökoulun käynyt Annie piti kartanon ruokasalissa koulua rahvaan lapsille. Tällä tavoin Mimmi oppi luku-, kirjoitus- ja laskutaidon alkeet, hieman uskonoppia ja maantietoa. Vielä 50 vuotta myöhemmin Annie muisteli oppilaiden ”pröökinnänsä” kohdistamaa kiintymystä. Äitinsä luonteen perinyt Mimmi oli Annien mielestä joukon musta lammas. Se mikä opettajasta vaikutti oppiniskaisuudelta saattoi toisaalta kertoa Mimmin valmiuksista kyseenalaistaa asioita jo tuolloin. Annien tulkinnan mukaan Mimmi korvasi myöhemmin kristillisyyden sosialistisella julistuksella, josta tuli hänen ”uskontonsa”.⁷

EI ORJIA VAAN SORRETTUJA

Sandra Reinholdsson pestautui 16-vuotiaana palvelukseen kruununvouti Bromanin perheeseen ja lähti näiden kanssa pääkaupunkiin vuonna 1894. Seuraavassa palvelupaikassa lääketieteen professori Fredrik Saltzmanilla palkka oli edellistä parempi, mutta kohtelu huonoa. Puutteiden oivaltamista auttoi, että Sandra tutustui muihin palvelijoihin ja hänen «luokkavaistonsa heräsi». Nimenomaan Saltzmaneilla karisi harhaluulo siitä, että palvelija olisi perheen jäsen. Kuten moni poliittisesti heräävä työntekijä, Sandra piti palvelemista vastenmielisenä. Hankkiutuminen ompeluoppiin olikin henkilökohtainen rajapyykki, tarjosihan uusi ammatti itsenäisemmän elämän ja salli asteittaisen järjestöaktiiviksi siirtymisen.⁸

Sandran varhaisimmat muistot työväenliikkeestä kytkeytyivät vapunvieron syntyvaiheisiin, kesäkuun ensimmäisen sunnuntain kävelyretkiin, joita Helsingissä oli järjestetty vuodesta 1895. Vuoden 1898 vapusta mieleen painui työväenliikkeen johtajiin kuuluneen Matti Kurikan puhe väkijuomalakon puolesta, ”johon ihmiset suuresti innostuivat”. Ehkäpä isän juoppous sai Sandran piirtämään nimensä lakkolistaan. Juomalakkoliikkeen kytkeytymisestä äänioikeuskysymykseen hänellä sen sijaan ei liene tuolloin ollut käsitystä.

Kesällä 1899 Sandra marssi Yrjönkadun ”Torpalla” eli tuolloisella Helsingin työväentalolla pidettyyn palvelijain yleiseen kokoukseen. Samalla hän liittyi keväällä perustettuun palvelijatarosastoon, josta tuli yksi hänen uransa pitkäaikaisista kiinnostuskohdista.

Muutettuaan Helsinkiin vuonna 1891 myös Mimmi toimi aluksi palvelijana. Avioiduttuaan tynnyrintekijä Emil Grönlundin kanssa vuonna 1895 hän jäi luultavimmin hoitamaan kotia. Lapsia perheeseen ei syntynyt. Pariskunta muutti Helsingistä Turkuun keväällä 1897 ja suomensi nimensä Kanervoksi, mikä osoitti kiinnostusta fennomaanien pyrkimyksiin. Musikaaliseksi ja hyväntahtoiseksi mainittu Emil otti järjestäytymisen ensiaskeleet vuonna 1900 Turun työväenyhdistyksen pikkuruisessa Tynnyri-

ja astiatyöntekijöiden ammattiosastossa. Hän ei sittemmin osallistunut näkyvästi yhteiskunnalliseen toimintaan, mutta oli vaimonsa tärkeä tuki. Muutamia vuosia myöhemmin perustettu tynnyriliike turvasi toimeentulon ja mahdollisti Mimmin politikoinnin, josta saadut tulot olivat katkonaisia ja usein niukkoja.

9

Turussa perustettiin 1899 työväenyhdistysten valtakunnallinen yhdysside, Suomen Työväenpuolue. Juuri tuona vuonna Mimmi Kanervo näyttää ensi kerran lähestyneen liikettä erään naisten elämään liittyvän kampanjan yhteydessä. Kunnan evättyä yhdistyksen ylläpitämää lastentarhaa varten anotun avustuksen päätettiin pitää tukiarpajaiset, joiden järjestelyyn ”rouvaksi” tituleerattu Mimmi osallistui. Paikallinen työväenlehti raportoi yrityksen olleen tuottoisan ja muodostuneen samalla ”*mahtavaksi mielenosoitukseksi säästöpankkiherrojen ja valtuusmiesten - puolueellista menettelyä vastaan*”. Ehkä tästä vauhtia saaneena Mimmi kirjoitteli vuosina 1901-1902 samaiseen lehteen nimimerkin turvin pohdiskellen miten saada lisää naisia liikkeeseen. Hän piti tärkeänä näiden keskinäistä vuorovaikutusta, kuten naiskirjoittajien tekstien julkaisemista. Juuri ”aatesiskojen” kirjoitukset kiinnostivat eniten Mimmiäkin.¹⁰

Työväenyhdistyksen naisosastoon Mimmi liittyi vuonna 1902. Tulokkaan tarmokkuutta osoittaa, että hänet samantien valittiin sihteeriksi ja huvitoimikuntaan. Seuraavana vuonna toimintapiiri laajeni, kun Mimmi nimettiin työväenyhdistyksen johtokuntaan. Sen edustajana hän oli Forssassa pidetyssä valtakunnallisessa puoluekokouksessa, jossa puolueen nimi hahmottuvaa aatteellista linjaa myötäillen muutettiin Suomen Sosialidemokraattiseksi puolueeksi. Kokousedustajien joukossa istui myös Sandra.¹¹

PIIAT KANSALLISEN TOIMINNAN KÄRJESSÄ

Piikojen asiaa ajoi pääkaupungissa kaksi ammatillista yhteenliittymää. Jälkiviisauden turvin Sandra näki tehneensä pesäeroa ”revisionisteihin” - niihin jotka hyväksyivät menettelytavaksi yhteistyön porvarien kanssa - jo palvelijana. Sandra ei valinnut Helsingin palvelijataryhdistystä, jota johtivat

”rouvat ja Miina Sillanpää”, vaan liittyi radikaalimpana pitämäänsä työväenyhdistyksen palvelijatarosastoon. Sen puheenjohtaja hänestä tuli vuonna 1902, jolloin hän myös edusti osastoaan työläisnaisten valtakunnallisessa kokouksessa Turussa.¹²

Kanervot muuttivat takaisin Helsinkiin lokakuussa 1903, oletettavasti vältelläkseen viranomaisia. Turun työväenyhdistys oli samana vuonna aktivoitunut kansallisen liikkeen suuntaan alkamalla vastustaa asevelvollisuuskutsuntoja ja johtokunta oli joutunut viranomaisten silmätikuksi. Esimerkiksi puoluehallinnon tuollainen puheenjohtaja Taavi Tainio pakeni uhkaavaa pidätystä Yhdysvaltoihin vuoden 1904 alussa.

Riskeistä huolimatta järjestöriennot houkuttivat Mimmiä. Vaikka palvelija-ajoista oli vierähtänyt useita vuosia, hakeutui hän pian muuton jälkeen entisen työnsä mukaiseen ammattiosastoon, samaan jonka Sandra aiemmin oli valinnut. Mimmin taidot huomattiin myös pääkaupungissa. Hänelle lankesi osaston varapuheenjohtajuus ja muita luottamustoimia heti vuonna 1904.

¹³

Osasto lähestyi palvelijattaria käytännönläheisen toiminnan kautta. Naisten arjesta kumpuava poliittisuus konkretisoitui vuosien 1904-1905 aikana niin kutsutuissa kyökkikomiteoissa. Näissä palvelupaikkojen keittiöissä pidetyissä kokouksissa pohdittiin työoloja omasta elämästä poimittujen ankeiden tapausten kautta. Sandra muisteli palvelijoiden melkein poikkeuksetta majoilleen keittiöissä, jotka olivat asunnoksi kelpaamattomia, kylmiä ja vetoisia. *”Sellainenkin asunto löytyi, joka oli eristettynä keittiöstä ja jossa oli palvelijan sänky sekä toisella seinällä tyhjennettävä klosettiämpäri, jota isäntäväki käytti yöllä.”* Toisinaan teemat karkasivat pois keittiön kärystä: yhdessä luettiin lentolehtisiä Venäjän vallankumouksellisista tapahtumista ja pohdittiin vallanpitäjien toimia Suomessa. Osaston toiminta alkoi suuntautua yhä enemmän kansalaisoikeuksista käytävään kamppailuun.¹⁴

Routavuosien kansalaistoiminnan rajoitukset vaikuttivat myös työväenliikkeeseen. Sensuuri oli tiukka, yhdistysten rekisteröinti ja julkinen toiminta vaikeaa. Porvarillisten puolueiden suhtautuminen

Venäjän hallituksen uuteen linjaan oli aluksi kahdensuuntaista. Vanhasuomalaiset toivoivat hallituksen myötäilyä johtavan autonomian säilymiseen. Perustuslaillinen oppositio sen sijaan kieltäytyi alistumasta Venäjän hallituksen toimiin ja harjoitti passiivista vastarintaa. Sen näkyvimpänä osoituksena olivat vuosien 1902-1904 venäläisten sotilaskutsuntojen joukkoboikotit. Näitä ”asevelvollisuuslakkoja” ja muita tottelemattomuuskampanjoita johti maanalainen, kagaaliksi kutsuttu järjestö. Sen johto oivalsi ennen pitkää, että toiminnan leviäminen edellyttäisi työläisten panosta. Koska olojen liberalisointi oli työväenliikkeenkin etujen mukaista yhteistyötarjous otettiin vastaan, vaikka osa johdosta vastusti liittoutumista.

Erään aikalaisarvion mukaan työläisnaiset hoitivat leiviskänsä kansallisessa liikkeessä osin jopa rohkeammin kuin miestoverinsa.

¹⁵ Sandran ja Mimmin toiminta tukee käsitystä. Kevään 1904 kutsumalakon aikana he kiersivät kagaalin rahoittamina agitaattoreina. Tässä yhteydessä pidätettiin kolmisenkymmentä henkilöä. Yksi näistä oli Mimmi, joka eräänä toukokuun iltana oli kierrellyt palvelijatarosastoon kuuluneen Vieno Mäkelinin kanssa Sörnäisten työläiskodeissa yllättämässä väkeä kutsuntaboikottiin. Vanhempana ja ruotsin kieltä taitavana Mimmi piti huolen puhumisesta ja selvitti nuorille miehille käynnissä ollutta Venäjän ja Japanin sotaa, jonne Venäjän armeijaan rekrytoituilla suomalaisilla oli vaara joutua. Ilta päättyi huonosti, sillä erään käännytettävän poliisi-veli kuuli palopuheet. Tämä ilmianto agitaattorit, jotka pidätettiin lähes kolmeksi viikoksi.

¹⁶ Selkkaus sai Helsingin poliisimestari Carlstedtin kesäkuussa ehdottamaan palvelijatarosaston lakkauttamista, koska sekä osaston varapuheenjohtaja Mimmi Kanervo että monet jäsenet olivat epäilyttävän aktiivisia hallituksen vastaisessa toiminnassa. Uhkausta ei kuitenkaan toteutettu.

Lääketieteen professori Saltzmanin perheen palvelijattaret 1890-luvun puolivälissä. Ensimmäinen vasemmalta on Sandra Reinholdsson, joka myöhemmin kirjasi muistelmiinsa emäntänsä Emma Saltzmanin kansainvälistä työväenliikettä ylenkatsovan lausahduksen ja sen, ettei tyhmiä suomalaisia työläisiä "parempien ihmisten" tarvinnut edes pelätä. Palvelusuhteen päätyttyä kagaali Emma Saltzman ja agitaattori Sandra Reinholdsson tapasivat Venäjän hallituksen vastaisessa toiminnassa ja äänioikeustaistelussa. Kuva: Kansan Arkisto.

Kesällä 1904 alettiin vastarinnan edistämiseksi muodostaa erityisiä proletaarikomiteoita eli muutaman työläisen salaisia renkaita, joiden oli määrä levittää kiellettyä kirjallisuutta ja lehtiä, agitoida kutsuntoja vastaan, majoittaa venäläisiä vallankumouksellisia ja hankkia näille väärennetyjä passeja. Tässäkin toiminnassa palvelijatarosastolaiset olivat kiihkeästi mukana. Heistä Sandra ja Alma Malander (myöh. Jokinen) matkustivat perustamaan komiteoita myös Helsingin ulkopuolelle.¹⁷

Kokoontumisvapauden rajoittamisen takia muun muassa kesäksi 1904 Tampereelle suunniteltu työläisnaisten edustajakokous kiellettiin. Tästä maanalaisessa toiminnassa jo karaistuneet naiset eivät säikähtäneet, vaan ehdottivat salaista tapaamista. Idea ei saanut yleistä hyväksyntää, mutta muutamat naiset - kuten Ida Aalle, Maria Laine, Miina Sillanpää, Sandra Reinholdsson ja Mimmi Kanervo - ryhtyivät valmistelemaan kokousta Helsinkiin. Osanottajia kehoitettiin kysyttäessä ilmoittamaan saapuneensa kansakoulunopettajille tarkoitetuille yliopistokursseille. Pelkkää hämäystä tämä ei ollut, sillä naiset todella istuivat kuuntelemassa luentoja raittius- ja kasvatuskysymyksistä. Samalla yliopistolle saattoi ujuttaa proletaarikomitean materiaalia.

Pääasiaan päästiin kun sinivalkoiseen kurssisolmukkeeseen sonnustautuneet naiset kerääntyivät ensimmäiseen tapaamiseen Kanervojen Albertinkadun yksiöön. Naisten keskustellessa politiikasta Emil istui vahtimassa, ettei kutsumattomia vieraita ilmaantuisi näköpiiriin. Nuuskijoita havaitessaan hänen tuli soittaa viuluaan, jolloin naisten oli määrä piilottaa paperinsa ja kokoontua kahvipöydän ääreen viettämään ”syntymäpäiviä”. *Tonavan aaltojen* alkaessa sitten kesken kokouksen keinua Mimmi Kanervo katsahti leikkisästi mieheensä ja kuiskasi toisille: *”Taisi saada poliisin ihailijakseen”*.¹⁸

Vuoden 1904 aikana hallituksenvastainen taisto kääntyi yhä jyrkemmäksi. Keinoiksi alettiin tietyissä piireissä hyväksyä terrorismi ja aseellinen vastarinta. Henkisen perustan tälle loi kenraalikuvernööri Bobrikovin murha kesäkuussa. Aktivistipuolue perustettiin marraskuussa 1904. Työväenliikkeessä oli oma aktivistisiipi, jonka keskuspaikka oli Helsinki. Vaikka se organisoi

lähinnä melko rauhanomaisia mielenosoituksia, alkoi ajatus aseiden käytöstä levitä. Sandra tiesi aseita käsitellyn *"jonkun verran, koska niitä oli jo osalla työläisnaisistakin, ainakin Viipurissa ja Helsingissä. Minullakin oli."* Sandra selitti myös perustaneensa puhujakiertueillaan naisten salaisia jaostoja - kaiketi edellä mainittuja proletaarikomiteoita - joissa selvitettiin aseiden käyttöä. Äänioikeuskysymys kytkeytyi läheisesti kansalliseen toimintaan. Työväenpuolueen ohjelmaan oli vuoden 1899 perustamiskokouksessa kirjattu vaatimus yleisestä, yhtäläisestä ja välittömästä vaali- ja äänioikeudesta kaikille 21 vuotta täyttäneille. Tämä aiheutti köydenvetoa naisten äänioikeutta erillisenä kysymyksenä ajavien säätyläisnaisten kanssa, esimerkiksi solmittaessa yhteyksiä naiskagaalin ja työläisnaisten välille.

Professorinrouva Donner esitti kesänkorvalla 1904 yhteistyötarjoituksen palvelijatyhdistyksen puheenjohtaja Miina Sillanpäälle. Muutamia työläisnaisia kustannettaisiin puhujiksi maaseudulle, mikäli nämä rajoittuisivat propagoimaan naisten äänioikeutta kajoamatta sellaisiin laajempiin uudistuksiin kuin yleinen äänioikeus ja yksikamarinen eduskunta. Kagaali Tekla Hultinin luona pidetyssä neuvottelussa ollut Sandra muisti puoluetoveri Alma Malanderin tuolloin *"kirota pärskäyttäneen"*, lyöneen nyrkkiä pöytään ja sanoneen: *"Jos ei sitä äänioikeutta anneta kaikille niin ei kellekään, se on kantamme"*. Härkäpäisyys kannatti, sillä lopulta rouvat antoivat taloudellisen tukensa ehdoilta. Miina Sillanpäältä Alma ja Sandra saivat kuitenkin kotimatalla sapiskaa huonosta käytöksestään.

Yritystä nostaa naisten äänioikeus esiin naisasiana ilmensi myös marraskuussa 1904 Naisasialiitto Unionin aloitteesta pidetty äänioikeuskokous. Jo valmisteluvaiheessa keskustelua oli käyty yli säätyrajojen. Yksi aloitteentekijöistä oli Unionin varapuheenjohtajana tuolloin ollut Annie Furuhjelm ja kokousta valmistelevassa toimikunnassa istuivat muun muassa *"rouvat E. Salzman ja M. Laine, ruokalanomistaja I. Ahlstedt ja palvelijatryhdyksen puheenj. M. Sillanpää"*. Helsingin Ylioppilastalon juhlasalissa pidetyssä tapaamisessa yhteistä säveltä ei kuitenkaan löytynyt. Sen sijaan moni säätyläisnainen joutui kasvokkain palvelijansa tai ompelijansa kanssa. Länänä oli toista tuhatta naista, joista valtaosa

ainakin Sandran mukaan työläisiä. Eivätkä nämä esiintyneet yhtä säävyisästi kuin aiemmin emäntiensä valvovan katseen alla. Mimmi Kanervo organisoï eri puolille salia huutosakkeja, jotka häiritsivät säätyläisnaisten puheita ja ilmaisivat työläisnaisten kantoja. Puheenvuorossaan Mimmi kannatti muiden paikalla olleiden työläisnaisten edustajien tavoin äänioikeuden antamista kaikille 21 vuotta täyttäneille kansalaisille.¹⁹

KANSANVILLITSIJÄT

Agitaattoreiksi Sandra ja Mimmi suuntautuivat jo poliittisen taipaleensa alkuvaiheessa. Käydessään palvelijoiden kokouksissa vuosisadan alussa Sandra tutustui saman katon alla olleeseen muuhun yhdistyselämään. Eritoten puhujaseura veti puoleensa. Enemmän kuin miltään kurssilta hän totesi oppineensa liikkeen ensiaakkosia ja menettelytapoja juuri Torpan raittiuskahvila Juttutuvassa, jossa työväen pilalehti *Kurikka* kirjoitti kokoonnuttavan ”täysistuntoon säännöllisesti joka ilta paitsi jouluna ja juhannuksena”. Juttutuvan kynnyksen ylittäminen vaati naisilta rohkeutta, sillä jo ovelta vastaan leijunut sakea tupakansavu karkotti herkimmät. Sandra ei kuitenkaan jäänyt haukkomaan henkeään saati tyytynyt kuuntelijan rooliin.

Seurassa vastustettiin sekä liikkeen anarkistissävytteistä (kurikkalaista) että revisionistista (tamperelaista) suuntausta. Osa toiminnasta oli kuitenkin kaukana luokkakantaisuudesta. Puhujaseuran ainoassa säilyneessä lehdessä tilaa saivat kirjoitelma rakkaudesta, kotia ylistävä runo ja ylenmääräistä järjestäytymisintoa ivaava pakina ”nauruseuran” ja ”pitkätukkaisten klupin” perustamisesta.²⁰

Sandra harjoitteli seurassa runonlausumaa ja sadunkerrontaa. Tämän ohella hän väitteli siveellisyyksysmyksestä, joka aiheutti monissa miehissä hilpeyttä: *Kurikka* saikin naisten esille ottamista teemoista runsaasti irvailtavaa. Sandra otti kirvelevin mielin vastaan kritiikkiä esiintymisestään ja mitä ilmeisimmin oppi sivaltaamaan samalla mitalla takaisin. Ainakin seurassa ollut Otto Tiuppa huokasi puhujaseuran naisten pitäneen ”aikamoista metakkaa siitä naisten ijanikuisesta sorretusta asemasta”. Samaa ongelmaan

Sandra uskalsi puuttua vuoden 1904 puoluekokouksessa. Siellä hän väitti ainokaisessa puheenvuorossaan naisia syrjäytetyn liikkeestä, *”ompa potkittu useita pois muka senkin tähden, ettei ole hyväksyttyä käytöstapaa”*.²¹

Sandrassa tuntui olevan ainesta, sillä puhujaseura lähetti hänet vuosien 1902-1903 vaihteessa Turkuun puolueen kaksiviikkoisille agitaattorikursseille. Siellä Sandra piti naisten äänioikeudesta puheen, joka synnytti paikallislehden mukaan vilkkaan keskustelun *”ja tuntuivat muutamat lämpenevänsä kaiken kylmyyden keskellä”*.²²

Pian kurssin jälkeen Sandra näyttäytyi ensimmäistä kertaa suurelle yleisölle Helsingin työväenyhdistyksen vuosijuhlissa. Ennen koetusta maailma musteni silmissä, eikä muistista tuntunut löytyvän yhtään järkevää ajatusta. Ramppikuume onneksi laski lavalla. Tästä rohkaistuneena Sandra alkoi tehdä puhujamatkoja ensin palvelijatarosaston nimissä, sittemmin myös Sosialidemokraattisen puolueen ja naisliiton lähettinä. Ennen ensimmäisiä vaaleja Sandra ja Mimmi agiteerasivat päivittäin jossain piirinsä kolkassa.

Sandran tarinat puhujamatkoista *”siellä ja täällä”* ovat eloisia. Viranomaisten pelossa kokouksia pidettiin milloin saunassa, milloin maantien varrella, ei kenenkään maalla. Toiminta ei ollut pelkkää saarnaamista, vaan kommunikointia sekä vastustajien että kannattajien kanssa. Esimerkiksi Lapualla Sandra tukki työläisiä laiskoiksi koreilijoiksi haukkuneen kansankoulunopettajan suun niin onnistuneesti, että se uutisoitiin suopeasti jopa porvarillisessa *Suomettaressa*.

Matkalla sai kokea monia ennakkoluuloja. Sandran mieltä jäi kaiheartamaan yöpyminen höyläpenkillä haiseva hevosloimi peittona. Tylyn kohtelun syyksi paljastui aamulla talon emännän käsitys, että kaikki naispuhujat olivat *”huonoja naisia”*.

Vuoden 1905 suurlakon aikana Sandra koki yhden elämänsä juhlahetkestä, kun hänet kiidätettiin puhumaan Kuopioon. Siellä vallinnut ilmapiiri on tallentunut säätyläistön närkästyksen värittämänä Sigurd Roosin muistelmassa. Pääkaupunkiin oli matkannut kuusihenkinen kuopiolaislähetystö ottamaan selvää

tilanteesta. Kun se lakon loppupäivinä palasi erikoisjunalla, oli mukana seitsemäs jäsen, ”eräs naisihminen, jolla oli suuri, loistava tulipunainen nauha yli rinnan, neiti Sandra Reinholdsson, jonka Helsingin sosialistileiri oli lähettänyt kääntämään Kuopion syviä rivejä sosialidemokraattiseen oppiin.” Lähetystö toi mukanaan ”n.k. Tampereen julistuksen. Ja juuri nämä molemmat, Sandra Reinholdsson ja punainen julistus, ehtivät muutamassa tunnissa hävittää sovinnon ja karkottaa pois sen yksimielisyyden, mitä palava isänmaallinen tunne tähän asti oli saanut säilytetyiksi. Alkuperäisen päämaalin, koko kansan onnen, rinnalle asetettiin nyt toinen, yksinkertainen puoluepyrintö. - Sen tunnussanan, mikä ennen oli kuulunut **yhdessä**, selitti neiti Reinholdsson, punainen julistus kädessään, olevan nyt **vastaan**.”

”Intohimoisesti ja kiihottavasti” esiintynyt Sandra syytti perustuslaillisia pettureiksi ja selvitti työläisten taistelua yleisen äänioikeuden puolesta. Sandran huudahdus ”veri on porvareista imettävä viimeiseen pisaraan saakka!” jakoi yleisön kannattajiin ja vastustajiin, eikä mellakka ollut kaukana. Aikalaiskommentaattorin mukaan oli sangen ajattelematonta päästää Sandra esiintymään koska se ”vei sen ylevän mielialan, minkä maisteri Ståhlbergin puhe oli tuonut”. ²³

Onnistuneina agitaattoreina pidettiin niitä, jotka kykenivät liikuttamaan kuulijoitaan. ”Tarkkuudella vesi silmissä kuuntelivat ukot ja akat muijan puhetta”, kirjoitti Työläisnainen, kun Mimmi Kanervo vuonna 1907 puhui Reposaaressa noin 400 kuulijalle. Mimmin esiintymistä on luonnehdittu rohkeaksi, eivätkä kaikki pitäneet hänen tyylistään, sillä ”hän kiihkoili usein siveellisen nuhteettomuuden puolesta ja esiintyi hyökkäävästi niitä kohtaan, joilla rakkaudesta oli vapaammat käsitykset”. Jos mahdollista, Sandra oli vielä palavampi agitaattori, oikea kimakkaääninen ”raivotar”. Tosin viimeisinä vuosinaan hän itsekreiittisesti luonnehti ”nykypäivän naispuhujien» sanovan asiansa keskitetysti ja selkeästi, ”me höpötimme aikoinaan aivan liikaa”. ²⁴

TYÖLÄISNAISTEN ERIKOISEHDOKKAAT

Ensimmäisten vaalien ehdokasasettelun alkaessa Mimmi Kanervolla ja Sandra Reinholdssonilla oli paljon ansioita. He olivat osoittaneet pelottomuutensa sekä ylempien luokkien edessä että puuttumalla toveripiirin miesten vähätteleviin asenteisiin. Vaikka työläisnaisten asian ajaminen ja puolueen päämäärät tuntuivat aika ajoin marssivan epätahtia, naisia tarvittiin ja välillä oikein olan takaa etsittiin. Mimmin ja Sandran olikin tarkoitus poimia nimenomaan työläisnaisten äänet. Heitä tukevien lehtien, hämäläisen *Kansan Lehden* ja satakuntalaisen *Sosialidemokraatin* sanoma ja viholliskuva oli selvä: muiden puolueiden listoilla olevat ”hienot neidit ja rouvat” eivät edustaneet työtätekeviä naisia.²⁵ Kun kansalaisoikeudet oli saavutettu ja Venäjän uhka laimentunut, tuli rajanveto porvareihin aikaisempaa selkeämmäksi.

Säätyläistön oli vaikea sulattaa rahvaalle aukenevia mahdollisuuksia. Vaalitaiston aikana Pohjois-Hämeessä ilmestynyt porvarillinen *Aamulehti* parjasi Sandraa ”tavalliseksi akutaattoriksi”. Tähän *Kansan Lehti* itsetietoisesti vastasi neiti Reinholdssonin olevan ”köyhälistömme naisliikkeen ensimmäisiä taistelijoita”. Samalla Sandran ”tavallisuus” ja koulutuksen puute käännettiin valtiaksi: *”Niin eihän hän voinut päästä tyttökouluun, kun pappa Yrjö Koskinen muistaakseni poikansa Eino Sakarin lämpimällä kannatuksella piti koulumaksuja niin korkeina, ettei semmoiset kouluihin pääsisikään. Mutta eivätpä voineet estää pääsyä valitukseen. Ja nyt saa itse vapaaherran poika kilpailla vaaleissa tavallisen maalaistöllin tyttären kanssa. Mikä skandaali!”*²⁶

Ompelija ja neiti Sandra Reinholdssonin vaalilistan tunnus ”Torpparit ja palkolliset, ottakaa oikeutenne” painui hedelmälliseen maaperään. Hämeen lääni valloitettiin sosialisteille Sandran saadessa toiseksi eniten ääniä.

Mimmi Kanervon määreenä vaaleissa oli ”tynnyrintekijän vaimo”. Paikallisten työväenyhdistysten ehdokasäänestyksissä hän sai runsaasti kannatusta, jättäen taakseen monta nimekästä mieskandidaattia. Yksi Mimmin vaaliteemoista oli yleinen ja yhtäläinen kunnallinen äänioikeus, jota sosialistien oli eduskunnassa

tarkoitus ajaa. Alueen naisten kokouksessa pitämässään puheessa hän tarkasteli uudistusta nimenomaan alkoholikysymyksen sekä turvattomien lasten ja äitien aseman kannalta. Mimmi oli alueensa ainoa sosialistinen naisehdokas ja keräsi vaalipiirinsä suurimman äänimäärän.²⁷

Sandra sen paremmin kuin Mimmikään ei jättänyt montaa merkkiä eduskunnan aikakirjoihin. Mimmi istui alkuvuosina valtiovarainvaliokunnassa ja sai myöhemmin lisää jäsenyyksiä. Sandralla tällaista pitkäaikaista valiokuntaa ei ollut. Muistelmissaan hänkuittasieduskuntatyönmaininnallaäänestymiskäyttäytymisensä ”radikaaliudesta” eli poikkeavuudesta piirinsä muista edustajista. Istuntosalissa molemmat esiintyivät vain muutaman kerran. Ainoa pidempi kirjaus Sandrasta on kieltolakikeskustelun yhteydessä, jolloin hän puolusti alempien kansanluokkien oikeutta päästä ”vapautumaan väkijuomain kirouksesta”. Liekö mielessä jälleen häivähtänyt isän kohtalo hänen todistellessaan alkoholin johtavan ihmisiä itsetuhoon?

Mimmi otti osaa useampaan keskusteluun, kuten väittelyyn aviottomien äitien turvakodeista. Hän korosti äitien tehtävää lasten kasvattajina ja kehotti porvarispuolen edustajia keskittymään moralisoinnin sijasta tärkeimpään: *”Puhutaan siveettömyydestä ja puhutaan langenneista naisista, vaikka olisi puhuttava äideistä”*. Samaa linjaa edustivat Mimmin ajatukset siitä, että isälle tulisi antaa suurempi palkka, jotta äiti voisi keskittyä lasten kasvatukseen tai että köyhälistön naisille tulisi tarjota julkista taloudenhoito-opetusta.²⁸

Yksi syy Sandran ja Mimmin vaiteliaisuuteen saattoi piillä parlamentin toiminnan luonteessa, jota vaikkapa *Työläisen* nimimerkki Akka selosti turhautuneesti. Päivät täytyivät jaarituksesta, joilla ei ollut merkitystä työväen asialle. Milloin puhuttiin hirvien rauhoitusajasta, milloin riideltiin kielestä. *”Eräät puhujat, vallankin muutamat ’kokeneet valtiopäivämiehet’ ovat erinomaisen innostuneita puhumaan lehtereille. Sanatulvaa tuollaisessa tapauksessa kestää tunnin verran”* ja istunnot saattavat venyä neljään yöllä, valitti Akka kesäkuussa 1907.²⁹ Agitaattorin työstä jahkailu oli ollut kaukana. Kun vielä eduskunta oli vuoroin

Mimmi Kanervo (vas.) nimitettiin loka-marraskuun vaihteessa 1905 suurlakkoa johtaneeseen komiteaan, Ida Aalteen lisäksi ainoana naisena. Kanervon komiteassa ajamat asiat eivät olleet erityisen militantteja. Hän esitti muun muassa elintarvikeliikkeiden aukioloaikojen pidentämisestä. Kuvassa alarivissä oikealta Ida Aalle, Lauri Lindstedt, Paavo Leppänen, Johan Kock, Mimmi Kanervo, A. Caselius ja August Rissanen. Ylärivissä vasemmalta M. Haikarainen, Valfrid ja Emil Perttilä, K.G.K Nyman, E. Hytönen, K.F. Hagman, S. Hellsten, J. Grönholm, Juho Heitto, G. Johansson ja Matti Hälleberg (myöh. Paasivuori). Kuva: Työväen Arkisto.

hajotettuna vuoroin lomilla, voi kuvitella Sandran ja Mimmin innon hiljalleen hiipuneen.

Sandran aloitteikkua jarruttivat myös yksityiselämän mullistukset. Kesällä 1906 hän oli kihlautunut itseään yli kymmenen vuotta nuoremman, työläisaktivistina kunnostautuneen J.K. Lehtisen kanssa. Mies muutti Keski-Suomesta Sandran perässä Helsinkiin *Työmies*-lehden toimittajaksi ja avioliitto solmittiin toukokuussa eduskuntavaalien jälkeen. Lempinimestään ”Jeesus Kristus” huolimatta Lehtinen kieltäytyi kirkon siunaamasta liitosta Lehtisen kanssa. Mies muutti Keski-Suomesta Sandran perässä Helsinkiin *Työmies*-lehden toimittajaksi ja avioliitto solmittiin toukokuussa eduskuntavaalien jälkeen. Lempinimestään ”Jeesus Kristus” huolimatta Lehtinen kieltäytyi kirkon siunaamasta liitosta periaatteellisista syistä. Siviiliavioliittoa ei tuohon aikaan laissa

tunnettu, mutta ”vapaan rakkauden” suomalainen apostoli Rolf Lagerborg oli vuonna 1903 keksinyt kiertotien, jota Lehtiset nyt käyttivät. Nainen saattoi näet anoa avioliiton vahvistamista raastuvanoikeudelta vetoamalla siihen, että parilla oli jo ollut sukupuoli- ja kanssakäymistä.³⁰ Lehtisten esikoinen Inkeri syntyi seuraavana vuonna. Tästä huolimatta Sandra asettui uudelleen ehdokkaaksi kesällä ja toisen edustajakauden alkaessa Inkeri oli puolivuotias.

Sandran erilinjaisuus omassa vaalipiirissä tuli näkyväksi neljänsien eli vuoden 1910 vaalien alla ja hänen kansanedustajan taipaleensa vaikuttaa päättyneen poliittiseen painostukseen. Vielä vaalikiireiden alussa hän sai suopeaa palautetta *Kansan Lehdessä* yksittäisiltä arvioijilta. Piirikokouksen äänestäessä ehdokkaista kannatus kuitenkin puuttui, ilmeisesti koska tamperelaiset pitivät häntä jyrkän linjan edustajana (siltasaarelaisena). Parlamenttiuransa loppua Sandra oli selvästi haluton muistelevaan saati tarkemmin erittelemään.³¹

Vuoden 1916 vaalit olivat viimeiset joissa Mimmi oli ehdolla. Heikkenevää kannatusta osoitti, että hänet tuolloin sijoitettiin enää yhden listan huonoimmalle paikalle. Vaalipiirissä oli jo useampia naisehdokkaita, joista äänestäjien suosiossa olivat Mimmiä kuuluisampi veteraani Miina Sillanpää ja tulokas Aino Forstén. Jälkimmäisen Sandra määritteli kuuluvan naisliiton nuorten oppositioon.³²

Eduskuntauran loppu ei merkinnyt Sandra Lehtisen tai Mimmi Kanervon politikoinnin päättymistä. Molemmat olivat läpi 1910-luvun työläisnaisliiton ja palvelijaliikkeen luottamustehtävissä, kuten vanhan ammattiosastonsa johtokunnassa. Sandraa työllisti naisliitto, jonka puheenjohtaja hän oli vuosina 1909-1913 ja sihteeri 1916-1918. Samalla jatkuivat puhujakierrokset.

Työväenjärjestöt vilkastuivat vuoden 1916 vaalien ja Venäjällä seuraavana vuonna tapahtuneen helmikuun vallankumouksen myötä. Emämaa Venäjän heikentyessä Suomeen alkoi vuoden 1917 mittaan kehittyä valtakansallisuus, jonka vahvana osapuolena oli työväenliike. Sandra seurasi tätä historiallisten tapahtumien vyöryä

jossain määrin sivullisena, sillä vaiheikkaan kesän kuluessa hän oli havainnut olevansa toisen kerran raskaana. Vielä marraskuussa 44-vuotias Sandra istui kuitenkin komiteassa, joka ohjasi Suomessa toimeenpantua yleislakkoa. Sandran valmistautuessa vastaanottamaan uutta elämää joutui Mimmi opettelemaan luopumista. Elämäntoveri Emil kuoli kesäkuussa 1917.

TOIVEET JA TODELLISUUS

Vuoden 1917 lopulla Suomi itsenäistyi ja muutamaa viikkoa myöhemmin alkoi sisällissota. Siitä Sandra oli syrjässä helmikuussa syntyneen Pentti-pojan takia. Tästä huolimatta sota seurauksineen merkitsi Sandralle poliittisten toiveiden haaksirikkoo ja henkilökohtaista murhenäytelmää. Arviolta 10 000 punaista pakeni voittajien kosta Neuvosto-Venäjälle, näiden joukossa henkensä puolesta pelännyt Sandra.

Maanpakoon päätyi myös suuri osa Sosialidemokraattisen puolueen johtajista. Kun alkoi selvitä, että vallankumous epäonnistuisi Suomessa eikä kaikilla pakolaisilla olisi paluuta kotimaahan, ryhdyttiin suunnittelemaan toimintaa uusissa oloissa. Osa johtoa kallistui bolshevikkeja tukevalle linjalle: keskeistä olisi kansainvälisen vallankumousprosessin jatkuminen ja nationalististen tavoitteiden hylkääminen. Tässä hengessä perustettiin elo-syyskuussa 1918 Moskovassa Suomen kommunistinen puolue (Skp).³³

Sandra oli paikalla puoluetta perustettaessa, mutta sivuhuoneessa ollut Pentti vaati osan äidin huomiosta. Perheen edustus lepäsikin lähinnä aviomiehen ja tapahtumia herkeämättä seuranneen Inkeri-tytön varassa. Uusi puolue lähetti Lehtiset pakolaisten tukikohtaan Buin kaupunkiin, yli 600 kilometrin päähän Pietarista. Sandran vastuulle tuli lastenkodin perustaminen ja johtaminen. Uusi elämä ei kuitenkaan ottanut rakentuakseen ja pakolaiset vain odottivat pääsevänsä palaamaan omaistensa luo Suomeen. Buihin kiinnittyi myös Sandran elämän vaikein tapahtuma. Kurjissa oloissa Pentti-poika kuoli punatautiin heinäkuussa 1919.³⁴

Tragediat eivät loppuneet tähän. Lehtiset palasivat Pietariin marraskuussa 1919, ja Sandra alkoi työskennellä lääninkomitean suomalaisosastolla naisorganisaattorina. Vuoden 1920 elokuussa J. K. Lehtinen kävi lähellä kuolemaa suomalaisten kommunistien klubilla. Joukko eri linjoilla olevia tovereita tunkeutui ammuskelemaan kokoukseen surmaten kahdeksan paikalla ollutta. Lehtinen oli yksi haavoittuneista. Välikohtaus viesti selvää kieltä pakolaisten mielialoista ja välien kiristymisestä.³⁵

Jossain vaiheessa verilöylyn jälkeen Lehtiset erosivat. Sandra palasi tyttärensä kanssa Suomeen toukokuussa 1921. Työväenliike oli jo tuossa vaiheessa jakaantunut ja sen mukana naisliitto. Vanhoista tovereista Mimmi Kanervo oli pitkän epäröinnin jälkeen päätenyt Sandran tavoin liikkeen vasempaan siipeen.³⁶ Mimmin motiivit saattoivat osin olla hyvin henkilökohtaisia. Hän oli nimittäin jo vuosina 1906-1907 tutustunut Satakunnan piirissä ehdokkaana olleeseen Nestor Aroseen, jonka kanssa myöhemmin kertyi yhteisiä eduskuntavuosia. Eräiden tietojen perusteella Mimmi oli tavattoman ihastunut rasputinmaiseen Aroseen, joka sodan jälkeen hakeutui kommunistiseen liikkeeseen. Kenties tämä vaikutti "revisionistina" tunnettuun Mimmiin. Sandra puolestaan on muistelmissaan viitannut sisällissodan synnyttämään vihaan yhtenä valintansa vaikuttimena.

Syksyllä 1921 veteraanivaljakkomme kiersi jälleen eri puolilla maata selvittämässä uutta poliittista tilannetta ja organisoimassa toimintaa.³⁸ Oletettavasti sekä Mimmi että Sandra mielsivät jatkavansa niin vanhan naisliikkeen työskarkaa kuin vuosina 1904-1905 syntynyttä työläisaktiivismin perinnettä. Ristiriitaa aiheutti, että kommunistinen aate ja neuvostojärjestelmä alkoivat kyseenalaistaa menneitä saavutuksia. Mimmi ei ehtinyt pitkään hämmästellä uutta tilannetta, sillä hän kuoli sydänkohtaukseen 52-vuotiaana huhtikuussa 1922.

Kommunistista puoluetta lukuunottamatta työväenliikkeen vasen siipi sai periaatteessa toimia julkisesti vuoteen 1930. Tosin valtio ryhtyi vallankumouksen pelossa rajaamaan sen liikkuma-alaa jo aiemmin. Pidätyksiä ja poliittisia oikeudenkäyntejä oli pitkin 1920-lukua. Sandra liikkui enimmäkseen organisaatiokentän

laillisella puolella kiertäen nais- ja raittiusjärjestöjen lähettinä sekä työskennellen elintarviketyöläisten ammattiliitossa ja Helsingin kaupunginvaltuustossa.

Vielä 1920-luvulla Sandra maalaili julkisesti sosialistista utopiaa. Hänen mukaansa vallankumous tarkoitti, että myös alemmille kansankerroksille avautuisi mahdollisuus ylempien luokkien elintasoon, sivistykseen ja jopa elämänmuotoon. Vuonna 1921 Sandra selitti Työnjuhlassa pitämässään puheessa, miten Venäjällä olivat *”teatteri, oopperat ja muut sellaiset laitokset, jotka ennen olivat vain yläluokan käytettävänä, kansallistetut ja vapaasti työväestön käytettävissä. Myös on perustettu työväen yliopistoja ja lyseoita sekä taidekouluja, joihin pääsy on nyt kaikille yhtä mahdollinen.”*³⁹ Avantgardistisen neuvostokulttuurin ja ”uuden moraalin” syntyä Sandra ei ollut enää paikanpäällä todistamassa, eikä siihen vetoaminen luultavasti olisi suomalaista työläistä vakuuttanutkaan.

Sandra suoritti myös maanalaisia tehtäviä. Tässä mielessä tilanne muistutti vuosia 1904-1905 vastustajan vain ollessa nyt kotoperäinen. Kommunistista identiteettiä määrittikin aatteen ohella jälleen selkeä viholliskuva. Valkoinen Suomi konkretisoitui sisällissodan ja itsenäistymisen jälkeen perustetussa valtion salaisessa poliisissa, jota kommunistit nimittivät Venäjän vallan ajalla syntynyttä perinnettä seuraten *ohranaksi*. Etsivän keskuspoliisin (Ek) tehtävä oli suojata nuorta tasavaltaa sitä uhkaavilta ryhmiltä homoseksuaaleista kommunisteihin. Myös Sandraa kerättiin tietoja vuodesta 1921 muun muassa kotietsinnäin ja kuulusteluin.

VANKINA JA EMIGRANTTINA

Valtion ja kommunistiaktivistien joukon konflikti huipentui 1920-1930-luvulla ja sodan aikana tuhansissa poliittisissa vankilatuomioissa ja kansalaisoikeuksien menetyksissä. Tämä odotti Sandraakin vuoden 1929 lopussa, jolloin hänet passitettiin Hämeenlinnan naisvankilaan lähes kahdeksi vuodeksi. Huono ruoka ja puutteellinen hygienia yhdistyneenä miltei 60 vuoden ikään johtivat terveyden menetykseen. Vapautumisen jälkeen mahdollisuudet poliittiseen työhön ja elannon hankintaan olivat vähäiset, elettiin hän taloudellista lamakautta.

Myös kommunistinen liike oli lamassa. Julkinen toiminta oli kiellettyä ja maanalainen hajanaista. Sandran uran hiipumista suorastaan tragikoomisesti osoitti, että kun viranomaiset eväsivät häneltä vuonna 1931 ennenaikaisen vapautumisen, syyksi mainittiin Lehtisen olevan ”kommunistinaisten keskeisimpiä ja innokkaimpia johtajia”. Seuraavien neljän vuoden aikana ”kommunistikiihottavuus” oli hänestä karissut, ja merkintänä poliisin kirjoissa oli enää epämääräisesti ”joku vanhahko puolueihminen”.⁴⁰

Juuri 1930-luvun alussa Suomesta muutti tuhansia toiveikkaita työläisiä rakentamaan sosialistista isänmaata. Vapauduttuaan 1931 Sandrakin ryhtyi harkitsemaan Neuvostoliittoon siirtymistä. Tovereiden varoittavat viestit rajan takaa - ei työkenttää, ruuanpuute, kielivaikkeudet - eivät häntä pysäyttäneet.

Emigranttivuosien (1933-1945) alussa Sandra asusti Petroskoin suomalaisyhteisössä muistelmiaan kirjoittaen. Vähitellen arkipäivään alkoi hiipiä viitteitä tulevasta katastrofista: aktiivisimpia kommunisteja ryhdyttiin yhtä toisensa jälkeen syyttämään ”kansanviholliseksi”. Eri kansallisuuksiin ulottuvat vainot alkoivat suuressa mitassa vuonna 1937 ja arviolta 20 000 suomalaista menetti seuraavina vuosina henkensä, näiden joukossa hyvä ystävä Alma Jokinen, entinen aviomies ja monia muita Sandran tovereita vuosien takaa. Petroskoissa valistusasiain kansankomissaarina ja talvisodan aikaisen ”Terijoen hallituksen” ministerinä ollut Inkeri Lehtinen oli yksi harvoista henkensä säästäneistä johtotason suomalaiskommunisteista. Todennäköisesti vetäytyminen päivänpolitiikasta hoitamaan lapsenlasta ja tyttären asema pitivät myös Sandran elävien kirjoissa.⁴¹

Ympyrä sulkeutui miltei 70-vuotiaan Sandra Lehtisen palatessa Neuvostoliitosta porvarilliseen Suomeen toisen maailmansodan jälkeen. Hän asettui vanhaan kotiinsa, jonka oli avioliittonsa alkuvuosina hankkinut läheltä työväentaloa. Elämänsä iltana Sandra tuli kommunistisen liikkeen kunniavanhus, juhlien ja kokousten hymyilevä sivustakatsoja.

VAIETUT ELÄMÄNTARINAT

Vaikka Sandran muistelmat kertovat politiikalle omistetusta elämästä, koko aatteellista kehitystä ne eivät luonnehdi. Esimerkiksi suhde kansalaisyhteiskuntaan, joista työväenliike oli vuosisadan alussa kamppailut ja jotka Sandra 1920-luvun lopussa tuomittiin menettämään, on teema, johon ei kajota. Stalinin aikainen neuvostojärjestelmä oli luku sinänsä ja yhtä lailla kirjoittamaton. Omaelämäkerran sävyistä voi päätellä Sandran muistelleen mieluummin vuosisadan alun toimeliaita ja yhteishengen leimaamia aikoja. Kuvaus ei esimerkiksi pääty kronologisesti Petroskoihin, vaan nostalgisesti ensimmäisille agitaattorikursseille Turkuun.

Sandran arkistosta löytyy myös huolella säilytetty albumi. Sukulaiset ja läheisimmät toverit käsittävä kuvagalleria alkaa 1800-luvun lopulta ja päättyy Pentti-pojan haudalle Buihin. Inkeri Lehtinen on kertonut albumin taustasta seuraavaa: *”Vaikka Sandra Lehtisen ja hänen sosialidemokraattisten tovereittensa tiet 1918 erkanivat, ei vanha ystävyys tyystin sammunut. Kotonani on näihin päiviin saakka säilytetty vanhaa valokuva-albumia, jonka sivuilta vanha yhtenäinen työväenliike tuntuu kertovan tarinaansa. Siinä ovat Miina Sillanpää, Aura Kiiskinen, Ida Aalle-Teljo, Anni Huotari, Hilja Pärssinen, Alma Jokinen ja monet muut, sekä perheiden lapsiparvet vauvankaljuina tai lystikkäissä hamosissaan.”*⁴²

Aatteen perintö ja vuosisadan alun suuren innostuksen ja uskon aika olivat kuin alkukoti, kaivattu ja ihannoitu.

1. Sandra Lehtisen (SL) kansio, raportti 4.10.1927 ja 9.5.1929. Etsivän Keskuspoliisin-Valtiolaisen poliisin arkisto. Kansallisarkisto (Ek-Valpo I. KA).

2. Tiedot SL:n muistoista perustuvat Kansan Arkistossa (Ka) olevaan käsikirjoitukseen. Erillisiä viitteitä ei näissä kohdin ole.

3. Vilska, M., *Parikkalan historia II osa*. Käkisalmi, Kaakkois-Karjalan Kirjapaino Osakeyhtiö 1928, 150-151; Muistiinpanot Yrjö Reinholdssonista. SL:n arkisto. Ka.

4. Äitienpäivänä, Vankilaviihkö. SL:n arkisto; Radioesitelmän konsepti. Inkeri Lehtisen (IL) arkisto. Ka.

5. Sandra Lehtinen 80-vuotias, *Työkansan Sanomat* 1.7.1953.

6. Urjalan seurakunta, rippikirjat, syntyneiden ja kuolleiden luettelot 1861-1876. Urjalan kirkkoherranvirasto.
7. Furuholm, Annie, **Människor och Öden**. Mercators tryckeri aktiebolag. Helsingfors 1932, 229-231, 246, 267; Arajärvi, Kirsti, **Urjalan historia II**. Tampereen kirjapaino Oy. Tampere 1976.
8. Käsitöiden merkityksestä SL:lle ks. Oittinen, Riitta, "Pistoja yli ajan ja sosiaaliryhmän. Ompelu kahden naisen elämässä." **Matkoja moderniin. Lähikuvia suomalaisten elämästä**. Toim. Marjatta Rahikainen. SHS. Helsinki 1996.
9. Turun tuomiokirkkoseurakunta, rippikirjat 1897-1906, Turun maakunta-arkisto. Tiedoista kiitos Riitta Sihvoselle; Turun ty:n arkisto, kansio 1, jäsenluettelot. TA; Helsingin osoitekalenteri 1906-07 ja 1921-22.
10. Länsi-Suomen Työmies (LST) 30.9. ja 18.11.1899, 17.12.1901 ja 30.1.1902.
11. Turun työväenyhdistyksen arkisto, jäsenluettelot v. 1893-1904. TA; LST 31.3.1903; Lehtonen, Sulho, **Turun ty** 1887-1912. Sosialistin kirjapaino-osuuskunta i.l. Turku 1912, 73 ja 75.
12. Helsingin työväenyhdistyksen (HTY) palvelijatarosaston arkisto, pöytäkirjat 1902. TA.
13. HTY:n palvelijatarosaston arkisto, pöytäkirjat 17.3.1901-10.7.1904. TA.
14. Yleiset tiedot vuosista 1904-1905 perustuvat tutkimukseen Antti Kujala, **Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905**. SHS. Helsinki 1995. Kanervosta ja Lehtisestä erityisesti 221-222, 225, 251, 334-335 ja 381.
15. Otto Tiupan arvio, ks. Sillanpää, Miina, "Kun naiset uskalsivat!" **Naiset ja sosialidemokratia Suomessa, 25-vuotismuisto**. Helsinki 1925.
16. Helsingin raastuvanoikeuden arkisto, 4. os. rikosasiat 17.6.1904. KA.
17. Kiiskinen, Aura, **Vuosikymmenien takaa. Muistelmia**. Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike. Petroskoi 1957, 68-69.
18. Kiiskinen 1957, 73-75; Kujala 1995, 251.
19. "7.11.1904 Naisten yleinen äänioikeuskokous Helsingissä". Förlagsaktiebolaget Helios. Helsingfors, Aktiebolaget Lilius & Hertzberg: Helsingfors 1904.
20. HTY:n puhuja- ja keskusteluseuran äänenkannattaja **Säkeniä** 5.9.1904. TA.
21. Esim. Kurikka 0/1904.
22. LST 3.1.1903.
23. Roos, Sigurd, **Kansallislakko Suomessa. Kuopion kaupunki ja lääni**. Kuopio

1910, 191, 216-217.

24. *Työläisnainen* 1907:1-2, 21; SL:n kansio, Puhe punaorpojuhlassa 6.7.1924. Ek-Valpo I. KA.

25. Esim. *Kansan lehti* 26.1.1907, "Köyhälistön naiset, pitäkää silmät auki!" -ni -ri (Anni Huotari).

26. *Kansan Lehti* 26.1.1907, Suomettarelaiten valheita; 14.3.1907, Eduskuntaehdokkaitamme; 31.1.1907, Vaalipiirimme ehdokkaat; 28.3.1907.

27. *Sosialidemokraatti* (Pori) 9.10.1906, 6.11.1906 ja 29.1.1907.

28. *Valtiopäiväasiakirjat* 1907, Pöytäkirja, 489--492, 1635-1636 ja 1967-1968 ja 2243-2245.

29. *Työläisnainen* 7.6.1907 ja 14.6.1907, "Kuulumisia eduskunnasta".

30. Avioliittoa koskevat paperit. SL:n arkisto. Ka.

31. *Kansanlehti* 22.3.1909, 24.11.1909 ja 29.11.1909; Hämeenläänin pohjoisen vaalipiirin vaalitoimikunta, pöytäkirja 2.12.1909. TA.

32. *Sosialidemokraatti* (Pori) 30.5.-31.7.1916.

33. Ks. esim. Saarela, Tauno, *Suomalaisen kommunismin synty 1918-1923*. KSL. Helsinki 1996, 29-37, 63-64.

34. SL:n arkisto, vankilavihko. Ka.

35. Saarela 1996, 97-100.

36. *Suomen Sosialidemokraatti* 1922:3/4; *Työläisnainen* 1920:7.

37. *Suomen kansanedustajat 1907-1982*. Helsinki 1982; Rosa Sillanpään henkilökansio, dokumentti 59. Ek-Valpo I. KA.

38. SL:n kansio, tiedonanto 15.11.1921. Ek-Valpo I. KA.

39. SL:n kansio, 7.8.1921 päivätty dokumentti. Ek-Valpo I. KA.

40. SL:n kansio, kuulustelupöytäkirja 31.12.1932-10.1.1933; Ek:n lausunto oikeusministeriölle vapautettaviksi ehdotetuista poliittisista vangeista, pyydetty 28.10.1931; dokumentti 113b. Ek-Valpo I KA.

41. Vankilavihko, SL:n arkisto. Ka; Stalinin aikaisista vainoista ks. Rentola, Kimmo, *Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945*. WSOY Helsinki 1994.

42. IL:n arkisto, radioesitelmän konsepti, 15; Valokuva-albumi. SL:n arkisto. Ka; Veteraanien kerrontaa: Puolivuosisataa hellittämätöntä työtä työväenliikkeen hyväksi. *Vapaa Sana* 3.7.1949 (SL:n haastattelu).

MARIA PAASO LAINE – PELOTON PERÄPOHJALAINEN

Keväällä 1868 Suomen maalaisköyhälistö eli lopun ajan tunnelmissa. Kerjäläiset vaelsivat rospuuton pehmentämällä loputtomilla kärryeillä ja joka kuukausi kuoli tuhansittain ihmisiä nälkään ja tauteihin. Puute ja kuolemanpelko leimasivat ihmisten arkista elämää. Elettiin suurten nälkävuosien aikaa ja sen tuhoisinta kevättä. Toukokuinen aurinko loi kuitenkin toivoo normaalista kesäntulosta ja peräpohjalaisissa kylissä seurattiin luonnon heräämistä luottavaisin mielin. Myös iijokelaisen torpan nuoripari oli toiveikas. Pariskunta oli selvinnyt koettelemusten täyttämästä ensimmäisestä avioliittovuodesta suhteellisen hyvin. Ruokaa torpan väki oli saanut merestä ja vaimon kotitalalta ja hyvä niin, sillä perheeseen odotettiin esikoista loppuvuodesta. Pieni tytär syntyikin ajallaan marraskuun 13. päivänä 1868. Nimekseen hän sai Maria Sofia Paaso.

Pienen Maria Paason ensimmäisiä elinvuosia leimasi 1860-luvun nälkävuosien varjo, jolla oli vaikutuksensa paitsi tämän yksittäisen ihmisen tulevan elämän rakentumiseen, myös yleisemmässä mielessä kansallisen historian muotoutumiseen. Nälkävuosien kalmanhajuinen sisäpolitiikan itsekritiikistä kasvoi nimittäin uusi yhteiskuntapoliittinen ajattelu ja ensimmäisen teollistumiskauden on arvioitu alkaneen juuri tuolla vuosi-kymmenellä. Aina itsenäistymiseen saakka ulottuneen murros-kauden aikana kyseenalaistettiin niin maan taloudelliset, poliittiset, sosiaaliset kuin kulttuurisetkin rakenteet. Käytyyn arvokeskusteluun liittyi kiinteänä osana myös naisten paikan uudelleen määrittäminen. Kauhunvuosina syntyneet ikäluokat elivät koko elämänsä - lapsuutensa, nuoruutensa ja aktiivisen työikänsä - tuossa murroksessa. Tässä artikkelissa seurataan heistä yhden,

peräpohjalaisen torpantytön Maria Paason vaellusta Suomen historian kohtalonvuosina.

MUUTTO ETELÄÄN

Maria Paaso oli 14-vuotias, kun hänen äitinsä kuoli yhdeksänteen synnytykseensä. Menetykset sinetöi vanhimman tyttären lähtöpäätöksen. Hyvin mennyt kansakoulu oli takana päin ja tädin kirjeet pääkaupungin rajattomista työtilaisuuksista kiirehtivät tytön lähtöä. Rautatie ei vielä ulottunut Ouluun ja Marian oli ensin kuljettava kärrykyödyllä alkumatka ennen kuin hän pääsi rautatien varteen. Monta päivää kestäneen uuvuttavan matkanteon jälkeen Maria Paaso saapui Helsingin rautatieasemalle, ¹ missä piikojen ja renkien tungos oli melkoinen. Elettiin vuotta 1883 ja muuttoliike pääkaupunkiin oli kiihkeimmillään. Nuoren Marian elämässä muutto Helsinkiin muodostui hänen elämänsä käännekohdaksi.

Kuusi vuotta Maria Paaso eli nuoren vilkkaan naisen toimeliasta elämää kasvavassa kaupungissa. Itsensä hän elätti ompelemalla. Alkuvuosien palvelijan työ oli alkanut tuntua sidotulta ja kun monet hänen tuttavaansa tekivät ompelutöitä kotonaan, meni Paasokin ompelukursseille. Oli ammatinvaihtoon toinenkin syy: isäntä oli alkanut ahdistella reipasta sisäkköään eikä tämän auttanut muu kuin lähteä. ² Toimen vaihto oli nuorelle naiselle mieluisa myös siksi, että hän pääsi iltaisin aikaisempaa vapaammin raittiusyhdistys Koittoon, Palokunnantalolle ja Helsingin työväentalolle, missä nuoret tapasivat kokoontua. Palokunnantalolla Maria Paaso tapasi myös tulevan miehensä Filip Laineen. Tämäkin oli muuttanut Helsinkiin maaseudulta, käynyt kiertokoulun ja veljensä opastuksella oppinut muurarin ammatin.

Ensimmäisen lapsen ilmoittaessa tulostaan nuoripari meni vihille syyskuussa 1889 ja seuraavan vuoden helmikuussa syntyi perheeseen esikoinen, Impi Laina. Poika Yrjö syntyi kesäkuussa 1891 ja tytär Eine seuraavan vuoden lopussa. ³ Maria-äidin päivät menivät pyykinpesussa ja ruokaa laittaessa. Yöt hän ompeli perheellemme lisätuloja. Maria Laine oli kovilla, mutta eihän hän ollut muunlaiseen elämään tottunutkaan. Hän oli voimakas eikä

Toiveikkaasti kohti tulevaisuutta. Ompelija Maria Paaso ja muurari Filip Laine vihittiin avioliittoon vuonna 1889. Myrskyisä liitto päättyi eroon vuonna 1917. Kuva: Työväen Arkisto.

valittanut oloaan. Ensimmäiset katkerat perheriidat syntyivät kuitenkin miehen juopottelusta ja rahanpuutteesta. Sanaharkkaa seurasi usein ilmitappelu, sillä vaimo oli äkkipikainen ja sanavalmis ja selvinpäin leppoisa ja juro aviomies tuli humalassa väkivaltaiseksi. Useita kuukausia vuodessa Maria Laine oli perheen ainoa elättäjä, sillä kausiluontoisissa rakennustöissä pitkät toistuvat työttömyyskaudet olivat tavallisia. ⁴

SOSIALISTI JA NAISASIANAINEN

Maria Laine oli seurallinen ihminen. Ystävien mielestä hän oli uhrautuva, mutta toisaalta vilkas ja puhelias. Tyttären mukaan äiti oli kiihkeä ja räiskyvä. ⁵ Todennäköisesti hän oli perinyt vilkkaan luontonsa ja kiinnostuksensa yhteiskunnallisiin kysymyksiin isältään kippiari ja sekatyömies Juho Paasolta - tarinankertojalta ja paikalliselta tietoniekalta. Joku tiesi, että Paason Jussissa oli saamelaisverta, ainakin hän oli lappalaisen näköinen. ⁶ Seurallinen Maria liittyi Helsinkiin tultuaan raittiusyhdistys Koiton Toivonliittoon. Raittiusinnostuksensa hän oli saanut kansakoulussa opettajaltaan ja se jatkui hänen koko elämänsä. Ehkä tämän takia Maria Laine koki aviomiehen ajoittaisen juopottelun petoksena ja henkilökohtaisena loukkauksena. Hän vaati täydellistä raittiutta järjestäytyneeltä työväeltä: *”Väkijuomia nauttivat puolueen jäsenet ja ennen kaikkea luottamusmiehet alentavat puolueen mainetta”*. ⁷ Vaikka mies sittemmin lopetti juomisen kokonaan ja oli aktiivisesti mukana Työväen Raittiusliiton toiminnassa koko 1910-luvun, ⁸ ei vaimo suonut hänelle anteeksi humalapäissä annettuja lyöntejä.

Kun lapset varttuivat kouluikäisiksi, alkoi Maria Laine ottaa aktiivisemmin osaa ompelija-ammattiosaston ja työväenyhdistyksen rientoihin. Hänestä tuli vähitellen vakaumuksellinen sosialisti ja pian hän sitoutui työväenliikkeeseen koko tarmollaan. Pääsiäisenä 1898 hän oli perustamassa Helsingin työväenyhdistyksen naisosastoa ja tuli valituksi sihteeriksi hyvän kirjoitustaitonsa vuoksi. Seuraavana vuonna perustettu Suomen Työväenpuolue sai hänestä aktiivisen agitaattorin ja heinäkuussa 1900 järjestäytynyt Työläisnaisten liitto ensimmäisen sihteerinsä. Toisin kuin ystävänsä, Työläisnaisten liiton ensimmäisen puheenjohtajan Ida Ahlstedtin (Aalle-Teljon), Maria

Laineen työväenjärjestöön sitoutumisen motiivi oli ensisijaisesti naisasia.

Siirtyminen kodista julkiseen poliittiseen toimintaan mullisti työväenvaimo Maria Laineen maailman toisen kerran sitten Helsinkiin muuton. Avioliiton ankeus vaihtui työväenjärjestöjen vilkkaisiin keskusteluihin, itseopiskeluun, puheiden kirjoittamiseen ja tunteeseen siitä, että hänellä oli yhteiskunnallisesti tärkeä osa. Nälkävuosien varjostamat lapsuuden muistot ja ankara työläisvaimon osa ajoivat hänet vaatimaan yhteiskunnallisia uudistuksia. Myös aviomies toimi aktiivisesti omassa ammattiosastossaan vuodesta 1897⁹ ja sittemmin muun muassa Painokannevastalausekomitean puheenjohtajana.¹⁰ Vaikka Filip Laine kannustikin naisia järjestäytymään, oma vaimo olisi saanut hänen mielestään olla kotona. Puolison omistautuminen puolueetyöhön muutti koko perhe-elämän aviomiehen pettymykseksi. Mies tunsu itsensä hylätyksi. Monessa muussakin työläisperheessä käytiin ankaraa kädenvääntöä naisten osallistumisesta järjestötyöhön ja seuraukset saattoivat olla yhtä dramaattisia kuin Laineilla: vaimon astuminen politiikkaan hajotti perheen.

Työläisnaisten liitossa Maria Laineen omimmiksi alueiksi tulivat raittiusvalistus ja lapsityö. Hän oli uranuurtaja siinä mielessä, että hän esitti helmikuussa 1902 Helsingin työväenyhdistyksen naisosastolle Ihanneliittojen perustamista: *”Mitenkä voitaisiin ruveta lapsille opettamaan työväenaatetta?”* Varhaisnuorisotyö oli vielä avaamaton sarka työväenliikkeessä ja vuoden 1906 puoluekokouksessa puolue kehotti piirejään tukemaan Ihanneliittotyötä. Laineen oman arvion mukaan lapsitoiminnan aloittamisen taustalla oli saattaa työläislapset pois pyhäkoulujen ”uskonnollisen villityksen” ilmapiiristä. Isänsä tavoin Laine suhtautui kriittisesti kirkkoon. Ohjaajien aktiivisuus äänioikeuskamppailussa näyttää olleen suoraan pois lapsityöstä. Paikalliset Ihanneliitot toimivat vuosina 1902-1912.¹¹ Keskusliiton toiminta loppui, kun sen johtohenkilöt Maria Laine muiden muassa haettiin poliisikuulusteluihin ja hallitsijan käskystä Ihanneliitot lakkautettiin hallitukselle vaarallisena järjestönä. Parin vuoden tauon jälkeen liiton työtä jatkettiin Työväen Raittiusliiton lapsiosastoissa.¹²

VASTARINTALIIKKEEN NAINEN

Vuosisadan alussa Maria Laine kuului Työläisnaisten liiton sisärenkaaseen. Laine, Ida Ahlstedt sekä Sandra Lehtinen ja Mimmi Kanervo olivat työväenliikkeen johtavia vastarintaliikkeen naisia vuosina 1902-1905. Maria Laineessa venäläistämistä vastaan järjestetty maanalainen toiminta herätti ristiriitaisia tunteita - ei ideologisesti, vaan sosiaalisesti ja ne liittyivät hänen aviopuolisoonsa.

Vuosisadan alun vallankumoukselliset tapahtumat heijastuivat dramaattisina Filip Laineen yksityiselämään. Hän oli seurannut sivusta vaimonsa yhä kiihkeämpää kiinnittymistä vastarintaliikkeeseen ja lisääntyvää poissaoloa kotoa. Laine tiesi, että vaimo ei ollut häneen tyytyväinen, perhe eli kädestä suuhun ja vaimo joutui ompelemaan yökaudet. Hänellä itsellään oli moraalisia ongelmia juomisensa vuoksi ja lisäksi hän oli työtön. Edellinen vuosi oli ollut ankara työttömyysvuosi, eikä muurarintöitä ollut tarjolla vuoden 1903 puolellakaan. Ja vaikka olisi ollutkin, oli Laineen joka tapauksessa vaihdettava ammattia. Hän oli nimittäin saanut työstään kalkkimyrkytyksen ja sen myötä astman. Laine oli suunnitellut Amerikkaan muuttoa, mutta vaimo ei ollut suostunut edes puhumaan asiasta.¹³ Ratkaisu taloudellisiin ongelmiin oli löydettävä kotimaasta ja niinpä Filip Laine haki vapaana olevaa poliisin tointa. Hänelle luvattiinkin työ siksi, että hän oli kuulunut työttömien komiteaan ja koska hän oli niin kauniisti kiittänyt venäläistä santarmipäällikköä avunannosta, tämä kun oli järjestänyt töitä ja kansankeittiöitä työttömille. Se, että runsaat lahjat oli otettu Suomen valtion kassasta, ei Venäjältä, jäi komitean puuhamiehiltä tietämättä. Lisäksi työttömien komitean eli soppakomitean johtomiehet saivat järjestäytyneen työväen vihat niskaansa veljeilystä ”sortajien” kanssa.¹⁴

Filip Laine oli poliisina kaksi vuotta, huhtikuusta 1903 huhtikuuhun 1905. Osa työväestä piti häntä tämän takia kätyrinä ja ilmiantajana. Poliisin mielestä Laine oli luottotyöläinen kesään 1904 asti, jolloin kävi ilmi, että hänen vaimonsa oli sekaantunut kutsuntojen ja hallituksen vastaiseen toimintaan. Aiheestakin poliisi alkoi epäillä Filip Lainetta työväenliikkeen agentiksi. Maria Laine sieti miehensä

poliisin toimen, koska tiesi, ettei ollut muuta vaihtoehtoa tulla toimeen. Ehkä he eivät edes puhuneet asiasta. Vai oliko niin, ettei asiasta saanut puhua? Että mies olikin poliisin epäilyn mukaisesti työväenjärjestöjen poliisiin ujuttama vakooja, kuten muutamat työväenliikkeen johtajat sittemmin todistivat. On ilmeistä, että Filip Laine muutti suhtautumistaan juuri kesällä 1904 eli aikana, jolloin vastarintatoiminta muutenkin vilkastui. Joka tapauksessa Maria Laine seisoi miehensä rinnalla, kun tätä syytettiin kesäkuussa 1904 Helsingin poliisilaitoksella poliittisesta vehkeilystä vastarintaliikkeen laskuun. Itku silmässä molemmat vakuuttivat, etteivät lainkaan harrastaneet politiikkaa. Filip Laine tunnusti avoimesti, että hän oli sosialisti, muttei missään vaiheessa ollut uhmannut tsaarinvaltaa. Vaimo Maria puolestaan vakuutti kyyneleitä pyyhkien, että vaikka hän oli osallistunut työläisnaisten yhteistoimintaan, johtui se ammatillisista syistä - hänhän oli ompelija - eikä poliittisesta kiinnostuksesta. Pariskunta vapautettiin ilmiannon perusteella tehdystä syytöksestä luvattuaan olla erossa politiikasta.¹⁵ Poika muisteli myöhemmin, että heillä kotona ommeltiin tuohon aikaan iltakaudet vastarinnan julistuksia.¹⁶

AGITAATTORI

Maria Laine valehteli olosuhteiden pakosta. Hän oli aktiivisesti mukana politiikassa.¹⁷ Vuosina 1902-1904 hän kiersi kymmenillä paikkakunnilla pitämässä puheita kutsumalakoistajaäänioikeudesta. Lupauksestaan huolimatta hän ei lopettanut politikointiaan. Hän oli muun muassa yhdessä Ida Ahlstedtin ja Miina Sillanpään kanssa edustamassa työläisnaisia komiteassa, joka järjesti suuren naisten äänioikeuskokouksen 7.11.1904 Helsingin Seurahuoneella. Laine oli puhumassa niin spontaaneissa mielenosoituksissa kuin etukäteen suunnitelluissa joukkokokouksissakin, kuten työläisnaisten suuressa äänioikeuskokouksessa 17.12.1905. Vuoden 1905 aikana hän piti 18 puhetta.¹⁸ Yksi tällainen agitaatiotilaisuus pidettiin Helsingissä Hakasalmen puistossa elokuussa 1905:

”Naiset! On saatava kaikki esteet pois, mitkä miehet (herrat) ovat laittaneet. Naisten on saatava äänioikeus. Naisten tulee tarmolla ryhtyä ajamaan oikeuksiaan ja pelkäämättä. Olen syntynyt

kaukaisessa Pohjolassa, enkä siis pelkää mitään. Vaikka meitä peloteltaisiin, aseisiin emme ryhdy, vaan jos meitä ensin lyödään niin lyömmme takaisin. Se on selvää.

Naiset! tähän asti emme ole eläneet todellista elämää, vaan olemme olleet orjia. Naiset! Me tarvitsemme äänioikeutta, jonka me saamme, jos vain osaamme vaatia. Meidän on oltava esimerkkeinä miehillekin, jos he eivät täysin käsitä. Alas petos ja valhe. Tämä on kansan ääni joka puhuu. Olemme rehellisiä suomalaisia, jotka sanomme mitä me ajattelemme. Lakia ei saa rikkoa, vaan entistä säilyttää ja vanhaa uusia. Emme me tarvitse pelätä mitään, sillä kurjinkin raukka mieheksi lannistuu synnyttäjänsä ja kasvattajansa edessä. Kulkekaamme häikäilemättä eteenpäin naisten vapaustaistelussa. Olemme velvolliset naisina varjelemaan jälkeläisiämme sorrosta. Eläköön oikeus ja totuus!”¹⁹

Se oli emansipoituneen sosialistin puhe naisten äänioikeuden, laillisten olojen palauttamisen ja paremman tulevaisuuden puolesta. Samalla kun se oli Maria Laineen puhe puistoon kokoontuneille sadoille ihmisille, se oli puhetta myös hänelle itselleen. Hän oli vapautunut elämään omaa elämäänsä yksilönä ja naisena.

Maria Laine halusi parempaa elämää. Hän halusi avioeron ja oli painostanut miehensä paria kuukautta aikaisemmin ja vastoin tämän tahtoa muuttamaan pois kotoa. Mies oli ottanut tämän raskaasti ja yrittänyt kesällä 1905 itsemurhaa ampumalla. Maalla kesää viettävät lapset katselivat järkyttyneinä ikkunasta, kun isä tuli pää siteissä ja olemus kumaraena hakemaan heitä.²⁰

MUODIKAS KANSANNAINEN

Maria Laine oli miellyttävän näköinen nainen. Hän pukeutui värikkäisiin vaatteisiin, kähersi hiuksiaan ja hänellä oli ”flaksia”. Laine oli valinnut velvoittavan kansanvalistajan roolin ja liikkui mieluusti lukeneiden ihmisten parissa. Kun hänestä tuli virallisestikin yksi puolueen johtonaisista tultuaan valituksi ensimmäiseen eduskuntaan, hän tietoisesti pyrki erottumaan

rahvaasta. Eräs helsinkiläinen naisosasto ei ollut halunnut asettaa Lainetta edes ehdokkaaksi, koska tämä käheresi hiuksensa.²¹ Moista uskallettua ulkonäköä pidettiin halpahintaisena vakavassa asiassa. Tehtaantyttö Ida Saarinen oli seuraamassa eduskunnan istuntoa: *"Olin siellä Palokunnantalolla katsomassa sitä eduskuntaa. Muistan kun meidän ensimmäinen demokraattinaisemme Maria Laine meni sinne puhujalavalle. Hänellä oli pitkä leninki yllään ja hän oli kovasti komea. Minä tykkäsin sillä lailla, että meikäläisen edustaja oli liikaa hieno"*.²² Sosiaalisen nousun ajatus eli Mariassa vahvana ja vaikka perheen talous oli heikko, pani hän kaikki lapsensa oppikouluun.²³ Tultuaan valituksi kansanedustajaksi oli Maria Laine oletettavasti itseensä varsin tyytyväinen: nälkävuosien varjossa kasvaneen torpan tytön tie politiikan huipulle oli onnistunut, joskaan ei ilman uhrauksia.

Laine valittiin vielä vuoden 1908 valtiopäiville, mutta ei enää sen jälkeen. Hänessä ei ollut sellaista uskottavuutta kuin puolueen luottonaisessa, yleispoliitikko Ida Ahlstedtissa. Maria Laineen perheongelmat, miehen poliisiseikkailu, keskittyminen marginaaliseksi koettuun lapsityöhön ja lopuksi onneton keikahdus eduskunnan tuolilta kesken valiokuntatyöskentelyn vähensivät tukijoita. Jos Ahlstedt oli politiikan kentän menestynyt, oli Laine häviöjä.

Maria Laine keskittyi eduskuntatyön jälkeen naisliiton toimintaan. Vuosina 1911-1913 hän piti 23 luentoa.²⁴ Olisi ollut johdonmukaista, että hän olisi siirtynyt 1910-luvun alussa perustettuun Työväen Raittiusliittoon, mutta hän ei mahtunut samaan järjestöön miehensä kanssa. Vasta tämän kuoltua (1922) Maria Laine astui Raittiusliiton palvelukseen.

1910-luvun alussa elettiin toista venäläistämiskautta ja lhanneliittotyönsä takia pidätystä pelkäävä Maria Laine joutui pakenemaan poikansa luo Kotkan Tiutisiin, jossa hän piileskeli muutaman kuukauden. On todennäköistä, että vastarintaliike järjesti hänet sieltä jäitä myöten Ruotsiin turvaan. Siellä Maria Laine elätti itsensä ompelijana. Hänen maanpakolaisuutensa kesti loppuvuodesta 1913 kevääseen 1916.²⁵

KARANNUT JA ERONNUT

Keväällä 1917 Maria Laine matkusti vallankumouksen Pietariin ja tuli takaisin vasta loppukesästä. Pietarin tiellä oli ruuhkaa. Osa suomalaisista hakeutui sinne työttömyyttä pakoon, osa lähti vallankumouksen huumassa. Kahdelle ystävälleen ”karkaava vaimo” sanoi pakenevaosa ”helvetiksi” muuttunutta avioliittoaan. Kuultuaan erossa asuvan vaimonsa lähdöstä, mies syytti tätä häijyksi ja haki lopultakin virallista avioeroa. Maria Laine luki haastepaperin Pietarissa Suomen passivirastossa eikä aikonut palata miehensä luo, joka elätti itsensä tuohon aikaan vahtimestarin tilapäisillä töillä. Oikeus katsoi toteen näytetyksi, että vaimo oli ”vihasta ja ynseydestä” jättänyt miehensä. Avioero tuli voimaan marraskuussa samana vuonna ja Maria oli vapaa myös virallisesti miehensä edusmiehisyydestä.²⁶ Heidän repaleinen liittonsa asumuseroineen oli kestänyt 28 vuotta. Ensi töikseen Maria Laine vaihtoi tyttönimensä takaisin. Hän oli 49-vuotias, eikä suostunut enää sitomaan itseään keneenkään mieheen. Itsenäisen naisen osan valinta oli Maria Paason elämän kolmas suuri käännekohta. Muistellessaan eläkeikäisenä suurlakko-aikoja, hän totesi miestovereistaan lakonisesti: *”Naiset tekivät ilmaista työtä, samaan aikaan kun miehet olivat juomingeissa aktivistien kanssa!”*²⁷ Paason käsitys miehistä ei ollut kovin korkea. Siinä missä Ida Ahlstedt oli sosiaalisesti kyvykäs naispoliitikko koko elämänsä ajan, kasvoi Maria Paasosta jyrkkä naisasianainen. Tämä kehitys selittää osittain Paason uran laskun valtakunnan politiikasta puolueen rivijäseneksi.

Kansalaissodan aikana Maria Paaso toimi punaisten elintarvikelautekunnassa. Punaisten tappion ja perääntymisen myötä hän pakeni ensin Kotkaan ja sieltä Viipuriin. Palattuaan Helsinkiin hän joutui vankileirille ja Hämeenlinnan naisvankilaan. Siellä Paaso pääsi kirjurin töihin ja vapautui kesällä 1918.²⁸

VANHENEVA OPTIMISTI

Olojen tasaannuttua kansalaissodan jälkeen Maria Paaso palasi työväenjärjestöihin, joissa käytiin juuri ankaria suuntataisteluja.

²⁹ Paaso edusti maltillista sosiaalidemokraattista linjaa. Hänelle järjestettiin Työväen Raittiusliiton lastenosastojen ohjaajan työ, jossa hän oli vuodet 1924-1928. Koko loppuelämänsä hän toimi Helsingin kaupungin huoltolautakunnassa ja ammattikoulujen johtokunnassa.³⁰

Vuonna 1928 kuusikymppinen Maria Paaso luopui lastenohjaajan työstään ja perusti paperikaupan. Paason elämänsäkaudessa ratkaisu päätti vuonna 1898 alkaneen ja 30 vuotta kestäneen uran työväenliikkeen palveluksessa. Maria Paaso otti Työväen Säästöpankista 44 000 markan lainan ja osti itselleen kauan haaveena olleen 53 neliön asunto-osakkeen Helsingistä Museokatu 46:sta.³¹ Saman talon katutasosta hän vuokrasi liiketilan ja perusti paperikaupan, jonka tuloilla hänen oli määrä maksaa ”paremmassa kaupunginosassa” oleva asuntonsa. Sosiaalisen nousun pyrkimys eli Maria Paasossa vielä vahvana ja suunnitelma olikin hieno, mutta se ei toiminut. Vaikeudet alkoivat laman (1929-1932) myötä. Ihmisillä ei ollut ostokykyä, eikä Mariallakaan ollut aikaisempaa kokemusta kauppiaina olost. Idean hän oli saanut Ida Aalle-Teljolta, jolla oli hyvin menestyvä yritys Kotkassa, mutta Aalle-Teljo olikin liikenainen, Paaso ei.

Helmikuussa 1932 Maria Paaso kutsuttiin raastuvanoikeuteen vastaamaan maksamattomista myymälän vuokrista ja vuosi myöhemmin hänet häädettiin liiketiloista. Huhtikuussa 1933 hän oli taas oikeuden edessä maksamattomien yhtiövästikkeiden ja vekselin takia. Saman vuoden heinäkuussa Paason lainantakaajat joutuivat maksamaan omista rahoistaan hänen pankkivelkojaan, jolloin tämä menetti myös asuntonsa.³² Viimeiset vuotensa Maria Paaso eli pääosin poikansa tuen turvin, sillä vuoden 1937 kansaneläkelaista huolimatta läheskään kaikki kansalaiset eivät kuuluneet eläkejärjestelmän piiriin. *”Monissa kohdin tulee mieleen, etten varmaankaan enää tekisi noin tai noin, mutta ihanaa on todeta, että eteenpäin on menty. Enää ihmisiä ei myydä huutokaupalla. Nyt meillä on kouluja ja yhteiskunnallista huoltoa. Jos sotaa ei olisi ollut, olisimme vieläkin pidemmällä”.*³³ Peräpohjalainen nälkävuosien lapsi ja murroskauden vaikuttaja Maria Paaso kuoli 5.5.1945.

Maria Paaso Lainetta voidaan perustellusti sanoa sekä tyypilliseksi että ei-tyypilliseksi nälkävuosien ja niitä seuranneiden suurten ikäluokkien työläisnaisiksi. Hänen ulkoiset puitteensa - agraarinen työläistausta, muutto Etelä-Suomeen, työura piiasta palvelijaksi ja ompelijaksi, avioituminen, asuminen, toimeentulohuolet, lapset - olivat tyypillisen vuosisadanvaihteen työläisnaisen. Poikkeavaa hänessä oli kiinnittyminen sosialistiseen liikkeeseen aktiiviseksi toimijaksi, niin harvalukuisia hänen kaltaisensa naiset vielä tuolloin olivat. Se pelottomuus ja uhmakkuus, millä he työntyivät leimaamisen uhallakin tupakansavuihin ja miehiä täynnä oleviin kerhohuoneisiin, oli ennenkuulumatonta. Vuosisadan alun äänioikeustaistelun ja maanalaisen vastarintaliikkeen kaudella vahvistuivat stereotypiat työläisnaisten ja -äitien kelvottomuudesta ja siveettömyydestä, joita käytettiin sittemmin kansalaissodan aikaisessa valkoisten propagandassa. Se kansanvalistajan osa, mikä sallittiin keskiluokan naisille, ei ollut sovelias ”torpan tytöille”. Maria Paaso Laineen ja hänen kaltaistensa katsottiin ylittävän liian monta säätyyn sidottua käyttäytymisen rajaa. Heitä kohtaan tunnettiin vahvaa epäluuloa myös työväen omassa piirissä. Heidät saatettiin leimata moraalittomiksi, vaimot olivat mustasukkaisia miehistään ja puhujamatkoilla he saattoivat vain vaivalla saada yösijan.³⁴

Maria Paaso Laineessa eli koko hänen elämänsä ajan voimakas itsenäisen ihmisen ajatus. Hän halusi tehdä päätöksensä itsenäisesti, hallita omaa elämäänsä. Tästä lähtökohdasta on ymmärrettävä myös kipeät yksityiselämää koskevat ratkaisut. Lain mukaan aviomies oli vaimon edusmies. Maria Laine oli vajaavaltainen 16 vuotta kestäneen yhteiselön ajan, mutta myös 12 vuotta kestäneen asumuseron ajan. Maria Laine pakeni avioliittonsa tympeää arkea poliittisen työn tarjoamaan ”reissunaisen” rooliin.

Lyhyeksi jäänyt eduskuntatyö ja sitä edeltänyt vahva rooli passiivisessa vastarinnassa ja äänioikeustaistelussa jäivät Maria Paaso Laineen poliittisen uran huippuhetkiksi, jotka ylläpitivät hänessä sosiaalisen nousun ajatusta ja edistysuskoa. Ne siivittivät hänen pyrkimyksiään vielä eläkeläisenäkin. Asunnon osto paremmasta kaupunginosasta, ryhtyminen kauppiaaksi ja ajatus porvarillisesta elämäntavasta loivat illuusion siitä, että hän oli onnistunut ”nousemaan” luokastaan. Todellisuus kuitenkin

iski suoraan kasvoille, hänen sosiaalinen asemansa oli ja pysyi proletaarisena. Siinä mielessä Maria Paason tarina on se tavallinen tarina.

1. *"Maria Paaso 75 -vuotias". Suomen Sosialidemokraatti (SS) 13.11.1943; Laine, Eine, Pitkä päivä paistetta ja pilviä. Helsinki 1967, 12.*
2. *Laine 1967, 12-13.*
3. *Maria Paason perukirja liitteineen 4.8.1945. Helsingin raastuvanoikeuden arkisto (HROa). Kansallisarkisto (KA).*
4. *Laine 1967, 26-27.*
5. *Kilpi, Sylvi-Kyllikki, Suomen työläisnaisliikkeen historia. Pori 1953, 88-89; "Maria Paaso kuollut", SS 8.5.1945; Laine 1967, 26.*
6. *"Paason Jussi", kirj. Jonas Laherma, Kuluttajain Lehti 2.5.1945.*
7. *Suomen Sosialidemokraattisen puolueen V puoluekokouksen pöytäkirja 20.-27.8.1906. Helsinki 1907, 392.*
8. *Suomen Sosialidemokraattisen Raittiusliiton kertomukset 1913-20. Helsinki 1914-21.*
9. *Kujala, Antti, Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995, 166.*
10. *Komitean tehtävänä oli tukea sanomalehtiä "oikeudettomia oikeusjuttuja vastaan". Painokannevastalausekomitean pöytäkirjat 1907. Vuosien 1905-06 kok. Työväen Arkisto (TA).*
11. *Ihanneliittoon kuuluvien lasten määrät vaihtelivat paljon vuosittain. Enimmillään lapsia oli vuonna 1906 (1300). "Ihanneliittotyöstä maassamme", kirj. Maria Laine. Ulapalla. Sosialidemokraattisen naisliiton kymmenvuotismuisto 1900-1910. Helsinki 1910, 72-79.*
12. *Vuonna 1914 elvytettyä lasten raittiustyötä kutsuttiin ensimmäiset vuodet "toivontyöksi". Vuonna 1916 lasten ja nuorten raittiustyö organisoitiin Järjestönuorten liitoksi. Ks. 25 vuotta. Sosialidemokraattisen raittiustyön juhlapöytäkirja. Hämeenlinna 1949, passim.*
13. *Laine 1967, 25, 121.*
14. *"Soppakomiteasta" ks. Kujala 1995, 161-167.*
15. *Helsingin poliisimestarin nuoremman apulaiskonstaapelin raportti 10.8.1904,*

- f. 386-387. Uudenmaan lääninhallituksen arkisto. KA; Antti Kujalaa kiitän venäjänkielen käännöksestä.
16. Laine, Y.K., *Suomen työväenliikkeen historia 1*. Helsinki 1945, 185.
17. Maria Paason muistelmat huhtikuussa 1944. YK. Laineen kok., k. 9. TA.
18. Sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokousten pöytäkirjat ja kertomukset 1903-1905. Helsinki 1904-1906; Laine, Y.K., *Suomen työväenliikkeen historia 2*. Helsinki 1946, 219-220.
19. Helsingin poliisilaitoksen etsivän osaston raportti 15.8.1905. Uudenmaan lääninhallituksen arkisto. KA.
20. Laine 1967, 33, 118.
21. Salmela-Järvinen, Martta, *Alas lyötiin vanha maailma*. Porvoo 1966, 63.
22. Ida-Maria Saarisen (s. 1900) muistelmat 1963. Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelma.
23. Marian lapsista, ajan tavan mukaan, ylioppilastutkinnon suoritti vain poika, josta tuli historian tutkija ja opettaja. Tyttäristä tuli näyttelijöitä.
24. Sosialidemokraattisen naisliiton kertomukset 1911-13. Helsinki 1912-14.
25. Virheellisesti on esitetty eri muisteluissa, että Maria Laineen maanpakolaisuus olisi ajoittunut vuosiin 1903-1905. Ks. SS 13.11.1943; Laine 1967, 73.
26. Filip Laineen kirje Helsingin kaupungin Raastuvanoikeudelle 25.5.1917 Suomen Passiviraston kirje 30.5.1917, Maria Laineen avoin asianajovaltakirja Pietarissa 19.7.1917 ja Maria ja Filip Laineen virkatodistukset. Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjan 27.9.1917 liitteet. HROa. KA; Maria Paason perukirja 4.8.1945. HROa. KA.
27. Maria Paason muistelmat 1940. YK. Laineen kok., k. 9. TA.
28. Laine 1967, 96.
29. Naisliiton hajaannuksesta ks. tarkemmin Lähteenmäki, Maria, *Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä 1918-30*. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1990.
30. SS 13.11.1943.
31. Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirja 10.7.1934. HROa. KA.
32. Helsingin raastuvanoikeuden pöytäkirjat 17.2.1933, 24.4.1933, 17.5.1933 ja

10.7.1934. HROa. KA.

33. Maria Paaso 75-vuotishaastattelussaan. SS 13.11.1943.

34. Mm. Ida-Maria Saarisen muistelmat. Työväen Muistitietotoimikunnan kokoelma; Ida Aalle-Teljon muistelmat. Y.K. Laineen kok., k. 4 ja 10. TA; Martta Salmela-Järvisen matkapäiväkirja 1921. TA.

JENNY NUOTION PIIPAHDUS PARLAMENTISSA

Jenny Maria Kilpiäinen syntyi Viipurissa 30. tammikuuta 1882 saippuatehtaan lajittelija Alexanter Kilpiäisen ja hänen vaimonsa Marian perheeseen. Jenny sai aikaansa ja perhetaustaansa nähden melko paljon koulusivistystä: hän suoritti koko kansakoulukurssin ja opiskeli lisäksi kansanopistossa.

Ammatiltaan Jenny oli kutoja. Eduskuntaan päästyään hän kirjoitti tämän ammatin varjopuolista omiin kokemuksiinsa nojaten: *"Tuskin millään ammattialalla työskentelevät työntekijät ovat niin perin huonoissa olosuhteissa kuin kutojat (neulojat) työskentelevät. Ammattialalla ei ole mitään varsinaista oppiaikaa. Ei minkäänlaista palkkatariffia. Ei pienimmässäkään määrin säännöllistä työpäivää - sanalla sanoen, kutojat ovat täydellisesti riippuvaisia työnantajien mielivallasta."*¹ Montaa vuotta hän ei kuitenkaan ehtinyt tehtaassa työskennellä.

Työväenyhdistykseen Jennyn mainitaan liittyneen jo vuonna 1898 eli 16-vuotiaana. Hän vaikutti muun muassa kutojien ammattiosastossa ja Viipurin sosialidemokraattisessa naisyhdistyksessä, jonka rahastonhoitaja hän oli jonkin aikaa. Naisosaston puheenjohtaja oli tuolloin Mimmi Kontulainen, joka toimi sekä työläisnaisliitossa että Sosialidemokraattisen puolueen puoluehallinnossa. Tätä kautta myös Jenny tuli mukaan naisliiton työhön. Liittotoimikunnan varajäsenenä hän oli vuonna 1905 ja liiton sihteeri vuosina 1906-1907, jolloin työläisnaisten liittohallinto oli sijoitettu Viipuriin.²

Viipurilainen kutoja Jenny Nuotio oli ensimmäisen eduskunnan nuorimmainen. Vuonna 1907 hän täytti 25 vuotta. Työväenliikkeeseen hän oli liittynyt yhdeksän vuotta aiemmin, teini-ikäisenä tyttönä. Kuva: Kansan Arkisto.

Jenny Kilpiäisen ehdokkuutta ja valintaa eduskuntaan pidettiin aikanaan jonkinlaisena ”vahinkona”, josta Sylvi-Kyllikki Kilpi kirjoitti työläisnaisliikkeen historiassaan: *”vastikään äänioikeusikään päässeen ja vasta lyhyen aikaa puhujana käytetyn neitosen tulo eduskuntaan herätti hämmennystä. Hänestä ei tullut politiikan pitkäaikaista taivaltajaa, avioliitto etäännytti hänet pian työväenliikkeestä. Nähtävästi hänet oli onnellisesti sijoitettu jonkun suosiota saaneen mieshenkilön listalle – kolmen hengen listat toivat usein yllätyksiä listojen suunnittelijoille.”*³

Totta olikin, että Jenny sijoitettiin Kuopion itäisessä vaalipiirissä hyvin: hän oli alueen sosialististen ääniharavoiden listoilla. Toisaalta Jennyn naisliittotausta ja pätevytyminen liiton sihteerinä olivat edesauttaneet valintaa. Hilja Pärssinen mainitsee eräässä kirjoituksessaan viipurilaisten ”tehtaantytöjen” osallistuneen innokkaasti Venäjän hallituksen vastaiseen toimintaan ennen suurlakkoa. Tällainen tausta selittäisi osaltaan myös Jenny Kilpiäisen asettamista kansanedustajaehdokkaaksi, olihan suurella osalla listoille päätyneistä takanaan hallituksen vastaista toimintaa. Samaan suuntaan antaisi viitteitä yhteistoiminta Mimmi Kontulaisen kanssa, tämä kun oli Viipurin tunnetuimpia työläisaktivisteja.⁴

Jenny Kilpiäinen oli nuorin ensimmäisen eduskunnan kansanedustajista. Saadessaan tiedon valinnastaan maaliskuussa 1907 oli Jenny havainnut toisenkin suuren muutoksen olevan edessä: hän odotti lasta. Isä oli viipurilainen poliisi Villehad Nuotio ja avioliitto solmittiin pian vaalien jälkeen. Esikoispoika Voitto syntyi lokakuussa 1907. Seuraavat vaalit toimitettiin heinäkuun alussa 1908, jolloin toinen lapsi teki tuloaan perheeseen. Tuolloin Jenny oli jo päättänyt jättää yhteiskunnallisen vaikuttamisen vähemmälle ja keskittyä lastensa hoitoon. Kaukoksi ristitty poika syntyi marraskuussa 1908.

Varsinaiseen eduskuntatyöhön Jenny ehti osallistua runsaan parin kuukauden ajan: ensin kesäkuussa 1907 ja vielä jonkin aikaa ennen valtiopäivien huhtikuun 1908 alussa tapahtunutta hajotusta. Kilpi mainitsee avioliiton vieraannuttaneen Jennyn työväenliikkeestä. Kokonaan hän ei kuitenkaan luopunut aatteestaan vaan palasi miehensä kuoltua muun muassa kutojien ammattiosastoon, jonka

johtokuntaan hänet valittiin tammikuussa 1914. Samaan aikaan hän kuului työväen ruokalaosuuskuntaan.⁵

Nuotiot olivat ehtineet olla naimisissa kuusi vuotta, kun aviomies kuoli elokuussa 1913. Kolme vuotta myöhemmin menehtyi myös Nuotiodien esikoinen. Uuden avioliiton Jenny solmi 28. tammikuuta 1918 puutarhuri Juho Uparin kanssa. Yhteisiä lapsia Uparit eivät saaneet, sen sijaan pariskunta adoptoi vuonna 1916 syntyneen Sylva-tytön. Asusteltuaan joitakin vuosia Viipurin seudulla Uparit muuttivat Sipooseen. Jennyn vanhuudenpäiviä synkisti vielä toisenkin pojan menetys: Kauko kuoli juuri talvisodan kynnyksellä hieman yli 30-vuotiaana.⁶ Jenny Upari kuoli Sipoossa 9. huhtikuuta 1948.

1. "Kutojille", *Työläisnainen* 25-26/1907.

2. *Punaset 1907-1909. I sos.dem. kansanedustajien kuvat ja elämäkerrat; Työläisnainen* 6/1907, 45; A. Anton kokoelma, s. 3036. Työväen Arkisto (TA); *Sos. dem. Työläisnaisten liiton painetut edustajakokouspöytäkirjat ko. vuosilta.*

3. Kilpi, Sylvi-Kyllikki, *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri: Helsinki 1953, 90.

4. Kolmisenkymmentä vuotta takaperin, *Kansan Työ* 13.1.1935; Kujala, Antti, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995, 335 ja 352.

5. *Työläisnainen* 5/1914, 38.

6. Tiedot on Viipurin seurakunnan ja maaseurakunnan kirkonkirjoista etsinyt Martta Salmela-Järvinen, jonka arkistoon ne on tallennettu. Kansio 30. TA.

HILJA PÄRSSINEN – TYÖVÄENLIIKKEEN POLIITIKKO JA RUNOILIJA

Kansakoulunopettaja Hilja Pärssinen oli ensimmäisen eduskuntakautensa kynnyksellä jo kokenut poliitikko. Hän oli johtanut Työläisnaisliittoa ja vaikuttanut Sosialidemokraattisen puolueen luottamuselimissä. Taustaltaan ja koulutukseltaan hän siten poikkesi muista ensimmäiseen eduskuntaan valituista sosialistinaisista. Valokuvien nuoren ja pyöreäposkisen naisen päättäväinen ja vakava ilme heijasti lujaa, kiivaaksi ja käskeväksikin kuvattua luonnetta.

REIPAS LAPSI JA AKTIIVINEN NUORI

Hilja Amanda Lindgren syntyi Halsualla 13.7.1876 pastori Karl Henrik Lindgrenin perheen kuopukseksi. Myöhemmin taitavana kirjoittajana ja runoilijana tunnettu Hilja Pärssinen toimitti jo alakouluikäisenä *Pientä Pilalehteä*, johon hän kokosi vitsejä, piirroksia ja kotipiirin uutisia lemmikkieläimistä.¹ Halu kirjallisen ilmaisun kehittämiseen näkyi edelleen Oulun suomalaisessa tyttökoulussa. Siellä innokkaasti opiskellut nuori Hilja pyysi opettajalta arvioita runoistaan.² Kirjoittamisen motiivina ei ollut yksinomaan taiteen tuottaminen vaan myös vaikuttaminen. Jo tyttövuosina oli raittiusasian edistäminen jäsentynyt Hilja Pärssisen tavoitteeksi. Runoissaan raittiusliikkeen äänenkannattajassa *Kylväjässä* hän haaveksi raittiin nuorison nostavan Suomen moraaliseen kukoistukseen ja innoittui juomalakkoliikkeestä. Hän toimi aktiivisesti raittiusliikkeessä, myös Raittiuden Ystävien johtokunnassa. Ihanteellista nuotta naista viehätti samoin nuorisoseurojen aatemaailma ja tolstoilaisuus.³

Kansakoulunopettajaksi Hilja Pärssinen valmistui Sortavalan seminaarista 1896. Siellä hän oli tutustunut aviomieheensä, kannakselaisen talonpoikaissuvun vesaan Jaakko Pärssiseen, joka jakoi vaimonsa kiinnostuksen kohteet. Ensimmäisessä yhteisessä opettajanpaikassaan Helsingin maalaiskunnassa nuori pariskunta viettikin vapaa-aikaansa kansan parissa raittius- ja nuorisoseurojen ohjelmista kertoen. Heidän harrastuksensa kytkeytyivät vuosisadan vaihteen opettajille luontevaan kansanvalistajan rooliin: työsarka ei rajoittunut vain leipätyöhön, vaan ulottui kaikkien kansalaisten kasvattamiseen raittiuteen, siveyteen ja isänmaallisuuteen. Omatoiminen luonteenkasvatus, jota Hilja Pärssinen eri yhteyksissä painotti koko poliittisen uransa ajan, juonsikin juurensa jo näiltä vuosilta.

Aktiivisesti eri kansanvalistusseuroissa toiminut Hilja Pärssinen näki itsensä valistajana, joka työllään aukoi ”jalojen aatteiden teitä”.⁴ Ensimmäisessä runokokoelmassa välähti esiin myös kaipuu löytää sopiva väylä ihanteiden toteuttamiseksi.⁵ Huoli yhteiskunnan epäkohdista ja usko ihanteellisuuden voimaan ongelmia ratkottaessa liitti hänet eri joukkojärjestöissä keskeisesti vaikuttaneeseen keskiluokkaan, joka paneutui suomalaisen kansalaisen kasvattamiseen.

NAISTEN KOHOTTAJA

Hilja Pärssinen oli toiveikas naisten suhteen, joiden oma-aloitteisen yhteiskunnallisen toiminnan hän katsoi ammentavan voimaa heidän ihanteellisesta luonteestaan. Naiset pystyisivät olojen parantamiseen siksikin, että he olivat syyttömiä vallitseviin epäkohtiin; he puolsivat tasa-arvoa, uskoivat hyveeseen ja kammosivat sotaa. Naisten uneksima tasa-arvo perustui sukupuolten yhtäläiseen itsetietoisuuteen, aatteellisuuteen ja henkisiin kykyihin. Sen toteutumiseksi heidän oli herättävä niin kodeissa kuin kotien ulkopuolellakin.⁶

Möhemmin eduskunnassa Hilja Pärssinen puolsi naisten omaehtoisia toimintamahdollisuuksia painottaen, ettei avioliitto saanut rajoittaa heidän elinkeinotoimintaansa. Lisäksi hän kannatti

naisten tasa-arvoisuuden lisäämistä osuustoimintaliikkeessä. Mutta heidänkin vapautumisellaan oli selkeät moraaliset rajansa. Hilja Pärssinen torjui ajatukset vapaasta rakkaudesta ja syntyvyyden säännöstelystä. Hän ei myöskään suosinut ajatusta ”omantunnon avioliitosta”, koska pelkäsi sen milloin tahansa jättävän äidin lapsineen oman onnensa nojaan.

Pärssiselle naiskysymys ja naisten merkitys uudistusten ajamisessa oli siten avautunut jo varhaisessa vaiheessa. Omassa elämässään hän oli kyennyt yhdistämään ammattiuran, järjestötoiminnan ja avioliiton. Alkaessaan tarkastella naiskysymystä osana työväenkysymyksen ratkaisua hän joutui kohtaamaan erot työläisnaisten ja keskiluokan naisten mahdollisuuksissa ja tavoitteissa. Se, että hänen toimintansa polttopisteeseen nousi nyt työläisnaisten erillistoiminta, kertoo myös siitä, että Hilja Pärssinen ymmärsi naisten roolin keskeiseksi yhteiskunnallisia muutoksia ajettaessa.

TYÖLÄISNAISLIITON TOIMIJANA

Muutto Viipurin Talikkalaan toi Hilja Pärssisen työläisympäristöön ja maltillisen työväenliikkeen pariin. Kokeneena yhdistysihmisenä hän oli pian perustamassa Talikkalaan työväenyhdistyksen naisosastoa, jonka edustajana hänet valittiin vain kaksi vuotta aiemmin perustetun Työläisnaisliiton puheenjohtajaksi vuonna 1902. Tuolloin hän vielä mielsi työväenliikkeen lähinnä yhdeksi yleishyödyllisistä järjestöistä, mikä käsitys kuitenkin alkoi muuttua hänentutustuttuaan työväenliikkeenteoriaan. Hetipuheenjohtajaksi valintansa jälkeen Pärssinen otti yhteyttä kansainvälisen työväenliikkeen johtavaan saksalaiseen naisteoreetikoon Clara Zetkiniin. Jo vuoden 1903 puoluekokouksessa hän teki aloitteen naisten työsuojelusta saksalaiseen esimerkkiin nojaten. Työläisnaisten ja -lasten suojelusta tulikin hänen uransa tärkein läpikulkeva teema. Sen puolestapuhujana hän oli herättämässä keskustelua niin puolueessaan kuin yleisemminkin suomalaisessa yhteiskuntapolitiikassa.

Hilja Pärssinen kirjoitti kaiken aikaa aktiivisesti varsinkin eri työväenlehtiin. Hänelle oli ensiarvoisen tärkeää jatkuvasti opastaa ja vaatia lukijoitaan itsekasvatukseen ja sen kautta toimintaan. Vaikka Pärssinen arvioikin sivistyksen olevan pohjimmiltaan luokkakäsite, mahdollisti sen hankkiminen työläisnaisten nousun.⁷ Itsekasvatuksen keskeisiä osa-alueita olivat teorian tuntemus ja kytkeytyminen kansainväliseen työväenliikkeeseen. Pärssinen välittikin tietoja ulkomaisesta kehityksestä ja keskustelusta kotimaisten lehtien sivuilla, mihin hänen kielitaitonsa - ruotsi ja saksa, myöhemmin englanti - soi mahdollisuuden. Hän alkoi nopeasti painottaa työläisnaisten ja keski- ja yläluokan naisten välisiä eroja asettaen yhteistyön työväenliikkeen miesten kanssa etusijalle. Tietty ristiriita oli kuitenkin olemassa: kauniissa kodissa asuvan opettajan, jota perhevelvollisuudet eivät estäneet osallistumasta yhteiskunnallisiin rientoihin, oli välillä vaikea ymmärtää edustamiaan työläisnaisia, jotka eivät tulleet hänen kärsimättömälle luonteelleen riittävän nopeasti tai runsaslukuisesti mukaan työväenliikkeen toimintaan.

Hilja Pärssinen ei suoralta kädeltä tuominut vaimojen ansiotyötä, joka työväenliikkeessä monesti ymmärrettiin yhdeksi pahimmista epäkohdista. Pärssinen arvioi, että luomistaan ongelmista huolimatta ansiotyö ohjasi naisen yhteiskunnalliseen elämään ja auttoi murtamaan luutuneita käsityksiä. Hän ei missään vaiheessa tarjonnut naisten ainoaksi vaihtoehdoksi kodin ja lasten hoitoa, vaikka tunsikin huolta työläisperheestä ja saattoi loihtia voimakkaan kontrastin tuon ajan työläiskodin ja tulevaisuuden haavekodin välille, jossa raitis ja kelpo isä huolehti perheen elatuksesta ja äiti hoiti lapsiaan kotilieden lämmössä. Silti hän vastusti jyrkästi ”paistinpannu-orjuutta” ja kannatti yhteiskeittiötä ja yhteiskunnallista lastenhoitoa naisen vapauttajana.⁸

Samalla tavoin hän piti kiinni työläisnaisten erillistoiminnasta uskoen, että naisten oli itse tehtävä työtä eikä odotettava sitä miehiltä. Uuden kunnallislain kynnyksellä vuonna 1917 hän ravisteli naisia, jotteivät he väheksyisi kykyjään, vaan hankkisivat tietoa ja pätevyyttä kelvataksaan kunnallisiin luottamustoimiin.

Toimittuaan kymmenisen vuotta työläisnaisliikkeen keskeisillä paikoilla Hilja Pärssinen kieltäytyi paikastaan liittotoimikunnassa vuonna 1912. Hän kuitenkin palasi sen jäseneksi viisi vuotta myöhemmin. Sen jälkeen kun vuonna 1907 perustettu Työläisnaisliiton äänenkannattaja *Työläisnainen* siirtyi hänen toimittajuudestaan Miina Sillanpäälle, on Pärssisen ja lehden välille kerrottu syntyneen eripuraa. Vaikka luottamustoimen jättäminen implikoi jonkinasteista kyllästymistä tai prioriteettien muuttumista, ei suoranaista liiton hylkäämisestä ollut kyse. Pärssinen teki edelleen aloitteita valtakunnallisiin kokouksiin ja kirjoitteli *Työläisnaiseen*. Kun vasemmiston sisäiset ristiriidat repivät myös naisten järjestöjä kansalaissodan jälkeen, hän osallistui sosiaalidemokraattisten naisten perustaman naisliiton toimintaan.

KANSAINVÄLINEN AREENA

Hilja Pärssinen loi varhaisen työläisnaisliiton suhteet ulkomaille ja hoiti niitä pitkään. Kun ulkomaisten naisliikkeiden kiinnostus suomalaisten naisten toimintaan kasvoi eduskuntauudistuksen myötä, tyydyttivät tiedonjanoa useimmiten hänen laatimansa selonteot erityisesti saksalaisissa puoluelehdissä.⁹ Toiminnallaan Hilja Pärssinen halusi kytkeä suomalaiset työläisnaiset osaksi kansainvälistä työväenliikettä, johon suomalainen puoluetoimintakin liittyi. Osallistuttuaan ensin rivijäsenenä vuonna 1907 ensimmäiseen kansainväliseen sosialistinaisten konferenssiin Stuttgartissa, hän oli vuonna 1910 laatimassa aloitetta sen seuraajaan aviottoman äidin ja lapsen oikeuksista. Vuoden 1913 loppupuolella Pärssinen tutki Englannissa yhdessä Alexandra Kollontain kanssa sikäläistä äitien ja lasten sosiaaliavun organisointia.

Heti vankeusvuosien jälkeen, vuonna 1923, Hilja Pärssinen osallistui kansainväliseen sosialistinaisten Hampurin konferenssiin yhdessä Miina Sillanpään ja Hilda Seppälän kanssa, joista jälkimmäinen otti pian vastuun kansainvälisen kirjeenvaihdon hoitamisesta. Hän esitteli kuitenkin vielä tämänkin jälkeen muiden maiden tapahtumia muun muassa *Toverittareissa* ja tilasi jatkuvasti ulkomaisia lehtiä

kotiinsa. Naisten kansallisuuksien rajat ylittävä yhteistoiminta ja vuorovaikutus oli hänelle suomalaisenkin liikkeen voimavara ja mahdollisuus.

Ensimmäinen sosialistinaisten kansainvälinen kokous pidettiin Stuttgartissa vuonna 1907. Suomen työläisnaisliiton kansainvälisten suhteiden luoja oli opettaja, poliitikko ja kirjailija Hilja Pärssinen. Erityisesti häntä kiinnostivat saksalaisten sosialistien Clara Zetkinin ja Lily Braunin ajatukset. Pärssinen osallistui myös Stuttgartin kokoukseen. Kuva: Työväen Arkisto.

KAUNOSIELU JA KÄYTÄNNÖN POLIITIKKO

Ensimmäisten eduskuntavaalien alla Hilja Pärssisen kirjoitukset henkivät innostusta, vaikka häntä ärsyttikin, että oman puolueen piirissä häntä oli luonnehdittu enemmänkin kaunosieluksi kuin käytännön poliitikoksi.¹⁰ Taiteiden harrastustaan ja runoilua Pärssinen ei toki ollutkaan hylännyt, vaikka politikointi vei

mittavan osan opettajan vapaa-ajasta. Mutta vaikka hän oli herkkä luonnonkauneudelle ja vaikka häntä on kuvattu luonteeltaan araksi, ei hänen poliittisessa julistuksessaan ollut jälkeäkään pelokkuudesta tai päiväunelmista. Päinvastoin hänen särmikäs luonteensa ja kielensä johtivat helposti ristiriitoihin, joita ruokkivat vielä hänen herkkänahkaisuutensa ja tinkimättömyytensä.

Eduskunnassa Hilja Pärssinen istui yhtäjaksoisesti vuodesta 1907 aina kansalaissodan puhkeamiseen saakka. Sosiaalidemokraattisten naiskansanedustajien joukosta hän erottui runsailla puheenvuoroillaan. Yleisesti tunnetuksi Pärssinen tuli teräväkielisistä ja muiden puolueiden edustajia suomivista puheistaan. Hän oli lähes koko ajan jäsenenä työvaliokunnassa ja vaihtelevasti sivistys-, toimitus- ja suuressa valiokunnassa. Luottamusta nuoren parlamentaarikon työhön osoitti hänen valintansa eduskuntaan vuonna 1910 vaalipiirinsä korkeimmalla henkilökohtaisella äänimäärällä. Itse hän piti velvollisuutenaan ajaa ennen kaikkea ruumiillista työtä tekevien asioita asettaen oman ammattiryhmänsä puolustamisen edelle.

Hilja Pärssinen ajoi eduskunnassa lähinnä sosiaalilainsäädäntöön, ennen muuta työläisäitien ja -lasten elämään liittyviä parannuksia, joita hän oli jo useamman vuoden aikana tuonut esiin niin puolueen kuin työläisnaisliitonkin kokouksissa. Pian eduskuntaan tulonsa jälkeen hän teki myös aloitteen äitiysvakuutuksesta ja jatkoi sitkeästi aloitteiden tekemistä vuodesta toiseen. Näissä kysymyksissä erot toisten puolueiden naisedustajiin usein kärjistyivät, kuten muun muassa käsiteltäessä Hilja Pärssisen radikaalina pidettyä aloitetta turvakodeista. Mieliptideidensä vuoksi siveysasioissa löyhäksi leimattu Pärssinen arvosteli puolestaan kärkeästi erityisesti muiden puolueiden naisedustajia tekopyhästä yhteiskuntamoraalista, joka alttiisti tuomitsi aviottomat äidit, mutta ummisti silmänsä omilta virheiltään. Samoin keskusteltaessa yötyön suojelusta hän iski yhteen Hilda Käkikosken ja Tekla Hultinin kanssa, jotka katsoivat suojelun rajoittavan naisten toimintamahdollisuuksia.

Hilja Pärssinen vaati myös lievempiä rangaistuksia lapsenmurhiin vedoten uusimman ulkomaisen tutkimuksen tuloksiin, joiden mukaan kostamisen sijaan oli otettava huomioon lieventävät

asianhaarat. Kansainväliseen tutkimukseen sekä omiin havaintoihin vetoaminen oli muutoinkin tyypillistä Pärssisen argumentoinnille. Se oli luontevaa, sillä hän ei voinut vedota omakohtaiseen kokemukseen työläisnaisena niin kuin hänen aatesiskonsa.

Raittiusaatteelleen uskollisena hän kipusi eduskunnan puhujapönttöön puhumaan raittiuden ja kieltolain puolesta, jälleen piikitellen muita puolueita niiden saamattomuudesta. Hilja Pärssinen piti alkoholinkäyttöä sekä yksilön että yhteiskunnan onnettomuutena ja vaati yksilön alistumista yleisen lain alle. Hän selvitteli perusteellisesti alkoholismin syitä ja toivoi siitä kärsiviä opastettavan muutoin kuin vain vankeusrangaistuksia jakamalla.

LASTEN PUOLESTA

Hilja Pärssinen oli jatkuvasti kiinnostunut lasten elämään liittyvistä kysymyksistä. Opettajana toimiessaan hän ohjasi heitä myös vapaa-aikanaan. Hänen eduskunnassa tekemänsä aloitteet pohjautuivat vakaumukseen siitä, että huolenpito niin äideistä kuin varsinkin pienistä ja vähäosaisista lapsista kuului yhteiskunnalle. Lapsista huolehtiminen oli hänestä myös puolueen asia, johon se voisi vaikuttaa esimerkiksi kunnissa toimivien lastensuojelustaimikuntien kautta. Työläisnaisten aloittama Ihanneliittotoiminta oli Pärssisen sydäntä lähellä ja hän antoi mielellään konkreettisia neuvoja sitä järjestettäessä. Lisäksi hän toimitti erilaisia lastenlehtiä.

Hilja Pärssinen puhui henkisen, kaikille kuuluvan äitiyden puolesta, mikä ajatus liittyi yleisesti tuon ajan kansanvalistustoimintaan ja naisjärjestöjen ajatusmaailmaan. Todennäköisesti myös omasta lapsettomuudesta johtuen hän huomautti henkisen äitiyden olevan fyysisen äitiyden veroinen asia. Hän katsoi naisilla olevan eri vaihtoehtoja: olla kansalainen tai äiti tai molempia. Lapsettomillakin naisilla oli sydämissään ”veljeyden kutsumus”, joka luontevasti johdatti heidät huolehtimaan kaikkien lasten tarpeista.¹¹ Näin Pärssinen määritteli lapsia koskevat kysymykset juuri naisten toimintapiiriin, mikä käsitys tuli selkeästi esiin myös hänen uransa loppupuolella, kun hän kritisoidessaan suomalaista

lastensuojelua säilytti ainakin osasyyn siitä nimenomaan toisten puolueiden naisten niskoille.

Työläislasten akuutteja ongelmia olivat heidän työolosuhteensa. Hilja Pärssinen nosti lasten työsuojelun ja jatkokoulutuksen tarpeen esiin niin puolueen foorumeilla kuin eduskunnassakin. Useasti hän viittasi ajan keskustelulle tyypillisesti katukaupustelun lapsia turmelemaan vaikutukseen. Tämän estämiseksi heidät – erityisesti työläistyöt – tuli ohjata työopetusta antaviin jatkokouluihin. Pärssinen tuki yleisen oppivelvollisuuden ajatusta huomauttaen, että pienen kansan oli pidettävä kansansivistyksestä huolta. Hän seisoi monien koulutusta ja sivistystä turvaavien aloitteiden takana, liittyivätpä ne sitten kansakouluun muiden oppilaitosten pohjakouluna, nuorisoseurojen avustamiseen, yksityiskouluihin tai vammaisten hoidon ja kasvatuksen järjestämiseen. Lisäksi hän vaati lasten vapaa-aikaan panostamista.¹²

Voi sanoa, että koko työläisperheen aktivoiminen poliittiseen toimintaan oli laajasti ottaen Hilja Pärssisen tavoite. Huoli työläismiehistä jäi kuitenkin taka-alalle äitien ja lasten tarpeiden tieltä. Naiset oli saatava järjestäytyneiden miesten rinnalle, lapset kasvatettava pienestä pitäen aatteen ajajiksi. Aatteen sisäistämiseen sopikin noihin ryhmiin liittyvä metafora: Pärssisestä työväenaate oli kuin rakas lapsi, jota kohtaan oli tunnettava äidillistä lempeää.¹³

KANSANVALTUUSKUNNASTA VANKILAAN

Hilja Pärssisen puheissa ja kirjoituksissa oli isänmaallista hehkua sortokausien aikana. Passiivista vastarintaa kannattaneet Pärssiset joutuivat toimintansa vuoksi myös viranomaisten kotitarkastuksen kohteeksi. Hilja Pärssinen kommentoi Venäjän maaliskuun vallankumousta innoittuneesti¹⁴, mutta alleviivasi samalla sosialistien rauhantahtoisuutta: vallankumous lähti aivoista, kun taas anarkia oli tuomittavaa ja hedelmätöntä. Myös hänen eduskuntatyönsä kertoo pyrkimyksestä muuttaa yhteiskuntaa reformien avulla, vaikkei siihen kuulunutkaan yhteistyö muiden puolueiden kanssa.

Kansalaissodan syttyessä Hilja Pärssinen kuitenkin liittyi vallankumousta tavoittelevien sosialistien rinnalle. Hän oli ystävänsä Hanna Karhisen ohella ainoa kansanvaltuuskuntaan valittu nainen. Maaliskuusta 1918 alkaen Pärssinen toimi sosiaaliasiain osastossa, osan aikaa myös elintarvikeasiain osastossa. Lisäksi hän oli jäsenenä lainvalmistelukunnassa, joka muun muassa määritteli vallankumousoikeuksien toimivallan. Kovin aktiivista hänen toimintansa ei kuitenkaan ollut: hän osallistui noin puoleen kansanvaltuuskunnan kokouksista.¹⁵

Huhtikuussa 1918 Pärssiset siirtyivät Venäjälle. Kotimaahan paluuta seuraavana vuonna seurasi Hiljan kohdalla kahdentoista vuoden vankeustuomio. Katkeruutta syvensi se, että omakohtaiset kokemukset maanpaossa olivat synnyttäneet epäilyjä vallankumouksen suunnasta. Myöhemmin Hilja Pärssinen arvostelikin Neuvosto-Venäjän oloja jyrkkäsävyydesti. Runossaan hän kuvasi vankeuden lohduttomuutta valittaen kuinka siellä itkivät kaikki; tinatuopeista, rautaovista vankeihin saakka.¹⁶ Ankeiden olosuhteiden lisäksi hän kärsi kirjallisuuden puutteesta. Vankeudesta saattoi aiheutua sekin, että huolimatta kokemuksestaan ulkomaisten tekstien kääntämisessä Pärssinen jätti työn alla olleen Kautskyn teoksen kesken.¹⁷ Hänen henkisestä hyvinvoinnistaan oli kiertänyt jopa huolestuttavia, joskin turhia huhuja. Dramatiikkaa vankeuden loppuaikoihin toi se, että ennen lopullista vapautumistaan vuonna 1923 Pärssinen - eräiden muiden työläisnaisjohtajien kanssa - erehdyksessä laskettiin pois jo aikaisemmin. Henkilökohtaisesti pahaa mieltä synnytti työväenliikkeen jakautuminen, jonka seurauksena hän joutui kokemaan jyrkkälinjaisempien tuomion ”herrasrouvaa” kohtaan.

Mitä ilmeisimmin omat kokemukset ohjasivat Hilja Pärssisen huomaamaan vankiloiden ongelmat ja epäkohdat. Kansanedustajan työssään 1930-luvulla hän painotti, että rikollisuuden kasvua tyrehdyttivät vankiloita paremmin sivistys-, kasvatus- ja huoltotyöt. Hän nosti esiin myös erityisesti naisvankien aseman.¹⁸ Henkilökohtaisella tasolla Hilja Pärssinen kertoi vankila-aikojen synnyttäneen voimakkaan luonnon ikävän.¹⁹

PALUU POLITIIKAN POLUILLE

Vankilan ovien sulkeutuminen ei merkinnyt ovien avautumista sitä edeltäneeseen päivätyöhön. Eduskuntaan pyrkiminen oli mahdotonta, koska kansalaisluottamusta ei ollut vielä palautettu. Poliittikan polku oli kuitenkin vielä avoin. Aatetovereilleen Hilja Pärssinen jaksoi korostaa yhteistyön ja itsekasvatuksen tärkeyttä.²⁰ Jakautuneessa työväenliikkeessä hän valitsi sosiaalidemokraattituntien voimakasta antipatiaa ”ahdasmielisiä” kommunisteja kohtaan.²¹

Ensimmäiset vuotensa vankilan jälkeen Hilja Pärssinen opetti miehensä rinnalla heidän perustamassaan yksityisessä oppikoulussa Kannaksella. Tultuaan jälleen valituksi eduskuntaan vuonna 1929 hän näki olennaisen eron sen työskentelyssä ennen ja jälkeen kansalaissodan. Itsenäisen Suomen edustajat olivat iäkkäämpiä ja kokeneempia; he olivat enemmän kiinni arkipäivässä ja viljelivät vähemmän aatteellisia iskusanoja. Hänen omana ohjenuoranaan oli poimia ohjelmasta osa, jollei se menisi kerralla läpi. Tätä hän luonnehti vastakohtaksi kommunistien nollatulokseen johtavalle ”kaikki tai ei mitään” -taktikalle.²² Eduskunnassa Hilja Pärssinen opasti nuorempia naisedustajia valiokuntatyöhön ja kannusti heitä kirjoittamaan ja puhumaan. Itse hän oli edustajuurensa ohella muutaman kauden jäsenenä sivistysvaliokunnassa ja varajäsenenä työvaliokunnassa.

Tulo- ja menoarvioista keskusteltaessa Hilja Pärssinen vastusti johdonmukaisesti kansanopetus- ja sosiaalimenoista säästämistä. Kuten aikaisemminkin, hänen kiinnostuksensa ulottui koulu-elämän eri sektoreille aina alkeiskoulusta sota-orpojen ammattiopetukseen ja opettajien koulutuksesta koulunuorison terveydenvaalimiseen. Lamavuosina hän oli huolissaan kurjuudesta, nälästä, työttömyydestä ja lapsikuolleisuudesta. Hän teki edelleen aloitteita vähävaraisten äitien äitiyshuollon ja terveydenhoidon järjestämiseksi. Pärssinen valitti koko sosiaalihuollon lainlaadinnan olevan takapajulla, koska sairaus-, äitiys- ja vanhuudenvakuutus yhä puuttuivat. Yhteiskunnan oli palveltava yksilöä, mutta Pärssisen näkökulmasta yhteisön etu oli tärkein. Hän puolusti esimerkiksi sterilisointilakia pitäen sitä tarpeellisenä, jos vaihtoehtona oli

aiheuttaa yhteiskunnalle ”tavattoman raskaita seurauksia”.

Hilja Pärssinen oli huolissaan oikeistosuuntauksen voimistumisesta japuolustuslaitoksen menojen kasvusta. Häntuomitsilapuanliikkeen vaarallisena, demoralisoivana oppina.²³ Vastapainoksi tuolle kehitykselle hän terotti rauhantyön tärkeyttä. Hilda Käkikosken sijaan kiistakumppaniksi eduskunnassa oli astunut Hilja Riipinen, jota Pärssinen luonnehti ”hurjaksi hengettäreksi”. Hän julisti, että kokoomuksen naisten ”sotavimma” oli sukua ”Hitlerin veriselle vainopolitiikalle”.²⁴

UUDEN NAISKANSALAISEN ERI ROOLIT

Kirjoituksissaan 1920-luvulla Hilja Pärssinen hahmotteli uuden, teollistuneen yhteiskunnan synnyttämän naisen rooleja. Kodin seinien ulkopuolelle oli astunut naiskansalainen, joka oli yhä useammin taloudellisesti itsenäinen ja perehtynyt yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Hän liikkui kolmella kentällä: työläisenä, kansalaisena ja perheenäitinä. Keskuskeittiöt ja kuntien ruokalajärjestelmät sekä lastenseimet ja -tarhat loivat vapaa-aikaa, jota nainen saattoi käyttää tietojen hankkimiseen ja opiskeluun.²⁵

Viitaten ulkomaanmatkoihinsa Pärssinen nosti esiin nykyajan ihailtavan naisen, joka ei enää ollut harvinaisuus. Henkisesti tuo uusi nuori nainen oli irtaantunut kauas itämaisestä haareminaisesta tai hiljaisesta ja hempeästä perheentyttärestä. Hänen tukenaan oli ammattitaito ja työ; hän oli miehen kanssa tasa-arvoinen niin sivistyksellisesti kuin yhteiskunnallisestikin. Kaikki alat - lentäjästä kirjanpitäjään - olivat hänelle avoimina.²⁶ Näitä ajatuksia ilmensi myös vankilassa kirjoitettu runo *Suffrageetta*, jossa nuori nainen vannoi ikuista rakkautta aatteelle ja hylkäsi romanttisen rakkauden, koska piti tehtäväänään kurjuuden syiden poistamista.

Hilja Pärssisen käsitys moderneista, kaikkiin toimiin kykenevistä naisista antoi naisille laajemman liikkumatilan kuin sosiaalidemokrattisessakin naisliikkeessä entistä enemmän painotettu tyttöjen ja naisten kotitalousopetus. Toisaalta hänkin korosti yhä useammin perheenäitien taitojen tärkeyttä, mikä

liittyi yleiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun kodinhoidosta ja kotitaloudesta. Se ei kuitenkaan Pärssisen kohdalla syrjäyttänyt toimintaa niin työssäkäyvien kuin työttömienkin naisten puolesta.

Hilja Pärssinen piti loppuun saakka kiinni naiskysymyksen alisteisuudesta yhteisille tavoitteille. Vuonna 1933 hän kertoi, että sosiaalidemokraatit tunsivat vain ”suuren vapauden ja ihmisyyden kysymyksen”. Siihen kuitenkin sisältyivät äitien asiat ja lasten kasvatus, sillä äiti ja lapsi olivat uuden yhteiskunnan muurin peruskiviä.²⁷

PÄRSSINEN RUNOILIJANA JA IHMISENÄ

Runot olivat Pärssiselle jatkuvasti keskeinen ilmaisukeino. Hänen tuotannostaan löytyvät omakohtaisesti tärkeät poliittiset kysymykset, kuten työväestön olojen kritiikki tai yötyön vastaisuus. Runojen teemat ulottuvat kuitenkin aatteellista julistusta laajemmalle alalle. Niiden joukossa on isänmaallisia ja kristillisiä sävyjä, monesti myös kauneuden ja luonnontunnelmien haltioittamia kuvauksia, juhlarunoja, kertomuksia ja satuja.

Hiljattain avioituneen Hilja Pärssisen runoissa hehkui nuoren aviiovaimon onni. Erityisesti varhaisissa puheissaan hän korosti avioliittoelämän henkisyttä ja jalostumista. Elämän varrella kuvaan hiipi tummempia sävyjä. Kertomuksessa torpparipojan vastoinikämisistä hän suri aviopuolisoiden erkaantumista toisistaan nelikymmenvuotiaina - samanikäisinä kuin hän itse tuolloin oli. Kertomuksen puolisoitten välille oli syntynyt kuilu, ”elämän iskemä haava”,²⁸ joka ei jäänyt kirjoittajalta omakohtaisestikaan tuntematta. Kansalaissodan jälkimainingeissa Pärssisten välit huononivat, kun Jaakko anoi itselleen armahdusta perustelunaan vaimon vaikutusvallan alaisena toimiminen. Sen seurauksensa Hilja uhkasikin jättää yhteisen kodin, mutta malttoi kuitenkin mielensä. Avioliitto jatkui lähelle hänen kuolemaansa. Erityisen katkeran seuranneesta avioerosta teki se, että synnä siihen oli toisen adoptiotyttären ja aviomiehen välille syntynyt rakkaussuhde. Aiemmin Hilja Pärssinen oli ollut ylpeä miehensä väitöskirjatutkimuksesta - on myös väitetty, että hän aviosuhteen hallitsevana osapuolena oli itse asiassa innostuneempi puolisonsa opiskelusta kuin tämä itse.

Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton johtonaisia ryhmäkuvassa vuonna 1933. Hilja Pärssinen istuu keskellä vasemmalla puolellaan Miina Sillanpää ja oikealla Anni Huotari. Kuvanoton aikaan Pärssisen yksityiselämää varjostivat vakava sairaus ja onnettomaksi käynyt avioliitto. Näistä vastoinkäymisistä huolimatta Hilja Pärssisen katse on rohkea ja luja. Hän kuoli pari vuotta myöhemmin. Kuva: Työväen Arkisto.

Myös suhde lapsuudenkotiin oli vuosien varrella jännittynyt jopa niin, ettei Pärssisen vanhin veli arvioinut sisaren elämäntyön kaipaavan ”kehuva muistojulkaisua”.²⁹ Mutta vaikka papin perheessä varttunut Pärssinen vastusti uskonnon institutionalisointia, ei hän torjunut uskontoa sinänsä. Hän julisti, että sosialismin sisälle mahtuivat kaikkien uskontojen edustajat, eikä hän esimerkiksi hyväksynyt juutalaisvastaisuutta. Monet hänen puheenvuoroistaan kannustivat suvaitsevaisuuteen. Lapsuuskodin maailmankatsomuksen hylkääminen ei merkinnyt täydellistä irtaantumista kasvuympäristön perinnöstä. Maalaisyhteisössä papin tyttäreksi syntyneen ja opintielle ohjatun Hilja Pärssisen tausta oli antanut hänelle itsevarmuutta, joka henkilökohtaisten luonteenominaisuuksien ohella mahdollisti ja helpotti ohjaksiin tarttumisen erilaisissa tilanteissa.

Rivien välistä kuultavaa lapsettomuuden tuskaa oli lievittänyt työskentely lasten parissa. Useissa runoissa näkyi huoli

työläislapsista, joiden elämän eväät olivat vähäiset. Vankilavuosien jälkeen Pärssiset adoptoivat ensin yhden tyttären, myöhemmin toisen. Kasvattiäitiys synnytti herkkiä ja lapsen lahjakkuudesta iloitsevia kuvauksia eri lehtiin. Mitä luultavimmin oma kokemus vaikutti myös siihen, että Hilja Pärssisen ajatukset lastenkasvatuksen parhaista edellytyksistä monipuolistuivat: lastenkotien ohella olisi harkittava, voisiko lapsia sijoittaa yksityisiin koteihin.³⁰

Hilja Pärssinen oli taiteiden ja kirjallisuuden ystävä. Kaikki, ”mistä loistaa kauneus”, oli hänelle kallisarvoista.³¹ Ulkomaanmatkoillaan hän kävi taidenäyttelyissä ja kertoi elämyksistään työväenlehtien palstoilla. Hän toivoi taiteiden vaalimisen juurtuvan myös työläisten keskuuteen ja valitteli kokoushuoneistojen karuutta tai työväestön taidelaitosten varattomuutta. Vaikka Pärssinen oli itse sivistyneistön edustaja, ei pelkän kirjatiedon hallitseminen hänestä silti riittänyt. Sen lisäksi tarvittiin katkeamaton yhteys työväkeen työn ja puoluetoiminnan kautta.

Näkemästään kurjuudesta huolimatta hän pyrki tulkitsemaan asiat parhain päin. Onni oli kaikesta huolimatta sisäinen asia, joka tuli sydäimestä.³² Sairauden ja pettymysten jälkeen runot ilmensivät myös haikeutta ja aprikointia.³³ Joskus mietelmissä kuului tuska valitusta tiestä: *”Miksi meidän, totuuden etsijäin, meidän, jotka emme saa koskaan tyydyttävää vastausta elämän arvoitukseen, miksi täytyy meidän tuskalla, öitten unettomuudella valloittaa jokainen pieni valon murene sieluumme.”*³⁴

Henkisten epäilyjen ja pettymysten lisäksi Hilja Pärssisen elämän viimeisiä vuosia leimasi sairaus. Ehkäpä kysymyksen polttavan omakohtaisuuden vuoksi hän kehotti naisia vaalimaan terveyttään.³⁵ Rintasyöpä oli väliaikaisesti taltutettu leikkauksella 1920-luvun lopulla, mutta syöpä uusiutui avioeron kynnyksellä ja johti kuolemaan 23.9.1935.

Oman muistelun mukaan politiikan parissa elettyihin vuosiin oli sisältynyt niin valtavia innostuksen elämyksiä kuin loukkausten synnyttämiä katkeria tunteitakin. Maanpako ja vankeusvuodet olivat vain rikastuttaneet elämää.³⁶ Hilja Pärssinen kertoi olevansa sosiaalidemokraatti, koska se mahdollistaisi oikeudenmukaisuuden.

³⁷ Hän käsitti sosialismin aatteeksi, joka pyrki onnellistuttamaan

perhe-elämän ja kohottamaan yksilön sisäisesti rikkaaksi, paheista vapaaksi ja taiteista, luonnosta ja mietiskelystä nauttivaksi. Parhaassa tapauksessa tuo yksilö saisi elää ulkopuolella kaupungin kurjuudesta ja rumuudesta. Ihannoidessaan maaseudun hiljaisuutta ja rauhaa ja sen työtätekevää kansaa ³⁸ Pärssinen viesti omaksuneensa sen rehdin, suoraselkäisen talonpojan ihanteen, jonka varaan nuoren itsenäisen Suomen haluttiin rakentuvan. Ihannekuva ei kuitenkaan sumentanut hänen käytännönläheisiä tavoitteitaan. Hilja Pärssisen elämänuraa ajatellen on sopivaa, että hänen viimeinen eduskunnassa käyttämänsä puheenvuoro koski ammatissa toimivien naisten - tällä kertaa sairaanhoitajien - työolosuhteiden epäkohtia. ³⁹

1. Pieni pilalehti, Hilja Pärssisen arkisto, k. 87, Työväen Arkisto (TA).

2. Opettaja Mimmi Berghin kirje Hilja Pärssiselle 15.1.1918, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.

3. Nuoren Pärssisen aatemaailmasta katso Asikainen [Oikarinen] Sari, "Me toivomme ihannemaata". Hilja Pärssisen varhainen aatemaailma ennen kansanedustajuutta, Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Naistutkimusyksikkö. Julkaisuja – Sarja N 9/1994. Tampere 1994. Tolstoilaisuuden vaikutuksesta Pärssiseen mainitsee Antti Kujala, Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905, Historiallisia tutkimuksia 194. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995, 245.

4. Runossaan "Me toivomme ihannemaata", Koti ja Yhteiskunta 9/1898.

5. Runo "Ongelmia", kokelmassa Liinamaa Hilja, Primuloita. Poimittu kylän tytöille ja pojille. Tampere 1900, 53-55.

6. H-a P, "Kun naiset heräävät", Työmies 8.8.1902.

7. Hilja Pärssinen, "Uusi sivistysihanne", Työläisnaisen joululehti 1916.

8. Esim. H.P., "Utopia - todellisuus", Työmies, 17.5.1904; ks. myös Pärssisen puheenvuoro, Suomen sosialidemokraattisen naisliiton kahdeksannen edustajakokouksen pöytäkirja Helsingissä 4.-6.1917, toim. Hanna Karhinen, Mikkeli 1917, 22.

9. Hilja Pärssisestä kansainvälisten kontaktien luojana ovat kirjoittaneet Marja-Liisa Hentilä artikkelissaan "Maa, jossa piiatkin saivat äänestää. Suomen työläisnaisliikkeen kuvan kansainvälisessä lehdistössä 1906-1914" sekä Maria Lähteenmäki artikkelissa "Pohjoinen mallimaa." Suomen työläisnaisliikkeen

kansainvälistyminen.” Tuntematon työläisnainen. Toim. Leena Laine ja Pirjo Markkola. Vastapaino, Tampere 1989.

10. Viitanen, Vihtori, *”Meidän ehdokkaamme”, Työ, 13.12.1906; Pärssisen artikkeli ”Silmät auki koeäänestyksessä”, Työ, 27.12.1906.*

11. H.P., *”Utopia-todellisuus”, Työmies, 17.5.1904.*

12. H.P., *”Lastemme lapsuusaika”, Työläisnaisen kevätlehti VII, 1913.*

13. Hilja Pärssisen puheenvuoro, *Työläisnaisten kolmannen edustajakokouksen pöytäkirjat Tampereella 17., 18., 19. päivinä heinäkuuta 1905. Tampere 1905, 46.*

14. H.P., *”Vapauden aamunkoitossa”, Työläisnaisen Kevätlehti XI, 1917.*

15. Rinta-Tassi, Osmo, *Kansanvaltuuskunta punaisen Suomen hallituksena. Helsinki 1986, 162, 236, 171-172, 289.*

16. Hilja Liinamaa-Pärssinen, *”Säkeistöjä vankikopista”, Työväen joulualbumi 1925, 47.*

17. Pärssisen postikortti Edvard Valppaalle 15.5.1923, *Edvard Valppaan kokoelma, FA 1, TA.*

18. *Puheenvuorosta eduskunnassa, Valtiopäivät 1934. Pöytäkirjat III. Helsinki 1935, 2410-2414.*

19. *”Pala paperia”, aikakauslehtileike, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.*

20. Hilja Pärssisen kirje Talikkalan Sos.dem. Naisyhdistyksen 20-vuotisjuhlaan, *Hilja Pärssisen arkisto k. 88, TA.*

21. Hilja Pärssisen kirje Väinö Voionmaalle 1.5.1924, *Väinö Voionmaan arkisto, k. 7, TA.*

22. H.P., *”Eduskuntakirjeitä I”, lehtileike, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.*

23. Hilja Pärssinen, *”Moraalin rappio ja sen vastustaminen”, sanomalehtileike, ilmeisesti tammikuu 1931, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.*

24. *”Mitä sosialidemokratia tekee äitien hyväksi? Hilja Pärssisen lausunto nykyhetken vaatimuksista”, Toveritar, 8-9/1933.*

25. Hilja Liinamaa-Pärssinen, *”Työläisnaiset ja opiskelu”, Työväen kalenteri XXI, 1928, 99-103.*

26. Hilja Pärssinen, *”Aikamme nuori nainen”, Työläisnaisen urheilulehti 1930, 190-193.*

27. Hilja Pärssinen, *"Moraalin rappio ja sen vastustaminen"*, sanomalehtileike, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.

28. Hilja Liinamaa-Pärssinen, *"Hänen surunsa"*, Työväen joulualbumi 1917, 46-50.

29. Kilpi, Sylvi-Kyllikki, *"Hilja Pärssinen"*. Tiennäyttäjät 1. Toim. Hannu Soikkanen. Tammi, Rauma 1967, 125.

30. Suomen Sosialidemokraattisen Naisliiton XI edustajakokouksen pöytäkirja. Kokous pidetty Helsingissä 29, 30 ja 31 p:nä tammikuuta 1926. Toim. Hilja Pärssinen, Martta Salmela, Hilda Seppälä. Hämeenlinna 1927, 19.

31. H L-P, *"Madonna"*, Toveritar 22-23/1932.

32. Hilja Liinamaa-Pärssinen, *"Joulunni"*, Työväen joulualbumi 1926, 5-6.

33. Esim. H L-P, Lehtien varistessa: *"...Tänään on suuri hiljaisuus, eikä sydämeni itku kuulu..."*, Työväen joulualbumi 1928, 40.

34. Hilja Pärssinen, *"Henkinen silta"*, päiväämätön lehtileike, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.

35. H P-nen, *"Tämän päivän naiselle"*, Toveritar 19/1933.

36. *"Pala paperia"*, aikakauslehtileike, ei päivämäärää, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.

37. *"Miksi olen sosialidemokraatti"*, Toveritar, 16-17/1926.

38. Pärssinen, Hilja, *"Sosialismi sivistysliikkeenä"*. Kysymyksiä sosialidemokratian alalta, Michigan 1907, 13; *"Lastu Helsingin köyhälistön työnjuhlaan"*, 30.8.1914, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA; Hilja Liinamaa-Pärssinen, *"Päivä Helsingissä. Kolme runoa"*, Työväen joulualbumi 1929, 5-7. Hän uskoi myös kesä- ja puutarhasiirtoloiden sekä luonnonpuistojen merkitykseen alkoholista aiheutuvia ongelmia ratkottaessa, H.P., *"Sosialipolitiikka raittiutta tukemaan"*, Raitis Kansa, elokuu 1926, Hilja Pärssisen arkisto, k. 86, TA.

39. Puheenvuoro 17.4.1935, Valtiopäivät 1935. Pöytäkirjat I. Helsinki 1936, 990-991.

ANNI HUOTARI TYÖLÄISÄITIEN EDUSTAJANA

Ketä työläisnaisten kannattaa äänestää? Kuka ajaa heidän asiaansa? Näillä luonteeltaan lähinnä retorisilla kysymyksillä työväenliike lähestyi äänestäjiä ensimmäisen eduskuntavaalikampanjan yhteydessä. Kun työläisperheiden äidit ja aikuiset tyttäret saivat äänioikeuden, työläisnaisten liiton puheenjohtajana oli Anni Huotari. Hän kuului liikkeen johtonaisiin, joiden tehtävänä oli saada uudet äänioikeutetut liikkeelle. Huotari kannusti työläisnaisia vaaliurnille ja muistutti, että uudet kansalaisoikeudet kuuluivat heillekin: ”Sinuakin köyhälistön nainen, äiti eli tytär, kutsuu myös tämä taistelu, kutsuu sinua niiden riveihin, jotka ovat kurjan asemasi huomanneet ja tahtovat saada siihen todellista parannusta.”¹ Tässä vaiheessa, ensimmäisen vaalikampanjan aikana 32-vuotiaalla perheenäidillä oli jo kosolti kokemusta sekä poliittisesta että ammatillisesta työväenliikkeestä. 1900-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä hän oli alkanut entistä painokkaammin tuoda työläisperheiden kysymyksiä poliittisen päätöksenteon kohteeksi. Näin hän omalta osaltaan liittyi kansainväliseen naisten rintamaan, joka oli 1800-luvun jälkipuoliskolta lähtien korostanut, että työläiskotien elinolot olivat ensiarvoisen tärkeä poliittinen kysymys, josta riippui koko yhteiskunnan tulevaisuus.²

Kansanedustajana Anni Huotari vetosi usein asemaansa äitinä ja kasvattajana. Lainsäädäntötyössä hän tarkasteli päätöksiä työläisvaimojen näkökulmasta ja korosti työskentelevänsä työläisperheiden paremman tulevaisuuden puolesta. Kansa, jota hän valtiopäivillä edusti, koostui perheen jäsenistä: äideistä, isistä ja lapsista, sisarista ja veljistä. Oli kyse sitten valtion tulo- ja menoarviosta tai kansalaissodan vankien armahtamisesta, Anni

Huotari muisti tähdentää edustajatovereilleen, että eduskunnan päätökset koskettivat perheitä, naisia ja lapsia.³ Pakkotyölaitosten vangit olivat perheenisiä ja veljiä, köyhät vanhukset olivat äitejä ja 'siveettömät naiset' olivat sisaria. Onkin kiinnostavaa, mistä tämä retoriikka syntyi ja miten Huotari "äitinä ja kasvattajana" löysi itselleen poliittisen roolin, joka nosti hänet paikallisten ja valtakunnallisten työväenjohtajien rinnalle.

Tie yhdeksi pisimpään eduskunnassa istuneista kansanedustajista ei ollut itsestään selvä ja ongelmaton. Sylvi-Kyllikki Kilven mukaan Anni Huotarin kosketus työväenliikkeeseen oli kariutua jo 1890-luvulla. Saapuessaan elämänsä ensimmäiseen työväenkokoukseen nuori nainen ei löytänyt oikeaa ovea eikä ujona ihmisenä uskaltanut sitä kysyä, vaan palasi kotiin. Seuraavalla kerralla ovi löytyi ja vuonna 1924 ilmestyneessä Sosialidemokraattisen puolueen juhla kirjassa Anni Huotaria jo luonnehdittiin määreellä "sos.dem. naisliikkeen uutterimpia työntekijöitä". Naisten eduskuntatyön varhaisvaiheita käsittelevässä kirjassa Aune Innala laskee Huotarin kansanedustajiin, jotka antoivat "tuntuvan panoksen naisten lainsäädäntötyöhön".⁴

NUORI OMPELIJATAR

Anna Maria Torvelainen syntyi kesäkuun 13. päivänä 1874 Viipurissa, jossa hän myös kävi koulunsa. Yläkansakoulun hän aloitti 11-vuotiaana ja sai sen päätökseen toukokuun lopussa 1889. Kansakoulun päästötodistuksen perusteella 15-vuotias viipurilaistyttö olisi sopinut paremmin teoreettisiin opintoihin kuin käytännölliselle alalle. Kaikkein huonoimmat numerot hän sai käsitöistä (7), kaunokirjoituksesta (6) ja piirustuksesta (6). Sen sijaan uskonnosta, maantieteestä ja historiasta opettaja oli pyöryttänyt todistukseen täyden kympin eikä äidinkieli, laskuoppi ja luonnontiedekään ollut tuottanut ahkeralle ja hyväkäytöksiselle tytölle vaikeuksia.⁵ Yksinhuoltajaäidin tyttärellä ei kuitenkaan sen kummemmin Viipurissa kuin muissakaan Suomen kaupungeissa ollut monia vaihtoehtoja. Opineluinen tyttö sai jatkaa opintojaan Viipurin käsityökoulussa. Itse asiassa on pidettävä huomionarvoisena, että Annin äiti, piika Ulla Maria

Torvelainen kykeni antamaan tyttärelleen näinkin perusteellisen pohjakoulutuksen elämän taipaleelle. Käsityökoulusta Anni Torvelainen astui työelämään 18-vuotiaana.

Nuori ompelijatar löysi raittiusliikkeestä vastakaikua omille ajatuksilleen ja tukea maailmankuvalleen, jota jo varhaisessa vaiheessa leimasi vakaumus alkoholin turmiollisuudesta. Yhteiskunnallinen toiminta sai alkunsa raittiusyhdistyksestä, jossa Anni osallistui laulukuoroon ja sai ajan mittaan myös vaativampia luottamustoimia muun muassa Viipurin raittiuspiirin rahastonhoitajana ja piiritoimikunnan jäsenenä. Raittiusaate säilyi oleellisena osana Anni Huotarin ajattelua myöhemminkin, mikä ilmeni myös valtiopäivillä mitä moninaisimmissa yhteyksissä, erityisesti tietysti kieltoalakikeskustelujen yhteydessä.

Anni Torvelaisen näkyvämpi poliittinen ura alkoi Viipurin työväenyhdistyksen ompelijattarien ammattiosaston perustamisesta 1900. Hänestä, 26-vuotiaasta ompelijattaresta, tuli osaston ensimmäinen puheenjohtaja ja siinä tehtävässä hän toimi aina paikkakunnalta muuttoonsa asti vuoden 1906 loppupuolelle. Työväenliike tarjosi nuorelle valveutuneelle naiselle muitakin luottamustehtäviä, muun muassa Viipurin työväenyhdistyksen johtokunnan jäsenyyden. Viipurista Annin tie vei myös valtakunnalliseen toimintaan: vuosina 1901 ja 1903 puoluekokouksiin sekä useamman kerran työläisnaisten kokouksiin.⁶ Turun edustajakokoukseen 1902 hän osallistui yhdessä sulhasensa, toimittaja Anton Huotarin kanssa. Poliittinen yhteistyö tulevan aviomiehen kanssa sai suuntaviivansa Turun kokouksessa, jossa Anton Huotari esitti, että työläisnaisten oli ryhdyttävä vaatimaan 'naisten suojelulakeja' toisin sanoen äitiyteen ja työsuojeluun liittyviä parannuksia.

Annin poliittisen toiminnan kannalta ei ollut vailla merkitystä, että tuleva aviomies oli kiinnostunut samantyyppisistä kysymyksistä. Anton oli syntyjään mäkitupalaisen poika Nurmeksesta. Anni tutustui Antoniin Viipurissa, jossa tämä työskenteli muun muassa leipurina ja tehtaana työmiehenä, kunnes kansakoulun ja ylemmän käsityöläiskoulun antamalla pohjakoulutuksella hankkiutui sanomalehtialalle. Toimittajan työn Anton Huotari aloitti *Työmies-*

lehden avustajana 1900. *Viipurin Sanomien* toimittaja hänestä tuli vuonna 1902.⁷ Saman vuoden syyskuussa 28-vuotias Anni ja 21-vuotias Anton vihittiin avioliittoon, jota kesti 29 vuotta. Se, että morsian oli seitsemän vuotta sulhastaan vanhempi, ei työväestön keskuudessa ollut tavatonta tai poikkeuksellista, vaikka sitä sivistyneistön keskuudessa pidettiin sopimattomana mallina, onnellisen avioelämän esteenä.⁸

1900-luvun ensimmäiset vuodet muuttivat nuoren työläisnaisen elämää monella tavalla. Anni Huotarin oman elämän käännekohtat lomittuivat työväenliikkeen ja koko suomalaisen yhteiskunnan historian murrosvaiheisiin. Yksi Huotarin kannalta keskeisimmistä muutoksista oli työläisnaisten liittohallinnon siirtyminen Viipuriin vuonna 1902, jolloin kaupungin naisille avautui tie suomalaisen työläisnaisliikkeen johtoon. Anni Huotarista tuli poliitikko, jonka toimintakenttä laajeni viipurilaisen raittius- ja työväenliikkeen ohella koko maahan. Kansakoulussa paljastunut hyvä lukupää pääsi oikeuksiinsa työläisnaisten järjestötoiminnassa.

Työläisnaisten edustajakokouksissa näkyi Anni Huotarin poliittisen uran ja poliittisen ajattelun kulku. Ensimmäisessä edustajakokouksessa (1900) hän ei vielä ollut mukana ja toiseenkin kokoukseen (1902) hän osallistui omalla kustannuksellaan. Siellä hän pääsi käsittelemään itselleen tärkeitä kysymyksiä ammatillisen valiokunnan sekä raittius- ja siveellisyysvaliokunnan jäsenenä. Lisäksi hänet valittiin liittohallintoon. Aluksi hän toimi sen sihteerinä ja vuosina 1905-1906 puheenjohtajana. Vuoden 1905 edustajakokoukseen Huotari osallistui liittohallinnon edustajana yhdessä muiden viipurilaisten työläisnaisjohtajien kanssa. Huotari oli jo noussut rivijäsenestä kokouksen johtavaan valiokuntaan. Sisällöllisiin kysymyksiin hän paneutui suojeluslakivaliokunnan puheenjohtajana ja ammattivaliokunnan sihteerinä. Kokousalustus ammatillisesta järjestäytymisestä oli Anni Huotarin käsialaa. Siinä hän perusteli, miksi työläisnaisten oli edullista tukea valtakunnallisten ammattiliittojen perustamista.⁹

Anni Huotarin kiinnostuksen päähuomio oli tuossa vaiheessa ammatillisessa työväenliikkeessä. Juuri niistä kysymyksistä hän puhui kokouksissa ja julkaisi kirjoituksiaan. Sen sijaan Venäjän

kysymys ja Suomen autonomian puolustaminen eivät saaneet Huotarin toiminnassa keskeistä sijaa, toisin kuin monien muiden poliittisesti valveutuneiden työläisnaisten toiminnassa. Anni Huotarin poliittista työtä leimasi käytännöllisyys ja ongelmien hahmottaminen konkreettisesti omakohtaisen kokemuksen kautta. Ompelijan työstä saatu kokemus motivoi hänet mukaan perustamaan ammattiliittoa, osallistumaan edustajakokouksiin ja julkaisemaan kirjasen *Sananen ompelijattarille*.¹⁰ Vuonna 1906 hän toimi sihteerinä ompelijattarien edustajakokouksessa ja hänestä tuli Viipuriin sijoitetun ompelijattarien liittohallinnon sihteeri.

Vuosi 1906 oli Anni Huotarille käänteentekevä kahdessakin mielessä. Lokakuussa hänellä oli mieluinen, ehkä jopa jännittävä tehtävä avata Viipurissa pidetty työläisnaisten ylimääräinen edustajakokous, jossa käsiteltiin juuri saavutettua äänioikeutta ja eduskuntauudistusta. Kokousta johtivat tulevat kansanedustajat: puheenjohtajina olivat Huotarin lisäksi Miina Sillanpää ja Ida Aalle, sihteeereinä Hilja Pärssinen ja Jenny Kilpiäinen (Nuotio). Tämä ilmensi myös naisliiton keskeistä merkitystä työläisnaisten poliittisen rekrytoitumisen välineenä: vaikka valtaosa Sosialidemokraattisen puolueen naisjäsenistä ei kuulunut naisosastoihin ja naisliittoon¹¹, johtaviin asemiin naiset nousivat oman erillisorganisaationsa kautta. Eduskuntauudistuksen ohella Anni Huotarin elämänkulkuun vaikutti muutto Viipurista Tampereelle vuosien 1906 ja 1907 vaihteessa. Hän joutui eroamaan työläisnaisten liittohallinnon puheenjohtajuudesta, mutta jäi edelleen liittohallinnon jäseneksi. Paikka työläisnaisliikkeen johdon tuntumassa oli lunastettu. Vuoden 1906 edustajakokouksesta lähtien Anni Huotari valittiin säännöllisesti Sosialidemokraattisen naisliiton edustajakokousten puheenjohtajistoon, minkä lisäksi hän sai muita merkittäviä luottamustehtäviä naisliitossa. Hän ei ollut karismaattinen johtaja ja hänen näkemyksiensä mukaan ei aina toimittu, mutta siitä huolimatta hän oli erottamaton osa sosiaalidemokraattisen työläisnaisliikkeen johtoa.

TYÖLÄISÄITIEN ASIALLE

Anni Huotarin elämä jakautui kolmeen pääjaksoon ja kolmeen kaupunkiin: Viipuriin, Tampereelle ja Helsinkiin. Tampereen kausi oli ajallisesti lyhin - 17 vuotta - mutta monessa suhteessa intensiivisin ja Anni Huotarin poliittisen uran kannalta suuntaa-antava. Tampereelle muuttaessaan hän joutui jättämään taakseen monta hanketta, joihin oli ehtinyt Viipurissa sitoutua. Ehkä juuri siksi hän otti uudessa kotikaupungissaan innokkaasti vastaan uudet haasteet, joista tärkeimpiä olivat eduskuntavaalikampanja ja ompelijattarien ammatillinen järjestäytyminen. Tampere oli kasvanut nopeasti merkittäväksi teollisuuskaupungiksi ja sen väestöstä enemmistö kuului työväestöön. Työväenyhdistyksessä naisosasto oli perheellisten naisten pääasiallinen toiminta-alue, naimattomat työläisnaiset olivat naisosaston lisäksi mukana myös ammattiosastoissa. Valtaosa tamperelaisista työläisnaisista oli kuitenkin poliittisen ja ammatillisen työväenliikkeen ulkopuolella ja esimerkiksi Huotarin närkästys 'kirkollista pimitystä' kohtaan selittyy hyvin pitkälle sillä, että kristilliset työväenyhdistykset ja rukoushuoneyhdistykset olivat sangen suosittuja varsinkin tehtaalaisnaisten keskuudessa.¹²

Anton Huotarista tuli Tampereella ilmestyneen *Kansan Lehden* toimitussihteeri ja vuonna 1911 päätoimittaja. Myös Anni Huotari kirjoitti *Kansan Lehteen*. Hän kohdisti alkuvuosien kirjoituksensa kahdelle pääryhmälle: työläisnaisille yleisesti ja ompelijattarille erityisesti. Perheeseen syntyi suhteellisen nopeaan tahtiin kuusi lasta. Marraskuussa 1903 syntynyt esikoinen Aune täytti yhdeksän vuotta samana vuonna, kun kuopus Tapio syntyi. Perheen kasvaminen ei estänyt Anni Huotaria toimimasta aktiivisesti politiikassa, pikemminkin hän ammensi perheestä ja lapsista toiminnalleen syvyyttä ja sisällöllistä näkemystä. Ensimmäiseen eduskuntaan hän tuli kolmen pienen tytön äitinä; kolme nuorinta syntyivät vuosina 1908, 1910 ja 1912. Elämä kuuden lapsen äitinä on käsittääkseni avain Anni Huotarin perhepoliittiseen ajatteluun. Siihen asti niin tärkeä naisten ammatillinen järjestäytyminen sai Huotarin puheissa ja kirjoituksissa rinnalleen työläisperheiden elinoloja koskevat kysymykset. Hänen puheenvuoroissaan työläisäitien elämästä, oikeuksista ja velvollisuuksista on

Anni Huotarin politiikassa perhettä ja lapsia koskevat kysymykset olivat keskeisellä sijalla, mikä on varsin ymmärrettävää kuuden lapsen äidiltä. Vuonna 1912 Tampereella otetusta perhekuvasta puuttuu kuopus Tapio, joka syntyi vielä samana vuonna. Muut perheenjäsenet vasemmalta oikealle: Aune, Aili, Anton, Tauno, Aino, Anni ja Terttu. Kuva: Tauno Olavi Huotarin yksityisarkisto.

omakohtaisen kokemuksen antamaa syvyyttä, vaikka perhe ei taloudellisesti joutunutkaan jakamaan useimpien työläisperheiden kokemaa epävarmuutta ja turvattomuutta. Äitinä hän arvosti myös lhanneliittoja sekä muuta lasten ja nuorten parissa tehtävää työtä.

Anni Huotarin ensikuukaudet Tampereella paljastavat, että suhteellisen kokenut liittohallinnon edustaja oli tervetullut muuttaja työläiskaupunkiin. Hänestä tuli heti tärkeä ja monipuolinen voimavara tamperelaiselle työläisnaisliikkeelle. Huotari johti naisten yleisiä kokouksia, ompelijattarien kokouksia, alusti naisille kunnallislakien uudistamisesta ja ompelijattarien työoloista. Hänet valittiin moniin eri toimikuntiin, niin aviovaimojen kokouksen nimeämään kirjastokomiteaan kuin työläisnaisten yleisen kokouksen toimikuntaan, jonka tehtävänä oli anoa ilmaisia koulutarvikkeita kansakoululaisille. Pari ensimmäistä vuotta Huotarin oma perusjärjestö oli kuitenkin ompelijattarien ammattiosasto. Hänet valittiin Tampereen työväenyhdistyksen

ompelijatarammattiosaston johtokuntaan heti vuoden 1907 alussa.¹³ Useaan otteeseen hän vetosi ompelijattariin, jotta nämä luopuisivat ”turhasta hienostelusta” ja tulisivat mukaan ammattiyhdistystoimintaan. Pienet palkat, pitkät työpäivät, urakkapalkka ja huonot työolosuhteet olivat suurimpia epäkohtia, joihin Huotarin mukaan piti tarttua.

Vuoden 1909 alussa Anni Huotari alkoi käydä säännöllisesti Tampereen työväenyhdistyksen naisosaston kokouksissa ja joulukuussa hänet valittiin osaston johtokuntaan. Naisosasto sai hänestä aktiivisen keulakuvan. 1910-luvulla Huotari oli kahteenkin otteeseen osaston puheenjohtaja: vuosina 1911-1913 ja 1915-1917. Hän esitteli valtiopäiväkysymyksiä säännöllisesti Tampereen työväenyhdistyksen naisosastossa ja osallistui kokouksiin, joissa Tampereen naiset evästivät häntä valtakunnan politiikkaan.¹⁴ Vaikuttaa siltä, että poliitikon ja kentän suhteet olivat kunnossa. Kentän ääni pääsi kuuluviin myös valtiopäiväistunnoissa. Anni Huotarin puheille oli tyypillistä, että hän viittasi työläisvaimojen kanssa käymiinsä keskusteluihin tai perusteli näkemyksiään työläisnaisten hänelle esittämillä pyynnöillä ja toivomuksilla.

Anni Huotari oli alustalähtien suhteellisen aktiivinen kansanedustaja. Heti ensimmäisillä valtiopäivillä hän oli jäsenenä lakivaliokunnassa, johon hänet siitä lähtien valittiin suhteellisen säännöllisesti. Lisäksi hän oli myöhemmin suuren valiokunnan, tarkastusvaliokunnan ja itsenäisyyden aikana myös ulkoasiainvaliokunnan jäsen. Tampereella asuessaan Anni Huotari tuli valituksi eduskuntaan vuosiksi 1907-1909 ja 1911-1918. Ensimmäiseen vaalikampanjaan hän osallistui sekä Hämeen pohjoisessa vaalipiirissä että Kuopion läänin läntisessä vaalipiirissä, josta hänet valittiin eduskuntaan - papereiden mukaan viipurilaisena, ei tamperelaisena. Toinen kausi (1908-1909) kului Viipurin läänin itäisen vaalipiirin edustajana. Kansanedustajan uralle tuli yksi välivuosi, jolloin hän ei ollut mukana eduskunnassa. Se oli vuosi 1910 eli sama vuosi, jolloin perheen viides lapsi syntyi. Vuodesta 1911 lähtien Huotari valittiin eduskuntaan asuinpaikkansa, Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin, edustajaksi.

Yksikamarisen eduskunnan alkuvuosina osa työläisnaisten vaatimuksista esitettiin Anni Huotarin nimissä. Tamperelaisen perheenäidin ensiesiintyminen valtiopäivillä tapahtui kesäkuun 8. päivänä 1907, jolloin Huotari luki kaikkien työläisnaiskansanedustajien yhteisesti allekirjoittaman anomusehdotuksen lakiuudistuksesta, joka koski aviovaimon toimivaltaa, oikeutta lapsiinsa sekä pesän omaisuuden hallintoon.¹⁵ Seuraavilla valtiopäivillä hän uudisti anomusehdotuksen vähän sanamuodoltaan muutettuna ja 1910-luvulla se esitettiin täsmälleen samana, vuoden 1908 ehdotukseen viitaten.

Ensimmäinen oma, vapaamuotoinen täysistuntopuhe koski Anni Huotarille läheistä asiaa - kieltolakia. Se oli lyhykäisyydessään työläisäidin vetoamus, jossa tuore kansanedustaja kertoi ”köyhälistön äitien puolesta”, miten kansan syvät rivit ”sydämen hartaudella” toivoivat eduskunnalta kieltolakia.¹⁶ Kokemuksen karttuessa puheenvuorojen hartaat toivomukset muuttuivat jo tiukoiksi vaatimuksiksi eikä Huotari säästellyt porvarillisia kansanedustajia, jotka olivat hänen mielestään lausuneet typeryyksiä.

Ensimmäisen pitkän eduskuntapuheensa Anni Huotari käytti lokakuussa 1907. Se koski kuntien velvollisuutta palkata kättilöitä. Hän esitteli perusteellisesti tilastotietoja lapsikuolleisuudesta Viipurissa ja sen maaseurakunnassa ja esitti, että suurimmat syyt synkkiin lukuihin olivat heikot asunto-olot ja puutteellinen ravinto, mutta myös tietämättömyys.¹⁷ Samaa linjaa hän jatkoi myös seuraavien vuosien aikana, jolloin eduskunnassa käsiteltiin monia työläisperheiden elämää koskettavia kysymyksiä. Tärkeimpänä niistä Anni Huotari piti väkijuomakysymystä. Sen yhteys perheeseen oli kiistaton:

”Lasten puolesta me työläisäidit olemme vaatineet kieltolakia. Meiltä vaaditaan, että meidän on kasvatettava kunnollisia kansalaisia, meiltä vaaditaan, että teemme lapsemme kunnollisiksi ihmisiksi. Mutta miten meitä tuetaan? Jos jaksamme varjella kotimme väkijuomilta, niin on kapakka toisensa perästä joka kadulla. Mitä lapset sitte näkevät, kun äidit ovat pakoitetut menemään työhön ja he saavat olla päiväkaudet ilman hoitoa?”

Siellä he näkevät kaduilla kurjia, sekä naisia että miehiä, ja meidän täytyy jättää lapsemme sinne senvuoksi, että te suojelette näitä myrkkypesiä. Älkää moittiko meitä, ellemmme saa lapsiamme kasvatetuksi paremmin kuin saamme!”¹⁸

Sosiaalidemokraattiset naiset pitivät äitien ja lasten elämänlaadun kohentamista tärkeänä tavoitteena. Yksittäiset ammattiosastot ja työväenyhdistysten naisosastot perustivat ensimmäisiä lomakoteja jäsenilleen vuosisadan alkuvuosina. Viipurin ompelijattarien ammattiosaston kesäsiirtola avattiin vuonna 1901. Kuvassa Porin Sosialidemokraattisen Naisyhdistyksen kesäkotia Kivinin Pihlajistossa 1920-luvulla. Kuva: Työväen Arkisto.

Työläisäitien ja työläiskotien puolustajana Anni Huotari toimi sekä paikallisesti että valtakunnallisesti ja nosti paikallisia epäkohtia myös valtakunnalliseen keskusteluun. Hyvä esimerkki hanakkuudesta, jolla hän tarttui työläisperheitä kohdanneeseen epäoikeudenmukaisuuteen, oli hänen kritiikkinsä Tampereen Naisyhdistyksen vuonna 1913 järjestämää lapsinäyttelyä kohtaan.¹⁹ Näyttelyn tarkoituksena oli edistää työläisperheiden lastenhoitoa ja kohentaa sitä kautta kansanterveyttä, johon oli 1800-luvun lopulta lähtien alettu kiinnittää kasvavaa huomiota. Tamperelaiset

työläisäidit toivat näyttelyyn 119 lasta ja parhaat pienokaiset palkittiin. Lääkärin ohella tuomaristoon kuului muutamia naisyhdistyksen jäseniä. Anni Huotari antoi herrasväen rouvien kuulla kunniansa ja luetteli muun muassa *Työläisnainen*-lehdessä, millä kaikilla tavoin porvarit estivät työläisäitejä hoitamasta lapsiaan: vastustamalla äitiyslomia, naisten yötyökieltoa ja työajan lyhennystä. Samanlaisen tuomion hän antoi naisyhdistyksen suunnittelemasta kodinhoitokilpailusta, jossa yhdistyksen jäsenet olisivat säännöllisin väliajoin käyneet tarkastamassa työläiskotien siisteyttä ja kodinhoidon tasoa. Vaille moitteita eivät jääneet työläisvaimotkaan, jotka moisiin kilpailuihin lapsiaan veivät ja kotejaan avasivat. Koti oli kansanedustaja Anni Huotarille - toisin kuin monille tamperelaisille työläisäideille - yksityinen alue, johon ulkopuolisilla ei ollut asiaa.

Perheenäiti Anni Huotari muisti eduskuntatyössään myös yksinäisiä äitejä - varmasti oman äitinsä elämänvaiheet mielessään. Niin aviottomien lasten asema kuin kysymys lapsenmurhistakin sai Huotarin käyttämään tiukkasävyisiä puheenvuoroja, joissa hän tinkimättä puolusti heikompiosaisia sisariaan. Tilastoja tarkastelemalla hän päätyi johtopäätökseen, jonka mukaan suurin syy lapsenmurhiin oli köyhyydessä. Toinen syy oli hänen mielestään väärissä siveyskäsityksissä, joiden mukaan aviottoman lapsen synnyttämistä pidettiin rikoksena ja tästä syytettiin vain naista.²⁰

Väärä siveyskäsitys sai sapiskaa avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten elatusta koskevassa keskustelussa. Puhuiko Anni Huotari omasta kokemuksestaan, kun hän kuvasi avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen elämää seuraavasti: *"Jos on vahvempi, jos on voimakkaampi luonne, joka tuosta kaikesta huolimatta koettaa kasvattaa itseään, ajatellen näyttää, ettei ole sen kummempi kuin toiset ihmiset vaikka onkin avioton lapsi, niin sitä koetetaan sortaa. Silloin tulevat hurskaat Jumalan sanalla osoittamaan, miten tuollainen ihminen on ylpeä, se on ylpeyttä hänen eteenpäin pyrkimisensä ja sitten Jumalan sanalla varoitetaan, mitenkä jumala on ylpeitä vastaan. Kaikella tavalla koetetaan aviottomia lapsia painaa alas. Harva on se, joka on heitä nostamassa."*²¹ Puheenvuoro oli luonnollisesti rakennettu retoriikaltaan mahdollisimman puhuttelevaksi ja vetoavaksi, mutta ajatus aviottomalta lapselta

vaadittavasta vahvuudesta ja voimakkaammasta luonteesta ei voi olla viemättä ajatuksia Huotarin omaan syntyperään. Sitkeys ja väsymättömyys työväenasiassa kumpusi ainakin osittain omista kokemuksista.

”VELVOLLISUUS KUTSUU”

Kansalaissota oli vaikea kysymys monille työväenliikkeen aktivisteille. Sitä se oli myös Huotarin pariskunnalle, joka lopulta päätyi asettamaan poliittiset, kollektiiviset velvollisuudet yksityisten edelle. Tiedossani ei ole Anni Huotarin aikalaisarviota sodasta, mutta Anton Huotari kirjoitti helmikuussa 1918 lapsilleen kirjeen, jossa hän selitti, miksi vanhemmat olivat ratkaisunsa joutuneet tekemään: *”Huolimatta erinäisistä ennakkoepäilyksistä nykyisen aseellisen taistelun suhteen olemme katsoneet olevamme velkaa liikkeellemme kaiken työkykymme, kun kerran valtataisteluun on päätetty lähteä. Olemme kasvaneet sosialidemokraattisen liikkeen mukana, ja velvollisuus kutsuu meitä.”*²²

Kirje oli osoitettu vanhimmalle tyttärelle Aunelle, joka oli juuri marraskuussa täyttänyt 14 vuotta. Voi vain kuvitella, miltä nuoresta tytöstä tuntui, kun hän löysi pöydältä Pellavatehtaan Työväen Osuuskaupan säästökirjan ja isän kirjoittaman kirjeen, joka alkaa seuraavin sanoin: *”Rakas Aune! Jos nykyisessä taistelussa sattuisi käymään niin onnettomasti, että äitisi ja minä joko joutuisimme vangiksi tai kuolemaan, niin jätän minä siskosi ja veljesi sinun hoitoosi. Koeta olla heille hyvä sisko, kun olet meidän sijaisenamme. Kasvata heitä kunnon ihmisiksi ja kunnioittamaan vanhempainsa muistoa, vanhempain, jotka ovat tehneet kaikkensa teidän hyväksenne ja uhranneet kalleimpansa köyhälistön asian eteen.”*

Aune sai myös tarkkoja ohjeita asunto-osakkeiden ja henkivakuutusten myymisestä sekä tarpeettomien huonekalujen rahaksi muuttamisesta. Samalla paljastui, että työväenlehden päätoimittajan ja työläisnaisliikkeen johtonaisen koti poikkesi tamperelaisista työläiskodeista, joista valtaosa oli yhden huoneen ja keittiön vuokra-asuntoja. Aune sai luvan myydä muiden muassa salin kaluston ja suuren kirjoituspöydän - huonekaluja,

joita ei joka kodissa ollut. Tärkeänä toiveena isä esitti, että lapset kävisivät kouluja niin pitkälle kuin rahat riittävät ja että ainakin pojat jatkaisivat yliopistoon asti. Ei kuitenkaan pakosta, sillä *"ellei sovi, niin sitten on antauduttava mille tahansa kunnialliselle alalle"*. Kirjeen loppuun isä liitti huolehtivan toivomuksen, että hänen *"lapsikultansa"* ottaisivat kunniallisuuden ja rehellisyyden elämänohjeikseen. Lisäksi hän toivoi lastensa muistavan asiaa, jonka puolesta vanhemmat olivat työtä tehneet ja kärsineet - työväenasiaa.

Vanhemmat eivät kuolleet taisteluissa, mutta Aune joutui silti huolehtimaan sisaruksistaan suhteellisen pitkään. Anni ja Anton Huotari olivat pakomatalla Neuvosto-Venäjälle, mutta Viipurissa Anni päätti, että hän ei voi jättää lapsiaan. Hän antautui, sai viiden vuoden ja neljän kuukauden kuritushuonerangaistuksen, joka alkoi 12.10.1918. Hän joutui Hämeenlinnan pakkotyölaitokseen, josta hänet vapautettiin ehdonalaiseen kesäkuussa 1919. Tuomio ei voinut olla jättämättä jälkiään. Perhealbumista löytyy valokuvia, joissa Anni Huotari istuu lastensa keskellä vanhentuneena, väsyneen näköisenä ja langanlaihana. Jälkeenpäin hän muisteli elämänsä raskaimpana aikana niitä kuukausia, jolloin hän ja hänen aviomiehensä istuivat vankilassa ja lasten oli tultava toimeen miltei keskenään.²³

Politiikasta Anni Huotari ei kuitenkaan luopunut. Jo saman vuoden joulukuussa hän osallistui työläisnaisten edustajakokoukseen. Koska hän ei ehdonalaisen rangaistuksensa vuoksi voinut virallisesti osallistua poliittiseen toimintaan, hänet ilmoitettiin kokoukseen tamperelaisen *Kansan Sanan* edustajaksi.²⁴ Seuraavana vuonna eli 1920 hän oli jälleen työväenyhdistyksen naisosaston puheenjohtaja.

Perheenisän vankeus tiesi taloudellisesti tiukkaa aikaa kuusilapsiselle perheelle. Vaikka Anni Huotari joutui kamppailemaan toimeentulohuolien kanssa, hän pyrki myös elvyttämään maahan lyötyä työväenliikettä. Työväenliikkeen hajaannuksessa hän löysi oman paikkansa sosiaalidemokraattien riveistä. Paluu arkeen tapahtui asteittain. Tammikuun loppupäivinä 1922 Anni Huotari sai kirjeen Väinö Tannerilta, joka kertoi hyviä uutisia koko perheelle. Tanner ilmoitti, että Anton vapautetaan ja että tämä tulee

”luultavasti vielä tällä viikolla kotiin”. Tieto piti paikkansa: Anton Huotari vapautui Tammisaaren pakkotyölaitoksesta ehdonalaan 30.1.1922.²⁵

Aviopuolison kotiinpaluun jälkeen Anni Huotari tuli aktiivisesti mukaan tamperelaiseen kunnallispolitiikkaan. Vuoden 1922 kunnallisvaaleissa hänet valittiin kaupunginvaltuustoon ja samana vuonna hänet valittiin köyhäinhoitohallituksen varajäseneksi. Kunnallinen toiminta oli juuri alkamaisillaan, kun perhe muutti toiselle paikkakunnalle, tällä kertaa Helsinkiin.

KOKENUT POLIITIKKO

Helsinkiin Huotarit muuttivat perheenisän työn perässä vuonna 1923, jolloin Anton Huotarista tuli *Suomen Sosialidemokraatin* päätoimittaja. Anni Huotari valittiin eduskuntaan vuosiksi 1922-1926 ja 1932-1943. Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton puheenjohtajana hän toimi vuodesta 1932 vuoteen 1940. Uusi paikallisjärjestö löytyi Helsingin Sosialidemokraattisesta Naisyhdistyksestä, jota hän johti vuodesta 1932 aina kuolemaansa asti.²⁶ Tampereella alkunsa saanut kunnallispolitiikon ura pääsi sekin uuteen vauhtiin Helsingissä: 1920-luvun lopulla ja 1930-luvun alussa hän toimi kaupunginvaltuutettuna. Hän oli myös lastensuojelulautakunnan jäsen.

Pääkaupungissa Anni Huotarin eteen ilmaantui uusia haasteita, mutta politiikan veteraani jatkoi myös tuttua toimintaansa äitien ja lasten hyväksi. Tyyne Leivo-Larsson antaa Anni Huotarille kunnian työläisäitien lomatoiminnan aloittamisesta. Huotarin aloitteesta valtion budjettiin otettiin vuonna 1937 määräraha varattomien, suurten perheiden äitien kesävirkestykseen.²⁷ Tästä hänellä oli kokemuksia jo Viipurin ja Tampereen ajoilta, jolloin sekä Viipurin ompelijatarammattiosastolla että Tampereen työväenyhdistyksen naisosastolla oli naisten kesäsiirtola. Niin ikään vanhusten asema kiinnosti ikääntyvää politiikkaa. Martta Salmela-Järvinen muistuttaa, että juuri Anni Huotarin johdolla sosiaalidemokraattiset naiset ryhtyivät perustamaan vanhainkotia vähävaraisille vanhuksille. Huotarista tuli vanhainkotiyhdistyksen

puheenjohtaja ja Unioninkadulla toimintansa aloittanut pieni koti nimettiin Anni-kodiksi. Vuonna 1952 tilalle valmistui Käpyrinteen vanhainkoti.²⁸

Yksityiselämässä Anni Huotarilla oli monia koettelemuksia. Hän saattoi hautaan puolet lapsistaan ja aviomiehensä. Anton Huotarin voimat pettivät marraskuussa 1931, jolloin hän päätti itse päivänsä. Nuorempi pojista, Tapio, kuoli hyvin nuorena. Lahjakas, poliittisesti valveutunut Aune kuoli keuhkotautiin vuonna 1933 ja Tauno kaatui sodassa noin vuosi ennen äitinsä kuolemaa. Puoluetovereiden mielestä Anni Huotarilla olisi ollut riittävästi syitä katkeroitua, mutta hänen kerrotaan siitä huolimatta säilyttäneen lämpimän elämänasenteensa.

Kuolema kohtasi Anni Huotarin kesken vaalikauden Helsingissä huhtikuun 15. päivänä vuonna 1943. Hän kuoli liikenneonnettomuudessa ollessaan matkalla naisosaston kokouksesta kotiin. Naisliiton toiminnassa mukana olleet puoluetoverit - muun muassa Martta Salmela-Järvinen, Miina Sillanpää ja Sylvi-Kyllikki Kilpi - muistavat Anni Huotarin tunnollisena, ahkerana toimijana, joka kansanedustajuudestaan huolimatta säilytti rivijäsenen asenteen. Hän teki työtä äänestäjiensä antamalla valtuutuksella, kävi säännöllisesti kokouksissa ja piti yllä tiiviitä kontakteja osastonsa jäseniin. Anni Huotarille Sosialidemokraattinen naisliitto osastoineen oli elämän keskipiste, jossa työskentelyyn häntä motivoi kokemus omasta perheestä ja josta hän haki voimaa silloin, kun omassa perheessä oli surua.

Pitkäaikainen ja arvostettu kansanedustaja, joka oli vajaan 69 vuotta aikaisemmin syntynyt pienen aviottomana tyttärenä ja joka oli vuonna 1918 saanut valtio- ja maanpetoksesta rangaistuksen, siunattiin juhlallisin menoin haudan lepoon krematorion kappelissa keskiviikkona 21.4.1943. Sosialidemokraattisen Työläisnaisliiton, eduskunnan ja oman eduskuntaryhmän kukkaseppeleiden lisäksi hänen arkkuun peittivät lukuisten sosiaalidemokraattisten nais-, nuoriso- ja raittiusjärjestöjen kukkalaitteet. Sylvi-Kyllikki Kilpi, joka laski naisliiton kukat, päätti muistopuheensa seuraaviin sanoihin: *”Me olemme tekemässä kunnia harvinaisen rikkaalle ja monivaihteiselle päättyneelle elämäntaipaleelle, me olemme*

lausumassa viimeisiä jäähyväisiä toverille, joka tinkimättä täytti velvollisuutensa ja uhrasi elämänsä ihanteelleen ja uskolleen.” ²⁹

1. Huotari, Anni, *Naiset taistelurintamaan! Kehoitus Hämeen läänin pohjoisen vaalipiirin työläisnaisille*. Tampereen Piirin Naisten Agitatsionikomitean julkaisuja N:o 2. Tampereen Työväen Osuuskirjapaino. Tampere 1906, 3.

2. Ks. esim. Hirdman, Yvonne, *Den .socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*. Carlssons. Stockholm 1992, 49-52; Vammen, Tinne, *Rent og urent. Hovedstadens piger og fruer 1880-1920*. Gyldendahls bogklub. Köpenhamn 1988; Lewis, Jane, *“The Working-Class Wife and Mother and State Intervention, 1870-1918.” Labour and Love. Women’s Experience of Home and Family, 1850-1940*. Ed. by Jane Lewis. Basil Blackwell. Oxford 1986, 99-103.

3. Esim. Valtiopäivät 1923. Pöytäkirjat (VP 1923 ptk), 949, 1500-1501.

4. Kilpi, Sylvi-Kyllikki, *Suomen työläisnaisliikkeen historia*. Kansankulttuuri Oy. Pori 1953, 38; Pärssinen, Hilja, *“Suomen sosialidemokraattisen naisliikkeen kehitys.” Sosialidemokraattinen Puolue 25 vuotta. Muistojulkaisu. Sosialidemokraattinen puoluetoimikunta. Helsinki 1924, 209; Innala, Aune, Suomen naisen alkutaivallainsäätäjänä 1907-1917*. Kirjayhtymä. Helsinki 1967, 239; Anni Huotari oli mukana 29 valtiopäivillä. Ensimmäisen eduskunnan naisista vain Miina Sillanpää oli mukana pitempään, yhteensä 38 valtiopäivillä. Sihvonen, Riitta, *“Minä kumminkin käytän puheenvuoroa”*. Eduskunnan ensimmäiset naiset 1907-1908 I. Näyttelyluettelo. Eduskunnan kirjasto 1995, liite 8.

5. Päästökirja Viipurin kaupungin ylä-kansakoulusta. Anni ja Anton Huotarin arkisto. Työväen Arkisto (TA).

6. Anni Huotarin elämäkertatiedot *Kansan Lehdelle* 30.3.1907. Anni ja Anton Huotarin arkisto. TA.

7. Anton Huotarin elämäkertatiedot *Kansan Lehdelle* 1907. Anni ja Anton Huotarin arkisto. TA.

8. Työväestön avioitumisesta Markkola, Pirjo, *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Hist. Tutk. 187. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1994, 48-5 5; Sivistyneistön perheihanteesta Häggman, Kai, *Perheen vuosisata. Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. Hist. Tutk. 179. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1994, 86-88.

9. Toisen yleisen Suomen Työläisnaisten Edustajain kokouksen pöytäkirja 17-19.7.1902. Turku 1902; Työläisnaisten kolmannen edustajakokouksen pöytäkirja Tampereella 17-19.7.1905. Tampere 1905.

10. Huotari, Anni, **Sananen ompelijattarille**. Lentokirjasia työväestölle III. Työväen kirjapaino. Helsinki 1903.

11. Esim. vuonna 1906 naisliitossa oli n. 2400 jäsentä; puolueen naisjäsenten määrä oli n. 19000. Lähteenmäki, Maria, **Naisia liikkeessä. Työläisnaisliike poliittisena ja yhteiskunnallisena liikkeenä (1918-1930)**. Suomen historian lisensiaattityö. Helsingin yliopisto 1990, liite 1.

12. Huotarin kritiikkiä esim. Suomen Sosialidemokratisen Naisliiton seitsemännen edustajakokouksen pöytäkirja. Tampereella 23.-25.10.1913, 33-34; VP 1913, ptk, 439; Työläisnaisista kristillisissä yhdistyksissä Kortekangas, Paavo, **Kirkko ja uskonnollinen elämä teollistuvassa yhteiskunnassa. Tutkimus Tampereesta 1855-1905**. WSOY. Porvoo, Helsinki 1965, 250-255.

13. **Kansan Lehti** (KL) 22.1.1907; KL 26.1.1907; KL 8.2.1907; KL 14.2.1907; KL 20.2.1907; KL 29.1.1907, "Suuri naisten kokous"; KL 31.1.1907, "Vaimojen kokous".

14. Tampereen Työväenyhdistyksen naisosaston arkisto. Naisosaston pöytäkirjat 1900-1918. Työväenliikkeen keskusmuseo, Tampere.

15. VP 1907, ptk. 430; VP 1907, liitteet. Anomusehdotus N:o 81.

16. VP 1907, ptk. II, 703.

17. VP 1907, ptk. IV, 2266-2268

18. II VP 1909, ptk. I, 516

19. Markkola 1994, 193-195; "Lapsi- ja kotikilpailuista". –ni –ri. **Työläisnainen** 1/1914.

20. VP 1912, ptk. I, 297.

21. VP 1913, ptk. I, 385.

22. Anton Huotarin kirje lapsilleen 12.2.1918. Anni ja Anton Huotarin arkisto. TA.

23. Anni Huotarin vapauspassi. Anni ja Anton Huotarin arkisto. TA; **Suomen Sosialidemokraatti (SS)** 16.4.1943, S-K. K. (Sylvi-Kyllikki Kilpi), "Anni Huotari"; Kiitos Tauno Olavi Huotarille ja Katariina Mustakalliolle tilaisuudesta tutustua Anni Huotarin valokuva-albumiin.

24. Kilpi 1953, 169.

25. Väinö Tanner Anni Huotarille 25.1.1922 ja Anton Huotarin vapauspassi. Anni ja Anton Huotarin arkisto. TA.

26. Huotarin toiminnasta Helsingissä Laitinen, Hannele, **Helsingin**

Sosialidemokraattinen Naisyhdistys 75 vuotta. Helsingin Sos.dem. Naisyhdistys, Helsinki 1995, passim.

27. Leivo-Larsson, Tyyne, *Elämässä tapaa ja tapahtuu*. Weilin+Göös. Helsinki 1970, 48-51; Lähteenmäki, Maria, *Mahdollisuuksien aika. Työläisnaiset ja yhteiskunnan muutos 1910-30-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 2. Suomen Historiallinen Seura. Helsinki 1995, 143-144.

28. SS 18.4.1943. Martta Salmela-Järvinen, "Anni Huotari In memoriam"; Laitinen 1995, 14-15.

29. SS 22.4.1943. "Anni Huotarin ruumiinsiunaus".

Miina SILLANPÄÄ – SILLANRAKENTAJA

1

Miina Sillanpää, entinen tehtaalainen ja palvelijatar asteli kuin kookas matriarkka, vakain askelin ja «hienon näköisenä», «prillit nenällä» ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan juhlallisiin avajaisiin. Monen tarkkailijan huomio kiinnittyi varmasti kiinnostuneena juuri häneen. Miten tunteita kuohuttaneessa palvelijatarkeskustelussa ryvettynyt «piikakenraali» sovittautuisi arvovaltaisen parlamentaarikon rooliin? Miten hän ottaisi vastaan paikkansa sekä vanhojen valtiopäivämiesten, muiden naiskansanedustajien että omien ryhmätovereidensa rinnalla?

Hetki oli vakava myös Miinalle itselleen. Mielestä eivät varmasti olleet häipyneet ne häpäisyt ja nöyrytykset, joiden kohteeksi hän lehdistön palstoilla, pilapiirroksissa ja kuplettilauluissa oli joutunut. Iva ja pilkka olivat koskeneet niin hänen ulkonaista olemustaan ja toimintatapojaan kuin koko sitä palkollisliikettä, jonka kärjessä Miina Sillanpää oli vuosisadan vaihteesta lähtien näkyvästi esiintynyt. Paitsi piikakenraaliksi hänet oli leimattu myös kotien rikkojaksi, mikä syytös ehkä palkka-, asuinolo- ja työaikavaatimuksiakin voimakkaammin oli provosoinut porvarisrouvien inhonsekaista vastarintaa häntä ja koko palvelijatarliikettä kohtaan.

Toisaalta juuri näissä mitteloissa Miina oli suorittanut poliittisen tulikasteensa. Hän oli oppinut ottamaan vastaan julkiset nöyrytykset, vastaamaan perustellusti tunnekuohuihin hyökkäyksiin ja ennenkaikkeaa täsmentämään omia yhteiskunnallisia ja ideologisia argumenttejaan. Juuri palvelijatarliikkeen kautta hän oli integroitunut sekä työläisnaisliikkeeseen että Sosialidemokraattiseen puolueeseen ja paljolti juuri julkinen kahakointi piikojen asemasta oli myös nostanut hänet maan ensimmäisten demokraattisesti valittujen valtiopäiväedustajien joukkoon.

Sillanrakentajan työlle Miina Sillanpään parlamentaarikon uran lähtöasetelma oli siis enemmänkin kuin epäsuotuisa. Omiensa joukossa hän kyllä nautti arvostusta, olkoonkin, että monien ideologinen kanta jo tuolloin oli selvästi häntä jyrkempi, toimintatavat radikaalimpia. Sen sijaan porvariston suuntaan haparoivatkin yhteydet olivat 1900-luvun alkuvuosien taisteluissa katkenneet. Naisjärjestöt olivat loitontuneet palvelijattarien pyrkimyksistä sitä mukaa kun näiden yhteistyö työväenliikkeen kanssa oli kiinteytynyt ja ennen kaikkea äänioikeuskysymys oli vetänyt jyrkän periaatteellisen rajalinjan oikeiston ja vasemmiston naisten välille. Näissä mitteloissa myös entinen unionilainen, Miina Sillanpää, oli irtaantunut viimeisistäkin yhteyksistä porvarillisiin naisasiapyrintöihin.

Myöskään ensimmäiset valtiopäiväkeskustelut eivät sillanrakentajan työn kannalta näyttäneet kovin lupaavilta. Vaikka monet naisia ja lapsia koskevat uudistusehdotukset yhdistivät sisältönsä puolesta naisia yli luokkarajojen, ideologiset ristiriidat puhkesivat tuon tuostakin kiivaaksi sanasodaksi käytännön toteutuksia pohdittaessa. Näin kävi esimerkiksi aviottomien äitien ja lasten turvakoteja koskevassa lähetekeskustelussa, jonka ylikuumentuneessa ilmapiirissä Miina Sillanpääkin suoritti ensiesiintymisensä parlamentaarisella areenalla.

«Minä kumminkin käytän puheenvuoroa», hän julisti ja asettui vastustamaan itsensä E.G. Palmenin ehdotusta puhutulvan hillitsemisestä turvakotikysymyksessä, jotta istunnoissa jäisi aikaa «tärkeämmille asioille». Poikkeuksellisella innolla ja antaumuksella hän palautti mieliin ne olosuhteet, joissa nuorten naisten «hairahdukset» usein olivat tapahtuneet, samoin sen armottomuuden, jolla erityisesti porvarisnaiset näihin turvattomiksi joutuneisiin suhtautuivat. *«Kun ajatellaan jokapäiväistä elämää, niin näkee siellä - ja olen ollut itsekin tilaisuudessa näkemään - mitenkä juuri niissä perheissä, jotka kutsuvat itseään kristillisiksi, porvarisrouvat koettaa estää kaikin tavoin, ettei heidän poikansa ottaisi avioksi palvelustyttöä, jonka hän on vietellyt. He ajavat tytön armottomasti ovesta ulos. Silloin vasta, kun hän on joutunut epäsideellisuuden poluille, menevät he häntä pelastamaan kristinuskon avulla. Sillä kristillisyyttä käytetään peitteenä itsekkyyden pyrinnoille; siitä ei päästä mihinkään.»*²

On helppo nähdä, että Miina Sillanpäälle turvakotihanke oli osa palvelijatarkysymystä, jonka ajamiseen hän ensimmäisillä edustajakausillaan muutenkin pääasiassa keskittyi. Pitämällä esillä palvelijoiden holhouksenalaista asemaa ja siitä juontuvia tasa-arvoisen ihmiskäsityksen loukkauksia hän tuli voimakkaasti ruokkineeksi sitä tunneherkkää ristiriitaa, jossa porvaris- ja työläisnaisten sekä ideologinen että sosiaalinen ero pelkistyi paljaimmilleen. Etenkin raja vanhasuomalaisiin naisedustajiin, ennen muuta Liisi Kiviojaan ja Hilda Käkikoskeen piirtyi tällöin räikeänä.

Mutta kysymyksen toistuvalla esiinotolla Miina Sillanpää muistutti toisestakin kiusallisesta seikasta eli suomalaisen demokratian paripuolisista lapsenkengistä. Yleinen poliittinen täysivaltaisuus oli kyllä saavutettu, mutta vanha patriarkaalinen ies lepäsi silti vielä raskaana työväestön suuren joukon yllä. Palkollissäännön alaisia holhottavia eivät olleet vain piit vain myös monet muut palvelijaryhmät ja ennen kaikkea valtava joukko maatyöläisiä, joiden kaikkien vapauttaminen muodostui Sosialidemokraattisen puolueen keskeiseksi tavoitteeksi kansalaissotaa edeltävänä aikana.

Miina Sillanpää sukelsi näin myös varhaisessa eduskuntatyössään suoraan niihin samoihin tulenarkoihin ydinkysymyksiin, joilla hän jo vuosisadan alussa oli saavuttanut ristiriitaisen maineensa. Tältä pohjalta onkin kiinnostavaa, että ensimmäisistä naiskansanedustajista juuri Miina Sillanpään parlamentaarinen ura osoittautui kestävimmäksi, ainakin jos kestävyyttä mitataan ajalla. Paria katkosta lukuunottamatta hän tuli istuneeksi eduskunnassa peräti neljäkymmentä vuotta. Mutta ehkä tätäkin kiinnostavampaa on, että ajan myötä juuri hänestä tuli myös sosiaalidemokraattisten naisten näkyvin maamerkki sekä sukupuolittuneessa että kansallisessa eheytyksessä.

POLIITTINEN NOUSU – MINISTERIKAUSI

Niin makaaberilta kuin saattaakin kuulostaa, vasta kansalaisodan traagiset tapahtumat sinetöivät Miina Sillanpään poliittisen uran menestyksekkyyden. Siinä missä muut työläisnaisliikkeen

aktivistit puristuivat sodan armonomiin rattaisiin, kuka enemmän, kuka vähemmän kohtalokkain seurauksin, seisoj Miina Sillanpää paikoillaan kuin vuori. Hän vaikenä silloin kun muut sotivat ja astui vasta tappioiden tyhjentämälle kentälle rakentamaan, kokoamaan ja «tekemään hyvää» poliittisen intomielen sokaisusta kärsineille. Hän oli ainoana naisena mukana Väinö Tannerin, Väinö Vuolijoen, Julius Ailion, Hannes Ryömän, Matti Paasivuoren ynnä muiden kapinasta sivussa pysytelleiden huhtikuun 16. päivänä 1918 esittämässä antautumiskehotuksessa punakaartilille ja osallistui tämän joukon mukana myös revisioidun Sosialidemokraattisen puolueen uudelleenorganisointiin sodan kaikin puolin rujossa jälkitilanteessa. Samoin periaattein Miina Sillanpää tarttui myös Sosialidemokraattisen naisliiton peräsimeen heti kun järjestö oli puhdistettu vaarallisiksi osoittautuneista kommunistisista aineksista.

Näissä oloissa Miina Sillanpäästä tuli luottonainen sekä oman puoluejohdon että porvarillisten naisten suuntaan. Henkilökohtaiset ominaisuudet tukivat varmasti hänen nopeaa nousuaan, mutta ehkä tätäkin enemmän suotuisaksi kääntynyt poliittinen profiili. Miinasta tuli sopiva keulakuva sekä sodan runtelemalle puolueelle että sen revisioitua linjaa myötäilevälle Sosialidemokraattiselle naisliitolle. Hän edusti turvallista vakautta, joka tuntui jo pelkällä hidasliikkeisyydellään jarruttavan nopeita ideologisia heilahduksia poliittisesti vielä epävakaaassa liikkeessä. Miina oli myös puolueen naisjoukon vanhin ja ainoa, joka oli selvinnyt kansalaissodasta ”puhtain paperein”. Hän oli siis myös voittajan kannalta sosiaalidemokraattisista naisista luotettavin ja siten varmin mahdollinen tae kumouksellisen toiminnan leviämistä vastaan.

Miina Sillanpään vakiintuneen aseman työläisnaisten kiistattomana johtohahmona kruunasi vajaan vuoden kestänyt ministeriys Väinö Tannerin muodostamassa sosiaali-demokraattisessa vähemmistöhallituksessa vuonna 1926. Valinnan merkittävyyttä lisäsi se, että jos vallankumouksellisuuden naisministeriä Hilja Pärssistä ja Hanna Karhista ei oteta lukuun, Sillanpää oli ensimmäinen suomalainen naisministeri - ainokainen alallaan monta vuosikymmentä. Nimityksellä oli sekä kansallista että kansainvälistä uutisarvoa. Tapahtuma noteerattiin laajalti sekä

Suomen että muiden maiden lehdistössä ja erityisesti naiset yli puoluerajojen suhtautuivat naisministerin valintaan innostuneesti.

Miina Sillanpään salkku sijoittui sosiaaliministeriöön ja kaksijakoiseksi rakenteistuvaan sukupuolijärjestelmään sopi hyvin se työnjako, jolla hänen tehtäväkenttäänsä määritettiin: varsinaiselle sosiaaliministerille, Johan Helolle, lankesivat niin kutsutut yleiset asiat ja apulaismministerinä toimivalle Miina Sillanpäälle köyhäinhoito- ja lastensuojelutoimisto sekä raittiusosasto.

Mutta myös Miinan itsensä kannalta työnjako oli luonteva, sillä kaikilta tehtäväkenttäänsä kuuluvilta työaloilta hänellä oli jo ennestään runsaasti tietoa. Raittiusliikkeen johtoelimissä hän oli toiminut 1900-luvun alkuvuosista lähtien ja esiintynyt eduskunnassakin alusta lähtien alkoholinvastaisen rintaman eturivistössä. Hän oli esimerkiksi ensimmäisenä allekirjoittajana sosiaalidemokraattien vuonna 1909 eduskunnalle kieltolain voimaantumisen varmistamiseksi jättämässä eduskuntaesityksessä. Niinikään köyhäinhoito- ja lastensuojelutyö olivat saaneet nimenomaan kansalaissodan jälkeen keskeisen paikan Miina Sillanpään kokonaistoiminnassa. Vuonna 1919 hänet oli muun muassa valittu Helsingin lastensuojelulautakuntaan, jonka varapuheenjohtajana hän teki pitkän päivätyön. Tätä täydensi toiminta kaupungin ylläpitämän Hyvösen lastenkodin johtokunnan puheenjohtajana vuodesta 1926 vuoteen 1951.

Ministerinä Miina oli poikkeuksellisen tunnollinen ja perinpohjainen. Hän teki laajoja tarkastusmatkoja ympäri Suomen, vieraili lukuisissa kunnallis- ja lastenkodeissa, kasvatus- ja muissa huoltolaitoksissa sekä tutustui muutenkin henkilökohtaisesti sosiaalihuollon järjestämiseen paikallistasolla.

Konkreettiset tulokset jäivät kuitenkin sekä hänen samoin kuin koko hallituksen osalta verraten vähäisiksi. Tärkeämpi merkitys olikin sillä, että hän ministerinpaikalta saattoi entistä suuremmalla arvovallalla esitellä sosiaalidemokraattisten naisten perhe- ja lapsipoliittisia kantoja orastavan sosiaalivaltion perusteiden hahmottamiseksi. Linjaukset vetivät usein rajaa porvariston suuntaan, mutta yhtä hyvin ne olivat myös osoitus sosiaalidemokraattisten mallien

murtautumisesta julkiseen keskusteluun ja sitä kautta kansallisen integraation merkittäviksi rakennuspuiksi.

Miina Sillanpää nautti koko uransa ajan puoluejohdon luottamusta, mutta erityisesti sotienvälisellä kaudella hänen painoarvonsa niin puoleessa kuin naisliitossakin kasvoi. Hänen uransa huipentui Väinö Tannerin vähemmistöhallituksen ministeriyyteen. Sillanpää edusti turvallista vakautta, jonka jo hidasliikkeisyydellään ja varovaisuutensa arvovallalla katsottiin jarruttavan nopeita ideologisia heilahduksia poliittisesti arassa 1920-luvun tilanteessa. Kuvassa Sillanpää pitää puhetta tamperelaisille 26.7.1927. Kuva: Työväen Arkisto.

REFORMISTISEN NAISPOLITIIKAN MUOTOILIIJA

Rinnan tämän kehityksen kanssa Sosialidemokraattinen naisliitto alkoi Miina Sillanpään näkyvällä myötävaikutuksella myös täsmentää reformistisen naispolitiikkansa käytännöllistä sisältöä, erityisesti vahvoja integraatioelementtejä sisältävän kotitalouskysymyksen paikkaa järjestön ohjelmassa. Ensimmäiset merkit tästä näkyivät jo 1920-luvulla, jolloin yleiseksi tavoitteeksi asetettiin kotitaloudellisen ammattiopetuksen saaminen niin tehokkaaksi, *«että jokainen nainen on tilaisuudessa saamaan kotitalousalaan kuuluvaa ammattiopetusta kouluopetuksena»*.³

Kotitalousohjelman varsinainen läpimurto sekä Sosialidemokraattisessa naisliitossa että Miina Sillanpään eduskuntatyön painoalassa tapahtui kuitenkin vasta 1930-luvulla, ajankohtana, joka ylipäättensä merkitsi kotitalousideologian lujaa kiinnittymistä sekä suomalaisen naisidentiteettiin että reunoiltaan edelleenkin epävakaiseen yhteiskuntakoneistoon. Naisten sosiaalisen statuksen riippuvuus pystyvyydestä taloudenhoidossa vahvistui, samalla kun naiset itse entistä absoluuttisemmin sulkiivat emansipoitumisensa kotitalouden määrittämiin rajoihin.

Kuten koko yhteiskunnassa myös Sosialidemokraattisen puolueen sisällä tämä näkyi naisten entistä selvempänä syrjäytymisenä ”suurten poliittisten kysymysten” käsittelystä ja julkisten tehtävien hoidosta. Taloudellisen laman vauhdittamana naisten valtiopäiväedustus kauttaaltaan aleni, samoin heidän ansiotyönsä kodin ulkopuolella. Käynnissä olevaa kehitystä ja työläisnaisten sopeutuvaa suhtautumista siihen luonnehti Miina Sillanpää paljonpuhuvasti: *«Meidän naistenkin tulee seurata eri puoluekysymyksiä ja -virtauksia, mutta meidän erikoistoimialamme tulee olla huolto- ja talouskysymysten edistäminen, ne lankeavat luonnostaan meidän tehtäviksemme.»*⁴

Tiettyä kohtalon ivaa on siinä, että Miina Sillanpäästä itsestään tuli tuon ”syrjäytymispolitiikan” ensimmäinen näkyvä uhri. Vuonna 1933 hän putosi eduskunnasta naisille epäedullisen ehdokasasettelun seurauksena, mikä kohahdutti naispiirejä yli puoluerajojen. Tuohtumuksensa tapahtuneesta ilmaisi muiden muassa Kokoomuksen Mandi Hannula: *«Että ne kehtaavat jättää Sinut valitsematta eduskuntaan! -Jos eivät akat ymmärrä, niin pitäisihän miesten tietää, mikä Miina Sillanpää on ja antaa äänensä tuhatta kertaa mieluummin Sinulle kuin jollekin äijän kuvatukselle, jommoisia sieltä näkyvät valinneen vaikka kunka monta... Sinun puuttumisesi eduskunnasta on jotain niin luonnotonta, etten osaa sitä vielä käsittää... Kuinka tulevatkaan Sinun ryhmäsi naiset olemaan avuttomia ilman sinua ja kuinka mahtanevatkaan miehet sinua kaivata!»*⁵

Samaan holhoojan ja sovittelijan rooliin vetosivat myös ne naisliittolaiset, jotka reagoivat tuoreeltaan

epäonniseen vaalitulokseen. Näistä erityisesti Olga Tainio koki sosiaalidemokraattisten naisten menettäneen Miina Sillanpään putoamisessa rauhoittavan tukensa ja ideologisen suunnannäyttäjänsä: «Sinä olet ollut meidän ryhmämme naisille niinkuin äiti tai vanhempi sisko, joka aina olet pitänyt huolta, että eivät nuoremmat tee tyhmyyksiä ja horjahda oikealta tieltä. Kuka heitä nyt kaitsee? Hilja Pärssinenkö, vai Anni Huotari? Kumpi sinusta nyt näistä tuntuisi luotettavammalle. Ei kumpikaan. Kyllä koko naisten toiminta siellä tulee aika lailla hapuilevaksi ja vähän niinkuin peräsintä vailla kun sinä olet sieltä pois.»⁶

Erityisen pahasti putoaminen sattui Kokoomuksen Hedvig Gebhardiin, josta Miina monissa keskeisissä naispoliittisissa kysymyksissä oli löytänyt lojaalin ja kestävyudessa itsensä veroisen yhteistyökumppanin ja ystävän: «Sinä olet vielä niin voimakas, niin reipas ja niin valpas. Sinä ajat niin hyviä asioita. Sinä et ole turhan kiivas ja sinä olet aina ollut niin sympaattinen silta eri puolueitten naisedustajain välillä... Kuka muun muassa ajaa kotitalouden asioita nyt!»⁷

SILLANRAKENTAJA

Miina Sillanpää palasi kuitenkin vuonna 1936 eduskuntaan, jossa hän uudella, 70-vuotiaan innolla ryhtyi vahvistamaan jo rakennettuja siltoja ja luomaan kokonaan uusia eri puolueiden naisedustajien välille. Väliin jääneen kolmivuotiskauden hän käytti tehokkaasti kotitalouden kysymyksiin painottuneen linjan vakiinnuttamiseen sosiaalidemokraattisessa naisliikkeessä. Samalla hänen johdolla hahmoteltiin jo 1930-luvun puolivälissä se naisliiton ohjelman huomattava laajennus, joka vuosikymmenen lopulla ulottui jo asuntopolitiikkaan, väestökysymyksiin ja kansanterveyteen. Tähän kokonaisuuteen kytkettiin myös se sosiaalidemokraattien perinteinen lasten ja äitien asemaa turvaava perhepolitiikka, jolle 1930-luvun väestöpoliittiset paineet tarjosivat nyt aikaisempaa selvästi suotuisamman maaperän.

Miina Sillanpään roolia naisten välisten ideologisten railojen silloittajana havainnollistaa se, että hän jo vuonna 1931

jätti eduskunnalle äitiyshuollon järjestämistä koskevan toivomusaloitteen yhdessä porvarillisten naisedustajien Kaino V. Oksasen, Maija Häkkisen, Alli Kallioniemen ja Hilja Riipisen kanssa. Ratkaisuihin kypsyttiin kuitenkin vasta vuosikymmenen lopulla, tilanteessa, jossa Euroopan synkkenevät pilvet alkoivat uhkaavasti varjostaa myös Suomea synnyttäen kasvavaa huolta sekä maan puolustuskuntoisuudesta että rivien eheydestä mahdollisessa vaaratilanteessa.

Kaikista näistä aineksista, joita Miina Sillanpääkin ajoi ponnekkaasti eduskuntatyössään, rakentui se feminiininen yhteiskuntapolitiikka, josta vuosikymmenen lopussa muodostui yhä kokoavampi foorumi eri puolueryhmien naisten yhteistoiminnalle. Eheytymisprosessin täydensivät talvisodan ja sitä seuranneen jatkosodan traagiset tapahtumat. Miehet eri väestöpiireistä samoissa poteroissa ja juoksuhaudoissa, naiset yhteistyössä kotirintamalla varmistamassa taistelun sekä aineellista että henkistä perustaa.

Näinä vuosina Miina Sillanpää oli jo 80. ikävuottaan käyvä vanhus, joka vähenevin voiminkin tahtoi pysytellä tapahtumien polttopisteessä. Itse hän antoi merkityksen vain ihmisten teoille ja tämä ohjenuoranaan hän poikkeuksellisen korkeiden elinvuosienkin umpeutuessa koetti aina vain tavoitella uusia ja uusia saavutuksia. 75-vuotispäivänään hän suunnitteli rakennuttavansa juhlan kunniaksi kerätyn rahaston turvin Naisten talon, *«joka tukisi, auttaisi, opastaisi ja kehittäisi eritoten vähäväkisen luokan nuorta naispolvea ja samalla olisi hedelmällisenä yhdyssiteenä laajojen naispiirien kesken»*.⁸ Kun tämä suunnitelma raukesi, hän keskitti kaikki loput voimansa työläisnaisten jo vuosikymmeniä ajaneen Ensikotihankkeen toteuttamiseen. Mitä nyt siinä sivussa siirtyi vielä kerran hoitamaan yhdeksi kaudeksi Sosialidemokraattisen naisliiton puheenjohtajuutta ja luotsaamaan näin viimeisenä poliittisena toimenaan kommunismista puhdistetun liiton rauhankauden rakennustyöhön. Vihdoin, 81-vuotiaana, Miina Sillanpää luopui vastahakoisesti myös neljä vuosikymmentä kestäneestä työrupeamastaan eduskunnassa, joka ikäänkuin jälkijättöisesti palkitsi hänet hyväksymällä vuonna 1948 kotiapulaisten asemaa turvaavan ”lex Miinan”.

Näin Miina Sillanpää lopetti kaikilla rintamilla siihen, mistä oli yhteiskunnallisen ja poliittisen uransa aloittanutkin. Työnantajien armoilla olevien piikojen nostaminen tasaveroiseen ihmisarvoon, turvattomien äitien ja lasten olojen turvaaminen sekä yhteiskuntarauhaa uhkaavan kommunismin taltuttaminen olivat tälle luokkajakoja kaihtavalle, vaimoutta ja äitiyttä itse koskaan kokemattomalle «yhteiskunnalliselle äidille» sen utopian keskeisiä rakennuspuita, josta hän vielä viimeisillä voimillaan unelmoi: *«Kaipaan jotain henkiystävää joiden kanssa voisi rakentaa tulevaisuuden ihanneyhteiskuntaa. En 85 ikävuodestani huolimatta ole vielä ihan loppuun kulunut... mutta yksin on niin avuton, ruumiilliset voimani eivät riitä.»*

Ihanneyhteiskunta jäi Miinankin osalta keskeneräiseksi ja käytännöllisen sekulaarille elämäkatsomukselleen viimeiseen asti uskollisena hän ei odottanut sen täyttymystä tuonpuoleisessa. *«Elämäkö kuoleman jälkeen? - En tiedä, mitä sanoisin. En ole sitä ajatellut.»*⁹ Viimeiset muistiinpanot on tehty väsyneellä kädellä ja katkonaisin lausein: *«Olen verrattain huonossa kunnossa, saa nähdä jaksanko tehdä matkaa. Toivottavasti kaikki käy hyvin»*¹⁰

1. Artikkelin perustuu tutkimukseeni *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Hanki ja jää, Helsinki 1989. Vain suorat sitaattit ja tutkimuksen ulkopuoliset lähteet ja kirjallisuus on seuraavassa merkitty.

2. II VP 1907 pk, 508-510.

3. Sos.dem. naisliiton edustajakokous 1929, 35-.

4. Sos.dem. naisliiton edustajakokous 1929, 49.

5. Mandi Hannula Miina Sillanpäälle 16.7.1933. Miina Sillanpään arkisto. Työväen Arkisto (TA).

6. Olga Tainio Miina Sillanpäälle 12.7.1933. Miina Sillanpään arkisto. TA.

7. Hedvig Gebhard Miina Sillanpäälle 16.7.1933. Miina Sillanpään arkisto. TA.

8. «Naisten talo» -vihko. Miina Sillanpään arkisto. TA.

9. Miina Sillanpään päiväkirja 22.10.1947. Miina Sillanpään arkisto. TA.

10. Miina Sillanpään päiväkirja 14.12.1951.

"KOKO MAAILMA KATSOO MEITÄ"

Ryhmäkuva kansanedustajista vuodelta 1907. Porvarillisten ryhmien naisedustajat ovat yhteisestä sopimuksesta pukeutuneet mustiin. Kolme vaaleapuseroista sosiaalidemokraattia erottuu selvästi joukosta. Kuva: Museovirasto.

HEDVIG GEBHARD: PELLERVOSSA, PARLAMENTISSA JA PUUTARHASSA

NUORI HEDVIG SILÉN

"Hän näytti niin viisaalta ja reippaalta, niin raittiilta luonnolliselta, - kuka tämä on, jolla on noin miellyttävä ja paljon puhuva ulkomuoto? Eikö hän ole hyvin hauska, etkö pidä hänestä paljon?" ¹ Näin kuvaili Maikki Friberg nuorta Hedvig Siléniä ² 1880-luvun lopulla nähdessään tämän valokuvan. Hedvig Silénin nuoruuden kuvassa näemmekin reippaan, mutta samalla vakavan ja määrätietoisen nuoren naisen. Määrätietoisuudesta viestivät nuoren Hedvig Silénin harjoittamat opinnot. Turkulaisen kauppiaan tytär lähti tyttökoulun jälkeen suorittamaan ylioppilastutkintoa Tukholmaan, koska Suomessa se ei vielä 1880-luvun puolivälissä ollut mahdollista. ³ Tällöin kuitenkin käytiin julkista keskustelua naiskasvatuksen päämääristä ja sisällöistä, mutta käytännön uudistustyö totetui vain tyttökoulujen lukusuunnitelmien yhtenäistämisenä.

Hedvig Silén tuli ylioppilaaksi Tukholmassa vuonna 1889. Hän kirjoittautui Upsalan yliopistoon, mutta siirtyi pian opiskelemaan Helsinkiin, jossa hänen oli kuitenkin haettava erivapautta opiskeluoikeutta varten. Hedvig Silén kuului uranuurtajajoukkoon. Ensimmäinen naismaisteri oli valmistunut vasta noin kahdeksan vuotta aikaisemmin. Suomessa naisen ylioppilastutkinto ja akateemiset opinnot olivat 1880-luvulla poikkeuksellisia. ⁴

Hedvig Silénin lähtö Tukholmaan osoitti, että kauppiasperheessä arvostettiin tyttären koulutusta. Hedvig Silén oli kasvanut Turussa varakkaassa ruotsinkielisessä kodissa. Hänen isänsä oli luonut yhden Turun hienoimmista kauppahuoneista. Perhe kuului

kaupungin sivistyneeseen yläluokkaan. Äiti Hedvig Josefina s. Palmberg oli kirkkoherran tytär, jonka erikoisharrastuksena oli hyväntekeväisyyttä harjoittava paikallinen rouvasväenyhdistys.⁵ Näin nuori Hedvig Silén sai jo lapsuuskodissaan kosketuksen sosiaaliseen toimintaan.

YLIOPPILASTYTTÖ AVIOITUU

Maikki Friberg on kuvannut, kuinka Hedvig Silén oli ylioppilasaikana Helsingissä mukana kaikkialla, missä elämä voimakkaana pulppusi ja missä uusia elämänarvoja pohdittiin.⁶ Ylioppilasaikaan liittyy kaksi tapausta, jotka tulivat viitoittamaan nuoren Hedvigin myöhempää elämää. Hänen oli täydennettävä lukiokurssia suorittamalla suomen kielen tutkinto. Hedvig haki tuttavien välityksellä opettajaa, ja opetustehtävän otti vastaan maisteri Hannes Gebhard, johon Hedvig oli ohimennen tutustunut jo muutamia vuosia aikaisemmin. Hedvig Silén kihlautui toukokuussa 1890 tohtori Hannes Gebhardin kanssa, ja he solmivat avioliiton seuraavan vuoden helmikuussa.⁷

Hedvig Silén joutui pian Helsingissä kosketuksiin naisasian kanssa. Maikki Fribergiin hän oli tutustunut yhteisen ystävän välityksellä hyvin pian Helsinkiin saavuttuaan. Suomen Naisyhdistyksen toimintaan hän tuli mukaan vuonna 1891 eli samana vuonna, jolloin solmi avioliiton. Naisasialiikkeessä Hedvig Gebhard sai kosketuksen niihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin, joista tuli hänen toimintansa painopistealueita.

Suomen Naisyhdistyksen piiristä muodostui muutamien nuorten naisten aloitteesta ”keskusteluklubi”. Klubin syntyyn vaikutti Suomen Naisyhdistyksen ilmapiiri, jossa erityisesti nuoremmat jäsenet eivät rohjenneet esiintyä. Keskusteluklubin perustaminen heijasteli ainakin osittain sukupolvien välistä ristiriitaa. Se oli syntynyt jo vuonna 1888. Klubi-illan ohjelmaan kuului esitelmä ja keskustelua. Kukin jäsen oli vuorollaan puheenjohtajana, sihteerinä ja esitelmöitsijänä. Tavoitteena oli, että naiset oppivat esittämään mielipiteensä selkeästi, lyhyesti ja täsmällisesti. Uudet jäsenet valikoitiin huolellisesti; jäsenellä oli oltava ”valveutunutta

Ylioppilas Hedvig Silénin ja tohtori Hannes Gebhardin yhteistyö alkoi suomen kielen opiskelusta. Se jatkui pariskunnan aviotumisen jälkeen kiinteänä ja läheisenä kustannusosakeyhtiö Otavassa, osuustoimintaliikkeessä, Suomalaisen puolueen piirissä sekä eduskuntatyössä. Kuvassa nuoripari Kööpenhaminaan suuntautuneella häämatkallaan vuonna 1891. Kuva: Hannes Gebhardin arkisto. Kansallisarkisto.

harrastusta ja kehittynyt persoonallisuus”. Hedvig Gebhard kuului klubin ydinjoukkoon.⁸ Hän oli myös niiden jäsenten joukossa, jotka erotettiin 4.1.1892 Suomen Naisyhdistyksestä. Vielä samana keväänä perustettiin Naisasialiitto Unioni, johon Hedvig Gebhard liittyi. Unionin toimintaan hän otti osaa muun muassa avustamalla Nutid-lehteä.⁹

Suomen Naisyhdistyksen hajoaminen oli pitkälinen prosessi. Keskusteluklubi ja nuorten kritiikki johtoa kohtaan oli vain yksi osa tätä hajoamisprosessia, jossa oli kyse myös fennomaanien ja ruotsinmielisten näkemyseroista. Samalla fennomaanisessa liikkeessä oli tapahtumassa hajaannus. Tässä tilanteessa Hedvig Gebhardin asema oli mielenkiintoinen, koska hän oli taustaltaan ruotsinkielinen ja osasi vielä huonosti suomea. Suomen Naisyhdistyksen hajaantumisprosessissa Unioniin liittyi Naisyhdistyksen ruotsinmielisiä jäseniä. Unionia oli kuitenkin perustamassa myös ryhmittymä, joka oli yhdistettävissä vanhoista fennomaaneista esiin nousseeseen niin kutsuttuun *Valvoja*-ryhmään, joka oli itseasiassa Hedvig Gebhardia paljon lähempänä kuin irrottautunut ruotsalaisryhmä.¹⁰ Hedvig Gebhard on kertonut, että hänen suomen kielen opettajansa ja sittemmin puolisonsa teki ruotsinkielisestä työstä hyvin suomenmielisen. Hannes Gebhard avasi oppilaansa silmät näkemään, mitä taistelu suomen- ja ruotsinmielisten välillä merkitsi. *Valvojaa* ja Unionia oli ollut perustamassa samoja henkilöitä ja *Valvojan* ensimmäisen toimituskunnan jäsenten vaimot olivat Unionin perustajajäseniä.¹¹ Hedvig Gebhardin siirtyminen Unioniin on ymmärrettävissä juuri tästä fennomaanisen liikkeen käymistilasta, koska Hannes Gebhard oli vuodesta 1887 lähtien ollut mukana *Valvojan* piirissä ja vuodesta 1889 lähtien hän oli lehden toimitussihteeri. Tässä piirissä erityisen lähelle Hannes Gebhardia tuli kreikan kielen ja kirjallisuuden professori O. E. Tudeer, johon Hannes Gebhard luotti ja josta tuli hänelle isällinen ohjaaja ja uskollinen ystävä. O. E. Tudeer lukeutui Unionin perustajiin kuten myös hänen vaimonsa Ellen Tudeer. He olivat myös perheystäviä, joten Hedvig Gebhardin liittyminen Unioniin oli luonnollista myös tästä näkökulmasta.¹²

OSUUSTOIMINTA

Hedvig Gebhard joutui alusta asti mukaan miehensä toimiin, ja he tekivät yhteistyötä erityisesti avioliittonsa alkuaikoina. Hannes Gebhard toimi kustannusosakeyhtiö Otavan ensimmäisenä johtajana. Otavan alku oli vaatimaton. Kustannusliike toimi aluksi Hannes Gebhardin asunnossa ja myöhemmin Hedvig ja Hannes Gebhardin yhteisessä kodissa. Nuori tohtorinna kokosi kirjapaketteja, kirjoitti laskuja ja rahtiseteleitä sekä hoiti yksinkertaista kirjanpitoa. Rouva Gebhardin saattoi myös nähdä kaupungilla kuljettamassa käsikärryillä kirjapaketteja asemalle. Samanaikaisesti hän suoritti yliopistossa latinan koetta. Hedvig Gebhard on muistellut, että Otavan aika oli hänelle itselleen kasvattava ja opettava.¹³

Naisasian ohella Hedvig Gebhardin yhteiskunnalliseen toimintaan tuli vaikuttamaan osuustoiminta-aate. Gebhardit matkustivat Saksaan talvikaudeksi 1893-1894. Hannes Gebhard keräsi aineistoja tutkimuksiaan varten ja kuunteli luentoja, joista hän sai virikkeitä osuustoimintatyön organisoimiseen Suomessa. Myös Hedvig Gebhard kävi luennoilla. Puolisoiden kiinteästä ja läheisestä yhteistyöstä kertoo, että aviovaimo auttoi miestänsä tutkimustyössä keräämällä tutkimusaineistoa sekä järjestämällä muistiinpanoja ja tilastoaineistoja.¹⁴

Hannes Gebhard julkaisi vuonna 1899 monivuotisen työnsä tuloksena teoksen Maanviljelijäin yhteistoiminnasta ulkomailla. Hedvig Gebhard oli merkittävällä tavalla ottanut osaa tämän tutkimuksen tekemiseen. Hannes Gebhard luonnehtikin vaimoaan suurella asiantuntemuksella varustetuksi työtoveriksi. Myös Gebhardien perheystävät havaitsivat Hedvigin merkittävän panoksen miehensä tutkimustyössä sekä yhteiskunnallisessa toiminnassa.¹⁵

Hedvig Gebhard tutustui Englannin osuustoimintaan Beatrice Potterin vuonna 1891 julkaiseman teoksen *The Co-operative Movement in Great Britain* välityksellä. On ilmeistä, että Beatrice Potterin teos ja yhteiskunnallinen toiminta tekivät vaikutuksen Hedvigiin. Beatrice Potter oli avioitunut vuonna 1892 Sidney

Webbin kanssa. Webbin pariskunta paneutui yhdessä kirjallisiin töihin ja yhteiskunnan sosiaalisiin ongelmiin.¹⁶ Hedvig Gebhard kirjoitti useita artikkeleita, joissa hän teki Beatrice Webbä tutuksi suomalaisyleisölle. Samalla hän toi esiin monien aviovaimojen panoksen miestensä tutkimustöissä.¹⁷

Beatrice Webbin henkilöhistoriassa on osuustoimintatyön ja aviopuolisoiden yhteistoiminnan ohella varmasti muutakin, mikä sai Hedvig Gebhardin kiinnostumaan hänestä. Beatrice oli varakkaan porvarisperheen tytär kuten Hedvigkin. Molempien lapsuusvuodet olivat olleet taloudellisesti turvattuja, mutta kumpikin oli jo varhain tutustunut hyväntekeväisyystyöhön ja yhteiskunnan vähäosaisiin. Lapsuudesta saadut vaikutteet loivat pohjan yhteiskunnalliselle ajattelulle ja toiminnalle. Hedvig Gebhard oli naisasianainen, mutta naisasia sai hänen toiminnassaan hyvin laajan sisällön. Beatrice Webb puolestaan suhtautui naiskysymykseen ristiriitaisesti. Molemmat olivat poliitikkoja: Hedvig Gebhardista tuli porvarillisen puolen ehdokas, Beatrice Webb oli fabiaanisosialisti.¹⁸

Osuustoiminta, kotitaloudenhoidon järkipäätäminen ja naisen aseman parantaminen muodostivat sen toimintakentän, jossa Hedvig Gebhard vaikutti 1890-luvulta lähtien. Hän työskenteli Pellervo-Seurassa miehensä rinnalla ja toimitti *Pellervo*-lehden ruotsinkielistä painosta kahdenkymmenen vuoden ajan. Toiminta Pellervo-Seurassa valmensi häntä niihin moniin yhteiskunnallisiin tehtäviin, joihin hän myöhemmin tarttui. Osuustoimintaliikkeen kautta Hedvig Gebhardista tuli kotitalouspolitiikko, jona hänet erityisesti 1920- ja 1930-luvulla tunnettiin. Hän hankki monipuolisia valmiuksia puhujana, toimittajana ja kansanvalistajana ollen samanaikaisesti myös perheenäiti. Gebhardin perheeseen syntyi kaikkiaan kolme lasta: Oras 1894, Maiju 1896 ja Tapio 1903.

PÄTEVÄ EHDOKAS

Gebhardit tukeutuivat Helsingissä suomalaiseen sivistyneistöön. Voitaneen puhua myös yläluokasta, johon kuului professoreita, valtion virkamiehiä, kirjailijoita ja kulttuurivaikuttajia. Kielikysymys ja suhtautuminen sortopolitiikkaan löivät leimansa seurusteluun.

Hannes Gebhard tunsu tietynlaista vastenmielisyyttä politiikkaa kohtaan. Häntä kiinnostivat sosiaaliset kysymykset ja maakysymys, ja kun ne vaativat, hän lähti mukaan poliittiseen toimintaan. Alasen tulkinnan mukaan Hedvig ja Hannes Gebhard olivat suomettarelaisia, mutta eivät varauksetta. Hannes Gebhard, J.K. Paasikivi ja A. Osw. Kairamo olivat Suomalaisessa puolueessa keskittyneet sosiaalipoliittisiin kysymyksiin. Hannes Gebhard työskenteli suurlakon aikana torpparikysymyksen parissa. Hän suunnitteli maaseudun ryhmien yhdistämistä puolueeksi, joka valvoisi talonpoikien ja torpparien etuja. Hannes Gebhard oli kuitenkin tiukasti kiinni Suomalaisessa puolueessa, jonka maalaisohjelmaa hän valmisti. Kansanedustajaksi hän ei ollut halukas, mutta ystävät saivat hänet suostumaan ehdokkaaksi.¹⁹

Hannes Gebhardin ystävä A. Osw. Kairamo pohti kirjeessä vuoden 1907 tammikuun alussa Hedvig Gebhardin eduskuntavaaliehdokkuutta: *"... semmoinen on nyt kerran nykyhetki, että jollei hyviä naisehdokkaita saada niin otetaan heikompi - ei siitä pääse mihinkään."*²⁰ On ilman muuta selvää, että Hedvig Gebhard oli hyvä ehdokas. Se oli huomattu jo usealla eri taholla. Hedvig Gebhardin ehdokkuuden otti esille ensimmäiseksi kirjailija Maila Talvio, joka oli sanonut seuraavasti: *"Teidät pannaan ehdokkaaksi ja Pohjois-Hämeestä aiotaan Teidät siksi pyytää"*. Maila Talvion puoliso professori J. J. (Juuso) Mikkola oli kotoisin Ylöjärveltä, ja tästä syystä Mikkoloilla oli hyvät yhteydet Pohjois-Hämeeseen. Maila ja Juuso Mikkola olivat Gebhardien perhetuttuja, joihin säilyi yhteys vuosikymmenten ajan. Mikkoloilla ja Gebhardeilla oli muun muassa tapana ottaa vastaan uusi vuosi yhdessä.

Hedvig Gebhard kieltäytyi monet kerrat ehdokkuudesta syyttäen huonoa suomen kielen taitoaan. Hänet sai taipumaan vasta J. R. Danielsson-Kalmari, joka saapui Gebhardien kotiin suostuttelukäynnille. Hedvig Gebhard odotti saavansa tukea kieltäytymiselle omalta mieheltään, koska tunsu tämän kriittisen asenteen poliittista toimintaa kohtaan. Hannes Gebhard kuitenkin kehotti vaimoaan menemään mukaan. Aviomies tunsu vaimonsa ansiot ymmärtäen, että jos Heddi ei suostuisi ehdokkaaksi, ottaisi paikan joku sellainen, jolla ei olisi vastaavaa kokemusta ja taitoa asioiden hoidossa.²¹

Hedvig Gebhard lähti Pohjois-Hämeeseen vaalitaistoon. Tamperelaisnaiset ottivat helsinkiläisen ehdokkaansa myönteisesti vastaan. Hedvig Gebhardin omasta tekstistä ilmenee, että hän saattoi tuntea jonkinasteista epävarmuutta paikkakuntaa kohtaan, koska Suomalaisella puolueella ja tamperelaisnaisilla olisi ollut oma vahva ehdokas rouva Iida Yrjö-Koskinen. Iida Yrjö-Koskista ei kuitenkaan asetettu ehdokkaaksi Hämeen pohjoisesta vaalipiiristä, koska hänen miehensä oli sieltä Suomalaisen puolueen listoilla.²² Iida Yrjö-Koskinen kampanjoi Hedvigin rinnalla vaalitulaisuuksissa. Helmikuun puolivälissä Tampereella järjestetyssä Suomalaisen puolueen vaalijuhlissa oli aluksi naisten oma kokous, jossa asetettiin viisihenkinen toimikunta tekemään vaalityötä naisehdokkaan puolesta. Iida Yrjö-Koskinen ohella Hedvig Gebhardin rinnalla työskenteli opettaja Hilja Eronen.²³ Ehdokas kävi puhujamatkoilla Pohjois-Hämeen maaseudulla. Kokouksia oli paljon syrjäkylien pirtteissä, koska muita sopivia kokoontumistiloja ei ollut. Hedvig Gebhard muisteli kaksikymmentä vuotta myöhemmin kuuli joitaan, jotka olivat kansan syvistä riveistä sarkavaatteisia miehiä lapikkaissa ja huivipäisiä röjyyn pukeutuneita naisia. Pohjois-Hämeessä ja Tampereella toimittiin aktiivisesti naisehdokkaan läpiviemiseksi. Aamulehdessä julkaistiin vaalien alla runsaasti yksistään naisehdokkaan vaalimainoksia.

ROUVA GEBHARD - KANSANEDUSTAJA

Gebhardien perheestä sekä Hedvig että Hannes astuivat eduskuntatyöhön. Gebhardin pariskunnasta todettiin, että he olivat ensimmäinen aviopari koko sivistyneessä maailmassa, joka otti osaa maansa lainsäädäntöön. Hedvigillä on myös luonnehdittu eduskunnan ainoaksi akateemiseksi naiseksi.²⁴ Hedvig Gebhardin asema puolueessa ja eduskunnassa oli erilainen kuin joidenkin muiden omankin puolueensa naisedustajien. Hedvigille puolueen miehet olivat vanhoja tuttuja, monet perheystäviä, samoin osa naisista tunsivat toisensa Suomen Naisyhdistyksen ja Naisasialiitto Unionin kautta.

Jo ensimmäisillä valtiopäivillä muotoutuivat Hedvig Gebhardin toiminnan painopistealueet, joita hän ajoi koko eduskuntauransa

ajan. Hedvig Gebhard oli eduskunnan jäsenenä 1907-1909, 1919-1922 ja 1924-1929. Heti ensimmäisessä eduskunnassa hänestä tuli työväenasiainvaliokunnan jäsen. Hedvig Gebhardin näkemyksen mukaan valiokunnat olivat eduskunnan varsinaisia työpajoja ja edustajien tärkein työ suoritettiin juuri valiokunnissa.²⁵ Hedvig Gebhardin julkisessa esiintymisessä kuten puheissa ja kirjoituksissa ilmenee terävä täsmällisyys ja sanavalmius. Hänellä luonnehdittiin olevan tarmoa, jolla olisi saanut kumoon barrikadeja.²⁶

Hedvig Gebhard oli kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassaan ja valtiollisessa politiikassaan naisasianainen. Naisasia tarkoitti hänelle naisen aseman parantamista. Hän pyrki ulottamaan toimintansa selkeästi kaikkien yhteiskuntaluokkien naisiin ja kaikkiin suomalaisiin perheisiin. Maaseudun työväestö oli hänelle erityisen tärkeä. Osuustoimintaliike ja naisasialiike olivat hänen ideologinen viiteryhmänsä, mutta samalla ne olivat hänelle kanavia toteuttaa henkilökohtaista kutsumustaan. Myös eduskuntatyö oli hänelle tällainen kanava.

Merkittävin ja kauaskantoisin Hedvig Gebhardin aloitteista oli anomusehdotus taloudenhoito-opetuksen järjestämisestä naisille ja sen avustamisesta valtion varoilla. Hedvig Gebhard perusteli anomustaan: *"Ei millään kansalla ole varaa tyytyä taitamattomiin vaimoihin ja äiteihin, kaikista vähimmin niin köyhällä kansalla kuin meidän. Päinvastoin riippuu kansan terveys ja hyvinvointi kaikista eniten siitä, että meidän kotiemme emännillä on tietoja ja taitoja siinä toimintapiirissä, joka kuuluu heille..."*²⁷ Eduskuntakeskustelussa Hedvig Gebhard joutui perustelemaan tätä anomustaan. Hän toi terävästi esiin kotitaloudenhoidon merkityksen koko kansantalouden kannalta ja mikä merkitys sillä oli esimerkiksi taistelussa keuhkotautia vastaan. Hedvig Gebhardin aloite oli naisten tekemistä aloitteista ensimmäinen, jonka eduskunta hyväksyi. Täysistunto- ja valiokuntakeskusteluissa sitä kannattivat kaikkien puolueiden edustajat vasemmalta oikealle.

Myöhempinä vuosina Hedvig Gebhard kamppaili eduskunnassa voimakkaasti valtion omistaman kotitalousopettajaopiston perustamisen puolesta. Hän myös kuvaili sangen värikkästä erityisesti miespuolisten kollegoiden välinpitämätöntä suhtautumista kotitalouskysymyksiin. Hän kritisoi *Kotiliesi*-lehdessä vuonna 1923, että eduskunta oli auliisti myöntämässä varoja kiireellisessä järjestyksessä hevossiittolalle ja hevoshoitajakoululle, kun vuodesta 1907 lähtien maahan oli anottu aina uudestaan ja uudestaan valtion varoja kotitalousopettajaseminaaria varten. Hedvig Gebhard kirjoitti: *"Mutta ei nyt olekaan kysymyksessä Suomen tuhansien vähävaraisten kotien parempi hoito ja kotitalous eikä kotien merkitys kansanterveydellemme ja kansamme hyvinvoinnille. Nythän on kysymys hevosista."*²⁸ Hedvig Gebhardin panos valtion kotitalousopettajaopiston perustamiseksi oli keskeinen. Eduskunta oli jo vuonna 1920 päättänyt ryhtyä ensi tilassa tällaista opistoa perustamaan. Hanke oli kuitenkin jatkuvasti viivästynyt. Vuosina 1925-1927 Hedvig Gebhard oli kotitalousopettajaopiston rakennustoimikunnan puheenjohtaja. Vuonna 1928 opisto vihdoinkin avasi ovensa.²⁹

Hedvig Gebhardin muut aloitteet ensimmäisessä eduskunnassa koskivat kättilöiden lisäämistä maaseudulla ja aviottomien lasten oikeudellista asemaa. Hedvig Gebhardin aloitteille leimallista oli se, että ne koskettivat erityisesti kansannaisten asemaa. Esimerkiksi vuonna 1908 Hedvig Gebhard teki anomusehdotuksen, jossa hän halusi selvittää äitiysvakuutuksen toteuttamismahdollisuuksia. Hän halusi laajentaa äitiysvakuutuksen maataloustyöväestön piiriin. Aiemmissa suunnitelmissa valtion äitiysvakuutukseen oikeutetuiksi katsottiin työväensuojelulainsäädännön piirissä olevat synnyttäjät.

Hedvig Gebhardin käsitykset naisten työstä ja työsuojelusta erosivat joskus hänen oman puolueensa ja naisasialiikkeen aktivistien linjasta. Hän pohti, oliko työsuojelulainsäädännön vastustus oikeutettua ja ajatteli asiaa nimenomaan työläisnaisten näkökulmasta. Tässäkin kohden hän viittasi Beatrice Webbin käsityksiin. Hedvig Gebhard kannatti työsuojelua ja totesi: *"Mutta jokaisessa maassa, missä teollisuus esiintyy kehittyneempänä, on olemassa suuria työväenryhmiä ja varsinkin paljon naisia, joille suojelulainsäädäntö voipi tarjota pohjaa heidän pyrkimyksissään*

*nousta korkeammalle. Kun näin on asianlaita, on siis naisten suojelulainsäädäntö. omansa myötävaikuttamaan vapaan persoonallisuuden kehittymiseksi, joka on naisasialiikkeen päämäärä”.*³⁰

Hedvig Gebhard halusi herättää naiset. Hän yritti saada heidät yhteiseen toimintaan ja vaikuttamaan yhteisiin asioihin. Hedvig Gebhard valitti sitä, että osuustoiminta-aate ei ollut sytyttänyt naisia, vaikka naiset vastasivat perheen taloudenhoidosta ja tekivät ostokset. Naiset pystyivät siis sekä aktiivisesti että passiivisesti työskentelemään osuustoiminta-aatteen puolesta ja samalla he pystyivät vaikuttamaan oman kotinsa taloudenhoitoon. Hän korosti, että osuustoiminnassa sekä yksityiset että yleiset harrastukset kävivät käsi kädessä. Kulutusosuuskunnat olivat avainasemassa naisten toiminnassa. Toisaalta hän yritti vaikuttaa siten, että naiset saataisiin mukaan hallintoon ja johtotehtäviin. Tässä Hedvig Gebhard oli itse erinomaisena esimerkkinä. Hän oli Pellervo-Seuran, Suomen Osuuskauppojen Keskuskunnan ja Elannon johtoelementissä.³¹

Samalla tavoin Hedvig Gebhard yritti kannustaa naisia valtiollisessa elämässä. Hän tarkasteli kriittisesti naisten tekemää työtä valtiopäivillä sekä toisaalta naisten osallistumista vaaleihin. Hedvig Gebhard ei voinut olla syyttämättä naisia välinpitämättömyydestä havaitessaan, että naisedustajien määrä oli eduskunnassa enemminkin laskeva kuin nouseva ja että naisäänestäjät olivat miesäänestäjiä selvästi passiivisempia.³² Hedvig arvosti yhteistyötä, jota eduskunnassa oli tehty miesten kanssa. Hän kirjoitti vuonna 1932, että kaikki mitä on saavutettu, on saavutettu miesten avulla, yhteistoiminnassa heidän kanssaan. Lisäksi hän arvosteli naisia: *”Naisille on myöskin suuriarvoista saada merkitä muistiin, että miehet eivät ole tuominneet naisten työtä eduskunnassa yhtä mitättömäksi kuin suuret naisäänestäjäjoukot todennäköisesti ovat tehneet, päättäen naisedustajain lukumäärän vähenemisestä.”*³³

Hedvig Gebhard oli vuonna 1929 Uudenmaan läänin kokoomusnaisten ehdokkaana, mutta hän ei saanut riittävästi ääniä tullakseen valituksi. Hedvig Gebhardin putoaminen eduskunnasta oli suuri yllätys, ja tilannetta luonnehdittiin jopa yhteiseksi maan

suruksi. Hän oli kuitenkin saanut vaalipiirissään kolmanneksi eniten ääniä. Ystävä ja puoluetoveri Kaino V. Oksanen kirjoitti *Suomen Naisessa*, ettei Hedvig Gebhardin ura lainsäädäntötyössä jäänyt tähän ja lupasi, että eduskunnassa tavataan. Kuitenkin kun seuraavana vuonna pidettiin vaalit uusmaalaiset kokoomusnaiset pyysivät ehdokkaakseen tunnetun lottatyön harrastajan, Lapuan yhteiskoulun johtajattaren Hilja Riipisen, joka myös valittiin eduskuntaan vuoden 1930 vaaleissa. Vuoden 1929 vaaleissa Hedvig Gebhard oli korostanut, että yhteiskunnallisia uudistuksia piti toimeenpanna vähävaraisten ja taloudellisesti heikkojen yhteiskuntapiirien aseman ja kansan yhteistunnon kohottamisen tarkoituksessa.³⁴ Hänen sosiaalireformistista otettaan ei ymmärretty kokoomuspuolueessa 1920-luvun lopun yhteiskunnallisessa tilanteessa.

EMÄNTÄ HETA KOIVUNIEMI - TALOUSNEUVOS

Hedvig Gebhardille osuustoiminta, kotitaloudenhoito ja pienviljely eivät olleet yksinomaan teoriaa. Hän teki tätä työtä myös käytännössä. Kotiliesi kirjoitti vuonna 1927, kuinka Hedvig Gebhardin kytkettynä olleet emäntävoimat riistäytyivät valloilleen hänen päästessään omalle pientilalle Lopen Koivuniemelle. *"Heti ensimmäisenä päivänä joutuvat viralta kaupunkilaiskengät ja muut hienot vaatetukset ja etsitään ullakolta työsaappaat, kintaat ja yksinkertaiset mekot."*³⁵ Pienviljelijöiden kasvitarhakilpailuissa sai emäntä Heta Koivuniemi (Hedvig Gebhard) tunnustusta viljelytuotteistaan.³⁶

Vuodesta 1922 lähtien Hedvig Gebhard oli uuden *Kotiliesi*-lehden johtokunnan puheenjohtaja. Lehden kautta Hedvig Gebhard tavoitti suomalaiset perheenemännät, joille hän saattoi osoittaa sanansa suoraan. Kansanedustajavaiheen jälkeen hän käsitteli *Kotilieden* palstoilla tärkeitä ja ajankohtaisia naisen ja perheen asemaan liittyviä kysymyksiä. Hedvig Gebhard oli monien komiteoiden puheenjohtaja ja hän toimi monien laitosten ja yhdistysten johtokunnissa. Vuonna 1937 hän sai talousneuvoksen arvonimen.

Luonteenomaista Hedvig Gebhardille oli, että vaikka hän ei enää itse ollut vuoden 1930 vaaleissa ehdokkaana, hän kannusti suomalaisia naisia vaaliuurnille entiseen tyyliinsä: *"Ja kuitenkin, naiset, Te perheenemännät ja te kotien tyttäret ja te ansiotyössä olevat naiset, vanhat ja nuoret, kaupungeissa ja maalla, isänmaan suurina hetkinä me menemme kaikki äänestämään! Missä kyvykäs naisehdokas on, siellä jokainen valveutunut nainen äänestää häntä."*³⁷

1. M.F., "Hedvig Gebhard". *Naisten Ääni* 1917, 425-426.
2. Hedvig Gebhard os. Silén s. 14.12.1867 Turussa, kuoli 13.1.1961 Helsingissä.
3. Huuhka, Mirja, "Hedvig Gebhard". *Suomalaisia vaikuttajanaisia*. Helsinki 1977, 63-74; "Hedvig Gebhard muistelee joulua 80 vuoden takaa". *Kotiliesi* 1952, 862-863; Gebhard, Hedvig, "Valvojan ja Otavan ajoilta". *Hannes Gebhardin muisto*. Helsinki 1934, 28-28. (Gebhard 1934a)
4. Hedvig Silén suoritti Ruotsissa myös voimistelunohjaajan tutkinnon: A. W., "Hedvig Gebhard in memoriam". *Kotiliesi* 1961, 147; Gebhard 1934a, 28-29.
5. "Hedvig Gebhard muistelee joulua 80 vuoden takaa". *Kotiliesi* 1952, 862-863.
6. M. F., "Hedvig Gebhard". *Naisten Ääni* 1917, 425-426.
7. Alanen, Aulis J., *Hannes Gebhard*. Helsinki 1964; Gebhard 1934a, 28-29.
8. Kaikki keskusteluklubin jäsenet eivät kuuluneet Suomen Naisyhdistykseen. Gebhard, Hedvig, "En kvinnoklubb i Helsingfors". *Nutid* 1898/Jul, 295-298; Hjelt, Ester, *Lannistumaton. Maikki Fribergin elämäkerta*. Jyväskylä 1945, 82-91, 113-114; Friberg, Maikki, "Kirje H. K.-lle". *Naisten ääni* 1906, 186-187; Jallinoja, Riitta, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo & Helsinki 1983, 44-45.
9. Tuulio, Tyyni, *Aleksandra Gripenberg*. Helsinki 1959, 154-166.
10. Valvoja oli alkanut ilmestyä vuonna 1881.
11. Jallinoja 1983,45-47.
12. Gebhard 1934, 30-32; Jallinoja 1983, 46-47.
13. Gebhard, Hedvig, "Muistelmia Ratakadun, Mikonkadun ja Eerikinkadun

- Otavasta". *Kustannusosakeyhtiö Otava 25 vuotias*. Helsinki 1915, 12-18; Gebhard 1934a, 37-41.
14. Alanen 1964, 108-109, 136-138.
15. Alanen 1964, 108-109, 138.
16. Esim. teokset *The History of Trade Unionism 1894 ja Industrial Democracy 1897*.
17. Gebhard, Hedvig, "Kvinnliga nationalekonomer". *Nutid* 1900, 68-71; 119-127; Gebhard, Hedvig, "Beatrice Webb". *Pellervo-Seuran vuosikirja* 1902, 488-501.
18. Mäkelä, Heli, *Beatrice Webbin käsitys naisen yhteiskunnallisesta asemasta*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto 1992; Gebhard 1902, 501.
19. Alanen 1964, 377, 379, 401.
20. Alanen 1964, 401-402.
21. Gebhard, Hedvig, "Miten oli kolmekymmentä vuotta sitten". *Naisten ääni* 1937, 74-75; Gebhard, Hedvig, "Vaalit kaksikymmentä vuotta sitten ja Tampereen Naiset". *Suomen Nainen* 1926, 59-60.
22. Iida Yrjö-Koskinen oli ehdokkaana Etelä-Hämeestä, mutta hän ei mennyt vielä vuonna 1907 läpi. Hänet valittiin kansanedustajaksi vuonna 1910 Turun eteläisestä vaalipiiristä. Lähteenä, Aina, *Iida Yrjö-Koskinen kodin ja yhteiskunnan naisena*. Helsinki 1938, 116-117.
23. Aamulehti 14.2.1907.
24. "Muutamia valtiopäivä naisia. Hedvig Gebhard". *Naisten Ääni* 1907, 48.
25. Gebhard, Hedvig, "Suomen naiset eduskuntatyössä". *Puoli vuosisataa naisasiatyötä. Suomen Naisiyhdistyksen 50-vuotisjuhlajulkaisu 1884-1934*. Helsinki 1934, 82. (Gebhard 1934b)
26. Tuulio, Tyyni, *Keskipäivän maa*. Helsinki 1969, 153; Hjelt 1938, 90.
27. VP 1907 ptk.; Ks. myös Sysiharju, Anna-Liisa, *Naisasian tytär - muuttuvien kotien tuki 1891-1990*. Vuosisata kotitalousopettajien koulutusta Helsingissä. Helsinki 1995, 50.
28. HgGd, "Kotitalousopetus - hevossiittola". *Kotiliesi* 1923, 104.
29. Gebhard, Hedvig, "Miten meillä- miten muualla. Kotitalousopettajaopiston kohtalo Suomessa". *Kotiliesi* 1923, 227-229; Gebhard, Hedvig, "Korkeimman

kotitalousopetuslaitoksemme kohtalo". Kotiliesi 1925, 235; Gebhard, Hedvig, "Uusi Kotitalousopettajaopistomme". Kotiliesi 1928, 738-739.

30. Gebhard, Hedvig, "Onko vastustus naisten suojelulainsäädäntöä vastaan oikeutettu?" *Aika* 1911.

31. Gebhard, Hedvig, "Naiset ja osuustoiminta". *Pellervon pikkukirjasia*. Helsinki 1910, 19-22; Gebhard, Hedvig, "Nainen, osuustoimintaliikkeen voima ja heikkous". *Suomen Nainen* 1926, 206-207; Huuhka 1977, 69.

32. Gebhard 1934b; Gebhard, Hedvig, "Välinpitämättömille". *Suomen Nainen* 1927, 167, 175; Gebhard, Hedvig, "Näiden viikkojen aiheuttamaa itsetutkistelua". *Suomen Nainen* 1929, 51-54.

33. Gebhard 1934b, 92-93.

34. Gebhard, Hedvig, "Tahdotko". *Suomen Nainen* 1929, 147; Uusmaalainen, "Ovatko uusmaalaiset naiset pettäneet yhteisen asian?" *Suomen Nainen* 1929, 170-171; Oksanen, Kaino, "Kirje Hedvig Gebhardille". *Suomen Nainen* 1929, 171; Riipinen, Hilja, "Hajotuksesta huolimatta eheyteen". *Suomen Nainen* 1930, 149-150; Sulamaa, Kaarle, Hilja Riipinen. *Lapuan Lotta*. Helsinki 1995, 141-148.

35. "Hedvig Gebhard". *Kotiliesi* 1927, 702.

36. "Hedvig Gebhard". *Kotiliesi* 1927, 702-703.

37. Gebhard, Hedvig, "Vaalien edessä". *Kotiliesi* 1930, 774.

ALEKSANDRA GRIPENBERG - TAISTELIJA JA KANSAINVÄLINEN NAISASIANAINEN

AATTEIDEN NAINEN

Kun vaalitulos oli vuonna 1907 selvinnyt, Suomen Naisyhdistyksen *Koti ja Yhteiskunta*-lehti julkaisi etusivullaan naisedustajien nimet ja äänimäärät. Nimilistan jälkeen lehden toimittaja Aleksandra Gripenberg oli kirjannut kuin ohjelmanjulistuksen, tai rukoushuokauksen:

*"Valmistumattomina, useimmat taitamattomina, astuvat nämä ensimmäiset Suomen naisedustajat tärkeään tehtäväänsä. Ja kuitenkin tulee kaikkien huomio sekä omassa maassa että ulkomailla olemaan kiinnitettynä heihin. Suokoon Jumala heille voimia, jotta he arvokkaan käytöksen ja valppaan käsityksen kautta siitä, mitä naisten ja isänmaan tosi hyöty vaatii, korvaisivat edes jossakin määrin kokemuksen puutetta ja tietojen vaillinaisuutta."*²

Vaikka vaalitulos merkitsikin suurta tunnustusta Aleksandra Gripenbergin omalle työlle ja kyvyille - hänet valittiin eduskuntaan Suomalaisesta puolueesta Turun eteläisen vaalipiirin ääniharavana ja naisedustajistakin toiseksi suurimmalla äänimäärällä - arkailematon voitonriemu näyttää olleen hänen ajatuksistaan kaukana. Pikemminkin hänen asennettaan leimasivat jo vuonna 1906 ilmausutut tunnot: *"Iloamme häiritsee levottomuus ja huoli."*

Mitä huolta Aleksandra Gripenberg eduskuntatyön kynnyksellä kantoi ja mistä syistä? Vastaukset löytyvät hänen elämäkokemuksestaan ja arvoistaan, jotka ovat viitteinä luettavissa rukoushuokauksestakin: kristillisyys, fennomaaninen isänmaallisuus ja kansainvälisesti painottunut naisasia-aate. Tältä pohjalta hän myös toimi kansanedustajana vuosina 1907-1909.

Kristinusko sytytti aatteista ensimmäisenä Aleksandran, everstiluutnantti, vapaaherra ja senaattori Johan Ulrik Sebastian Gripenbergin ja palkollinen Maria Lovisa Öhrnbergin toiseksi nuorimman lapsen sydämen.³ Siitä tuli Aleksandra Gripenbergille isän kuoleman jälkimainingeissa niin keskeinen elämänsisältö, että hän saattoi omaksua muita aatteita tai tehtäviä - kuten oman kirjailijankutsumuksensa tai myöhemmin naisasian vasta vakuututtuaan niiden yhteensopivuudesta kristinuskon kanssa.

Nuori Aleksandra reagoi herkästi vääryyttä kärsineiden puolesta ja tunsii voimakasta myötätuntoa Suomen kansan sorrettua asemaa kohtaan. Vääryyttä vastaan taisteleminen konkretisoitui fennomaanisuudeksi, kun Aleksandra äitinsä kuoleman ja lapsuudenkodin hajoamisen jälkeen oleskeli 1880-luvun alussa laajasta sisarusjoukostaan läheisimmän siskonsa, fennomaanin ja naisasianaisen Elisabeth Steniuksen kodissa Kuopiossa. Aleksandran omaksumaan sivistyneistöjohtoiseen fennomaanisuuteen liittyi korostetusti kansan naisten suojeleminen. Hänen novellinsa *Kahdeksan tunnin kokemukset* puhuu tästä lähes omakohtaisin äänenpainoin: sankaritar, ruotsinkielinen fennomaani Bertha osallistuu kansannaiseksi naamioituneen asavolaisiin heinätalkoisiin ja kokee siellä voimakkaasti naisten suojattomuuden miesten ei-toivottua huomiota vastaan. Järkyttynyt Bertha julistaakin omistavansa koko elämänsä naisen aseman parantamiselle.⁴

Muutettuaan Helsinkiin vuonna 1884 Aleksandra liittyi samana vuonna perustetun Suomen Naisyhdistyksen riveihin. Hänen ensimmäinen puheenvuoronsa yhdistyksessä koski siveellisyysasiaa, ja pian hän osallistui yhdistyksen toimintaan myös toimittajana ja kirjoittajana. Raittiusaate kävi hänelle myös tärkeäksi, mutta elämänmittainen sydämenasia oli hänelle nimenomaan naisasia, joka kiinnosti häntä niin teoriana kuin käytäntönäkin.

Kansainvälisen aspektin naisasia-aate sai vuonna 1887 Aleksandran ensimmäisellä ulkomaanmatkalla, jonne 30-vuotias, naimaton, lahjakas, mutta muodollista koulusivistystä vaille jäänyt Aleksandra Gripenberg lähti henkisen isänsä ja suojelijaosa Zachris Topeliuksen suosituksesta. Matkan tavoitteena oli kirjoittaa novellikokoelmien jälkeen romaani, mutta matka toikin mukanaan niin voimakkaan kosketuksen naisasialiikkeeseen Englannissa ja Yhdysvalloissa, että se lopulta johti kirjailijankutsumuksesta luopumiseen. Vuonna 1889 Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajaksi valittu Aleksandra kokikin uhranneensa naisasialle ”*melkein kaiken mitä minulla oli*”.

Eräänlainen luopuminen oli edessä myös naisasiassa vuonna 1904, jolloin Aleksandra Gripenberg jätti Naisyhdistyksen puheenjohtajuuden. Laajat kansainväliset suhteensa hän toki säilytti, mutta kun varsinainen äänioikeustaistelu käynnistyi, Aleksandra ei enää ollut naisasialiikkeessä muodollisesti johtavassa asemassa.

Aleksandra Gripenberg oli eduskunnan ensimmäisistä naisista kansainvälisin. Hän teki ensimmäisen ulkomaanmatkansa 30-vuotiaana vuonna 1887 ja loi siitä lähtien kiinteät suhteet etenkin Yhdysvaltojen ja Englannin naisasialiikkeisiin. Kuvan postikortti on vuodelta 1909. Kuva: Museovirasto (kuvattu painetusta kirjasta, sivulta 195).

Aleksandra Gripenbergin tunnelmat juuri ennen yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden toteutumista olivat osin ristiriitaisia ja pessimistisiäkin. Hän asettui äänioikeuskeskustelussa englantilaisten esikuviansa mukaisesti maltilliselle kannalle - naisten oli saatava äänioikeus samoilla varakkuuteen ja säätyyn nojautuvilla perusteilla, jotka koskivat miehiäkin. Naisten vaalikelpoisuus ei kuulunut hänen henkilökohtaisiin tavoitteisiinsa, ja äänioikeuskin olisi ylläolevilla perusteilla rajautunut varsin suppeaksi. Yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kuitenkin toteuduttua Aleksandra saattoi tuskin uskoa sitä todeksi. *"Me emme ole valmiita"*, oli hänen ensitunnelmansa äänioikeusvoitosta.

VALMISTAUTUMATTOMINA KIIRASTULESSA

Naisten valmistautumattomuuden ajatus ilmeni erityisen painokkaasti lokakuussa 1906 Suomen Naisyhdistyksen juhlassa, joka järjestettiin uuden eduskuntalaitoksen kunniaksi. Juhlapuheessaan Aleksandra Gripenberg uskoi, että suomalaisten naisasianaisten omaatuntoa painoi välinpitämättömyys ja velttosuhteen naisasian ajamisessa. Lisäksi Suomen naisten voitto oli saavutettu liian helposti verrattuna muiden maiden naisten väsymättömään taisteluun. *"Ja kumminkin on maailma nyt kiinnittänyt katseensa meihin, meihin välinpitämättömiin ja taitamattomiin Suomen naisiin. Meistä ehkä riippuu, miten pian Englannin ja Amerikan meistä paljon edellä olevat naiset saavat äänioikeuden. Tosiaankin, tämä olisi katkerata kohtalon ivaa, elleimme siinä näkisi syvempää tarkoitusta. Jumala valitsee toisinaan vähäpätöisiä välikappaleiksi toteuttamaan tarkoituksiaan. Hän panee kernaasti kultaisia omenia saviastiaan, että ihmettelevät katseemme paremmin näkisivät suuruuden Hänen töissään."*⁵

Osa juhlapuheen itseruoskinnasta oli kenties taitavan puhujan tunteisiin vetoavaa retoriikkaa. Todennäköistä kuitenkin on, että jo kasvatuksessa imetty, koko elämän läpikäyvä velvollisuuksien korostaminen, joka laajemminkin leimasi suomalaista naisasiakeskustelua⁶, ilmeni erityisen herkästi juuri Aleksandra Gripenbergissä. Luonnehtihan hänen ystävänsä ja lähin työtoverinsa Hilda Käkikoski Aleksandraa ennen kaikkea

horjumattoman velvollisuudentuntoiseksi.

Uusi eduskuntalaitos saattoi velvollisuudentuntoisen Aleksandran pian uuden tehtävän eteen: Suomen Naisyhdistystä lähellä olevan Suomalaisen puolueen ehdokkaaksi eduskuntavaaleihin. Aleksandra ryhtyi ehdokkaaksi hieman vastentahtoisesti, muun muassa suomen kielen taitoaan valitellen ja ainoastaan naisasian vuoksi suostuen olihan kyseessä varsin nopea muutos naisasianaisesta politiikoksi. Ensimmäisen kerran Aleksandra Gripenberg esiintyi julkisesti Suomalaisen puolueen tilaisuudessa kesällä 1905. Pian hänet jo valittiin - ainoana naisena puoluevaltuuskunnan jäseneksi ja vuoden 1906 alussa puolueen naisvaliokunnan puheenjohtajaksi.

7

Vaalitaisteluun Aleksandra Gripenberg paneutui tarmokkaasti, joskin ristiriitaisin tuntein. Hän valjasti taitavan kynänsä puolueen palvelukseen kirjoittamalla ilveilyn *Vaaliaikana*, joka laski kepeää leikkiä puoluepolitiikan lähes koko kirjosta. Ruotsalaismielinen vanhaneiti van Loo luuli näytelmässä, että kieltolakikin olisi ruotsin kieltä vastaan; hänen piikansa Heta ei puolestaan millään onnistunut, työväenliikkeen agitaattorin ponnisteluista huolimatta, selättämään sanaa 'protolariteetti'.⁸ Aleksandra Gripenberg piti myös sytyttäviä puheita. Niiden innostuneesta vastaanotosta huolimatta hänen mieleensä näyttävät silti jääneen päällimmäiseksi kuulijakunnan herkästi vaistotut toiveet: *"Tunnen aina vain kauhulla, miten paljon minulta odotetaan"*.

Kiinnostavaa on, että vaikka Aleksandra Gripenberg näyttäisi mieltäneen eduskuntauudistuksen ensisijaisesti naisasian eikä niinkään yleisen äänioikeuden kannalta, hän ei kuitenkaan pitänyt itseisarvona, että eduskuntaan valittaisiin runsaasti naisedustajia. Edustajien sukupuolta tärkeämpää oli se, että niin miehet kuin naisetkin osaisivat asiansa ja hoitaisivat työnsä isänmaanrakkauden hengessä.⁹

Aleksandra Gripenbergin ajatuksia järjesti tässä malli, jossa laajaa ihmisryhmää arvostellaan pienemmän ryhmän ja ryhmää yksittäisen ihmisen perusteella. Niinpä Suomen naisten mukaan tultaisiin Aleksandra Gripenbergin mielestä arvostelemaan niin naisia yleensä kuin koko kansainvälistä äänioikeusliikettäkin. Koska

pelissä oli siis todella paljon, naisasiaa ei, paradoksaalista kyllä, voinut vaarantaa valitsemalla eduskuntaan sellaisia naisia, jotka eivät tehtävänsä pystyisi kunnialla täyttämään.

Tältä kannalta katsottuna se ”valmistumattomuus ja taitamattomuus”, josta Aleksandra Gripenberg rukoushuokauksessaan puhui, ei noussut vain ankarasta velvollisuudentunnosta. Pikemminkin hän tajusi laajan kansainvälisen kokemuksensa ansiosta muita selvemmin maailman katseiden toden teolla kohdistuneen Suomeen. *”Muistakaamme että me nyt olemme joutuneet arvostelun kiirastulen alaisiksi”*, hän kirjoitti ehdokasvalintoja pohtineessa puheessaan. Oli tärkeää, että naiset pystyisivät valiokuntatyöhön; pystymättömyyttä kun saatettaisiin ulkomailla käyttää todisteena naisten vaalikelpoisuutta vastaan.¹⁰

Ydinkysymys vaalityössä oli Aleksandra Gripenbergille naisten saaminen runsaslukuisesti äänestämään. Hän herätteli erityisesti kansan suuria rivejä ja kristillismielisiä naisia vaaliuurnille, koska ulkomailla päätettäisiin äänestysaktiivisuudesta, oliko uusi oikeus *”vain agiteerauksen tulos vai onko se tositarpeen vaatima”*. Tähän tärkeään seikkaan verrattuna erityisen naisten puolueen perustaminen olisi ollut epäloogista ja epärealistista ja vastoin ulkomaista kokemusta.¹¹

Ilo ja vastuu, muiden velvoittavat odotukset, yksilön velvollisuudentunto ryhmää kohtaan - nämä elementit siis näyttävät hallinneen Aleksandra Gripenbergin tunnelmia ennen eduskuntatyötä. Kuvaava on hänen Suomalaisen puolueen naisille vaalien edellä osoittamansa puheen loppu, jossa hän -luonteenomaisen taisteluntahtoisesti rinnasti amiraali Nelsonin kuuluisat sanat ennen Trafalgarin meritaistelua Suomen naisten vaalityöhön, ja samalla itsensä epäsuorasti Nelsoniin. *”Lausukaamme me naiset itsellemme tänä meille niin tärkeänä aikana: ’Suomi odottaa, että jokainen nainen tekee velvollisuutensa’, - voimmepa vielä sanoa: ’maailma odottaa, että Suomen nainen täyttää velvollisuutensa’. Eikö tämä ole uljas kehotus? Eikö se herätä riemuisaa vastakaikua sydämissämme?”*¹²

SUOMALAISEN PUOLUEEN KANSANEDUSTAJANA

Aleksandra Gripenberg aloitti kansanedustajan tehtävät 49-vuotiaana. Sopeutumista eduskuntatyöhön helpotti, että hän puolueen naisten johtajana nautti eduskuntaryhmässä asemaansa perustuvaa arvonantoa. Eduskuntatyön tärkein yhteistyötaho - oman puolueen naiset - oli hänelle osin jo entuudestaan tuttu, erityisesti Hilda Käkikoski, joka oli ollut vuosikymmenien ajan hänen läheisin työtoverinsa, tukijansa ja auttajansa. Aleksandra Gripenbergin ensivaikutelma Suomalaisen puolueen naisedustajista oli positiivinen: *"Rouva G (Gebhard) oli erinomainen, selkeä, nopea, kiinnostunut, altis. Kivioja on asunut 10 vuotta Ohiossa, on hiljainen, mutta aika viisas, emäntä (Ala-Kulju) on peloton, Vemmelpuu samoin, kaikki kolme pikemmin radikaaleja sekä naiskysymyksissä että 'suomen puolueena'."*¹³

Suomalaisen puolueen naisedustajat neuvottelivat ennen valtiopäivien alkua sopiakseen eduskunnassa toteutettavasta ohjelmasta. Ryhmä päätti ottaa esille naimisissa olevien naisten omistusoikeuden, äidin ja lasten oikeudet, siveellisyyssasiat sekä erivapauskysymyksen. Keskusteluissa heitä askarrutti myös, miten pukeutua valtiopäivillä. Pohdintojen jälkeen päätettiin käyttää mustaa pukua aina kun miehillä on juhlapuku.

Puoluaryhmän naisten tärkeäksi katsomat asiat olivat samoja, joita Aleksandra Gripenberg oli jo vuosia ajanut ja jotka hän oli saanut sisällytettyä puolueohjelmaan naisjärjestön erilliskysymyksinä. Naisten vaatimuslista osoitti, että ryhmä halusi parannuksia ongelmiin, joita naisasianaiset olivat koettaneet korjata aikaisemmin järjestöissä. Tuliko eduskunta siis olemaan uranuurtajanaisille uusi foorumi ajaa entuudestaan läheisiä asioita vai halusivatko he tuoda valtiopäiville myös jotain uutta? Vai kokivatko he tehtävänsä eduskunnassa niin vaikeaksi, että oli parempi keskittyä tuttuihin asioihin kuin lähteä uusille urille? Valtiopäivätyö tuli näyttämään, millaisia lainlaatioita ensimmäiset naisedustajat olivat.

VALTIOPÄIVILLÄ

”Vaikutuskeinoista soveltuivat hänelle parhaiten ne, mitkä hänellä parhaiten olivat vallassaankin...: Arvokkuus, juhllallisuus, sordinolla tasoitettu innostus, hillitty paatos.”¹⁴

Ensimmäisen kerran Aleksandra Gripenberg esiintyi eduskunnassa 25. toukokuuta, kun hän kannatti jokaisen täysistunnon aloittamista kahden minuutin rukouksella. Tämän jälkeen hän ei esiintynyt viikkoihin ja ryhmäkokouksissakin hän tyytyi vain myötäilemään muita. Sanavalmiina ja kiivaanakin tunnettu Aleksandra Gripenberg aloitti kansanedustajan työn, kaikkien ihmetykseksi, hyvin pidättyvästi.

Vaitiolon syynä oli hänen tuntemansa mielipaha oman puolueen miesten käytöksestä jo valtiopäivien ensimmäisellä viikolla, kun tulkkauskesymystä käsiteltiin eduskunnassa. Eduskuntatyönsä aloittava, tunnollinen ja puolueen parasta ajatteleva nainen ei voinut hyväksyä, että miehet laskivat leikkiä ruotsinkielistä syntyperää olevien edustajien suomen kielen taidosta. Hän koki pilan niin henkilökohtaisena, että marssi ulos istunnosta.

Miesten sopimaton käytös osoitti hänestä, että puolueen ryhmäkuri oli huono. Lisäksi, alusta alkaen tuntemansa epäily puolueessa ilmennyt jyrkkää fennomaanisuutta kohtaan heräsi uudelleen varjostamaan luottamuksella alkanutta politiikon uraa. Ruotsinkieliselle, mutta suomenmieliselle Aleksandra Gripenbergille kieliasia oli kipeä. Miten hän selviäisi suomalaisen kansan edustajana valtiopäivillä? Urhoollisesti hän käytti eduskuntapuheissaan aina suomea ja päätti selviytyä.¹⁵

Alkuvaikeuksista huolimatta Aleksandra Gripenberg paneutui huolellisesti valiokuntatyöhön ja teki aloitteita sovitun ohjelman mukaan. Hän oli kansanedustajakaudellaan 1907-1909 lakivaliokunnan ja suuren valiokunnan jäsen. Valiokunnissa Aleksandra Gripenbergin monipuolinen asiantuntevuus pääsi oikeuksiinsa ja hän rohkeni esittää tarvittaessa vastalauseen.¹⁶

Valiokuntatyössä naiset tunsivat olevansa välittömästi mukana

muotoilemassa yhteiskunnan modernisointia, mutta työ oli turhauttavaakin poliittisten näkemyserojen vuoksi. Lujatahtoinen naisasianainenkin joutui joskus koville: *”Sosialistit olivat niin sanoinkuvaamattomia lakivaliokunnan kokouksessa, että minun oli kotiin palattua otettava valeriana.”*¹⁷

Suomalaisen puolueen naiset laativat aloitteita tiiviissä yhteistyössä. Aleksandra Gripenberg jätti sekä omia aloitteita että yhtyi toisten edustajien aloitteisiin. Ensimmäisillä valtiopäivillä hän teki viisi anomusehdotusta, vuoden 1908 ensimmäisillä valtiopäivillä neljä ja toisilla kolme. Eduskuntaesityksiä hän ei sen sijaan tehnyt. Ensimmäisillä valtiopäivillä hän oli allekirjoittajana seitsemässä ja vuoden 1908 valtiopäivillä kuudessa muiden laatimassa aloitteessa.

Aleksandra Gripenbergin aloitteiden takana oli aina koko puolueen naisryhmä. Vaikka ensimmäisten naisedustajien joukossa ei olisi ollutkaan naisasian ajajia, uranuurtajanaisten kohtaloksi olisi koitunut nimenomaan naisia koskevien reformien ajaminen. Elleivät naiset olisi sitä tehneet, miehet tuskin olisivat ponnekkaasti puuttuneet naisten asemaan. Yleistä uudistustarvetta osoitti, että eri puolueiden naisedustajat tekivät hyvin samansisältöisiä anomusehdotuksia.

”Naisiasialle en tule koskaan olemaan uskoton, en eduskunnassa enkä sen ulkopuolella”, vakuutti Aleksandra Gripenberg ensimmäisten valtiopäivien aikana. Mutta kansanedustajan ei sopinut olla uskoton myöskään oman vaalipiirin äänestäjille. Niinpä hänellä riitti myötätuntoa myös Turun saariston kalastajille ja Uudenkaupungin rautatien tarvitsijoille.¹⁸

Naisedustajien yhteistyö yli puoluerajojen oli yleensä vähäistä, mutta Aleksandra Gripenberg antoi toisinaan tukea nuorsuomalaisille naisille. Yhteistyötä tehtiin silloin, kun oman puolueen miesten vastustus naisasiassa oli ylivoimaista. Hän sai monesti havaita, että eduskuntauudistus ei merkinnyt asenteiden uudistumista. Sukupuolten väliset näkemyserot kärjistyivät toisinaan niin, että naiset hylkäsivät hetkellisesti puoluepolitiikan roolin ja ryhtyivät sukupuolen mukaan. Tästä seurasi vaikeuksia puolueeryhmässä eikä yhteistyötä katsottu kummassakaan

puolueessa suopeasti, vaikka porvaripuolueet olivatkin lähestyneet toisiaan sosiaalidemokraattien tullessa yhteiseksi vastustajaksi.

Aleksandra Gripenberg pohti usein rooliaan eduskunnassa. Hän kävi jatkuvaa henkistä taistelua siitä, onko hän naisasianainen vai naisasiaa ajava puoluepoliitikko. Rooliristiriidat elivät hänessä jo siitä alkaen, kun hän ryhtyi ehdokkaaksi naisasian vuoksi. Vaikka hänen oli kansanedustajana omaksuttava puoluepoliitikon rooli, hänessä vahvistui jo syksyllä 1907 itselleen ominaisempi naisasianaisen rooli. Tähän vaikuttivat pettymykset, joita hän kansanedustajana koki. Pettymyksiä tuotti yhtäältä oma puolueyhmä, toisaalta patriarkaalinen poliittinen kulttuuri. Vaikka Gripenberg oli tottunut taistelemaan naisasian puolesta järjestötyössä, hänelle oli kuitenkin yllätys, että taistelu jatkui vielä valtiopäivillä. Puolueessa oltiin huolestuneita hänen rooliristiriidoistaan, mutta hän itse selitti asemaansa näin: *"Kyllä aion pitää puolueen puolta, vaikka minun samalla täytyy olla jyrkkä vaatimuksissani naisten puolesta. Minua tullaan moittimaan ja vastustamaan, mutta...yhden täytyy antautua tähän taisteluun."*¹⁹

TASA-ARVOA NAISILLE, KANSA SIVEELLISEKSI JA RAITTIIKSI

Valtiopäivätyössä Aleksandra Gripenberg keskittyi naisasiaan yleensä, siveellisyyskysymyksiin ja raittiuden edistämiseen. Nämä kolme asiaryhmää tukivat toinen toisiaan: siveellisyys- ja raittiusriennot edistivät naisasiaa ja kaikki viime kädessä koskettivat kansakunnan siveellistä ydintä. Kansanedustajana hän oletti saavansa oman ryhmänsä tuen ajamilleen asioille, mutta käytännössä hän sai kokea usein jäävänsä yksin tai naisten tuen varaan. Niinpä Gripenberg oppi ilmaisemaan kiitollisuutensa vähäisistäkin voitoista: *"Minä olen hyvin iloinen siitä, että minun ehdotukseni edes tulee äänestyksen alaiseksi, sillä tosiaankin tänä aamuna noustessani puhujalavalle luulin, että tässä kysymyksessä*²⁰ *tulisin olemaan niin yksin kuin pelikaani erämaassa."*²¹

Naisasia merkitsi Aleksandra Gripenbergille ensisijaisesti tasa-arvon edistämistä. Yksittäistapauksissa hän ei joutunut erimielisyyksiin niinkään puolueensa miesten, vaan sosiaalidemokraattisten naisten kanssa. Aleksandra Gripenberg ajoi tasa-arvoa periaatteen vuoksi, mutta sosiaalidemokraateille tasa-arvokysymyksiin liittyi myös sosiaalisia aspekteja. Tästä esimerkkinä oli eduskunnassa erimielisyyttä aiheuttanut naisten työsuojelulaki, jota Aleksandra Gripenberg vastusti tasa-arvoon vedoten.²²

Naimisissa olevien naisten aseman parantamisesta Aleksandra Gripenberg muistutti eduskuntaa silloin, kun käsiteltävänä oli virkojen avaaminen naisille, äidin määräysvalta omiin lapsiinsa ja opettajattarien palkkauskysymys. Hänestä oli käsittämätöntä, että naimattomille naisille lisättiin uusia oikeuksia, mutta avioavaimojen asemaa ei parannettu. Valtiopäivillä hän vaati naimisissa oleville naisille yhtäläisiä oikeuksia naimattomien kanssa. Hänestä oli häpeällistä, että naiset saivat laatia jo lakejakin, mutta olivat alisteisessa asemassa lain edessä. Aviomiehen edusmiehisyyksyys oli loukkaavaa ja se tuli poistaa.²³

Vaikka tasa-arvotavoitteet eivät aiheuttaneet puolueyhjmän sisällä suuria ristiriitoja, siveellisyys- ja raittiuskysymykset saivat tunteet kuohumaan. Siveellisyjden edistäminen oli Aleksandra Gripenbergin mielestä lähtökohtana naisten valtiolliselle toiminnalle, koska hän katsoi, että *”ainoastaan siinä tapauksessa että naiset antavat valtiolliselle elämälle suuremman siveellisen lisän, tulee heidän toimintansa siinä olemaan yhteiskunnalle voitoksi.”*²⁴

Siveellisyyskäsite oli moniselitteinen ja konkreettisemmillaan se merkitsi prostituutiokysymystä, aviottomien lasten ongelmaa ja rikosoikeudellista ongelmaa. Teoreettisemmalla tasolla se liittyi Aleksandra Gripenbergin naiskäsitukseen: naisen tehtävä oli nostaa mies ja koko kansakunta siveellisesti korkeammalle tasolla. Hän uskoi, että nainen oli yksityiselämässään siveellisempi kuin mies ja kun nainen saisi valtaa, hän toisi korkeammat siveellisyysarvot julkiseen elämään. Käsitteilleen hän sai tukea myös fennomaanien ideologiasta, mutta ennen kaikkea tärkeimmältä kansainväliseltä viiteryhjmltään, Kansainväliseltä Naisten liitolta, jossa naisen tehtävä nähtiin siveellisyjden ’ylimpänä vartijana’.²⁵

Korkeamman siveellisyyden Aleksandra Gripenberg rajasi tässä yhteydessä vain yläluokan naisiin. Kansannaisilla ²⁶ ei ollut riittävästi tietoa vastustaa kiusauksia ja houkutuksia. Niinpä maalta kaupunkiin tulevat tytöt olivat tietämättömyyden vuoksi suuressa siveellisessä vaarassa. Kansannaisten valistaminen oli tästä syystä tärkeää ja Gripenbergin mukaan oli luonnollista, että naiset, jotka olivat saaneet sivistystä ja hyvän aseman yhteiskunnassa, opastivat heikompia sisariaan. ²⁷

Siveellisyysongelma kiinnosti häntä myös rikosoikeudellisesti. Vedoten alempien väestöryhmien etuun, hän vaati kovennettuja rangaistuksia, koska katsoi että varakkailla oli aina mahdollisuus selvittää ongelmat rahalla, mutta köyhät, orvot ja vailla kodin suojaa olevat tytöt olivat siveellisyysrikosten uhreina huonossa asemassa. Niinpä hän vaati yleiselle syyttäjälle kanne oikeutta, jos rikoksen uhri oli alle 17-vuotias. ²⁸ Tämä oli aikaansa nähden varsin radikaali vaatimus, onhan alaikäisen seksuaalinen hyväksikäyttö vielä nykyisinkin asianomistajarikos.

Siveellisyysvaatimuksissaan Aleksandra Gripenberg ei voinut välttää yhteentörmäyksiä puolueensa miesten kanssa. Oman puolueen miehillä ei ollut hänestä ajatustakaan toteuttaa niitä pyrkimyksiä, joita he puolueohjelmaan sitoutuneena kannattivat. Hän syytti miehiä rahvaanomaisiksi siveellisyysasian käsittelyssä ja loukkaantui, kun miehet eivät edes vaivautuneet kuuntelemaan keskustelua: *"Minun ja neiti Neoviuksen puhuessa sali oli tyhjä..."* ²⁹

Miesten vähättelevä asenne koski Aleksandra Gripenbergiin syvästi ja hän alkoi kokea eduskuntatyön yhä raskaampana. Pettymykset olivat vain alkua, sillä kieltolain käsittely paljasti hänelle lopullisesti miehisen politiikan todelliset kasvot. Aleksandra Gripenberg oli kieltolain kiivas kannattaja ja absolutisti. Hän näki myös alkoholin yhteiskunnallisena ongelmana, naisten ja lasten kärsimysten aiheuttajana. Aleksandra Gripenberg koki kieltolain käsittelypäivän edustajakautensa onnellisimmaksi: hän itki ilosta ja keitti kunnon kahvit, kun palasi kotiin istunnosta yöllä. ³⁰

Ensimmäisessä eduskunnassa naiset saivat nähdä, ettei ehdoton raittius ollut kaikkien miesten elämänohje. Kieltolakiin liittyi siten

vahva tunnelataus ja lakiehdotus sai monet kiihkoilemaan. Miehet koettivat ”tukkia naisten suut”, ohjailla puheiden sisältöä ja pyysipä eräs puolueen johtomies Aleksandra Gripenbergiä vaikenemaan kieltolakikeskustelussa. *”Mitä vanhoilla valtiopäivillä olisi sanottu tällaisesta sensuurista?”*, ihmetteli hän ja katsoi, ettei miehillä ollut niin moraalista kuin muutakaan oikeutta puuttua naisten esiintymiseen. Niinpä hän, osin kimpaantuneena naisten saamasta kohtelusta, piti kieltolakia puolustavan puheen, joka oli hänen eduskuntakautensa pisin ja päätöksellisin. Tässä puhuu Aleksandra Gripenberg ilman sordinoa:

”...Olkoon, ettei tämä laki ole täydellinen. Mutta meillä ei ole aikaa odottaa parempaa, sillä meidän kansamme hukkuu alkoholiin. Ja me naiset kotien ja lasten luonnollisina edustajina, me vaadimme nyt kieltolakia. Meidät, naisedustajat, kuulukaamme toiseen tai toiseen ryhmään, meidät on kansa lähettänyt tähän eduskuntaan sillä nimenomaisella käskyllä, että me emme saa levätä ennenkuin kieltolaki saadaan aikaan.

*Menkäämme köyhien asuntoihin täällä Helsingin etukaupungeissa, menkäämme huoneeseen, jossa nuori äiti päissään imettää lastaan, missä toinen äiti päissään pieksee lastaan, missä päihtyneet miehet tappelevat heikosti sairaan vuoteen ääressä...Tämä kansa hukkuu alkoholiin, eivätkä mitkään muut reformit auta, ennenkuin kieltolaki on saatu aikaan. Lapset, kodit, nuoriso, tulevat sukupolvet, ylhäiset ja alhaiset, koko yhteiskunta tulee myrkytetyksi...Ennen kuin siis käydään tästä asiasta seikkaperäisesti keskustelemaan, rohkenen vielä kerran toistaa, että me Suomen naiset vaadimme kieltolakia, me vaadimme sen itsemme, kotimme, lastemme ja nuorison pelastamiseksi.”*³²

POLITIIKAN ARKI

Aleksandra Gripenberg valitti jo syksyllä 1907 yleistä valtiopäiväväsymystä. Hän oli monien muiden lailla uupunut eduskuntatyöhön, joka osoittautui raskaaksi, arkiseksi raatamiseksi yöhön venyvine istuntoineen. Häntä ärsyttivät sensurointiyritykset, kun *”täytyy pyytää lupaa kolmelta*³³ *ennen kun saa esiintyä”*

ja työskentelyn tehottomuus. Pettymykset ja väsymys saivat hänet haaveilemaan toisenlaisesta elämästä. Hän kaipasi pois politiikasta, hän halusi kirjoittaa, soittaa, laulaa ja ommella.³⁴ Häntä rasitti erityisesti naisasian halveksunta, jonka hän koki sekä henkilökohtaisena että kaikkia naisia koskevana loukkauksena. Vähättelyyn eivät olleet syllisiä vain miehet, vaan Gripenbergin mielestä myös naisten käyttäytymisessä olisi ollut parantamisen varaa.³⁵

Hän alkoi yhä selvemmin esiintyä naisasiareviirin puolustajana. Kielteiset kokemukset veivät uskon politiikkaan. Aleksandra Gripenberg oli huolestunut eduskunnan arvovallasta, eikä hän aristokraattina voinut käsittää, että eduskunnassa esiintyi rahvaanomaista käytöstä, karkeaa kielenkäyttöä ja leikinlaskua. Hän vaati aina arvokkuutta valtiopäivätyöhön osin omista lähtökohdistaan, osin siksi, että hän koki ulkomaisten naisasialiikkeiden odotukset ja arvostelut henkilökohtaisina paineina.

Vaikka Aleksandra Gripenbergillä olikin erimielisyyksiä puolueryhmässä ja edustajan työ osoittautui raskaaksi, hilpeät juhlat olivat osa valtiopäivävuosien elämää. Hän oli juhlien edustava emäntä, humoristinen ja sydämellinen. Oman puolueen edustajatovereille hänellä oli tapana järjestää kahvikestejä ja fennomaanipäivällisiä, joissa tunnelma oli hilpeä, riidat unohtuivat ja puoluetovereilla oli hauskaa yhdessä. Hän osasi antaa tunnustusta myös arvostelemilleen puolueen miehille. Erityistä kiitosta kansanedustajana ja puoluepoliitikkona häneltä sai E.G. Palmén.³⁶

Paradoksaalista oli, että Aleksandra Gripenberg vaati miehiltä tasa-arvoista kohtelua naisten suhteen, mutta ei itse voinut aina suhtautua demokraattisesti oman sukupuolensa edustajiin. Hän tunsii antipatioita koko edustajakautensa ajan sosiaalidemokraattinaisia kohtaan. Demokratia oli mennyt hänestä liian pitkälle eduskuntauudistuksessa ja hän oli sitä mieltä, että Englannin ”askel askeleelta” -malli olisi ollut parempi. Hänen arvostelunsa ei kohdistunut niinkään sosiaalidemokraattien ajamiin asioihin, vaan henkilöihin ja toimintatapoihin. Hän pettyi,

kun ei voinut tehdä yhteistyötä sosialistien kanssa valtiopäivillä. Naisyhdistyksen aikainen pettymys toistui taas uudella foorumilla.

37

Joidenkin sosiaalidemokraattisten edustajien sopivuus kansanedustajaksi askarrutti häntä ja hän epäili jopa äänestäjien käsityskykyä, kun nämä olivat äänestäneet ehdokkaita, joiden kirjoitustaidostakaan ei voinut mennä takuuseen. Ulkomaille antamissaan lausunnoissa hän arvosteli suomalaista sosialismia. Hän ei hyväksynyt sitä, koska se oli hänestä liian anarkistista, mutta hän oletti kehityksen menevän maltillisempaan suuntaan.³⁸

Aleksandra Gripenberg oli tulevaisuuteen suuntautunut ja hänellä oli vahva edistysusko. Hän osasi nähdä henkilö- ja puolueongelmat myös laajemmassa perspektiivissä. Hänestä valtiopäivien vaikeudet poistuvat ajan myötä poliittisesti epävakaiden olojen rauhoittuttua. Vaikka hän koki valtiopäivätyön turhauttavana, hänestä eduskunta ei ollut yksin syyllinen uudistusten hitauteen. Myös tsaarilla oli tärkeä rooli hyväksyessään tai hylätessään lait.³⁹

KANSAINVÄLINEN NAISASIANAINEN

Aleksandra Gripenberg oli ensimmäisen eduskunnan naisedustajista ainoa, joka oli saavuttanut kansainvälisessä nasiasialiikkeessä huomattavan aseman. Kansanedustajana ollessaan häntä työllistivät kansainväliset tehtävät. Hän kuului Kansainvälisen naisten liiton (The International Council of Women, ICW) johtoon ja hänellä oli laajat ulkomaan kontaktit. Vaikka hän vetäytyi sivuun kotimaan naisasiatyöstä, kansainvälistä toimintaansa hän ei keskeyttänyt, vaan aktiviteetit lisääntyivät eduskuntauudistuksen myötä. ICW:n lähettiläänä hän organisoi kansainvälisen liiton alaisia kansallisia järjestöjä Etelä- ja Itä-Eurooppaan vuosina 1907 ja 1908. Ulkomaanmatkansa hän koetti sovittaa niin, että ne eivät olleet haitaksi eduskuntatyölle, mutta vuonna 1908 vaalityö oli vaarassa jäädä matkojen takia lyhyeksi.

Aleksandra Gripenberg oli tunnettu esitelmöitsijä ja häntä pyydettiin usein puhumaan ulkomaille. Hän teki kiertomatkan Eurooppaan esitelmöiden äänioikeuden toteutumisesta

ja valtiopäivätyöstä. Myös kirjeitse ja ulkomaisten lehtien haastatteluissa hän välitti tietoa Suomen uudistuksista. Euroopan mittakaavassa ainutlaatuisesta uudistuksesta haluttiin tietää, miten naiset olivat menetelleet saadakseen poliittiset oikeudet ja voisivatko suomalaiset antaa ohjeita menettelytavoista. Ulkomailla uudistus laskettiin naisten ansioksi, mutta Gripenberg painotti antamisensa lausunnoissa Venäjän tapahtumien osuutta reformin toteutumisessa.⁴⁰

Hänen vaikutusvaltaansa haluttiin käyttää myös avuksi äänioikeustaistelussa ja Suomen uudistuksella oli propaganda-arvoa. Erityisesti niihin maihin, joissa naisasia oli vaikeuksissa, Gripenbergiä pyydettiin esiintymään poliittisten oikeuksien puolesta. Hän kävi kiertomatallaan Wienissä ja Budapestissa maltillisen naisasialiikkeen pyynnöstä, mutta vastasi kieltävästi Pankhurstien toivomukseen puhua Englannin militanttien suffragettien puolesta Lontoossa. Gripenberg tuomitsi militanttien toimintatavat ja tästä syystä hän ei voinut esiintyä heidän puolestaan.

Eduskunnassa Gripenbergin kiinnostus kansainvälisyyteen näkyi siten, että hän teki valtiopäivillä lähes jokaisessa puheenvuorossaan vertailuja ulkomaihin. Hänen kansainvälisten asioiden tuntemustaan käytettiin hyväksi myös komiteatyössä.⁴¹

Aleksandra Gripenberg valmistautui jo syksyllä 1908 luopumaan kansanedustajan tehtävistä. Hän ei enää asettunut ehdokkaaksi kevään 1909 vaaleissa terveydellisistä syistä. Poliitikasta lähtö ei lopulta ollutkaan helppoa. Aluksi hän elätti toivoa takaisinpaluusta, mutta toive ei koskaan toteutunut. Aleksandra Gripenbergin poistuminen politiikasta oli monille yllätys. *”Koko naismaailmassa vallitsee suru ja kauhu! Aiotteko ihan jättää naisasian tuuliajolle valtiopäivillä?”*, oli kansanedustajatoveri Aili Nissinen huudahtanut hänet tavatessaan.⁴²

Luopumisen tuskaa hän tunsu erityisesti naisasian takia: *”Etten saanut edes koettaa viedä naidun naisen asemaa koskevaa asiata loppuun asti, koskee minuun kipeästi, etenkin kun tiedän, ettei nykyisissä naisedustajissa ole ketään, joka on siihen pannut aikaa*

*edes niin paljon kuin minä.”*⁴³

Mutta Aleksandra Gripenbergiä huojensi työtaakan väheneminen. Poliittisesta urasta tuli vain yksi periodi hänen elämässään, kuten hän oli aiemmin otaksunut. Kansanedustajuuden jättäminen ei merkinnyt hänelle kuitenkaan hiljaiselon alkamista, hän palasi takaisin naisasian pariin Suomen Naisyhdistyksen puheenjohtajaksi. Valtiopäiväasioita hän seurasi edelleenkin *Koti ja Yhteiskunta*-lehden palstoilla ja patisteli toisinaan seuraajiaan ajamaan naisasiaa tehokkaammin.

Kansainvälinen naisasiatyö antoi sisällön Aleksandra Gripenbergin viimeisille elinvuosille, vaikka vuosien haaveet ulkomaille muutosta olivat haihtuneet⁴⁴. Hänen elämäntyönsä kruunasi Suomen Naisten Kansallisliiton⁴⁵ perustaminen vuonna 1911 ja samana syksynä hänellä liiton puheenjohtajana oli kunnia edustaa järjestöään Kansainvälisen Naisten liiton kokouksessa Tukholmassa. Kun Suomi lähes viimeisimpänä Euroopan maana tuli viralliseksi jäseneksi kansainväliseen järjestöön ja täytti jäsenyyden muodollisuudet, Gripenbergin asema liiton johdossa vahvistui. Kesällä 1914 pidetyssä kokouksessa hänestä olisi mahdollisesti tullut Kansainvälisen Naisten liiton puheenjohtaja, mutta tätä kunniaa hän ei ehtinyt enää kokea. Aleksandra Gripenberg kuoli jouluaattona 1913.

1. Merja-Liisa Hinkkanen on kirjoittanut sivut 166-171 ja Maija Lintunen sivut 172-182 alaluvusta ”Suomalaisen puolueen kansanedustajana” eteenpäin.

2. *Koti ja Yhteiskunta* (KY) 4/1907. Kiitän FM Marjo Valkosta avusta materiaalinkeruussa.

3. Aleksandra Gripenberg oli syntynyt 30.8.1857 Kurkijoella. Tiedot hänen elämänvaiheistaan perustuvat seuraaviin teoksiin: Tuulio, Tyyni, *Aleksandra Gripenberg. Kirjailija, taistelija, ihminen*. WSOY, Porvoo 1959; Käkikoski, Hilda, ”Aleksandra Gripenbergin kehitys naisasian esitaistelijaksi.” *Uranuurtajanaisia. Suomen Naisyhdistyksen 40-vuotisjuhla-julkaisu 1884-1924*, Helsinki 1924; Lintunen, Maija, *Aleksandra Gripenbergin ulkomaankontaktit 1887-1913. Yleisen historian pro gradu -työ, Tampereen yliopisto 1988*; Ahtisaari, Eeva, *Hilda Käkikoski naisasianaaisena ja poliitikkona. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto, 1988*; Jallinoja, Riitta, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*.

Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana. WSOY, Juva 1983.

4. Aleksandra Gripenberg, *Kahdeksan tunnin kokemukset.* Helsinki 1885.

5. KY 10/1906.

6. Ollila, Anne, "Naimaton perheellinen nainen: Lucina Hagmanin perhe." *Monta tietä menneisyyteen.* Toim. Leena Rossi ja Hanne Koivisto, Turku 1995, 267-268.

7. Leino-Kaukiainen, Pirkko, "Suomalainen puolue 1905-1918." *Suomalaiskansallinen kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929.* Vammala 1994, 49-51

8. Gripenberg, Aleksandra, *Vaalikaikana. I-näytöksinen ilveily.* Helsinki 1906.

9. KY 11/1906.

10. KY 1/1907.

11 KY 9/1906; 11/1906; 1/1907.

12. Aleksandra Gripenberg, *Suomalaisen puolueen naisille.* Suomalaisen Puolueen naisvaliokunnan kirjasia. VI. Helsinki 1907,9-10.

13. Aleksandra Gripenberg (AG) Hildi Ennolalle 14.4.1907. Mf 85/ 43:304:4:123, Aleksandra Gripenbergin arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS/KA).

14. Tuulio 1959, 315. "Entisen Johannes Lehterin" (=K. N. Rantakari) Aleksandra Gripenbergiä koskeva muistokirjoitus on julkaistu Uudessa Aurassa tammikuussa 1914.

15. AG Hildi Ennolalle 31.5.1907. Mf 85/43:304:4: 129, SKS/KA; Tuulio 1959, 301.

16. VP 1908 ptk. III, 418-419; VP 1908 Asiak. V 2, Lvmiet. n:o 1, vastalause 1 ja n:o 5, vastalause III.

17. AG Hildi Ennolalle 11.10.1907 ja 12.10.1907. Mf 85/43:304:4:133-34. SKS/KA.

18. VP 1907 Liitteet IV 7, AE nro 2 ja Liitteet VI 6, AE nro 88; AG Hildi Ennolalle 27.11.1907. Mf 85/43:304:4:141. SKS/KA.

19. AG Emma Åkermanille 28.12.1907. Mf 85/42:305:12:51. SKS/KA.

20. Käsittelyssä oli naisten työsuojelua koskeva esitys, josta puolueessa oltiin erimielisiä.

21. VP 1907 ptk. IV, 2105.

22. VP 1907 ptk. IV, s. 2069.

23. VP 1907 ptk. IV, 2153.

24. KY 15.8.1905.

25. Hurwitz, Edith F, "The International Sisterhood." *Becoming Visible. Women in European History*. Ed. Renate Bridenthal and Claudia Koonz. Houghton Mifflin Company, Boston 1977, 330-331.

26. Kansannaisella Gripenberg tarkoitti lähinnä maaseudun rahvaan naista.

27. KY 15.11.1897.

28. II VP 1908 ptk III, 418.

29. AG Hildi Ennolalle 10.6.1907 ja 12.10.1907. Mf 85/43:304:4:127, 134. SKS/KA.

30. Tuulio 1959, 308; KY 15.11.1907.

31. AG Hildi Ennolalle 14.10.1907. Mf85/43:304:4:135. SKS/KA; AG Emma Åkermanille 17.10.1907. Mf 85/42:305:12:58. SKS/KA.

32. VP 1907 ptk. IV, 2520-21. Alkuperäinen puhe oli huomattavasti pidempi.

33. Kolmella hän tarkoitti puolueyhmän kolmea johtomiestä.

34. Tuulio 1959, 305; AG Emma .Åkermanille 17.10.1907. Mf 85/42:305:12:58.

35. VP 1907 ptk. IV, 2105.

36. Tuulio 1959, 313; AG Hildi Ennolalle 31.5.1907. Mf 85/43:304:4:129. SKS/KA.

37. AG Hildi Ennolalle 23.5.1907, 8.6.1907. Mf 85/43:304:4:126, 128. SKS/KA.

38. Baroness Gripenberg, "Women in the Finnish Parliament." *The Independent*. Sept. 12.1907, 616.

39. Ibid., 617.

40. Ibid., 615-617.

41. Hän laati vuonna 1907 asetetun kotiteollisuuskomitean mietintöön ulkomaiden kotiteollisuusoloja koskevan selonteon. Selonteko, nelisensataa sivuinen komiteamietinnön liite oli valmis heinäkuussa 1907 ja hän oli tehnyt sitä pääosin kansanedustajana ollessaan. Aleksandra Gripenberg kirjoitti myös eri maiden naisasian kehitystä kuvaavan useampiosaisen kirjasarjan, josta viimeisen osan

suomennos ilmestyi vuonna 1909.

42. Tuulio 1959, 314.

43. Ibid.

44. Aleksandra Gripenbergiä oli useasti pyydetty ulkomaille naisasiatyöhön ja hänelle oli tarjottu mm. ICW:n sihteerin paikkaa. Vuodesta 1903 hän vakavissaan suunnitteli siirtymistä ulkomaille ja vielä eduskuntakauden ajanakin hänellä oli kaipuu maailmalle.

45. Nykyisin liitto on nimeltään Suomen Naisjärjestöjen Keskusliitto.

*H*ILDA KÄKIKOSKI: OPETTAJA, PUHUJA JA POLITIIKKO NAISEN ASIALLA

OPINHALUINEN MYLLÄRIN TYTTÖ ETSII KUTSUMUSTAAN

Hilda Käkikoski syntyi Lapinjärven pitäjässä itäisellä Uudellamaalla 31.1.1864 seppä, sittemmin mylläri Johannes Matinpoika Sjöströmin ja Liisa s. Anttilan toisena lapsena. Isä kuoli keuhkotautiin Hildan ollessa vasta kaksivuotias. Parin vuoden kuluttua äiti meni uudelleen naimisiin Liljendalista kotoisin olevan talollisen pojan Magnus Henriksonin kanssa, joka ei heille muuttaessaan osannut lainkaan suomea.

Äidin suku oli litin ratsutilallisia. Johannes Anttila, äidin isä, oli lautamies - hän osasi lukea ja kirjoittaa. Johannes myös opetti kirjoitustaidon kaikille pojilleen, mutta ei tyttärilleen, sillä hänen mielestään tytöt eivät tarvinneet sitä taitoa. Sen tähden Hildan äidin täytyi varkein oppia kirjoitustaito. Äidin suvussa ihailtiin ruumiillisia voimatekoja ja äidin puolelta Hilda oli perinyt kyvyn ja halun äärimmäisiin ponnistuksiin.

Koulunkäynnin Hilda aloitti lukkarin johdolla, mutta sitten äiti lähetti hänet Liljendaliin ruotsinkieliseen kouluun. Äiti halusi tyttärensä oppivan puhumaan ja kirjoittamaan ruotsia. Opettaja kuitenkin Hildaa ohjatessaan samaisti suomalaisuuden ja raakuuden, ja se loukkasi syvästi Hildan suomalaista sukuyllpeyttä. Tämän koulukokemuksen Hilda Käkikoski sanoo vaikuttaneen siihen, että hän läpi elämänsä taisteli ruotsinmielisten ylivaltaa vastaan.

Vuonna 1877 Hildan ollessa 13-vuotias perustettiin Porlamin kylään suomalainen kansakoulu, johon hänkin pääsi. Seuraavaan kevääseen mennessä Hilda oli suorittanut kansakoulun oppimäärän ja halu jatkaa koulunkäyntiä tuli yhä voimakkaammaksi. Itse hän otti selvää jatkomahdollisuuksista ja valmistautui pyrkimään Helsingin suomalaiseen tyttökouluun. Syyskuun 1. päivänä 1878 Hilda Sjöström hyväksyttiin koulun kolmannelle luokalle.¹

Ensimmäinen kouluvuosi Helsingissä oli raskas. Hilda asui köyhissä perheissä, hän oli kovin yksinäinen, eikä hänellä aina ollut varaa ruokaan. Hän sairastui ja hänen oli pakko keskeyttää koulunkäyntinsä. Kun hän vuoden kuluttua palasi kouluun, oli hän kokonaan toinen ihminen. *”Minulla oli uusi mieli ja uusi nimi. Kuusitoistavuotisena rippikouluikäni päästyäni jätin ruotsinkielisen nimeni ja aloin käyttää kotipaikkani Käk’kosken nimeä kirjakieleksi mukaeltuna”*, kertoo Hilda Käkikoski.² Koulutoverit nimesivät hänen oitis Käeksi ja ystävilleen hän oli Käki lopun elämäänsä.

Tyttökoulun jälkeen Hilda Käkikoski jatkoi opintojaan Helsingin suomalaisessa jatko-opistossa, sillä hän oli aina tuntenut, että *”Jumala oli luonut hänet opettajaksi”*. Vuonna 1888 Käkikoski valmistui suomenkielen ja historian opettajaksi. Jatko-opistovuodet olivat innostavia, sillä opettajakuntaan kuului suomalaisen sivistyselämän johtohenkilöitä. Professori Julius Krohn herätti jatkolaisissa voimakkaan isänmaan rakkauden. Myös aate naisen yhdenvertaisuudesta miehen rinnalla oli osa jatko-opiston henkistä ilmapiiriä. Noina vuosina Hilda kirjoitti ahkerasti runoja ja pieniä kertomuksia, joita myös julkaistiin. Opiskelijatoverit uskoivatkin, että hänestä tulisi kirjailija.³

Jatko-opistovuosina Käkikosken naistietoisuus oli herännyt, ja vuonna 1889 hän liittyi Suomen Naisyhdistykseen. Samanaikaisesti hänen mieltään askarrutti kysymys, onko naisasia ristiriidassa uskon asioiden kanssa. Monet kirkonmiehet vastustivat jyrkästi naisasiaa, ja sentähden Käkikoski halusi tietää, oliko oikein, että nainen nousi taisteluun omien oikeuksiensa puolesta vai oliko Jumalan tarkoitus, että hänen tuli alistua ja siten kärsimyksen kautta puhdistua.

Uskonnolliset kysymykset olivat askarruttaneet monia muita naisasian harrastajia, myös Aleksandra Gripenbergiä. Hänen avullaan Käkikoskelle järjestyi mahdollisuus viettää muutamia viikkoja kesinä 1894 ja 1895 Sakari Topeliuksen luona Koivuniemessä. Siellä Käkikoski sai ohjausta ja tukea ajatuksilleen ja Topeliuksen kanssa käydyt keskustelut vakuuttivat hänet siitä, ettei naisasia ollut ristiriidassa kristinuskon kanssa. Naisasia muuttui hänelle yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, jonka eteen oli tehtävä työtä.⁴

OPETTAJA JA NAISASIANAINEN TOIMELIAANA

Keväällä 1891 Hilda Käkikoski sai historian opettajan toimen Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa. Historian opettajan toimen ohella hän oli iltaisin opettajana Helsingin suomalaisilla kansanopistokursseilla. Lisäksi olivat Suomen Naisyhdistyksen tehtävät. Hänet oli vuoden 1895 vuosikokouksessa valittu Naisyhdistyksen varapuheenjohtajaksi. Aleksandra Gripenbergin mielestä Käkikoski oli sopiva luomaan yhteyksiä maaseudun naisiin.⁵

Käkikosken rooli yhdistyksen piirissä oli puheiden ja esitelmien pitäminen. Hän oli sisäistänyt ajatuksen sukupuolten täydellisestä tasa-arvosta. Hänen tavoitteenaan oli naisen tasavertainen asema miehen rinnalla, ja siihen vedoten hän vaati kaikkien ovien avaamista naiselle. *”Koulut auki tytöille, yliopistot auki tytöille, niin että kodin luoja saa korkeimman sivistyksen, minkä yhteiskunta voi nuorisolle taata”*. Naiselle tuli antaa rajaton vapaus kaiken inhimillisen tiedon hankintaan ja tyttöjen koulutusta oli pidettävä yhtä välttämättömänä kuin poikien. Hän painotti myös naisen oikeutta työhön kodin ulkopuolella. Naisella tuli olla sama vapaus ja oikeus kuin miehellä käyttää tietojaan kodin, yhteiskunnan ja valtion hyväksi. Sukupuoli ei saanut olla naiselle esteenä. Jokaisella tuli olla oikeus antautua sille alalle, mihin luonnonlahjat ja sisäinen ääni häntä kutsuivat. Käkikosken mielestä tytöille oli annettava mahdollisuus hakeutua opettajan, lääkärin, tuomarin ja jopa sielunpaimenen virkaan, jos he sellaiseen tunsivat kutsumusta.⁶

Ei ole sattuma, että monet ensimmäisistä naiskansanedustajista olivat opettajia. Naimattomuuteen liittyvä itsenäisyys ja koulutuksen korostaminen tekivät opettajattarista haluttuja edustajia. Kuvassa Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun opettajat vuonna 1891. Vaaleahiuksinen historian opettaja Hilda Käkikoski istuu pöydällä oikealla. Opettajakuntaan kuului myös kolme muuta tulevaa kansanedustajaa. Istumassa nuorsuomalaiset Lucina Hagman kolmas vasemmalta ja Alli Nissinen, joka istuu Käkikosken edessä ensimmäisenä oikealta. Vuoden 1908 vaaleissa eduskuntaan Ruotsalaisen Kansanpuolueen listoilta valittu Vera Hjelt istuu keskellä Hagmanin vieressä. Kuva: Museovirasto.

Ensimmäisen naisen valtiollista äänioikeutta käsittelevän puheensa Käkikoski piti Naisyhdistyksen ja sen haaraosastojen yhteisessä kokouksessa tammikuussa 1898. Puheessaan hän selvitti, ettei Suomen silloisten lakien mukaan naisella ollut edes välillistä oikeutta ottaa osaa niiden lakien laatimiseen, joita hänen tuli noudattaa ja niiden verojen määräämiseen, joita hänen tuli maksaa. Hän esitti kysymyksen naisten kansalaisoikeuksista. Onko oikein, että toinen puoli kansasta syntyi hallitsemaan ja toinen hallittavaksi? Puhuessaan samana vuonna opettajille hän puolestaan harmistuneena puuskahti: *"Suurin onnettomuus ei ole se, että naisilta puuttuu äänivalta; todellinen alennustilamme on siinä, ettemme ymmärrä sitä kaivata"*.⁷

Noina vuosina Käkikoski puhui naisasiasta monilla foorumeilla. Omia oppilaitaan Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa hän kehoitti työhön täydellisen tasa-arvon saavuttamiseksi. Kansanopistokursseilla hän kertomansa mukaan piti ensin esitelmän Pohjois-Amerikan sodasta, ja sen jälkeen oli keskustelu naisasiasta. Kesäiseen aikaan hän kiersi maaseudulla puhumassa Kodin päivillä. Suomen Naisyhdistys oli hänen aloitteestaan alkanut järjestää 2-3-päiväisiä esitelmätilaisuuksia kotia ja naisen työtä koskevista aiheista. Näillä matkoilla hän useimmiten liikkui polkupyörällä, polki päivän aikana seitsemänkin peninkulmaa ja kertoi nauttineensa, sillä ihmiset olivat innostuneita asiaan.⁸

Syksyllä 1903 Käkikoski jäi lääkärin määräyksestä sairauslomalle. Keuhkot ja sydän olivat rasittuneet lukuisilla puhujamatkoilla. Syksyn kuluessa kypsyi lopullinen eropäätös, ja vuoden 1904 alussa nelikymmenvuotiaana Käkikoski jäi vapaaksi kirjailijaksi. Hän oli tehnyt Kansanvalistusseuran kanssa sopimuksen kirjasta Suomen historiaa nuorisolle.⁹ Vuosina 1904-1905 Käkikoski jakoi aikansa historiankirjoituksen, sanomalehtikirjoittelun ja naisasian kesken. Hän muutti Helsingistä Karjalohjalle kamreeri Ennolan perheen mukana, jonka kodissa hän oli asunut jo muutaman vuoden ja asui siellä elämänsä loppuun. Hilda Käkikoski ei mennyt koskaan naimisiin. Hänellä oli ollut kosijoita, mutta hän valitsi naimattomuuden.¹⁰

SUUNTAUTUMINEN POLITIIKKAAN – ”NYT ON AIKA TEHDÄ HISTORIAA”

Vuosisadan vaihteessa huoli Suomen kohtalosta sai Hilda Käkikosken varovaiseksi naisasian valtiollisissa vaatimuksissa. Historian opettajana hän oli perehtynyt J.W. Snellmanin ajatuksiin ja routavuosina hän turvautui Snellmanin oppeihin. Suomi ei voinut saavuttaa mitään väkivallalla; sen pelastuksena ja voimana oli sivistys.¹¹ Käkikoskelle se merkitsi naisen sivistystason kohottamista, sillä se koitui kodin hyväksi, ja kodista riippui isänmaan tulevaisuus.

Suhtautuminen venäläistämispolitiikkaan oli kärjistänyt puoluejakoa, ja keskinäinen syytely ja puolueviha olivat yleistyneet

poliittisessa elämässä. Käkikoski koki tilanteen ahdistavana, ja samanaikaisesti hänen oli tehtävä oma poliittinen valintansa; oli tehtävä valinta vanhasuomalaisten ja nuorsuomalaisten välillä. Useimmat hänen ikätovereistaan ja ystävistään olivat valinneet nuorsuomalaisuuden, ja muun muassa Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun opettajien huoneessa ei Käkikosken mukaan vanhasuomalaisuutta uskallettu tunnustaa.¹²

Hilda Käkikosken poliittinen aatemaailma oli kuitenkin vanhasuomalaisuus. Hänen oppi-isiänsä olivat J. W. Snellman ja Y.S. Yrjö-Koskinen, jolle hän oli erityisesti kiitollinen siitä, että tämä oli perustanut suomenkielisen oppikoulun. Puoluevalintaan vaikuttivat myös Käkikosken kristillinen elämänkatsomus ja taipumus tarkastella asioita historialliselta pohjalta. Historiallinen katsomustapa selittää myös Käkikosken suhtautumista Venäjän kysymykseen. Hän korosti kuuliaisuutta lailliselle hallitsijalle ja oli Venäjän politiikassa myöntyvyysuuntauksen kannattaja.¹³

Äänioikeuskeskustelu käynnistyi uudelleen syksyllä 1904. Suomen Naisyhdistyksen järjestämässä tilaisuudessa Käkikoski piti esitelmän ”Naisen äänioikeudesta”. Siinä hän toisti aiemmin esittämänsä kannan, että Suomessa tuli äänioikeusasiassa edetä Englannin äänioikeusmallin mukaan; oli pyydettävä äänioikeutta ja jätettävä toistaiseksi naisten vaalikelpoisuus. Varovainen kanta muotoutui routavuosina, jolloin Käkikoski kiersi ympäri maata pitämässä esitelmäänsä ”Naisasia Isänmaan elinkysymyksenä”. Siinä ei vaadittu äänioikeutta vaan kehoitettiin naisia työhön kodin ja isänmaan hyväksi.¹⁴

Keväällä 1906 uuden vaalilain valmistelun myötä alkoi Hilda Käkikosken elämässä selvä poliittinen aktivoituminen. Hänen sanomalehtikirjoittelunsa lisääntyi ja siihen tuli selkeä puoluepoliittinen tavoite, linjanveto ruotsalaisiin ja sosiaalidemokraatteihin. Uudessa Suomettaressa 4.2.1906 julkaistussa kirjoituksessa ”Terästä” hän kirjoitti: *”Meidän kansamme häpeänä ja isänmaamme onnettomuutena on se, että me vieläkin tänä päivänä vapaaehtoisesti siedämme ruotsin kielen ja ruotsinmielisyyden ylivaltaa.”* Vedenjakajana sosiaalidemokraatteihin oli suhde uskontoon. Työväkeä hän varoitti luokkaharrastuksesta ja kansainvälisyydestä.

Käkikosken todellinen huolenaihe oli kuitenkin, miten saada naiset tajuamaan äänioikeuden merkitys ja käyttämään tätä oikeutta. Sitä hän pohti 10.2.1906 artikkelissaan ”Vapautta”. Ennen kaikkea hän kehotti naisia niin kuin miehiäkin parantamaan lukutaitoaan, jotta he voisivat saada selvän vaalijärjestelmästä ja eri puolueiden ohjelmista. Käkikoski ryhtyi itsekin opiskelemaan vaalilakia, ja kun suomalaisen puolueen naisvaliokunta tiedusteli häneltä syyskuussa 1906, voisiko hän pitää vaalilakikursseja ilman ”puolueväriä”, hän vastasi voivansa sen tehdä. Toisaalta häntä huolestutti historiatyön keskeyttäminen, mutta saatuaan itse Danielson-Kalmarilta kehotuksen *”Nyt ei ole aika kirjoittaa historiaa, vaan tehdä historiaa”* Käkikoski ryhtyi pitämään vaalilakikursseja.¹⁵

Lokakuussa 1906 suomalainen puolue ryhtyi asettamaan eduskuntaehdokkaita. Hilda Käkikoski tuli ehdokkaaksi Uudenmaan vaalipiiristä, mutta hänet asetettiin myös puolueen yleisehdokkaaksi.

VAALIKIERTUEEN KOKEMUKSET

Seuraavat viisi kuukautta olivat yhtäjaksoista matkustamista joko yksin tai muiden suomalaisen puolueen edustajaehdokkaiden kanssa. Käkikoski esiintyi usein kokouksissa yhdessä J.R. Danielson-Kalmarin, E.G. Palménin, J.K. Paasikiven tai L. Ingmanin kanssa. Hän puhui perustuslaista, raittiudesta, siveellisyydestä, kunnallisesta äänioikeudesta, työväenkysymyksestä, torpparilaista, naisasiasta, vanhuuden vakuutuksesta, äidinkielen ja uskonnon tärkeydestä. Matkat ulottuivat Pohjois-Karjalaan, Kainuuseen, Savoan, Pohjanmaalle, Satakuntaan, Hämeeseen ja Uudellemaalle.

Vaalityön tekeminen ajoittui Suomen talven pimeimpään aikaan, jolloin tiet ja kelit olivat huonoimmillaan. Alkutilvesta liikuttiin tarisevällä kärrykyydillä, lumen tultua reellä. Myös junamatkat olivat pitkiä ja rasittavia. Matka Helsingistä Poriin kesti koko päivän ja Pohjois-Karjalaan lähes vuorokauden. Käkikoski kirjoittikin, että täytyy oppia siihen, ettei matkustaminen ole mitään väliaikaista elämää, vaan että se on ihmisen jokapäiväinen työ ja tavallinen olotila. Junamatkat olivat toisaalta ainoita vapaahetkiä, jolloin

ei tarvinnut olla äänessä, ja ne hän pyrki varaamaan lepoon. Junamatkoillaan Käkikoski kirjoitti ystävilleen kirjeitä. Niissä hän kuvaa eri puolilla maata saamaansa vastaanottoa, vaalitulaisuuksien tunnelmia ja matkustamisen ihanuutta ja kurjuutta.

Vaalikiertueensa Käkikoski aloitti Uudeltamaalta, kotikylästään Porlammilta. Kylän perustuslaillinen opettaja ei antanut käyttää koulua vaalitulaisuuteen, ja sentähden kokous pidettiin kylmillään olleessa talossa. Käkikoski puhui talvitamineissaan ja kansan täytyi seistä koko ajan. *"Täällä kotikylässä minä aina opin millä tavalla pitää puhua niin, että ihmiset ymmärtävät. Kylä on täynnä puolsosialisteja. Heitä oli kuulijoina. Samoin tuo opettajatar. Puhuin sekä perustuslaillisia että sosialisteja vastaan, mutta kaikki kuuntelivat hiljaa"*, kuvaa Käkikoski tilaisuutta.¹⁶

Joulukuun alkupäivinä oli Forssassa suuri Suomalaisen puolueen kokous. Monet olivat tulleet adventtikirkkoon ja jääneet kirkonpenkkiin odottamaan kokousta ja istuivat siinä esitelmiä kuunnellen iltamyöhään, sama tarkkuus kasvoilla koko ajan. Sille yleisölle oli ollut helppo ja hauska puhua. Forssasta Käkikoski matkusti Ouluun. Siellä oli palokunnan sali täynnä kuin nuijalla lyötynä ja väki kuunteli väsymättä. Oulaisista Hilda Käkikoski kirjoitti Hildi Ennolalle, että *"Pohjanmaalla ovat naiset omituisen jäykän näköisiä. He istuvat kasvot totisina, liina päässä, mutta sydän on hehkuvan lämmin. Uskonto ja suomalaisuuden aate on heissä täydellisessä sopusoinnussa"*.

Liperistä sai Aleksandra Gripenberg viestin, että *"nyt minä olen ihastunut karjalaisiin"*. Käkikosken matkan aikana oli ollut pureva pakkanen, mutta *"Eräs kauppias Joensuussa tarjosi minulle mukavan rekensä ja 2 karhuntaljaa. Neiti Käkikoski on kallis kansallisomaisuus, jota pitää hoitaa hyvin, oli kauppias sanonut. Viisi rouvaa matkusti vuorotellen kanssani ja huolehtivat siitä, että sain sopivaa ruokaa ja mukavan vuoteen. Pidin usein kaksi kokousta päivässä ja jokainen kokous kesti 5-6 tuntia ja loppui kuumaan otteluun sosialistien kanssa ja myöskin niiden kanssa, jotka kutsuvat itseään perustuslaillisiksi."* Joensuussa hän joutui eräillä kotikutsuilla vastatusten kahden kagaalirouvan kanssa. *"Noilla kelvottomilla oli näet otsaa sanoa minulle vasten*

*naamaa, että suomettarelainen puolue on häpeällinen puolue. Eikä sen sanoja eräs rouva Wegelius ottanut sanojaan takaisin, vaikka minä vakavasti vaadin. Minun oli pakko lausua heille niin ankaria nuhdesanoja, etten muista sellaisia sivistyneille ihmisille sanoneeni”, kuvaa Käkikoski tapausta.*¹⁷

Viikkoa aikaisemmin hän oli ollut Porissa, jossa oli ollut mahtava kokous - lähes pari tuhatta henkeä. *”Voi sitä iloista innostusta, mikä Porin kokouksessa vallitsi! Kyllä meidän puolueessamme on elämää”,* kirjoitti Käkikoski. Hikesistä kokoushuoneista matkaa jatkettiin taas kylmässä talvisäässä. Terveyden kannalta se oli hyvin rasittavaa. Käkikoski vilustui, ankara yskä ja hengenahdistus vaivasivat ja välillä ääni oli aivan lopussa. Hildi Ennolalle hän uskoutui: *”Puhuin tavattomalla innolla, näytin kokouksissa terveeltä, mutta kaiket yöt ’haukoin ilmaa’. Kunpa vaan voimat kestäisivät!”*

Erityisesti voimia tarvittiin silloin, kun hän väitteli sosialistien kanssa. Hämeessä Lammin Koskelassa ja Lahden ympäristössä olivat sosialistien agitaattorit seuranneet perässä ja tehneet parhaansa häiritäkseen Käkikosken puhetilaisuuksia. Kirjeessään Käkikoski kertoo, miten hän yrittää selvittää tällaisista tilanteista.

*”Koetan keksiä kaikenlaisia pikkutemppuja pakottaakseni häiritsijöitä hiljaisuuteen. Jos kovin alkavat raivota, kerron jonkun rauhoittavan jutun, ja juuri kun kaikki jännityksellä kuuntelevat, viskaan räjähdyspommin, joka saa mielet kuohumaan ja pakottaa ihmisiä ajattelemaan. Joskus taas häiriön pahimmillaan ollessa, alennan ääntäni vähitellen, jotta ihmisten täytyy olla hiljaa ja jännittää kuulonsa, ja juuri kun kaikki ovat tarkkana, koetan sanoa jotain, jonka toivoisin ainoa painuvan mieleen. Tämmöiset pikkutemput syntyvät itsestään, eikä koskaan tiedä edeltäpäin, mitä kulloinkin tarvitaan. Täytyy vain hetkessä keksiä. Mutta se innostuttaa. En sitä valita lainkaan.”*¹⁸

Käkikoski valittiin valtiopäiville Uudenmaan suurimmalla äänimäärällä. Katsellessaan taaksepäin hän totesi: *”Vaellukseni olivat monet ja pitkät. Pidin ainakin 100 esitelmää. Hengenheimolaiseni minua juhlivat ja vastustajani vihasivat. En eläissäni unohda tätä ihmeellistä talvea.”*¹⁹

TÄRKEÄSSÄ TEHTÄVÄSSÄ

Vaalien jälkeen Hilda Käkikosken mielen valtasi huoli siitä, miten hän selviää lainsäätäjän tehtävistä. Häntä painoi myös vastuu, millaisen esimerkin Suomen naiset tulisivat antamaan muiden maiden naisille; tulevatko he voittamaan vai menettämään niiden kokemusten kautta, jotka täällä saavutetaan.

Kun puolue kutsui edustajat perehtymään eduskuntatyöhön, oli Käkikoski jo toipunut vaaliväsymyksestä. Hän ryhtyi lukemaan edellisten valtiopäivien pöytäkirjoja ja keräämään tietoja naisten työaloista. Hän kävi kouluhallituksessa, hankki tietoja postilaitoksen ja rautateiden palveluksessa olevista naisista ja heidän palkkauksestaan ja ryhtyi laatimaan ensimmäistä anomusehdotustaan, joka koski naisten oikeutta hakea ja tulla valituksi valtion virkoihin.²⁰

Jo kesäkuussa 1907 nousi Käkikoski ensimmäisen kerran eduskunnan puhujapöytäntöön. Asia koski edustaja Hilja Pärssisen anomusta, jossa esitettiin, että kuntien olisi perustettava koteja naimattomia äitejä ja heidän lapsiaan varten. Aviottomien lasten oikeudellisen aseman parantamisesta olivat kaikki naiskansanedustajat puolueisiin katsomatta yhtä mieltä. Käkikoski ei voinut kuitenkaan hyväksyä, että aviottomille äideille olisi perustettava koteja. *”Kuntiako olisi velvoitettava perustamaan aviottomille äideille ja heidän lapsilleen koteja, joissa he saavat vapaan ylläpidon valtion kustannuksella - verraton etuoikeus - kuin sankareilla muinaisessa Kreikassa”*. Käkikosken mielestä tällainen esitys perustui heikentyneeseen siveyskäsitukseen. Käkikosken puheen avaus ja sen kreikkalainen retoriikka arvattavasti loukkasi sosiaalidemokraattien naiskansanedustajia ja kiristi suhteita heidän ryhmäänsä heti eduskunnan istuntokauden alussa. Siveellisyyšnäkökohta oli Käkikaskelle kuitenkin niin tärkeä, ettei hän katsonut voivansa vaieta. Myöhemmin hän myönsi puhuneensa jokseenkin jyrkästi.²¹

Ennen politiikkaan ryhtymistä Käkikoski oli tunnettu sovinnollisuudestaan. Puheissaan ja esiintymisissään hän oli pyrkinyt häivyttämään poliittisia erimielisyyksiä ja hillitsemään

puoluevihaa. Hän oli korostanut oppilailleenkin, että jokainen ihminen on oikeutettu muodostamaan oman vakaumuksensa, mutta vihaa ja vainoa on vältettävä. Kun tarkastelee Käkikosken valtiopäivillä esittämiä puheenvuoroja, hämmästyttää niissä esiintyvä suorastaan hyökkäävä sävy sosialisteja kohtaan. Oliko kiihkeä vaalitaistelu Käkikosken muutoksen taustalla? Routavuosina Käkikoski oli esittänyt, että työväenkysymys ja suomenmielisyys olivat kasvaneet samasta juuresta ja myös sosialistit olivat suomalaisia veljiä ja sisaria. Valtiopäivävuosina hänellä oli hyvin vähän hyvää sanottavaa sosialisteista.

Edustaja Pärssisen aloitteen käsittelyn yhteydessä antoi anomusvaliokunta Käkikaskelle tehtäväksi koota tietoja siitä, mitä maassa on tehty aviottomien äitien ja lasten hyväksi. Tämä tietojen hankinta johti hänet prostituution uhrien pariin ja heidän auttamisestaan tuli Käkikosken tärkein sosiaalipoliittinen tehtävä. Koko edustajakautensa hän paneutui tähän kysymykseen, keräsi tietoja poliisi- ja terveydenhoitoviranomaisilta, esitti komitean asettamista tutkimaan siveysrikosten ja veneeristen tautien leviämisen syitä ja pyysi vuosittain määrärahaa työn tukemiseen. Sosialistit näkivät tämän kysymyksen kuitenkin marginaalisena ja Hilja Pärssisen mielestä tärkeämpää kuin pelastaa yksi tai kaksi prostituution uhria, oli parantaa köyhälistön naisten palkkausoloja. Lopulta Hilda Käkikosken sinnikkyys palkittiin. Vuoden 1910 valtiopäivillä eduskunta yksimielisesti myönsi määrärahan siveellisyystötä varten.²²

Hilda Käkikosken ensimmäinen eduskunta-aloite koski naisen virkakelpoisuutta. Vuosisadan vaihteessa ei koulutus sellaisenaan oikeuttanut naista saamaan valtion virkaa. Hänen oli lisäksi annettava ja saatava ”vapautus sukupuolestaan”. Tähän epäkohtaan Käkikoski puuttui. Myös nuorsuomalaisten Lucina Hagman jätti asiaa koskevan aloitteen. Näitä anomuksia ei kuitenkaan ehditty käsitellä vuoden 1907 valtiopäivillä eikä seuraavillakaan. Käkikoski joutui uudistamaan anomuksensa vuosittain. Porvarilliset naiskansanedustajat jatkoivat tämän aloitteen uudistamista seuraavalla vuosikymmenellä. Asiasta valmistunut mietintö hyväksyttiin vihdoin 1917 valtiopäivillä, mutta toteutumistaan se sai odottaa vuoteen 1927.²³

Hilda Käkikosken panos opetus- ja sivistystoimen asioissa oli merkittävä. Hän oli perusluonnoltaan kasvattaja ja kansanvalistaja ja ymmärsi koulutuksen merkityksen. Valtiopäivillä hän vaikutti siihen, että yhä useampaa sivistystyön alaa ryhdyttiin tukemaan valtion varoilla. Samanaikaisesti hän kannatti yksityistä aloitteellisuutta, muun muassa yksityisiä alkeiskouluja ja oppikouluja. Hän piti tärkeänä nuorisoseurojen, kansanopistojen ja työväenopistojen toiminnan tukemista valtion varoin. Nuorison piti saada katsella maailmaa vapaana puolueholhouksesta. Käkikoski puhui opettajan työn arvostuksen puolesta ja vaati samaa palkkaa samasta työstä naiselle ja miehelle, naimattomalle ja perheen elättäjälle sekä työn vaativuuden takia korotusta palkkoihin ja varoja opintomatkoihin.

24

Vuoden 1908 ensimmäisillä valtiopäivillä Käkikoski teki anomuksen ”Määrärahanmyöntämiseksi Koulukeittoyhdistyksille vuodeksi 1909 koulukeittojen järjestämiseksi kansakouluoppilaille”. Anomusta tuettiin yli puoluerajojen, ja sen allekirjoittajina oli Suomalaisen puolueen jäsenten lisäksi kaksi ruotsalaista, kaksi nuorsuomalaista, kaksi maalaisliittolaista ja neljä sosiaalidemokraattia. Anomusta ei kuitenkaan ehditty käsitellä näillä valtiopäivillä, ja Käkikoski uudisti sen 1908 toisilla valtiopäivillä. Näille valtiopäiville olivat myös muiden puolueiden edustajat tehneet anomuksia samasta asiasta. Määräraha myönnettiin ja suomalainen kouluruokailu sai alkunsa.

25

Yleisen oppivelvollisuuslain aikaansaamista Käkikoski piti yhtä tärkeänä kuin yleistä äänioikeutta. Hän laati yhdessä edustaja Mikael Soinisen kanssa Suomalaisen puolueen aloitteen. Tärkeimpänä kohtana hän piti alkeisopetuksen uudistamista, sillä kokemuksesta hän sanoi tietävänsä, että sisäluvun taito oli heikko. Hän puolusti uskonnonopetuksen säilyttämistä ja arvosteli sosialisteja, jotka olivat ”hyökänneet uskonnonopetusta vastaan” vaatiessaan sen vapaaehtoisuutta. Tämän kysymyksen yhteydessä myös Käkikoskea arvosteltiin ja sosialistit pitivät hänen puheitaan hurskastelevina. Oppivelvollisuuslain säätäminen kuitenkin lykkääntyi ja sitä saatiin odottaa vuoteen 1922.²⁶

Samapalkkaisuus, naisen virkakelpoisuus ja naisen työvapaus ovat tavoitteita, jotka nousevat esiin Käkikosken valtiopäivätyössä. Naisen työvapauden puolesta hän otti voimakkaasti kantaa, kun eduskunnassa käynnistyivät keskustelut työsuojelulaeista. Tämän

kysymyksen yhteydessä tuli näkyviin ero sosiaalidemokraattisten ja porvarillisten naisedustajien suhtautumisessa naisten ansiotyöhön. Työ oli työläisnaisille välttämättömyys, jonka haittavaikutuksia tuli työlainsäädännöllä rajoittaa. Porvarilliset naisedustajat puolestaan näkivät tällaisen lainsäädännön naisen työvapauden rajoittamisena. Vuoden 1909 toisilla valtiopäivillä käsiteltiin asetusta teollisuustyöstä ja siihen liittyi kysymys naisten yötyön kieltämisestä. Kun asia oli esillä Suomalaisen puolueen ryhmäkokouksessa, esiintyivät naiset niin ”etevästi ja rohkeasti”, että naisten kannasta tuli puolueen ohjelmasta poiketen eduskuntaryhmän kanta.²⁷

Venäjän kysymys nousi keskustelun aiheeksi keväällä 1909, jolloin suomalaisen puolueen senaattorit aikoivat jättää senaatin vastalauseena Venäjän toimenpiteille. Hilda Käkikoski huolestui aikomuksesta ja kirjoitti omissa nimissään *Uuteen Suomettareen* kirjoituksen ”Kuka tulee kärsimään?” Hän vetosi Suomalaisen puolueen miehiin, jotta nämä uskaltautuisivat ottamaan hallitusvastuun, vaikka yksinkin, ettei Suomen hallitus joutuisi venäläisiin käsiin. Siinä asiassa isänmaan etu oli Hilda Käkikaskelle puolue-etua tärkeämpi.²⁸

”VERRATTOMAT VALTIOPÄIVÄVUODET”

Luonteenomaista Hilda Käkikosken työskentelylle valtiopäivillä oli työteliäisyys, sinnikkyys ja rohkeus. Hän näki vaivaa aloitteiden ja lausuntojen valmistamisessa, ja hänen esityksiinsä sisältyi aina perusteelliset taustatiedot sekä vertailua ja esimerkkejä ulkomailta. Puheenvuoroissaan hän kannatti usein tutkimuksia, vaati asioiden perusteellisempaa selvitystä ja esitti komiteoiden asettamista. Hän ei jättänyt ajamiaan asioita kesken. Vuosi vuoden jälkeen hän uusi aloitteensa naisen virkakelpoisuudesta, esiintyi naisen työvapauden puolesta ja taisteli sitkeästi määrärahan myöntämiseksi siveellisyytyön tukemiseen. Hän ei epäröinyt esittäessään kantaansa siveellisyyttä ja uskontoa koskevissa asioissa sekä vaatiessaan samapalkkaisuutta ja naisen työvapautta vastoin Suomalaisen puolueen ohjelmaa.

Puhujana Hilda Käkikoski oli naiskansanedustajista aktiivisimpia. Suomalaisen puolueen arkistossa on asiankirjanippu, jossa on tehty tilastoa vuoden 1907 valtiopäivillä pidetyistä puheenvuoroista mittaamalla niiden pituudet senttimetrimäärällä. Sen mukaan Käkikoski puhui 437 cm:n verran. Naiskansanedustajista vain Hilja Pärssinen puhui enemmän, 530 cm. Suomalaisen puolueen muut kansanedustajat jäivät puheenpidossa huomattavasti Hilda Käkikoskesta jälkeen; seuraavina Aleksandra Gripenberg 140 cm ja Hedvig Gebhard 139 cm.²⁹

Hilda Käkikoski viihtyi valtiopäivätyössä. *"Ah, jos olisin nuori ja terve! Jos niin olisi, silloin pitäisin edustajan toimea ihanana elämäntehtävänä. Siinä on niin paljon muutakin kuin riitelemistä ja riitojen kuulemistä; se on herätystyötä sanan ihanimmassa merkityksessä. Edustaja - etenkin naisedustaja - on kansan uskottu, kansan palvelija, ja samalla hän voipi esiintyä lainsäätäjän auktoriteetilla"*. Erityisesti hän sanoi viihtyneensä lakivaliokunnassa, sillä *"siellä olivat asiat historiallisella pohjalla"*. Eduskunnan istunnot venyivät usein pitkään, mutta luonteelleen tyypillisellä jääräpäisyydellä Käkikoski istui salissa unen kanssa taistellen tai kirjeitä kirjoittaen, kunnes viimeinenkin puhuja oli lopettanut.³⁰

Käkikoski näyttää myös viihtyneen oman eduskuntaryhmän keskuudessa. Naiskansanedustajat tukivat toinen toisensa aloitteita ja Gripenbergin jäätyä pois eduskunnasta Käkikoski jatkoi hänen anomustensa uudistamista. Hän arvosti myös puolueen miehiä ja kehui heidän puheitaan ja esiintymistä eduskunnassa. Se, että naisasiat olivat ensimmäisillä valtiopäivillä jääneet ryhmässä liian vähälle huomiolle, johtui Käkikosken mielestä siitä, että naisedustajat olivat olleet usein vaiti ryhmäkokouksissa. *"Meidän täytyy olla omassa keskuudessamme vaativaisempia. Emme saa tyytyä ainoastaan siihen, että naisasia jätetään naisedustajain haltuun, vaan meidän täytyy vaatia, että miehetkin ottavat siitä huolehtiakseen, antaen meille kaiken sen avun, joka asian menestymiseksi on välttämätöntä"*.³¹

Valtiopäivävuosinaan Käkikoski lähestyi porvarillisia puolueita, nuorsuomalaisia ja ruotsalaisia ja tunsu yhteenkuuluvuutta heidän

naisedustajiinsa. Ajan mittaan myös kielikysymys jäi taka-alalle, ja vanhemmiten hän havaitsi, että kielirajalla kasvaneena hän tunsii olevansa parhaiten kotonaan sellaisessa kokouksessa, jossa kyseltiin: *"Ska'int fröken tala lite på svenska också?"*³²

Sosialisteja ja työväen edustajia hän piti suomalaisina veljinä ja sisarina, mutta sosialismin aatteita hän kavahti ja lausui peittelemättä siitä kantansa. Päiväkirjan lehdillään hän hiljaisina hetkinään katui omaa kiivauttaan. Eduskunnassa ristiriitoja aiheuttivat suhtautuminen siveellisyysskysymyksiin, uskonnon opetukseen ja työsuojelulainsäädäntöön. Myös Venäjän kysymys toimi vedenjakajana sosiaalidemokraatteihin.

Hilda Käkikoski jätti eduskuntatyön vuoden 1910 valtiopäivien jälkeen. Hän oli menettänyt terveytensä jo ensimmäisen vaalitaistelun aikana, ja eduskuntavuosina sydän- ja munuaissairaus pahenivat. Syvä uskonnollinen vakaumus auttoi Hilda Käkikoskea kantamaan sairautensa tynnosti, mutta hän oli huolissaan siitä, että hänen väsähtämisensä pelottaisi muita naisia ryhtymästä samaan työhön. Viimeisinä vuosinaan hän jatkoi historiankirjoitustyötä ja yritti rohkaista naisia osallistumaan valtiopäivätyöhön. Hilda Käkikoski kuoli marraskuun 14. päivänä 1912.

Kiitollisuutensa valtiopäivävuosistaan Hilda Käkikoski ilmaisi seuraavasti: *"Minä itse puolestani olen onnellinen, että sain olla mukana ensimmäisessä vaalitaistelussa, kuulua kansakunnan heräämisen suureen kevääseen, olla mukana siellä, missä ratkaisevimmat, vaarallisimmat taistelut taisteltiin, itse syttyä, muita sytyttää, saada unohtaa ruumiillinen raihnautensa ja tuntea, että henki kannattaa ja hallitsee."*³³

1. Käkikoski, Hilda, *Hilda Käkikoski kirjeittensä ja kirjoitelmiensa valossa. I osa. Toim. Tilma Hainari. Helsinki 1913, 9-25, 36-40, 46.*

2. Käkikoski 1913, 50-52; Ahtisaari Eeva, *Hilda Käkikoski naisasianaaisena ja poliitikkona. Suomen historian pro gradu-tutkielma, Helsingin yliopisto 1988, 10.*

3. Karilas, Esteri, *Isänmaan tytär. Hilda Käkikosken elämäkerta. Porvoo 1934, 22-23, 69-80; Ahtisaari 1988, 11-12.*

4. Tuulio, Tyyni, **Aleksandra Gripenberg. Kirjailija, taistelija, ihminen.** Porvoo 1959, 57, 337-338; Karilas 1934, 99-108; Ahtisaari 1988, 18-20.

5. Ahtisaari 1988, 25.

6. Käkikoski 1913, 131-134; Käkikosken puheet: Mikä on naisasian lopullinen päämäärä? Hajanaisia mietteitä elämänuran valitsemisesta. Mikrokorppi (Mk) 78; Miksi pidän työtä naisasian hyväksi oikeutettuna? Mk 86; Mikä on naisasian tarkoitus ja miksi se on oikeutettu? Mk 88. Hilda Käkikosken (HK) arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kirjallisuusarkisto (SKS/KA).

7. Minkätähden meidän tulee työskennellä valtiollisen äänivallan hankkimiseksi Suomen naisille. 5.1.1898; Miksi naiset vaativat äänivaltaa? Mk 76. HK arkisto. SKS/KA.

8. Mitä isänmaa vaatii nykyajan nuorisolta? Mk 88; Puhe "Nuoret". Mk 102. HK arkisto. SKS/KA; Käkikoski 1913, 133-136, 209-217; Ahtisaari 1988, 46-50.

9. Käkikoski 1913, 280-282.

10. Karilas 1934, 109, 127; Juvonen, Tuula, **Sukupuoli ja halu Hilda Käkikosken kirjeenvaihdossa ja päiväkirjoissa.** Sosiaali- ja terveysministeriö. Tasa-arvojulkaistuja. Naistutkimusraportteja 1/1994, 35-43.

11. Puhe "Innostuksen sana Suomen naisille" Snellmanin päivänä 12.5.1906. Mk 80. HK arkisto. SKS/KA.

12. Ahtisaari 1988, 61-65.

13. Kuka voi koota kansamme? Kirje Suomen naisille. Mk 81-82; Esitelmä suomalaisen puolueen naisten kokouksessa 5.5.1908. Mk 78; HK arkisto. SKS/KA; Eskola, Seikko, "Sosiaalipolitiikka suomalaisen puolueen ohjelmassa vuonna 1906." **Studia Historica Jyväskyläensia I.** Pieksämäki 1962, 395; Ahtisaari 1988, 106.

14. "Naisen äänioikeudesta". **Koti ja Yhteiskunta** 1904, no 11; Esitelmän "Naisasia Isänmaan elinkysymyksenä" HK valmisti SNY:n 20-vuotisjuhlaan 20.2.1904. Kansanvalistusseuran toimituksia, 140. Helsinki 1906. 229

15. Käkikoski 1913, 333, 339; Käkikoski Hilda, **Hilda Käkikoski kirjeittensä ja kirjoitelmiensa valossa. II osa.** Toim. Tilma Hainari. Tampere 1916, 312; Karilas 1934, 134-135.

16. HK Aleksandra Gripenbergille (AG) 20.11.1906. Mf 310:15:25. AG arkisto. SKS/KA.

17. HK Aleksandra Gripenbergille 11.1.1907. Mf 310:15:29. AG arkisto. SKS/KA.

18. Käkikoski 1913, 337-351; Käkikoski 1916, 313-339.
19. Käkikosken vertausluku 20411,33. *Uusi Suometar* 3.4.1907; Käkikoski 1913, 352.
20. HK Aleksandra Gripenbergille 2.4.1907 ja 15.5.1907. Mf 310:15:31-32. SKS/KA.
21. VP 1907, ptk. 473-475; 502-503; Käkikoski 1916, 349-352.
22. VP 1910, Asiak. V, Anom.miet. no 13; Ahtisaari 1988, 99-102.
23. VP 1907, Liitteet III, Anom.ehd. no 50; Ahtisaari 1988, 104.
24. VP 1907, ptk. 862-863, 1955-1959, 2649-2650. Ahtisaari 1988, 88-90.
25. VP 1908, Liitteet VI, Anom.ehd. no 173; Ahtisaari 1988, 91.
26. VP 1910, ptk. 451-455.
27. VP 1909 II, ptk. 921-928; Käkikoski 1916, 443, 446-450.
28. *Uusi Suometar* 14.5.1909 ja 15.5.1909; Käkikoski 1916, 409.
29. SPA ark. Asiakirjat 110-169. Kansio I. Nippu 3. Kansallisarkisto.
30. Käkikoski 1913, 371; Käkikoski 1916, 360-361.
31. Käkikoski 1916, 324-325, 366-367, 433.
32. Käkikoski 1913, 410.
33. Käkikoski 1913, 492-493.

LIISI KIVIOJA JA IIDA VEMMELPUU - OPETTAJATTARIEN LYHYT PARLAMENTTIURA

UUSI JA OUTO ASIA

Liisi Kiviojalle ja Iida Vemmelpuulle pääkaupunki ei ollut tuttu toiminta-areena eduskuntatyön käynnistyessä toukokuussa 1907. Liisi Kivioja tuli Helsinkiin Kalajoelta ja Iida Vemmelpuu Huittisista. He molemmat suhtautuivat epävarman odotuksen tuntein alkavaan valtiopäivätyöhön. Liisi Kivioja kirjoitti Eveliina Ala-Kuljulle, kuinka pian alkaisi ”se outo uusi toiminta”. Iida Vemmelpuu tunsu, kuinka ajatukset taukoamatta liikkuvat siinä vastuunalaisessa tehtävässä, joka odotti. ¹ Sekä Liisi Kiviojalla että Iida Vemmelpuulla oli takanaan jo merkittävä työura kansanedustajavaiheen alkaessa. Liisi Kivioja oli lähes 48-vuotias ja Iida Vemmelpuu 39-vuotias. ² Molemmat olivat ammatiltaan opettajia. On luonnollista, että he tunsivat jännitystä tulevaa työtä kohtaan. Samalla epävarmuutta lisäsi se, että puolet suomalaisen puolueen naiskansanedustajista oli tunnettuja helsinkiläisiä naisasianaaisia, jotka olivat tottuneita kirjoittajia, puheenpitäjiä ja julkisuuden henkilöitä.

LAPSUUSVUODET JA KOULUNKÄYNTI

Iida Vemmelpuun lapsuuskoti oli varakas, jopa upea. Isä Karl Vilenius piti kauppaliekkettä Kangasalla. Hän kuoli varhain, mutta äiti jatkoi liikettä pitäen myös majataloa. Äiti Amalia avioitui uudelleen kokemäkeläisen kauppiaan Karl Viktor Nordgrenin kanssa. Perhe siirtyi Kokemäen kautta Huittisiin, jossa toimi Nordgrenin kauppahuone. Iida Vemmelpuun lapsuuskodin ovet olivat avoinna pitäjän seuralämälle. Urheilullisella ja reippaalla Iidalla oli jo

lapsuus- ja nuoruusvuosinaan kirjallisia harrastuksia. Ystävättärensä kanssa hän toimitti käsinkirjoitettua lehteä *Kesäkaikuja Huittisista*, jossa oli runoa ja proosaa, huittislaisia tapahtumia.³ Iida ja hänen sisarpuolensa saivat viettää sukupuoleensa nähden poikkeuksellisen vapaata ja itsenäistä elämää.

Iida kävi kaksi vuotta kansakoulua Kokemäellä, minkä jälkeen hän aloitti 1.9.1880 koulunkäyntinsä vastaperustetussa Porin tyttölyseossa, jossa hän suoritti viisivuotisen tyttökoulukurssin. Iida sai 1880-luvun yhteiskunnassa varakkaan säätyläisperheen tyttärelle kuuluvan koulusivistyksen. Hän halusi tyttökoulun jälkeen jatkaa opintojaan, ja sopivan vaihtoehdon tarjosi Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston opettajalinja. Työuransa nuori opettajatar aloitti kotiopettajana Sortavalassa.

Liisi Kivioja (Kari, Paakkari) oli syntynyt Siikajoella räätälin tyttärenä. Liisi Paakkari ei päässyt Pohjanmaalla samanlaisen järjestelmällisen koulukasvatuksen piiriin kuin satakuntalainen Iida Vilenius. Liisi sai pohjakoulutuksen kotona, minkä jälkeen hän lähti opiskelemaan Jyväskylän seminaariin valmistuen vuonna 1881 kansakoulunopettajaksi. Noin seitsemän vuoden ajan Liisi Paakkari opetti Vähänkyrön ja Oulunsalon kansakouluissa.⁴ Avioliiton hän solmi Aapeli Kiviojan kanssa. Aviomies oli pappi ja puolison työ vei Kiviojat vuosiksi 1891-1897 Amerikkaan. Siellä vietetty aika muodostui merkittäväksi elämänvaiheeksi Liisi Kiviojalle, joka viittasi eduskuntapuheissaan usein Amerikan oloihin ja kokemuksiin.

HUITTISTEN NUORTEN HERÄTTÄJÄ

Iida Vilenius viipyi pari vuotta Sortavalassa seminaarin lehtorin perheessä. Vuonna 1892 perustettiin Huittisiin Länsi-Suomen kansanopisto, jonka johtajattareksi kutsuttiin Iida Vilenius. Näin hän sai tilaisuuden palata kotiseudulleen. Länsi-Suomen kansanopisto kuuluu vanhimpien kansanopistojen joukkoon, ja se syntyi länsisuomalaisten ylioppilaiden aloitteesta. Opistolla oli kiinteä yhteys paikkakunnan talonpoikaisväestöön, ja se juurrutti isänmaallisuuden lävistämää sivistystä paikallisen

talonpoikaisnuorison keskuuteen. ⁵ Helsingin Suomalaisen Jatko-opiston käyneelle nuorelle naiselle kansanopistotyö oli sopivaa ja hyvin luonnistuvaa. Jatko-opistossa korostettiin isänmaallisuutta ja kansallistunnetta. Opiston johtajan B. F. Godenhjelmin ajatukset kansallistunteesta sekä suomenkielisen sivistyksen merkityksestä innoittivat oppilaat työhön kansan keskuuteen. ⁶ Jumala, isänmaa ja suomalainen kansallistunto olivat keskeinen osa jatko-opiston kasvatusideologiaa.

Ida Vileniuksesta kehittyi Huittisissa merkittävä vaikuttaja 1900-luvun alussa. Hänet ja hänen perheensä tunnettiin paikkakunnalla jo vuosien - jopa vuosikymmenten takaa. Ida kuuluu paikallisena vaikuttajana siihen fennomaaninaisten joukkoon, joka katsoi tehtäväkseen kansan sivistystason kohottamisen. Huittisissa kansanopisto vaikutti paikkakunnan henkiseen ilmastoon ja opiston henkilökunta oli mukana yhteiskunnallisissa riennoissa. Esimerkiksi paikkakunnan nuorisoseuratyöhön saatiin virike kansanopistosta. Ida Vilenius otti aktiivisesti osaa nuorisoseuran toimintaan. ⁷

Ida viipyi kansanopistotyössä 12 vuotta siirtyen kansakoulunopettajaksi. Vuosisadan vaihteessa hänen elämässään oli jonkinlaisia perhe-elämän kriisejä, jotka voivat osittain selittää sitä, miksi hän jätti kansanopistotyön, ja miksi hän koki sen raskaaksi. Hänen äitinsä kuoli vuonna 1900. Äidin kuoltua kauppa siirtyi lidalle, joka muun muassa perusti sivuliikkeen omaan asuntoonsa. Kaupanhoito ei luonnistunut, ja hän myi liikkeen, joka joutui pian konkurssiin. Tämän jälkeen lidahakeutui Jyväskylään hankkimaan kansakoulunopettajan pätevyyden. Vuonna 1904 hänestä tuli Huittisten Kuninkaisten kansakoulun opettaja. ⁸ Kansanopistotyön rasittavuus ei ollut välttämättä ainoa syy, miksi Ida halusi vaihtaa työtä. Ehkä hän halusi välillä toteuttaa omaa kutsumustaan lasten keskuudessa.

Yhteiskunnalliset riennot suurlakon aikana ja sen seurauksena tempaisivat lidan yhä tiukemmin mukaansa. Vuoden 1906 tammikuussa perustettiin Huittisiin suomalainen seura, jonka johdossa Vemmelpuiksi nimensä muuttanut Ida toimi aktiivisesti. Lähes samanaikaisesti perustettiin paikkakunnalle naisyhdistys. Ida oli perustamassa tätä yhdistystä ja hänet valittiin sen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi. ⁹

Huittisten naisyhdistys perustettiin äänioikeustaistelun merkeissä. Iida Vemmelpuun suhteesta naisasiaan on todettu, että hän oli radikaali omalla pidättyvällä tavallaan. Hänellekin ominainen ajatus oli, että sivistämällä nainen voitiin sivistää koko yhteiskunta. Iida Vemmelpuun poliittisen osallistumisen taustana oli fennomaaninen liike. Hänen tavoitteenaan oli sivistää ja kasvattaa maaseudun rahvasta. Iida Vemmelpuu halusi opettaa uudenlaista yhteiskuntamoraalia. Hänelle sivistys oli moraalia ja moraalista sivistystä.¹⁰

EDUSKUNTATYÖ

Iida Vemmelpuu oli vuosina 1907 ja 1908 Suomalaisen puolueen ehdokkaana Turun ja Porin läänin pohjoisessa vaalipiirissä. Ensimmäisissä vaaleissa hän sai 3500 ääntä ja tuli valituksi eduskuntaan. Hän oli kansanedustajana kaksilla ensimmäisillä valtiopäivillä.

Iida Vemmelpuun toiminnalle eduskunnassa oli leimallista sama kristillis-siveellinen maailmankuva kuin paikallistasolla Huittisissa. Hän oli suuren valiokunnan jäsen sekä sivistysvaliokunnan varajäsen. Naiskysymykseen hän suhtautui varovasti peläten miesedustajien reaktiota. Hänelle riitti, että ensimmäisellä kerralla olisi otettu esille prostituutio, aviottomien lasten oikeudet ja naimisissa olevien naisten oikeudet.¹¹

Liisi Kivioja valittiin kansanedustajaksi Vaasan läänin eteläisestä vaalipiiristä, ja hän oli eduskunnassa vuosina 1907-1909. Eduskunnassa hän toimi talousvaliokunnan varajäsenenä ja vuonna 1909 työväenasian valiokunnan jäsenenä. Liisi Kiviojan lähtökohtia ja suhtautumista uuteen työhön kuvaa hänen kirjeensä Eveliina Ala-Kuljulle: *"Kun kesä saapuu Suomeen, saapuu uusi eduskunta uusia oloja luomaan. Mitä ja miten se luo, on kysymys, joka nykyään kohoaa jokaisen rinnasta. Antakoon Jumala eloa ja lämpöä, voimaa ja taitoa meille naisillekin, joilla kun toden tunnustaa, ei viimeainittua näissä asioissa ole."*

Fennomaani lida Vemmelpuu oli Huittisten paikallinen vaikuttaja, opettaja ja järjestönainen. Hän oli Suomalaisen puolueen kansanedustaja ensimmäisillä ja toisilla valtiopäivillä. Kuvassa satakuntalainen Vemmelpuu vuonna 1907. Kuva: Museovirasto.

Eduskunnassa lida Vemmelpuu tarttui erityisesti kysymykseen turvakotien perustamisesta aviottomille äideille ja heidän lapsilleen. Hän näki asian siten, että aviottomien lasten äideistä useimmat ja varsinkin yhteiskunnan apua tarvitsevat olivat surkuteltavassa siveellisessä rappiutilassa. Hän katsoi, että laitos, johon nämä äidit koottaisiin, olisi tarkoitustaan vastaamaton kasvatustila. lida Vemmelpuun mielipide oli, että siveettömät naiset piti sijoittaa hyviin koteihin eikä samaan paikkaan kuten

turvakotiin tai köyhäintaloon. Isättömiä lapsia varten voitaisiin perustaa kasvatustaitoksia, jos heidän hoitoaan ja kasvatustaan ei voitaisi muutoin järjestää. Näin isättömät lapset voisivat saada sivistyneiden ja jalomielisten hoitajien kasvatusta. Siis moraalittomat äidit olivat kykenemättömiä lasten kasvatukseen. Iida Vemmelpuu ei voinut nähdä tätä kysymystä aviottoman lapsen synnyttäneistä naisista muuta kuin omasta ankaran siveellis-moraalisesta näkökulmastaan. Kärjistäen voi sanoa, että Iida Vemmelpuun maailmankuvassa naiset olivat moraalisesti ylempänä kuin miehet. Aviottoman lapsen synnyttäminen oli tässä maailmankuvassa loukkaus hänen omaa sukupuoltaan kohtaan. Nainen ei saanut hairahtua, koska hän oli miestä korkeammalla tasolla. Tästä näkökulmasta katsoen hän halusi kohdella tiukan kasvattavasti aviottomia äitejä ja ainakin suojella heidän lapsiaan.

12

Myös Liisi Kivioja otti kantaa turvakotikysymykseen. Hän yhtyi tässä asiassa oman puolueensa naisten - esimerkiksi juuri Iida Vemmelpuun - mielipiteeseen ja näki turvakotien perustamisen lähinnä epäsideellisuuden suosimisena. Liisi Kiviojan mukaan naisen tuli seisoa ryhdikkäästi viettelyksiä vastaan: *"Ja kun nyt on niin paljon naisia, jotka eivät tätä tahdo, niin ei olisi mielestäni aivan väärin, jos he jotakin kärsivät, sillä kyllä niin on maailman meno eikä se siitä parane, että mitä ihminen kylvää, sitä hän myös niittää"*.¹³

Myös kansakoulu-uudistus oli Liisi Kiviojan ja Iida Vemmelpuun yhteinen huolenaihe. Liisi Kivioja piti koulupakkoa ongelmallisena asiana. Hän pelkäsi vähävaraisissa kodeissa syntyvän katkeruutta koulua kohtaan, jos kaikki perheen oppivelvollisuusikäiset piti yhtäaikaan laittaa koulutielle. Hän ehdottikin sovellettavaksi amerikkalaista mallia, jonka mukaan perheen kaikkien kouluikäisten lasten ei tarvinnut olla samanaikaisesti koulussa, vaan esimerkiksi kukin kävisi kansakoulussa noin 16 viikon ajan. Hän myös vastusti maksuttomien kouluvälineiden antamista varakkaille.¹⁴

Iida Vemmelpuu tarttui napakasti eduskunnassa lasten ja nuorten kasvatusta kosketteleviin kysymyksiin. Hänen kansanedustajanuransa profiloituu selkeästi siihen huoleen, jota hän tunsi suomalaisen nuorison tulevaisuudesta. Hän puolusti kansakoulunopettajia vasemmiston esittämiä syytöksiä vastaan.

Vasemmiston mukaan kansakoulunopettajat joutuivat pettämään kansaa pysyäkseen valtaa pitävien yhteiskuntaluokkien suosiossa. Iida Vemmelpuu näki kansakoulunopettajat korven keskellä puurtaviksi raatajiksi, jotka uhrasivat elämänsä ja työnsä Suomen kansakoululaitoksen hyväksi.¹⁵

Iida Vemmelpuu halusi varjella suomalaista nuorisoa niin aineelliselta kuin henkiseltä turmelukselta. Kieltolain toteuttaminen oli hänelle tärkeä asia, jonka täydellistä toteuttamista hän piti suurena ja arvokkaana taisteluna.¹⁶ Iida Vemmelpuu otti kantaa myös kirjastokysymyksiin ja erityisesti kirjavalintoihin. Häntä huolestutti lähinnä se, että julkisilla varoilla ylläpidettyihin kirjastoihin hankittaisiin teoksia, jotka olisivat *”kansan siveellistä katsantokantaa turmelevia ja muuten harhaanjohtavia”*. Lisäksi hän korosti koulukirjastojen merkitystä opetuksen apuvälineenä ja korosti, että koulukirjastojen ylin valvonta piti pitää kouluylivaltuutuksella eikä kirjastojen johtokunnilla, joiden jäsenet saattoivat olla kansakoulua käymättömiä. Näin Iida Vemmelpuun sanoista tulee esiin epäluulo sivistymätöntä kansaa kohtaan ja usko siihen, kuinka opettaja, kansakoulu ja Kansanvalistusseura kirjalueteloiheen voivat sivistää rahvaan ja suojella sitä huonolta ja vaaralliselta kirjallisuudelta ja erityisesti sosialismilta.¹⁷

Opettajattaret Liisi Kivioja ja Iida Vemmelpuu ottivat kantaa myös työsuojelukysymyksiin. Käsiteltäessä lakiesitystä leipomotyöstä Liisi Kivioja oli sitä mieltä, että täysivaltaista naista ei saanut asettaa lasten ja alaikäisten luokkaan leipomoissa. *”Naisten sääliminen tässä kohden oli hyttysten kuurnitsemista”*, naiselle piti jättää oikeus valita aika ja työ samalla tavalla kuin miehilläkin oli siihen oikeus. Tässä Liisi Kivioja oli naisasianaisten kanssa samoilla linjoilla. Sen sijaan Hedvig Gebhard oli porvarillisella puolella tiukasti rajoitusten kannalla.¹⁸

Iida Vemmelpuu otti kantaa lakiehdotukseen, joka käsitteli oikeutta elinkeinon harjoittamiseen. Hän kannatti ehdotuksen vastaisesti lasten harjoittaman kaupan sallimista maaseudulla, mutta oli valmis kieltämään sen kaupungeissa. Hän tietenkin tunsikin, miten rajoitetut mahdollisuudet maaseudun lapsilla oli hankkia pieniä ansiotuloja eivätkä maaseudun lapset olleet alttiina samanlaiselle katuelämän turmelukselle kuin kaupunkilaislapset.

JÄLLEEN KOTIIN

Iida Vemmelpuu oli ehdokkaana vielä vuoden 1909 vaaleissa, mutta selviytyi tällöin enää toiselle varasijalle. Myöhemmin Iida Vemmelpuu koki, että puolueolot saivat liian kiihkeän luonteen eikä hän enää halunnut ottaa ehdokkutta vastaan.¹⁹

Iida Vemmelpuu toimi kuitenkin Huittisissa eduskuntavaiheen jälkeen opettajan työnsä ohella aktiivisena yhteiskunnallisena vaikuttajana. Vuonna 1919 hänestä tuli ensimmäisissä yleisissä kunnallisvaaleissa kunnanvaltuuston jäsen. Samana vuonna hänet valittiin Kansallisen kokoomuspuolueen paikallisosaston, Huittisten kansallisseuran ensimmäiseen johtokuntaan. Lastensuojelukysymykset olivat Iida Vemmelpuulle tärkeitä. Huittisten Naisyhdistys perusti kansalaissodan jälkeen sotaorvoille lastenkodin, jonka johtokunnan jäsen hän oli. Iida Vemmelpuuta on luonnehdittu innostuneeksi, mutta myös samalla ankaraksi opettajaksi. Onkin todettu, että parhaintaan hän antoi kotiseutunsa lapsille ja nuorille.²⁰

Liisi Kivioja jäi pois eduskunnasta vuonna 1910. Syksyllä 1910 hän kirjoitti hiukan haikeana tuntemuksistaan Eveliina Ala-Kuljulle: *"Niin kattoo maailman kunnia ja maine sen mukaan, kun ei ole tehnyt erityisiä tyhmyyksiä, eikä viisauksia - Ei sillä, ei mieleni sinne tee, mutta muistuu kumminkin mieleen, kun olemme niin erilaisiin asioihin kiertyneet"*.²¹ Liisi Kivioja koki kansanedustajavaiheen merkittävänä ja mieleenpainuvana asiana elämässään. Mutta edelleen vuonna 1910 hänellä oli tunne omasta riittämättömyydestään kansanedustajan tehtävässä. Vuoden 1907 outo tunne oli muuttunut käsitykseksi, ettei hän ollut tehnyt sen enempää viisauksia kuin tyhmyyksiäkään. Liisi Kivioja aloitti vuonna 1910 uuden vaiheen elämässään. Hän halusi saada vakinaisen toimen ja hänestä tuli Kuopion vanhain sokeain työkoulun johtaja, jossa tehtävässä hän oli vuosina 1910-1918. Vielä kerran hän aloitti uuden uran. Sokeain työkoulu oli vuonna 1918 taloudellisissa vaikeuksissa ja Liisi Kivioja joutui jättämään työpaikkansa. Hänestä tuli Kalajoen KOP:n konttorin johtaja. Tässä työssä hän oli vuoteen 1925 asti. Vielä vuonna 1925 Liisi Kivioja kirjoitti monen vuoden jälkeen ystävälleen Eveliina Ala-Kuljulle: *"On se kaikki kuin unta, kun niitä aikoja rupeaa muistelemaan"*.²²

1. Liisi Kiviojan kirje Eveliina Ala-Kuljulle 26.4.1907; Iida Vemmelpuun kirje Eveliina Ala-Kuljulle 26.4.1907. Eveliina Ala-Kuljun arkisto. Etelä-Pohjanmaan maakuntakirjasto (EAKark).
2. Liisi Kivioja s. Kari, Paakkari s. 10.1.1859 Siikajoella, kuoli lokakuussa 1925. Iida Vemmelpuu ent. Vilenius s. 10.2.1868 Kangasalla, kuoli 3.8.1924.
3. Nevalainen, Aili, "Kansanedustaja, kansanopistonjohtajatar, opettaja". *Huittisten joulu* 1982, 8-9; Nevalainen, Aili, "Ensimmäisessä eduskunnassa oli naisedustaja Huittisista". *Lauttakylä-lehti* 1966; Spinkkilä, Tuula, "Kansanedustaja Iida Vemmelpuu." Esitelmä pidetty 24.10.1992 Mandinpäivillä (MK:n hallussa).
4. Jyväskylän seminaari 1863-1937. Muistojulkaisu. Helsinki 1937.
5. Alapuro, Risto, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Helsinki 1995, 58-60; Karjalainen, Erkki, *Suomen vapaan kansansivistystyön vaiheet*. Helsinki 1970, 75-76.
6. Esim. *Helsingin Suomalainen Jatko-opisto 1881-1929*. Helsinki 1929, 99-103.
7. Viikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia III/2*. Jyväskylä 1990, 628-629.
8. Viikki, Raimo, *Suur-Huittisten historia III/1*. Jyväskylä 1989, 253; Nevalainen 1982, 8-9.
9. Viikki 1989, 599; Viikki 1990, 633.
10. Nevalainen 1982, 8-9; Nevalainen 1966; Spinkkilä, Tuula, *Kansanedustaja Iida Vemmelpuu*.
11. Iida Vemmelpuun kirje Eveliina Ala-Kuljulle 26.4.1907. EAKark.
12. VP 1907 ptk, 484-486.
13. VP 1907 ptk, 496.
14. VP 1908 ptk, 843-844.
15. VP 1908 ptk, 841-842.
16. Iida Vemmelpuun esitelmä raittiusasiasta 28.-29.9.1907 Suomalaisen puolueen naisten kokouksessa.
17. VP 1908ptk, 315-317.
18. VP 1908 ptk, 2087-2090.
19. Nevalainen 1982, 1982, 8-9.

20. Viikki 1989; Nevalainen 1966.

21. Liisi Kiviojan kirje Eveliina Ala-Kuljulle 14.9.1910. EAKark.

22. Liisi Kiviojan kirje Eveliina Ala-Kuljulle 15.2.1925. EAKark.

EVELIINA ALA-KULJU JA HILMA RÄSÄNEN – KAKSI MAALAISNAISTA EDUSKUNNASSA

Vuonna 1907 otetussa Suomalaisen puolueen eduskuntaryhmän yhteiskuvassa istuvat kaikki kuusi puolueen listoilta kansaa edustamaan valittua naista eturivissä. Iida Vemmelpuu, Liisi Kivioja ja Alexandra Gripenberg ovat koristautuneet kukkahatuin. Hedvig Gebhardin hatussa on sulka ja Hilda Käkikoski on pannut päähänsä olkihatun. Kuudes nainen poikkeaa muista. Hän on peittänyt päänsä mustalla silkkihuivilla. Siinä tuijottaa vakavana kameraan Eveliina Ala-Kulju, talonemäntä Pohjanmaalta.

"Nyt on tultu Keisarillisesta linnasta ja juhlamenot on loppuneet. Kyllä siellä Nikolain kirkos oli hyvin juhlallista en ole minä eläissäni semmoista nähnyt.", kirjoitti Kuljun emäntä kotiinsa ensimmäisten valtiopäivien kesällä. ¹ Tähän arvioon olisi varmasti yhtynyt kansakoulunopettaja Hilma Räsänen Viipurin maalaiskunnasta. Hän oli ainoa nainen Suomen maalaisväestön liiton yhdeksän kansanedustajan joukossa. Ryhmäkuvassa nuori, vielä pyöreäposkinen opettajatar tuijottaa kameraan hiukan epäilevän näköisenä, mutta vakavana hänkin. Oltiin suuren tehtävän edessä. Oli määrä edustaa maalaiskaosan tahtoa, kun säädettäisiin autonomisen Suomen tulevaisuutta määrittäviä lakeja. Samalla "...koko Europa kuuntelee ja katsoo, mitä antoi Suomelle naisten äänioikeus". ²

EVELIINA ALA-KULJU: HERRAN JA ISÄNMAAN LAPSI

Eveliina Ala-Kuljun ³ elämänpiiri oli Kuortaneen pitäjä Etelä-Pohjanmaalla. Hänen isänsä oli suntio ja kiertokoulun opettaja

lisäksi Ojala ja äitinsä leipuri Susanna Koivisto. Vanhemmat olivat Ylistaron körttiläisiä, jotka myöhemmin kääntyivät raamatullisuuteen. Tyttäret saivat vahvasti uskonnollisen kasvatuksen. He istuivat pienestä pitäen isänsä pitämässä seuroissa ja veisasivat kristikansan joukossa, kun kylän muut nuoret tanssivat sillalla.

Eveliinan lapsuudesta juontuu kytkentä myös 1800-luvun toiseen suureen yhteiskunnalliseen liikkeeseen. lisäksi Ojala syttyi Alavuden pappilan nuorten Stenbäckien välityksellä suomalaisuusaatteeseen. Kansanvalistusseuran aatemaailma tuli läheiseksi ja Ojala tunsi, että kaikki suomenmieliset senaattoreista lähtien olivat ”yksiä isänmaan lapsia”.⁴

Isän aatteellisen herätyksen seurauksena, mutta vasta monien hartaiden pyyntöjen jälkeen, Ojalan tytöt saivat käydä Otilia Stenbäckin kansakoulua Alavudella ja jatkaa koulunkäyntiä vielä Ylistarossa. Tyttärillä oli mahdollisuus omaksua uutta maailmankuvaa myös kirjallisuuden kautta, sillä Ojala hoiti Kuortaneen kirjastoa. Liinu luki läpi kaikki tuolloisen kirjaston satakunta kirjaa. Ojalan tuvassa luettiin myös *Uutta Suometarta* ja *Kyläkirjaston Kuvalehteä*.

Kun alettiin epäillä, että suomalaisuusaate vierottaa heränneet uskonasioista, järjestettiin Kuortaneella vuonna 1879 uskon ja aatteen suhdetta pohtiva kokous. Osoittautui, että heränneiden johto ja valtaosa laumaa piti parempana kiinnittää mielensä taivaallisiin ja jättää maallisten asioiden kiihkomielinen organisoiminen suruttomille. Tämä tuli myös Ojalan valinnaksi.

Vaikka isä irtaantui suomikiikhon kannattajista Liinun tullessa murrosikään, oli siemen jo kylvetty. Kanssakäymisessä fennomaanien kanssa oli välittynyt se aatemaailma, jolle Eveliina Ala-Kulju tuli koko elämänsä rakentamaan ja josta yhteiskunnallinen aktiivisuus nousi.

Eveliina Ojala kävi kuusiviikkoisen kiertokoulunopettajaksi valmistavan kurssin ja sai vuonna 1887 opettajan paikan Karstulan kunnassa. Vuonna 1890 hän avioitui karstulalaisen Juho Poikosen

kanssa. Kun Poikosen kotitalosta ei ollut jaettavaksi, lähti mies vuonna 1893 Amerikkaan hankkimaan talorahoja. Vaimo muutti vanhempiensa luo puolivuotiaan Aino Esterin kanssa.

Kun Aino kuoli, ilmeisesti isältään saamaan tuberkuloosiin, nousi myös uudelleen raskaana oleva Eveliina Poikanen Atlantin yli menevään laivaan. Hänen päästyä perille Minnesotan Negauneen oli mies viimeisiä päiviä kaivoksessa työssä. Miehen piti päästä Suomeen hoitoon ja vaimo alkoi hankkia matkarahoja pitämällä ruokalaa kaivostyömiehille. Juhon lähtiessä jäi Eveliina yhdessä vastasyntyneen Aino Astridin kanssa omia matkarahoja tienaamaan. Jo samana vuonna (1894) tuli ilmoitus miehen kuolemasta.

Amerikassa Eveliina Poikanen ryhtyi kansanvalistusperinteiden mukaiseen yhteiskunnalliseen työhön. Tarkoituksena oli saada talorahoja hankkimaan tulleet miehet pois viinanjuonnista ja rahantuhluusta. Hän piti sunnuntaisin koulua. Hän organisoi laulukuoron ja kertomaillat, joissa luki romaaneja. Luettiin muun muassa *Ben Hur*, jonka ruokalanpitäjä jätti aina jännittävimpään paikkaan, jotta kuulijat palaisivat seuraavalla kerralla.

Vuonna 1895 nuori leski Poikanen oli matkalla takaisin Suomeen. Hurmion kehä oli kiertynyt umpeen. Takana oli kutsumukseen perustuva työ, rakkausavioliitto, lapsen syntymä ja kuolema, Amerikanhaaveet ja niiden romahtaminen, uusi lapsi ja miehen kuolema. Edessä odotti Kuortaneen kylä ja lapsuudenkoti, josta sisaret olivat lähteneet omiin liittoihinsa.

Kuortaneella Eveliina Poikanen sai paikan kaupanhoitajana. Kauppayhtiön esimies oli muutama vuosi aikaisemmin leskeksi jäänyt isäntä Aleksanteri (Aleksi) Ala-Kulju. Näiden kahden lesken yhteistyö johti vuonna 1897 avioliittoon. Sen myötä Eveliina Ala-Kulju siirtyi talollisluokkaan ja kiinnittyi Kuortaneen yhteiskunnalliseen johtoon. Liitto Aleksi Ala-Kuljun kanssa vahvisti entisestään hänen aatemaailmaansa. Kansallisen eetoksen ohella puolisoja yhdisti uskonnollinen vakaumus.

Nuori eteläpohjalainen emäntä Eveliina Ala-Kulju vanhempiensa Sanna ja lisäksi Ojalan sekä poikansa Reinon kanssa 1890-luvun lopulla. Kolme sukupolvea kansankasvatusta: kirkon kiertokoulunopettajasta kotikasvatusyhdistyksen kautta lyseon rehtoriksi. Kuva: Harri Ala-Kuljun yksityiskokoelmat.

Vaimoan lähes 30 vuotta vanhemmalla Aleksi Ala-Kuljulla oli kahdeksan lasta, joista osa oli uutta vaimoa vanhempia. Kolme lasta asui vielä kotona, jonne muutti myös kolmivuotias Aino. Vuonna 1898 syntyi ainoa yhteinen lapsi, Reino. Kuljun tilan töihin lomittui majatalon pito ja paikallisyhteisön asioiden hoito. Alajärveltä Alavuden asemalle matkaavat pysähtyivät syöttämään hevosia ja juomaan kahvit Kuljun ”kevarissa”.

Töiltä jäävä aika käytettiin lukemiseen. Painettua sanaa tärkeämpää oli kuitenkin kanssakäyminen majatalon vieraiden kanssa. Jos juttu jäi kesken ja matkustaja oli ”todellinen herra” eikä vain ”räätälin tekemä”, lähti emäntä kernaasti kyytimieheksi vieraalle, jotta keskustelua voitiin jatkaa. Eveliina Ala-Kulju pitikin ”kyytipenkkikoulua” elämänsä tärkeimpänä kouluna.

Ala-Kuljut osallistuivat aktiivisesti sekä Kansanvalistusseuran paikallisosaston että vuonna 1886 perustetun raittiusyhdistyksen toimintaan. Vanhojen ylhäältä johdettujen välitysyhdistysten väistyessä perustettiin pitäjään uusia kansalaistoimintaan pohjautuvia järjestöjä. Vaikka nämä vuosisadan alussa perustetut seurat olivat myös vahvasti keskusjohtoisia, oli toiminnan paikallistason organisointi siirtynyt sivistyneistöltä talollisille. Ala-Kuljut olivat niitä, jotka ottivat yhdistysten johdon omiin käsiinsä.

Varttuneen talollisväen uusia yhdistyksiä olivat maamiesseura ja Suomalainen seura, joissa molemmissa pohdittiin yhteiskunnallisia kysymyksiä suomalais-aatteellisessa hengessä. Aleksi Ala-Kulju oli molempien puheenjohtaja. Yhdistystoiminnan ohella hän johti säästöpankkia sekä pellervolaisessa osuustoimintahengessä perustettua meijeriä ja kauppaa. Hän oli myös kuntakokouksen puheenjohtaja. Hän välitti suomenmielisten lehtien tilauksia ja kirjoitti uutisia niiden maaseutupalstoille. Hän oli jo 1880-luvulla ollut perustamassa yksityistä kouluyhtiötä ja sen purkaututtua ajanut kunnallisen kansakoulun läpi maaherran käskykirjeen avulla.⁵

Eveliina oli mukana järjestöissä ja johti muun muassa maamiesseuran naisten opintomatkoja. Tällaisella matkalla vuonna 1906 hän oman kertomansa mukaan esiintyi ensimmäisen kerran

”julkisuudessa”. Senaatintorilla oli ylioppilaiden mielenosoitus, jonka kasakat hajottivat. Matkaseurue seurasi torilta karkoitettuja yliopiston aulassa pidettävään kokoukseen, jossa Ala-Kulju selosti kumppaneilleen suorasukaiseen tyyliinsä ajatuksiansa oikeudesta opiskella omalla kielellä. Ylioppilaat alkoivat huutaa ”Hyvä!”. Tästä alkoi prosessi, jonka tuloksena hänet asetettiin Suomalaisen puolueen ehdokkaaksi Vaasan läänin itäiseen vaalipiiriin.

KANSAN JA NAISTEN EDUSTAJAT

Ehdokkuuteen vaadittiin muutakin kuin oikeat mielipiteet ja rohkeus ilmaista ne. Suomalaisen puolueen perustamisprosessin yhteydessä alettiin perustaa puolueen paikallisseuroja, joista ensimmäiset syntyivät juuri Etelä-Pohjanmaalle. Kesällä 1906 pidettiin suuri puoluekokous, johon kutsuttiin viime tingassa myös kymmenen naista, kun oli käynyt ilmi, että naiset saivat äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden. Kutsuttujen naisten joukossa oli myös Ala-Kulju edustamassa Kuortaneen paikallisosastoa, joka oli yksi maan suurimmista. Kokouksessa maaseudulta tulleet valittivat liiasta helsinkikeskeisyydestä. Sen seurauksena perustettiin puoluevaltuuskunnan rinnalle maalaisilla vahvistettu lisätty valtuuskunta, johon myös Ala-Kulju valittiin. Puolue laati myös erityisen maaseutuohjelman.⁶

Naisten äänioikeus ja ennen kaikkea vaalikelpoisuus tuli lähes yllätyksenä sekä naisille että miehille. Naisliike oli vaatinut itselleen vain äänioikeutta samoin perustein kuin miehillä, johon vaatimukseen eri puolueiden miehet olivat tulleet mukaan. Vaikka Suomalaisen puolueen miehet eivät olleet kovin innostuneita asiaan, oli naisehdokkaita nimitettävä.

Ala-Kuljun valinnalla eduskuntavaalien ehdokkaaksi puolue saattoi lyödä kaksi kärpistä yhdellä iskulla. Emäntä edusti sekä ”kansaa” että ”naisia” sen määrittelyn mukaan, mikä näille kahdelle abstraktiolle on fennomaanisivistyneistön piirissä annettu. ”Kansa” oli fennomaanisivistyneistön aatteet omaksunut talollisuusluokka ja ”naiset” erillinen ryhmä, joka oli vedettävä mukaan puolueeseen ottamalla ohjelmaan erityinen naiskysymys.

Ehdokasvalinta osoittautuikin strategisesti oikeaksi ratkaisuksi: *”(N)imi talonemäntä vaalilistoilla veti suut hymyyn.”*⁷ Myös tieto siitä, että ehdokas oli saarnaaja Ojalan tytär, sai varmasti monen heränneen vetämään punaisen viivansa Suomalaisen puolueen vaalilistaan. Ala-Kuljun saamat äänimäärät olivat suuria ja hänen ”hameenhelmoissaan” pääsi eduskuntaan myös toinen saman vaalipiirin yleisehdokas.

Myös juuri perustettu Suomen maalaisväestön liitto tarvitsi naisten ääniä ja liiton ainoa naisehdokas, Hilma Räsänen, oli Ala-Kuljun lailla puolueelle symbolisesti tärkeä. Räsänen jopa valittiin puolueen keskushallinnon ehdotuksesta yhdeksi kolmesta puheenjohtajasta vuoden 1907 yleisessä edustajakokouksessa. Vuosina 1908-1911 hän toimi puolueen keskushallinnossa sen ainoana naisena.

HILMA RÄSÄNEN: NAISKUNNAN KASVATTAJA

Hilma Sohvi Räsänen⁸ oli kuopiolaisen vanginvartija Wilhelm Räsänen ja Helena Pitkäsen tytär. Kansakoulun ja kansanopiston käynyt Räsänen valmistui vuonna 1900 Sortavalan seminaarista, jonka jälkeen hän toimi opettajana eri kansakouluissa. Hän oli tunnettu Raittiuuden Ystävien ja Suomen Naisyhdistyksen puhuja. Hän osasi vakuuttaa kuulijansa, sillä hän sai paljon ääniä kaikilla niillä paikkakunnilla, joilla kävi tekemässä tunnetuksi uuden maalaisten liiton asiaa.

Kun Ala-Kulju rakensi maailmankuvaansa uskon ja sivistyksen varaan, piti Räsänen kaikkein keskeisimpänä naisten elämänolojen turvaamista. Hän oli aktiivinen naisasianainen, vaikka ei Karjalassa asuessaan pystynytäkään juuri osallistumaan Helsingissä pidettäviin kokouksiin. Vastapainoksi hän tunsu maaseudun naisten elämäntilanteen. Räsänen puoluevalinnan perusteista ei ole tietoa, mutta olettaa sopii, että hän kiinnittyi kansanopistossa opiskellessaan alkiolaiseen maailmankuvaan ja sitä kautta valitsi maalaisväestön liiton.

Maalaisliiton entiset kansanedustajat Hilma Räsänen ja Tilda Löthman-Koponen muistelevat taivaltaan kesäisen iltapäivän lämmössä Leppävirralla joskus 1940-luvulla. Ehkäpä savolaiset ystävykset vaihtavat kokemuksia siitä, miltä tuntui nuorena maalaisnaisena astua junasta kapsäkit käsissä Helsingin asemalle mielessä eduskuntatyön aloittaminen. Kuva: Keskustan ja maaseudun arkisto.

Vaikka Räsänen jäi pois eduskunnasta jo vuonna 1908 ja jätti puoluejohdon vuonna 1911, tuli hän ratkaisevalla tavalla vaikuttaneeksi maalaisliittoon. Hän vastusti puolueen naisliiton perustamista: *"Yhtä vähän kun on erikoisia miestenjärjestöjä, yhtä vähän mitään erikoisia naisjärjestöjä on tarpeen puolueitaistelun varalta, sillä eiväthän maalaismiesten ja naisten edut ole syvemmin katsoen ensinkään ristiriidassa."*⁹ Tämä kanta ratkaisi naisliiton kohtalon vuosiksi eteenpäin. Se perustettiin vasta vuonna 1941.

Räsänen näkemykseen vaikutti osittain naisliikkeessä omaksuttu kanta, jonka mukaan naisten pitäisi asettua puolueiden yläpuolelle ja liittoutua yhteen ajamaan naisasiaa. Osittain hänen kantansa oli seurausta vanhasta fennomaaneille tyypillisestä näkemyksestä, että kansa oli valistettavaa joukkoa, joka ei vielä ollut "kypsää" puolue toimintaan. Räsänen ehdottikin naisjärjestön sijaan

paikallisia puolueettomia valistusjärjestöjä, joissa naiset vähitellen kasvaisivat tekemään itsenäisiä päätöksiä.

Sama valmistumattomuuden korostus oli läsnä myös muilla naisliikkeessä toimineilla kansanedustajilla, jotka olivat aikansa aatemaailman kasvatteja. Porvarillisten puolueiden naiset rakensivat omalla retoriikallaan kuvaa naisista, jotka olivat vasta kasvamassa kohti kansalaisuutta. Naisten tuli kehittyä ensinnäkin itsensä tähden. Heillä piti olla ammatti, jotta heidän ei olisi pakko mennä naimisiin. Toiseksi piti kehittyä miehen tähden, jotta voisi osallistua tämän yhteiskunnallisiin harrastuksiin. Kolmanneksi syyksi tulivat lapset, joiden kasvatusta vaati tietoja.¹⁰

Hilma Räsänen jatkoi eduskuntakautensa jälkeen opetustyötä ja kehitti ammattitaitoaan opintomatkoilla eri maihin. Hän laati oppikirjoja ja suomensi pari teosta. Räsänen loppuvuotensa leimasi sairastaminen. Hän halusi tuntea tilansa myös teoreettisesti ja julkaisi kirjan hermosairauksista. Sen *”tekijä harvinaisen suuressa määrässä on oppinut ymmärtämään hermoston toiminnallisten häiriöiden aiheuttamaa ihmisten erilaista käyttäytymistä elämän eri tilanteissa”*, arvioitiin teosta *Duodecim*-lehdessä.

Kirvun luonnonparantolassa oleskellessaan Räsänen tutustui Kuhnen hoitomenetelmällä parantavaan Maalin Bergströmiin ja kirjoitti tämän elämäkerran. Viimeisinä elinvuosinaan Räsänen perusti Uupuvain Apu -nimisen säätiön, joka ylläpiti naisten lepokotia Askolassa.¹¹

PUOLUEISSA VAI NIIDEN ULKOPUOLELLA

”Nyt saat ruveta näistä puoliin sanomista etsimään tietoa siitä, koska eduskunta hajotetaan”, kirjoitti Eveliina Ala-Kulju kotiin jo keväällä 1908.¹² Vuosina 1907-1911 käyttiinkin viidet eduskuntavaalit. Hilma Räsänen ei enää asettunut ehdolle vuoden 1908 vaaleissa. Maalaisliiton uusi ”naisten edustaja” vuonna 1908 oli opettaja Anna Ängeslevä. Vuosina 1909-1916 ei eduskuntaan valittu yhtään naista liiton listoilta.¹³

Räsänen piti puoluepolitiikkaa turhauttavana eikä hänen mielestään tarvittu *"enää lisää sokeita ja yksipuolisia puolueihmisiä, joiden henkisenä näköalana on vaan kapea rako, jonka toisella puolella on heille kaikki valkoista ja toisella puolen kaikki mustaa."*¹⁴ Tässä Räsänen tulkitsi monien aikalaistensa ajatuksia puolueista. Hyppy moderniin edustukselliseen demokratiaan ei ollut ongelmatonta niille, jotka olivat tottuneet toimimaan kansallisen yhtenäisyyden aatemaailman värittämässä seuratoiminnassa.

Eveliina Ala-Kulju sen sijaan uskoi poliittisiin puolueisiin ja koki eduskuntatyön mielekkääksi. Hän tuli valituksi seitsemissä vaaleissa vuosina 1907-1917. Vuoden 1919 vaaleissa hän ei mennyt läpi eikä enää sen jälkeen asettunut ehdokkaaksi. Suomalaisen puolueen naiskansanedustajien määrä väheni ja vuonna 1911 Ala-Kulju oli ainoa puolueensa naispuolinen kansanedustaja. Vuosina 1913 ja 1916 hänen lisäkseen valittiin vapaaherratar Lida Yrjö-Koskinen ja 1917 puolue sai kolmanneksi naisedustajaksi köyhäinhoidon apulaistarkastaja Elli Tavastähden.¹⁵

Valinta ei riippunut vain kansan tahdosta. Ehdokkaat asetettiin puolueissa ja ehdokkaista naisia oli vain muutama prosentti.¹⁶ Ehdokasasetteluun vaikutti ajatus, että miehet olivat kokeneita konkareita ja naiset vasta harjottelijoita. Naisliikkeen strategia oli, että vaalipiiriin oli asetettava vain yksi naisehdokas, jotta tämä menisi läpi.¹⁷ Näin rajattiin naisten määrä eduskunnassa jo ennen vaaleja. Sosialidemokraattista puoluetta säätyvaltiopäivien perinne ei rasittanut. Työväenliikkeessä molemmat sukupuolet olivat samassa asemassa. Sen listoilla oli enemmän naisia ja heitä valittiin useampia kuin porvarillisissa puolueissa.

Puolueiden sisällä ei tahtonut toteutua Lida Vemmelpuun toive: *"Mieskansanedustajien kanssa olisi väli saatava ystävälliselle ja tuottavalle kannalle"*.¹⁸ Kun Ala-Kulju ei vuonna 1910 asetettu ehdokkaaksi, valitti hän Aleksandra Gripenbergille puolueen miesten olleen sitä mieltä, ettei *"naisia tarvita"* ehdokkaiksi Vaasan läänissä. Perustelu oli, että *"miehet tästä määräävät ja määräävät myös, miten naisten tulee äänestää"*.¹⁹

SUOJAJÄRJESTELMIÄ NAISILLE JA LAPSILLE

Kun valtiopäiväjärjestyksen sisältö oli tiedossa, oli selvää, että naiset oli saatava mukaan puolueisiin. Naisten rooli valtiopäivätyössä ja puolueissa oli sen sijaan hahmottomaton. Aleksandra Gripenbergiä pyydettiin kesäkuun 1905 Suomalaisen puolueen kokouksessa alustamaan jostakin naisasiaan liittyvästä kysymyksestä ja tämä puhui naisen oikeudellisesta asemasta. Siinä lähtölaukaus puolueen naispolitiikalle.

Vuonna 1906 perustettiin puolueen naisvaliokunta organisoimaan naisten osallistumista. Mallina oli vuonna 1900 perustettu Työläisnaisten liitto. Valiokunnan toiminnan linjoja määrittelevät helsinkiläisen eliitin naiset valitsivat puoluetoimintansa linjaksi naisliikkeen ohjelman mukaisesti naisten aseman parantamisen.²⁰ Kansainvälistä naisasiamallia lähdettiin määrätietoisesti soveltamaan valtiopäivätyöskentelyyn.

Naisten politiikan keskiöön kuuluivat naiset, lapset ja koti. Sekä Ala-Kulju että Räsänen kiinnittyivät valtiopäivillä naispolitiikan rintamaan ja kannattivat naisten ja lasten asemaa koskevia aloitteita, joiden keskeinen sisältö oli suojamuurin rakentaminen naisten ja lasten ympärille miesten ylivaltaa vastaan. Intiimiin elämänsfääriin siirrettynä sivistys muuttui siveellisyudeksi.

Hilma Räsäsen eduskuntatyön päämäärä oli erityisen voimakkaasti kiinnittynyt siveellisyyskysymyksiin. Hänen puheittensa keskeinen teema oli ollut jo vuosia prostituution lakkauttaminen.²¹ Hän sai puolueensa miehet allekirjoittamaan siveellisyysrikoksen kohteen alaikärajaa ja aviottomien lasten oikeusasemaa koskevat aloitteet. Hän kannatti myös Suomalaisen puolueen naisten aloitetta uudesta avioliittolaista.

Räsäsen kannanotot eduskunnassa käsiteltäviin asioihin olivat välillä aikaansa edellä. Hän ehdotti tupakan myyntikieltoa alle 16-vuotiaille ja ihmetteli, miksi maanviljelyskoulut oli tarkoitettu vain miehille. Yksikään kansanedustaja ei kommentoinut näitä avauksia. Opettajien palkoista keskusteltaessa hän sen sijaan kannatti niin sanottua perhepalkkaa eli korkeampaa palkkaa

miehille ”ajan olojen pakosta”, mutta vaati sen maksamista vasta, kun perheeseen oli syntynyt lapsi.²²

Eveliina Ala-Kulju ei käyttänyt eduskunnassa montaa puheenvuoroa ”naiskysymyksistä” keskusteltaessa, vaikka allekirjoittikin monia Suomalaisen puolueen naisten yhteisiä aloitteita. Kotiin kirjoittaessaan hän ei myöskään kertaakaan maininnut naisasiaa, vaan kommentoi suuria valtiollisia kysymyksiä. Hänen kantansa naisten yhteiskunnallisten oikeuksien laajentamiseen kiteytyy toteamukseen vuoden 1917 valtiopäivillä, kun keskusteltiin naisten oikeudesta virkoihin: *”Pyydän lyhyesti kannattaa valiokunnan mietintöä toivoen, että se tulisi hyväksytyksi, ja teen tämän aivan rauhallisesti, ilman pelkoa siitä, että vaikkapa me naiset saisimmekin samanlaiset oikeudet kuin miehillä on, emme sentään yhteiskuntaa perikatoon veisi.”*²³

KOHOTA ÄITI – KOHOTA KOTI – NIIN KOHOTAT KANSAKUNNAN

Eveliina Ala-Kuljun keskeiseksi elämäntehtäväksi muodostui kodin sanoman julistaminen. Vuonna 1912 opettaja Vilho Reima pestasi hänet perustamansa Kotikasvatusyhdistyksen puhujaksi ja Ala-Kulju kiersi 25 vuoden ajan ympäri Suomea kertomassa kasvatuksen merkityksestä. Usein oli kysymyksessä ”kodin päivät”, jotka Hilda Käkikoski oli aloittanut 1890-luvulla.

Ala-Kulju oli erittäin tunnettu puhuja. Häntä pidettiin käsitteenä sekä kriittisissä että kannattavissa kirjoituksissa. Hän oli jo lapsuudessa nähnyt isänsä esiintyvän suuren kuulijakunnan edessä ja oppinut, että voimakas vakaumus riitti vakuuttamaan kuulijat. Sama vakaumus asiansa oikeellisuudesta kantoi häntä läpi elämän. Hänellä oli ankara ja moralisoiva maallikkosaarnaajan tyyli. Kuulijat itkivät ja nauroivat vuorotellen. *”Tuntui kuin olisi saanut korvalle ja toiselle. Mutta samalla tuntui, miten hellä se käsi oli, joka löi, miten rakkautta uhkuvasta mielestä neuvot lähtivät.”*²⁴

Ala-Kuljun perustelu kodin arvolle nousi herännäisyyden aatemaailmasta. Hänen retoriikkansa mukaan kodin tuhosi

epäsiveellisyys, riettaus, juoppous, kiroilu, kortinpeluu ja laiskuus. Perimmäinen syy kunnon elämälle oli Jumala ja päämäärä taivaspaikka.²⁵ Uskonnollisuus oli useimmille porvarillisten puolueiden naisedustajille yhteinen piirre, mutta Ala-Kulju oli voimakkaasti sitoutunut herännäisyyteen.

Ala-Kulju organisoi myös muilla tavoilla lasten elämän järjestämistä. Hedvig Gebhard pyysi hänet Suomen Osuuskauppojen Keskusosuuskunnan vuonna 1918 perustamien punaorpojen lastenkotien johtokunnan jäseneksi. Hän oli mukana siirtolaishuollosta vastaavan valtionkomitean työssä vuosina 1919-1923. Kuortaneella hän toimi puolueen nuorisoliitto Ruonan Nuijassa ja koulun johtokunnassa sekä aloitti äitienpäivän vieton, perusti aikuisille tarkoitetut Kotikasvatusyhdistyksen kerhot ja Mannerheimin lastensuojeluliiton osaston.

Ala-Kuljun elämäntyö liittyi prosessiin, jossa muotoiltiin kansalaisuuden sisältöä. Sosiaali- ja perhepolitiikkaa koskevalla lainsäädännöllä ja koti-ideologian julistamisella naiset vähitellen irroitettiin vanhoista yhteisöllisistä rakenteista ja he saivat yhtäläiset yhteiskunnalliset oikeudet miesten kanssa. Nainen ansaitsi kansalaisuutensa lasten kautta.

”Yhteiskunnallisen äitiyden” roolimalli alkoi muodostua jo 1800-luvulla ja voimistui, kun se otettiin yhdeksi puoluepolitiikan lähtökohdaksi. Fennomaanisessa aatemaailmassa kasvaneet naisyhdistyksen aktiivit ymmärsivät kodin olevan nationalismin ydin, jossa kansakunta uusinnettiin ja kansalaiset kasvatettiin. Siksi kasvatusta oli yhtä tärkeää neuvoa kuin vaikkapa maanviljelystä: *”(K)odeista alkaen on tehokkaaseen kasvatustyöihin ryhdyttävä, jos on mieli saada nuorisosta kasvatetuksi siveellisesti voimakkaita, lujatahtoisia, tehtäviinsä pystyviä kansalaisia ja vastaisia kodin perustajia”*, kertoi Ala-Kulju.²⁶

Vaikka Ala-Kulju tulikin työssään toteuttaneeksi naisten kansalaisuuden rakentamista kotilieden varaan, ei hän (kuten eivät muutenkaan kansanedustajanaiset) ajatellut, että naisten pitäisi rajata maailmansa vain kodin piiriin. Koti oli yhteiskunnan sydän, mutta se ei ollut suljettu. Kun pojantytär kerran kirkossa

ollessa kiipesi saarnastuoliin, sanoi Eveliina-isoäiti, että hän ei tule näkemään sitä päivää, kun nainen saarnaa saarnastuolista, mutta pojantytär saa nähdä sen. Hilma Räsänen kirjoitti: *"Me tahdomme korottaa kodin entistään korkeammalle...sitä mukaa, kun nainen vapautuu kohtuuttomista kodin kahleista, tulee mies lähemmäksi kotia."*²⁷

Ala-Kuljun elämänpiirissä sekä nainen että mies olivat olennainen osa tuotantoprosessia, vaikka työtä pyrittiinkin mahdollisuuksien mukaan jakamaan sukupuolen perusteella. Sukupuolijako oli vielä yläluokkainen ilmiö: se vaati tilaa ja varoja. Kansan naiset ja miehet olivat tottuneet viettämään vapaa-aikaa yhdessä ja sen myötä toimivat myös samoissa järjestöissä. Tytöt ja pojat saivat samanlaisen opillisen sivistyksen. Vasta lainsäädännön ja sivistyneistön maailmankuvan tunkeutuminen paikallisyhteisöön erotti naisten ja miesten toiminnan. Vuosisadan vaihteessa erilliset alueet laajenivat useimmille yhteiskunnan osa-alueille.

TALOLLISTEN EDUSTAJA

Kuortanelaisen Eveliina Ala-Kuljun elämänsä noudatti samoja linjoja, joilla hänen kyläyhteisönsä kiinnittyi osaksi Suomen valtiollista kokonaisuutta. Prosessi alkoi 1800-luvun alun uskonnollisista liikkeistä. 1870-luvulla Kansanvalistusseura alkoi kiinnittää talollisia yliopistosivistyneistön aatemaailmaan. Kansakoulun perustaminen käänsi tulevaisuuden sivistyneistön voitoksi. Siellä uutta käsitystä kansalaisuudesta voitiin juurruttaa ihmisiin jo lapsuudesta asti. Kerros kerrokselta kansaa liitettiin valtioon.²⁸

Uusi tiedonjäsentämä aatemaailma antoi fennomaanisivistyneistön järjestöjen kasvateille pohjan nousta paikallisyhteisön johtoon sekä kunnallishallinnossa että muissa yhteiskunnallisissa ja taloudellisissa hankkeissa. Sivistyneistö sai kansalta tuen, johon nojata, kun uutta yhteiskunnallista hierarkiaa rakennettiin. Sopusointu oli täydellinen: *"Helsingit hienot rouvat, neidit ja Herrat seurustelivat maalaisten harmaatakkien kanssa...sydänten sopusointu sulostutti ja virkisti masentuneet alakuloiset miehet",*

kirjoitti suuren adressin vientimatkalta pettyneenä palannut kuortanelainen Kokkila.²⁹

Suuret joukot jäivät sivistyneistön poliittisen liikkeen ulkopuolelle, kun Kuortaneen vuoden 1879 selvittelykokous päättyi erimielisyyteen. Vasta 1890-luvun ”routavuodet havahduttivat” herännäisseudut. Tuolloin pelättiin Suomen itsehallinnon menettämistä ja kannatettiin varovaista myöntyvyyslinjaa suhteessa Venäjään. Vaasan läänin suomalaiskunnista tuli Suomalaisen puolueen vahvaa kannattaja-aluetta.³⁰

Ala-Kuljun politiikan perusajatus oli yrjö-koskismainen hidas yhteiskunnallinen kehitys, joka vuosi vuodelta nostaisi kansaa liittoon sivistyneistön kanssa. Hän puhui suomen kielen oikeuksien puolesta ja oli ennen itsenäistymistä ehdottomasti myöntyvyyslinjan kannalla. *”Kaikilla keinoilla koitetaan Keisaria härnätä, että saataisiin Venäjältä uusi kuristusjärjestelmä maattamme kohtaamaan”*, kommentoi hän eduskunnan keskustelua vuonna 1907.³¹

Omassa puolueessaan Ala-Kulju sai symbolisoida maakansaa sekä puoluevaltuuskunnassa että naisvaliokunnassa. Vuonna 1924 perustetun Kokoomuksen säätiön johtokuntaan hänet nimitettiin muiden 31 eliniäksi valitun jäsenen ohella takaamaan puolueen vanhan ideologisen linjan jatkumista. Eduskunnan sivistysvaliokunnassa hän istui yleistä oppivelvollisuutta vastustavien maalaisten edustajana.

Hän olikin talollinen, jonka ajattelussa taloudellinen vastuu ja valta päättää asioista liittyivät kiinteästi yhteen ja joka halusi antaa paikalliset asiat kunnanhallinnon ratkaistavaksi. Hän piti yleistä oppivelvollisuutta ja kouluruokailun järjestämistä liian raskaana verotaakkana ja halusi jättää päätöksen kunnille. Hän kannatti kunnallisen äänioikeuden sitomista veronmaksuun. Kun kokoomuksen johto kääntyi perustuslaillisen monarkian kannalle, oli Ala-Kulju niiden maalaisten joukossa, jotka epäröivät.³²

Vuoden 1918 sodan jälkeen suojeluskunta oli keskeinen osa Kuortaneen ilmapiiriä ja nuori polvi kiinnittyi pian oikeistoradikaaliin

aatemaailmaan. Paikkakunnan työväenyhdistyksen talo kaapattiin suojeluskunnan haltuun. 1930-luvun vaaleissa puolet kuortanelaisista kannatti Isänmaallista kansanliikettä.³³

Reino Ala-Kulju veti äitinsä mukaan IKL:n toimintaan. Myös kokoomuspuolue oli vuoden 1933 vaaleissa liitossa IKL:n kanssa, joten liittyminen siihen ei ollut kovin dramaattista. Kun puolue alkoi tehdä eroa kansanliikkeestä, jatkoi Ala-Kulju puhujantyötä IKL:n hyväksi. Puoluejohto vaati häntä valitsemaan puolueen ja liikkeen välillä. Kovan painostuksen jälkeen hän erosi säätiön hallituksesta vuonna 1936.³⁴

Ala-Kuljun valinta oli looginen jatko hänen aatteellisen taustansa ja yhteiskunnallisen tapahtumisen yhdistymisestä. Eduskunnassa hän kohtasi aivan toisenlaisen todellisuuden kuin mihin oli oppinut uskomaan. Oli yllätys ja pettymys, että valistettavalla kansalla oli oma tahto ja voimakkaat, erilaiset mielipiteet yhteiskunnasta. Se ei ollutkaan kiitollista ja suostuvaista ”armonetsijäjoukkoa” kuten esimerkiksi hänen isänsä kuulijakunta oli ollut. Hänen kannanottonsa eduskunnassa tiukkenivat vuosi vuodelta. Kehitystä vahvisti, että hänen työnsä Kotikasvatusyhdistyksessä joutui vasemmiston voimakkaan kritiikin kohteeksi erityisesti uskonnon ja kasvatuksen sekoittamisen osalta.³⁵

PUOLUEISSA JA NIIDEN ULKOPUOLELLA

Hilma Räsäsen ja Eveliina Ala-Kuljun yhteinen ominaisuus oli rohkea luonteenlaatu. Kumpikaan ei tuntenut epävarmuutta ilmaista ajatuksiaan suurenkaan yleisön edessä. Kumpikin kulki pitkin Suomenmaata kertomassa, miten naisten elämään liittyvät yhteiskunnalliset kysymykset piti järjestää. Puhekiertueet olivat tärkeä osa valtiokokonaisuuden muodostumista, kun kirjoitettu sana ei tavoittanut suurta osaa väestöstä.

Molemmille raittius oli polttavan tärkeä kysymys. He olivat ehdottomia absolutisteja ja vaativat sitä myös muilta. Raittiuden aate oli olennainen osa suomalaisen poliittisen toiminnan alkuvaiheita ja kieltolain vaatiminen kuului kaikkien puolueiden

ohjelmaan lukuunottamatta Ruotsalaista Kansanpuoluetta. Aate yhdisti kaikkein tehokkaimmin eri yhteiskuntaluokkien naisia, sillä useimmille miehille viina oli yhteiskunnallinen kysymys, josta omalla kohdalla voi tehdä itsenäisen ratkaisun.

Ala-Kuljun ja Räsänen suhtautuminen ”naiskysymykseen” oli erilainen. Kun Räsänen puhui yksilöllisen, vapaasti omia ratkaisujaan tekevän naisen puolesta, liitti .Ala-Kulju naisen ensisijaisesti tulevan sukupolven kasvattamiseen ja sitä kautta kodin piiriin. Räsänen, joka oli sisäistänyt ajatuksen kansan ja naisten valistuksesta ja kiinnittynyt naisliikkeen kautta eurooppalaiseen ajatteluun, piti suomalaisten naisten saamaa oikeutta valtavana vastuuna koko maailman naisia kohtaan. Ala-Kulju ei taas kokenut olevansa mikään mallinainen. Hän oli kansanedustaja, joka ajoi pitäjänsä johtavan ryhmän ajatuksia valtion tasolla.

Kun .Ala-Kulju oli keskellä yhteiskuntapolitiikkaa ja maaseudun naisten järjestäytymistä, oli Räsänen tie toinen. Hänen mielestään puolueet sitoivat liikaa ajattelua ja syrjivät naisia jättämällä heidät kaikkien keskeisten tehtävien ulkopuolelle ³⁶ eikä hän jatkanut puolue toiminnassa. Naisasian ajaminen ja raittiuden edistäminen ilman puoluekytkentöjä, puhumattakaan hermosairaiden kysymyksestä, ei 1900-luvun alkupuolen Suomessa johtanut yhteiskunnan keskiöön. Kehityksen linjasivat puolueet, joihin ajan aatteet suodattuivat äänestäjien sihdin läpi.

1. Eveliina Ala-Kulju Aleksanteri Ala-Kuljulle 25.7.1907. Eveliina Ala-Kuljun arkisto. Etelä-Pohjanmaan maakuntakirjasto (EAKark).

2. Hilma Räsänen, *Mihin naisten äänioikeus velvoittaa*. Raittiuden Ystävien kirjasia 76. Helsinki 1906, 4.

3. Eveliina syntyi Lehtimäen pappilan puustellissa 27.10.1867 ja kuoli Seinäjoen sairaalassa 3.6.1940. Hänen elämänsä käsittelevä teksti perustuu seuraaviin lähteisiin: Kerttu Ala-Kuljun haastattelu 4.4.1996; Maija Vainiolan haastattelu 1.4.1996; Ala-Kuljun suvun kirjeenvaihtoa. Harri Ala-Kuljun hallussa; Ala-Kuljun sukuarkisto. Kuortaneen kunnanarkisto; EAKark; lisäksi Ojala, ”Kertomus elämäni taisteluista.” Painamaton käsikirjoitus. Harri Ala-Kuljun hallussa; Reino Ala-Kulju, Käsikirjoitus esitelmän yleisradiossa 5.4.1969. Harri Ala-Kuljun hallussa; Anssi Orrenmaa, ”Eveliina ja kirjat. Nopea katsaus Eveliina Ala-Kuljuun kirjailijana.” Moniste; Eteläpohjalaisia elämäkertoja. Vaasa 1963 ja 1965; Heikki Klemetti,

Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Porvoo 1987, eri osin; Eveliina Ala-Kulju, "Kertomus kokemuksistani 26.1.-18.2.1918." *Kytösavut XII.* Etelä-Pohjanmaan maakuntaliiton julkaisu. Seinäjoki 1979; Kerttu Ala-Kulju, "Reino Ala-Kulju". *Kuortanes Seuran Joulu (KSJ)* 1978; Reino Ala-Kulju, "Eveliina Ala-Kulju." *KSJ* 1957; Reino Ala-Kulju, "Eveliina Ala-Kulju." *KSJ* 1978; Maija Kangas, "Mennytää aikaa muistelen niin mielelläni vielä." *KSJ* 1983; Sirkka Kantola, "Emäntä Eveliina Ala-Kulju." *KSJ* 1967; Helmi Kuusisto, "Kiertokoulu." *KSJ* 1957; Helmi Kuusisto, "Elämää Ala-Kuljussa." *KSJ* 1967; Eeva Peltola, "Kuortaneen kansalaisjärjestöjen vuosijuhlia. Vapaaehtoista lastensuojelutyötä 50 vuotta." *KSJ* 1975; Vilho Reima, "Suomalaisia emäntiä IV. Eveliina Ala-Kulju." *Kotiliesi* 1927; Väinö Seppä, "Emäntä Eveliina Ala-Kulju." *Koti.* Kotikasvatusyhdistyksen äänenkannattaja. 7-8/1940; "Eveliina Ala-Kulju ja Sanni Rauhala." *Suomen Nainen* 9/1913, 109; "Emäntä Eveliina Ala-Kulju ja Sanni Rauhala." *Suomen Nainen* 12-13/1916, 201-202.

4. Ojalan käsikirjoitus, 32.

5. Kuortaneen kansalaisjärjestöjen arkistoja. Kuortaneen kunnanarkisto.

6. Pirkko Leino-Kaukiainen, "Suomalainen puolue 1905-1918." *Suomalaiskansallinen kokoomus. Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929.* Helsinki 1994, 43-49, 70-71.

7. O. W. Haapakoski E. Ala-Kuljulle 1907 ja Emilia Äijälä E. Ala-Kuljulle 1907. EAKark.

8. Hän oli syntynyt Kuopiossa 28.3.1877 ja kuoli Vihdissä 20.1.1955. Lähteitä hänen elämäntarinaansa: Ritva Palmunen, *Aitan polulta yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Keskustalaisen naisliikkeen toimintaa 1906-1985.* Iisalmi 1992, eri osin, erityisesti 103-106; Ilkka Hakalehto, *Maalaisliitto-keskustapuolueen historia I. Maalaisliitto autonomian aikana 1906-1917.* Helsinki 1986.

9. Hilma Räsänen, *Maalaisnaisten valistusliittoja perustamaan.* Vaasa 1907, 24.

10. Räsänen 1907, 10-11; Räsänen 1906, 12-13; Riitta Jallinoja, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet. Naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana.* Juva 1983, 104.

11. Räsänen tuotantoa ovat: *Suomenlahden takaa. Piirteitä Viron entisyydestä ja nykyisyydestä.* Helsinki 1910; *Ainekirjoitus elävään elämään.* Kasvatusopillisia tutkimia 1. Helsinki 1913; *Hermomme ja kohtalomme. Yksilöiden ja yhteiskunnan suuri kysymys.* Porvoo 1932; *Hermosairas ja hänen ympäristönsä. Esitelmä yleisräässä talvella 1933.* Helsinki 1951; *Maalin Bergström - parantaja Jumalan armosta.* Helsinki 1934; *Pikapiirtoja Maalin Bergströmin elämästä ja työstä.* Helsinki 1936; *Maalin Bergström, Ihminen ja parantaja.* Porvoo 1941.

12. E. Ala-Kulju A. Ala-Kuljulle 28.3.1908. EAKark.

13. Palmunen 1992, 84-85, 99-100.

14. Räsänen 1907,4-5.

15. Leino-Kaukiainen 1994, 164, 166-167, 199.

16. Tilastollinen päätoimisto. Kansanedustajien vaalit. Ehdokaslistojen yhdistelmät 1910-1966.

17. Esim. "Viime vaalien johdosta". *Suomen Nainen* 22/1917.

18. Iida Vemmelpuu E. Ala-Kuljulle 28.4.1907. EAKark.

19. Alexandra Gripenberg E. Ala-Kuljulle 13.11.1910. EAKark; Uusi Suomi 13.11.1910.

20. Jallinoja 1983; Aune Innala, *Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907-1917*. Joensuu 1967.

21. Räsänen kuvaili maaseudun köyhien naisten asemaa ja seksuaalista hyväksikäyttöä nimimerkillä Anja Tuulonen kirjoittamissaan kirjoissa *Vilahduksia*. Helsinki 1905 ja *Silmät auki*. Raittiuden Ystävien vuorokeskusteluja 12. Helsinki 1904. Samalla nimimerkillä Räsänen julkaisi teokset: *Raittius ja rakkaus*. Raittiuden Ystävien kirjasia II:1a. Helsinki 1901; *Rauha jouluna koteihin*. Raittiuden Ystävien lehtisiä 60. Hämeenlinna 1903.

22. VP 1907 ptk, 258, 442-143, 1592-1594, 1925-1928, 2429-2430, L III, 73; VP 1908 L III, 25, 41.

23. VP 1907 ptk, 1051; VP 1908 ptk, 396, L III, 11; VP 1909 L III, 16; VP 1917 ptk, 634 (sitaatti).

24. Seppä 1940, 135.

25. Esitelmäluonnoksia. EAKark; Esitelmiä on julkaistu: "Siveellisestä kasvatuksesta." *Koti ja Kasvatus* 13. Porvoo 1917 (5 painosta, viimeinen 1920); "Lapset ja vanhemmat I." *Koti ja kasvatus* 14. Helsinki 1921 (7 painosta, viimeinen 1929); "Lapset ja vanhemmat II." *Koti ja Kasvatus* 17. Helsinki 1922 (5 painosta, viimeinen 1932); *Naisen tehtävät äiteinä ja kasvattajina raittiuden toteuttamiseksi nuorisossa kodeissa ja seuralämässä*. Helsinki 1932; *Eveliina-täti puhuu Suomen lapsille*. Porvoo 1935 (2 painosta, toinen 1943); "Hyvä enkeli ja lapset." *Eveliina-täti*. *Koti* 1/1936; "Suojelevasta kasvatuksesta." *Koti* 7-8/1940.

26. E. Ala-Kulju valtiopäivillä. VP 1914 ptk, 521 (sitaatti)-528, 584--598.

27. Räsänen 1906, 9.

28. Risto Alapuro, *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890-1933*. Helsinki 1994; Ilkka Liikanen, *Fennomania ja kansa*. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty. Helsinki 1995.

29. Siimon Kokkila, "Suuren lähetystön matka Pietariin vuonna 1899." *KSJ* 1962.

30. Aulis J. Alanen, *Ilmajoki vuoden 1809 jälkeen. Tiennäyttäjänä maakunnalle maamiesseura-aikana*. Vaasa 1953, 686 (sitaatti), 714-723; Raimo Salokangas, "Eteläpohjalaiset ja politiikka." *Etelä-Pohjanmaan historia VI*. Vaasa 1987.

31. E. Ala-Kulju A. Ala-Kuljulle 25.7.1907. *EAKark*; VP 1907 ptk, 372.

32. 1908 VP Pk, 1008-1009; 1909 II VP Pk, 550; 1917 I VP Pk, 832-833; Leino-Kaukiainen 1994, 214-215.

33. Klemetti 1987, 394-398; Paavo Sippola, "Tiedotusvälineiden saapuminen Kuortaneelle". *Kuortaneen kirja. Kyrönmaa XIV*. Helsinki 1968.

34. Kansallinen Kokoomuspuolue. Yleinen kirjeenvaihto 1934-36. Porvarillisen työn arkisto; Pentti Poukka, *Puolue ja säätiö. Kansallisen Kokoomuspuolueensäätiö 1924-1984*. Vammala 1984, 32, 44-68.

35. VP 1914 ptk, 521-528, 584-598.

36. Räsänen 1906, 5.

V AHVOJEN NAISTEN PUOLESTA- PUHUJAT: LUCINA HAGMAN JA ALLI NISSINEN

Koulun johtajatar Lucina Hagman (1853-1946) valittiin eduskuntaan nimenomaan naisasianaisena. Hän oli Naisasialiitto Unionin pitkäaikainen puheenjohtaja, joka oli ehtinyt tulla tunnetuksi yhteiskasvatuksen ja naisten oikeuksien puolustajana. Lucina Hagman nousi kansanedustajaksi Nuorsuomalaisen puolueen listoilta, mutta hän ei ollut puoluepolitiikan kannattaja. Päinvastoin hän kehotti naisia pysymään puoluekiistojen ulkopuolella ja luomaan sen sijaan oman ohjelmansa sekä myös taistelemaan sen puolesta. Naisten ei siis pitänyt suostua puolueiden talutusnuoraan.

Puoluepolitiikoinnin kritisoiminen ei ollut sattuma vaan se liittyy Lucina Hagmanin näkemykseen naisten kansalaisuudesta. Tarkoitukseni on analysoida, mikä oli hänen tulkintansa naisten roolista ja heidän yhteiskunnallisesta toiminnastaan: kuinka naisten tulisi käyttää saamiensa kansalaisoikeuksia ja miksi Hagman asetti naisille tietäntyyppisiä odotuksia? Hänen ystävänsä ja työtoverinsa eduskunnassa oli Aili Nissinen. Miten nämä kaksi naista tulivat mukaan kansalaistoimintaan ja mikä heitä yhdisti?

”NAINEN TAHTOO TODELLA TULLA VÄKEVÄKSI”

Näin vakuutti Lucina Hagman vuonna 1888 pohtiessaan naisten kasvatusta. Hänen mukaansa tyttöjen henkinen ja fyysinen kehitys estettiin, koska heikkous määriteltiin naiselle sopivaksi ominaisuudeksi. Vallitsevan naisihanteen mukaan tyttö ei saanut olla vahva eikä aktiivinen vaan hänet kasvatettiin

miellyttämään muita sekä ulkonäöllään että käytöksellään. Lucina Hagman kritisoï tyttöjen kasvatusta, koska se ei hänen mielestään antanut tytöille mahdollisuutta kehittyä ihmisenä vaan jätti heidät naisellista avuttomuutta korostavan naiskäsitöiden vangiksi. Hän itse asetti tyttöjen kasvatuksen päämääräksi heidän monipuolisen kehittämisenä: naiset oli kasvatettava fyysisesti vahvoiksi ja terveiksi sekä moraalisesti vastuuntuntoisiksi. Samalla heille oli annettava mahdollisuus älylliseen toimintaan ja tiedon muodostamiseen. Näin naiset saisivat valmiudet elättää itseänsä työllä.¹

Lucina Hagmanin kritiikki kohdistui nimenomaan säätyläisnaisten kasvatukseen. Heiveröisten säätyläistyttöjen vastakohtaksi hän nosti vahvat talonpoikaisnaiset, jotka olivat tottuneet työntekoon ja joiden fyysistä voimaa ei rajoitettu liikkumista estävällä vaatetuksella eikä tapakasvatuksella. Lucina Hagman paheksui säätyläistyttöjen joutilasta elämää, sillä hänen mielestään oli kevytmielistä pitää tytöt tietämättöminä työstä ja muista elämän velvollisuuksista. Säätyläistyttöjä ei opetettu ahkeruuteen ja työntekoon, joita Lucina Hagman piti elämän peruspilareina.² Työ oli hänen mielestään siunaus ja kutsumus, johon myös tytöt oli valmennettava.

Naiskasvatusta koskeissa näkemyksissä heijastuivat Lucina Hagmanin omat kokemukset. Hän oli nimismiesperheen nuorin tytär, ja hän oli viettänyt lapsuutensa Pohjanmaalla, missä perhe asui talonpoikaissäestön keskuudessa. Tässä ympäristössä Lucina tottui viihtymään paremmin ulkona poikien leikeissä kuin sisällä naisten töissä. Äiti ja sisaret yrittivät opettaa häntä tekemään käsitöitä, mutta Lucinalla ei ollut taipumusta eikä kiinnostusta ompelamiseen ja kutomiseen, vaikka häntä pilkattiinkin taitamattomuudesta naisten töissä. Muistelmissaan Lucina Hagman on myös kertonut piiasta, joka oli niin vahva ja ahkera että hän pääsi pellolle niittämään heinää yhdessä miesten kanssa.³ Talonpoikaissyhteisö tarjosi väljemmät puitteet kasvavalle tyttölapselle kuin säätyläispiiriin, joissa tytöt pienestä pitäen kouluttiin toisenlaiseen naisrooliin.

Toisaalta nimismies Hagmanin perheessä noudatettiin ehkä hieman epätavallista työnjakoa. Perheen äiti Sofia Hagman oli

tarmokas nainen, joka piti kurissa sekä miehensä että lapsensa. Perheenemännyyden ohessa hän hoiti osan nimismiehen tehtävistäkin, sillä Nils Hagman oli enemmän kiinnostunut metsästyksestä kuin virkatehtäviensä hoitamisesta. Ajan tavan mukaan lapset saivat opetuksen äitinsä ohjauksessa. Perheen pojat lähetettiin toki aikanaan kouluun saamaan korkeampaa opetusta, mutta tyttöjen osaksi tuli jäädä kotiin, sillä tyttöjen kouluttaminen oli harvinaista.

Lucinalle avautui kuitenkin mahdollisuus päästä Vaasan tyttökouluun, kun perhe muutti Vaasan seudulle vuonna 1865. Tyttökoulun jälkeen hän hakeutui Jyväskylän seminaariin ja suoritti opettajantutkinnon vuonna 1875. Ammatinvalinta oli tuon ajan säätyläistytölle tyyppillinen. Tosiasiassa säätyläistytöillä ei ollut paljonkaan valinnanvaraa, koska Jyväskylän seminaari oli yksi niistä harvoista oppilaitoksista, joka hyväksyi tyttöjä oppilaikseen ja tarjosi heille mahdollisuuden kouluttautua ammattiin. Lucina Hagman päätyi opettajanammattiin käytännöllisistä syistä - hänen oli elätettävä itsensä ja leskeksi jäänyt äitinsä. Köyhän nimismiesperheen tyttärenä hänellä ei ollut toivoa perinnöstä eikä myöskään hyvästä avioliitosta. Varattoman tytön ympärillä ei parveillut kosijoita, joten elämä oli suunniteltava toisin eikä sitä voinut rakentaa avioliiton varaan.

Lucina Hagman aloitti opettajanuransa Hämeenlinnassa koulun johtajana, mutta vuonna 1886 hänet valittiin Helsingin Suomalaisen Yhteiskoulun johtajaksi. Tätä virkaa hän hoiti toistakymmentä vuotta, kunnes perusti Helsinkiin oman koulunsa Uuden Yhteiskoulun vuonna 1899 ja toimi sen johtajana vuoteen 1938. Lucina Hagman hoiti koulunjohtajan virkaa 85-vuotiaaksi asti, joten hänen uransa opettajana ja kasvattajana kesti poikkeuksellisen kauan.

Jyväskylän seminaarissa Lucina Hagman kiinnostui yhteiskunnallisista kysymyksistä, joihin hän perehtyi lukemalla ahkerasti. 1880-luvulla hän alkoi osallistua julkiseen keskusteluun julkaisemalla kirjoituksia naiskasvatuksesta, yhteiskoulujen toimintaperiaatteista, naisten oikeuksista sekä muista ajankohtaisista kysymyksistä. Näin hän kouliintui kirjailijaksi

sekä sanoma- ja aikakauslehtien avustajaksi. 1800-luvun lopussa monet muutkin naisasianaiset olivat innokkaita kynäkäyttäjiä. Yhteiskunnallista debattia käytiin kiivaasti sekä lehtien palstoilla että kirjallisuudessa. Keskustelujen aiheet lainehtivat naisten oikeuksista ja vapaasta rakkaudesta kaksinaismoraalin vastustamiseen sekä siveellisyyspuolustamiseen.⁴

Naisten tulo julkisuuteen ei kuitenkaan tapahtunut helposti. Julkiseen keskusteluun osallistuva nainen asetti itsensä alttiiksi monenlaiselle kritiikille ja epäilyille. Hänen naisellisuutensa kyseenalaistettiin, mutta toisaalta kodin piiristä poistunut nainen sai seksuaalisesti epäilyttävän leiman. Puheita pitävä ja tekstejään julkaiseva nainen tuomittiin epänaisekseen, vaikka samalla hänen esiintymisensä tulkittiin muistutukseksi ruumiillisuudesta ja seksuaalisuudesta.⁵ Kun säätyläisnaisten työssäkäynti yleistyi 1800-luvun lopussa, he joutuivat kokemaan saman kohtelun kuin työläisnaiset: nainen ei voinut kulkea kadulla tulematta häirityksi. Julkisuuteen astunut nainen oli miehille avointa riistaa ja hänet saatettiin samaistaa prostituoituun.⁶ Naisten kannalta kiusallinen tilanne johti toimenpiteisiin, kun naiskansanedustajat tekivät vuonna 1908 yhteisen esityksen katurauhan säätämiseksi. Esityksessä vaadittiin sakkorangaistusta naisten ahdisteluun syyllistyneille miehille. Myös Lucina Hagman allekirjoitti tämän aloitteen, jota lakivaliokunta ei kuitenkaan ehtinyt käsitellä.⁷

YHTEISKASVATUS

Lucina Hagman oli yhteiskasvatuksen innokas puolustaja, ja hän vaikutti merkittävästi Suomalaisen Yhteiskoulun perustamiseen. Suomen Naisyhdistys järjesti helmikuussa 1886 keskustelutilaisuuden, jossa oli tarkoitus sopia uuden tyttökoulun perustamisesta. Lucina Hagman kirjoitti koulukysymyksestä sanomalehtiartikkelin, jossa hän päätyi kannattamaan yhteiskoulua tyttökoulun sijasta. Myöhemmin pidetyn kokouksen enemmistö oli samalla kannalla Lucina Hagmanin kanssa, joten tyttökoulusta luovuttiin ja sen sijaan perustettiin Helsinkiin Suomalainen Yhteiskoulu, jonka ensimmäiseksi johtajaksi valittiin Lucina Hagman.

Miksi Lucina Hagman piti yhteiskoulua parempana vaihtoehtona kuin tyttökoulua? Hän kritisoi voimakkaasti siihenastista kasvatus- ja koulujärjestelmää, joka perustui tyttöjen ja poikien erilliskasvatukseen. Sen mukaisesti pojat lähetettiin jo varhaisessa vaiheessa kouluun, mutta tytöt jäivät kotiin äitinsä kasvatettavaksi ja kasvatuksen tarkoituksena oli koulia heidät kodinhoitajiksi. Lucina Hagmanin mukaan erilliskasvatus johti siihen, että nuoret miehet ja naiset elivät täysin toisensa laisissa maailmoissa eivätkä he oikeastaan tienneet toisistaan juuri mitään. Erilliskasvatus teki tytöistä ja pojista yksipuolisia ihmisiä. Samalla erilliskasvatus esti tyttöjä saamasta kunnon opetusta, koska tyttökoulujen opetusohjelmat olivat kevyempiä ja vähemmän teoreettisia kuin poikakoulujen.

Lucina Hagmanin ratkaisu tähän ongelmaan oli yhteiskasvatus. Jos tytöt ja pojat kävisivät samaa koulua, he oppisivat paremmin ymmärtämään toisiaan ja saisivat samanlaiset lähtökohdat elämälleen. Tämän ajattelutavan mukaisesti uusien tyttökoulujen perustaminen johtaisi vanhan kasvatustradition jatkamiseen, jota Lucina Hagman ei halunnut tukea. Yhteiskasvatuksen vastustajat väittivät, että yhteiskasvatus tuhoaisi naisen ja miehen luonnollisen eron. Tähän Hagman vastasi, että yhteiskoulu ei voi naiseuden ja mieheyden olemusta muuttaa, jos todellakin uskotaan tämän olemuksen olevan luonnon antama: *”Koivusta ei tule kuusta, vaikka se kasvaa kuusen rinnalla, mutta metsä jossa ne kasvavat rinnakkain on kauniimpi...”* Samoin hän totesi, että naisten älykkyydestä ei tiedetä mitään ennen kuin naisille on suotu tasa-arvoinen mahdollisuus itsensä kouluttamiseen.⁸ Kasvatus ja koulutus olivat se tie, joka Lucina Hagmanin mielestä takasi naisille keinon tulla itsenäisiksi ja hyödyllisiksi yhteiskunnan jäseniksi. Hän oli itse kulkenut tuon tien, jota nyt suositteli muillekin naisille.

Muutto Helsinkiin ja virka Suomalaisen Yhteiskoulun johtajana avarsivat Lucina Hagmanin toimintamahdollisuuksia. Hänestä tuli aktiivinen naisasianainen ja vuonna 1888 hän osallistui ensimmäisen kerran kansainväliseen naisasiakongressiin Kööpenhaminassa. Lisäksi hänen yksityiselämässään tapahtui huomattavia muutoksia. Veli Tyko Hagman jäi leskeksi vuonna 1891, jolloin Lucina otti kasvatettavakseen kaksi hänen lapsistaan, Lisan ja Kallen. Kolmas

lapsi jäi puolestaan Kangasalle Lucinan sisaren Sofia Hagmanin huostaan. Tähän asti Lucina Hagman oli elänyt yhdessä äitinsä kanssa, mutta nyt äidin ja tyttären pieni perhe laajeni nelihenkiseksi perhekunnaksi. Veljensä lapsien lisäksi Lucina Hagman sai myöhemmin vielä yhden lapsen hoidettavakseen, kun hän otti 6-vuotiaan Alman kasvattityttärekseen. Kasvattilasten ottaminen oli tavallista 1800-luvulla, ja tällä tavoin muodostui myös Lucina Hagmanin perhe.

Perheen laajeneminen toi uusia velvollisuuksia. Kun Naisasialiitto Unioni perustettiin helmikuussa 1892, Lucina Hagman kieltäytyi aluksi yhdistyksen puheenjohtajuudesta ”perheellisiin syihin” vedoten, mutta lopulta hän suostui ottamaan vastaan tämän luottamustehtävän. Unionin alkuaikoina Lucina Hagmanin ulkoinen olemus loi tietyn käsityksen naisasianaistista. Hän käytti usein eräänlaista reformipukua, tummaa hametta ja sileää takkia. Lucina Hagmanilla oli suuret ruskeat silmät, jotka tuikkivat iloa ja huumoria. Hiukset olivat lyhyiksi leikatut, kiiltävän mustat ja taaksepäin kammatut. Kaikki tämä yhtyneenä rotevaan hahmoon ja varmaan, määrätietoiseen esiintymiseen herätti vaikutelman turvallisesta voimasta ja pätevyydestä. Lisäksi Lucina Hagmanilla oli harvinaisen miellyttävä ääni, joka teki hänestä kiehtovan puhujan.⁹ Toisaalta nämä samat ulkonaiset ominaisuudet herättivät ärtymystä naisasialiikkeen vastustajissa, sillä Lucina Hagman joutui toistuvasti pilapiirtäjien hampaisiin.

NAISTEN OHJELMA VAALEISSA

Kun yleinen ja yhtäläinen äänioikeus hyväksyttiin vuonna 1906, se herätti suuren innostuksen. Sama innostus välittyi myös Lucina Hagmanin kirjoittamasta naisten vaaliohjelmasta. Nyt naiset pääsivät ensimmäisen kerran esiintymään vapaina kansalaisina, ja he saivat esittää omia vaatimuksiaan yhteiskunnalle. Vapaus ei kuitenkaan tullut lahjana, vaan Lucina Hagman korosti naisten taistelleen pitkään oikeuksiensa puolesta, joten kansalaisoikeudet olivat saavutus raskaasta työstä.¹⁰

Naisasia merkitsi Lucina Hagmanille ihmisoikeuksien puolustamista. Hän rinnasti naisten vapautumisen orjien vapautusliikkeeseen. Naisten vapautuminen ei koskenut pelkästään naisia, vaan hän uskoi sen hyödyttävän ja kohottavan koko kansakuntaa. Naisten poissulkeminen koulutuksesta, viroista ja vapaasta ammatinharjoittamisesta oli epäkohta, joka paljasti yhteiskunnan epäoikeudenmukaisuuden. Samalla naisia estettiin kilpailemasta miesten kanssa näillä aloilla. Koska naisilla oli samat velvollisuudet kuin miehillä kuten verojen maksu heille oli annettava myös samat oikeudet. Lucina Hagmanin mukaan yhteiskunta kehittyi väärään suuntaan, jos sen asioista ja laeista oli päättämässä vain toinen puoli ihmiskunnasta.¹¹

Yhteiskunnan tasapuolisen kehittämisen ehtona Lucina Hagman piti naisten ja miesten yhteistyötä. Nainen ja mies oli tarkoitettu kasvamaan rinnakkain, tekemään työtä ja kokemaan onnea yhdessä. Yhteiskunnan lait, säädökset ja instituutiot olivat muovautuneet yksipuolisiksi ja naisia sortaviksi, koska naiset eivät olleet päässeet vaikuttamaan niihin. Mutta kun naisten toiminta laajenisi kodista yhteiskuntaan, naiset toisivat mukanaan korkeamman moraalin ja äidilliset ihanteet. Korkeamman moraalin puolustaminen tulisi näkyä myös puoluetoiminnassa: Lucina Hagman toivoi naisten asettuvan puolueiden yläpuolelle ja edustavan sovinnollisuutta kiistakysymyksissä.

Lucina Hagmanin kannanotoissa yhdistyvät kiinnostavalla tavalla vuosisadan vaihteen naisliikkeen kaksijakoinen ja ristiriitainen tulkinta naisten kansalaistoiminnasta. Vetoaminen oikeuksiin ja vapaaseen kilpailuun paljastaa yhteydet liberaaliin ajatteluun,¹² joka korosti yksilönvapautta ja ihmisen oikeutta kykyjensä kehittämiseen. Puhe naisten korkeammasta moraalista ja äidillisten ihanteiden tuomisesta yhteiskuntaan painottaa kuitenkin naisten erilaisuutta miehiin verrattuna ja tuo esille niitä erityisominaisuuksia, joita naisilta odotettiin yhteiskunnallisessa toiminnassa.

Eri maiden naisliikkeestä on yleensä löydettävissä kaksi suuntausta. Osa naisista on vaatinut sukupuolten välistä tasa-arvoa ja yhteiskunnallista oikeudenmukaisuutta, joita on

perusteltu liberaaleilla näkemyksillä sekä valistusfilosofiaan vetoamalla. Toisessa suuntauksessa on hallitsevana piirteenä ollut naisten yhteisöllisten tehtävien ja moraalisen ylemmyyden korostaminen, minkä perusteella naisille on vaadittu erityisroolia yhteiskunnallisessa toiminnassa. Näkemykset perustuvat kahteen erilaiseen oletukseen naisen ja miehen olemuksesta: tasa-arvoa korostavat oletivat naisen ja miehen olevan keskeisissä asioissa samanlaisia, mutta toisen suuntauksen edustajat puolustivat naisen ja miehen olemuksellista erilaisuutta. Käsitysten sekoittuminen on näkynyt siinä, että naisliikkeen kannattajat ovat voineet samaan hengenvetoon puolustaa sekä liberaaleja oikeuksia että naisten erityisominaisuuksia. Amerikkalaisen naisliikkeen on tulkittu muuttuneen siten, että aluksi liike vetosi tasa-arvoon, mutta 1800-luvun lopussa ryhdyttiin korostamaan naisten erityispiirteitä. Saksalaisessa naisliikkeessä on hallitsevana piirteenä ollut naisten erityistehtävien korostaminen ja äidillisyyteen vetoaminen sai voimakkaan kannatuksen 1800-luvun lopusta lähtien.¹³

Lucina Hagman sai vaikutteita 1800-luvun lopussa käydystä keskustelusta ja hän osallistui siihen itsekin. Hänen näkemyksissään heijastuu myöskin hänen persoonallisuutensa ja elämäkokemuksensa. Nimismiehen tyttärenä Lucina Hagman kiinnostui jo varhaisessa vaiheessa lainsäädännöstä. Hän havaitsi lakien ja säädösten asettavan naiset eriarvoiseen asemaan miehiin verrattuna, joten oli johdonmukaista vaatia oikeudenmukaisuutta ja naisten aseman muuttamista nimenomaan lainsäädäntöteitse. Naisten vapautuminen merkitsi Lucina Hagmanille taistelua ihmisarvon ja ihmisoikeuksien puolesta. Samalla hän asetti kuitenkin ihmisyyden mitaksi miehen, jolla oli ne oikeudet jotka naisilta puuttuivat.

Lucina Hagmanin laatima naisten ohjelma jakaantui kahteen osaan. Ensin hän kritisoi sitä, miten tietyt instituutiot - kuten kunta, kirkko ja lainsäädäntö olivat rajoittaneet naisten toimintamahdollisuuksia. Sitten hän esitti tiettyjä uudistusvaatimuksia. Hän vaati prostituution poistamista, aviottomien lasten aseman parantamista, tyttöjen suojelusiän korottamista, avioliittolain uudistamista, naisten koulutuksen parantamista sekä uusien ammattien avaamista naisille. Lisäksi Lucina Hagman kannatti kieltolakia, kansakoulun muuttamista yleiseksi pohjakouluksi ja vanhuusvakuutuksen

luomista. Näihin kysymyksiin Lucina Hagman toivoi naisten keskittyvän ja tätä ohjelmaa hän selosti puhujamatkoillaan Hämeen eteläisessä vaalipiirissä syksyllä 1906 ja talvella 1907.¹⁴

YHTEISTYÖ ALLI NISSISEN KANSSA

Kevään 1907 eduskuntavaaleissa Nuorsuomalaisen puolueen toiseksi naiskansanedustajaksi valittiin koulun johtajatar Alli Nissinen (1866-1926). Oli luontevaa, että Lucina Hagman ja Aili Nissinen tekivät eduskunnassa yhteistyötä, koska he edustivat samaa puoluetta. Käytännössä yhteistyö tarkoitti yhteisiä aloitteita sekä toistensa aloitteiden tukemista.¹⁵ Heidän ystävyytensä ja yhteistyönsä oli kuitenkin vanhempaa perua. Se oli alkanut jo parikymmentä vuotta aikaisemmin, jolloin Aili Nissinen tuli nuorena, vastavalmistuneena opettajana Lucina Hagmanin johtamaan Helsingin Suomalaiseen Yhteiskouluun. Kun Lucina Hagman perusti myöhemmin oman koulunsa, Aili Nissinen siirtyi sinne opettajaksi.

Aili Nissinen oli talollisen tytär Iisalmesta. Hän kävi Kuopion tyttökoulun, minkä jälkeen hän jatkoi opintoja Helsingin Suomalaisessa jatko-opistossa valmistuen opettajaksi vuonna 1888. Aloittaessaan opettajanuransa Helsingin Suomalaisessa Yhteiskoulussa hän tuli samanaikaisesti Helsingissä toimineen Valmistavan Koulun johtajaksi. Tämä koulu oli ensin muutaman vuoden Lucina Hagmanin omistuksessa, mutta se siirtyi Alli Nissisen haltuun vuonna 1894 ja sen johtajana Nissinen toimi kuolemaansa asti.

Lucina Hagmanilla ja Alli Nissisellä oli samanlainen tausta. Molempien lapsuudesta löytyy vahva kytkös talonpoikaiseen perinteeseen ja kumpikin teki elämäntyönsä opettajana sekä koulunjohtajana. Lisäksi molemmista tuli kirjailijoita, mutta Alli Nissinen ei osallistunut Lucina Hagmanin tavoin ajankohtaisiin kiistoihin vaan hän julkaisi lasten- ja nuortenkirjoja. Kumpikin heistä pysyi naimattomana, mikä oli tyypillistä tuon ajan virkanaisille. Myös järjestötoiminnassa Lucina Hagmanin ja Alli Nissisen tiet kuljivat samaa rataa: molemmat kuuluivat Naisasialiitto Unionin

johtajiin, ja vuonna 1899 he olivat yhdessä perustamassa Martta-yhdistystä.

Vuosisadan vaihteessa oli tavallista, että sivistyneistönaiset toimivat aktiivisesti monissa eri järjestöissä. He organisoivat kansanvalistustyötä ja ajoivat raittiusasiaa samalla kun he perustivat naisyhdistyksiä ja hyväntekeväisyysjärjestöjä. Alli Nissinen ja Lucina Hagman tempautuivat mukaan uuteen kansalaistoimintaan, mutta järjestötoiminta paljastaa osaltaan heidän erilaiset painotuksensa ja intressinsä. Lucina Hagmanin huomio kohdistui ennen kaikkea naisasiatyöhön ja hän toimi sen hyväksi vuosikymmeniä. Hän oli näistä kahdesta naisesta radikaalimpi ja uudistushaluisempi. Alli Nissinen oli puolestaan käytännönläheisempi, joten hänen aktiivisuutensa keskittyi kansanvalistushenkiseen Marttajärjestöön.

Miten naiset sitten toimivat ensimmäisten vaalien jälkeen? Kun ensimmäiset naisedustajat tulivat eduskuntaan keväällä 1907, he omaksuivat välittömästi oman linjansa, mikä näkyy heidän tekemistään aloitteista. Niissä keskityttiin sekä naisten aseman parantamiseen että huono-osaisten oikeuksien turvaamiseen. Usein nämä kaksi asiaa liittyivät yhteen. Kun naiset ottivat perheen, lapset ja niihin liittyvät sosiaaliset kysymykset omaksi erikoisalakseen, he ryhtyivät samalla luomaan linjaa, mitkä olivat naisille kuuluvia ja heille sopivia yhteiskunnallisia kysymyksiä. Sama linja näkyi myös eduskunnan valiokuntatyöskentelyssä. Kuvaavaa onkin, että naiset eivät vuosina 1907-1917 olleet lainkaan edustettuina laki- ja talousvaliokunnassa, rautatievaliokunnassa ja pankkivaliokunnassa. Nämä valiokunnat käsittelivät asioita, joiden katsottiin paremmin soveltuvan miehille, koska heillä oli enemmän kokemusta taloudellisesta toiminnasta.¹⁶ Kun nämä alat tulkittiin miesten toimintakentäksi naisten määritellesä samalla omat erikoisalansa, hyväksyttiin yhteiskunnallinen työnjako miesten ja naisten välillä. Naisten keskuudessa näyttää vallinneen varsin selvä yhteisymmärrys, mitkä olivat kummallekin sukupuolelle kuuluvia erityiskysymyksiä. Lucina Hagman oli osaltaan ollut luomassa tätä linjaa kirjoittaessaan naisten vaaliohjelman.

Nuorsuomalaisen puolueen naisedustajat ryhmäkuvassa vuonna 1907. Seisomassa Alli Nissinen ja istumassa Lucina Hagman. Naisia yhdisti yhteisen puoluekannan lisäksi opettajan ammatti sekä toiminta Martta-yhdistyksessä ja Naisasialiitto Unionissa. Kuva: Museovirasto.

Naisten erikoistuminen tiettyihin yhteiskunnallisiin kysymyksiin kytkeytyy heidän aikaisempaan järjestötoimintaansa. Naisten yhteiskunnallinen toiminta oli alkanut Suomessa 1800-luvun puolivälissä ompeluseuroissa ja hyväntekeväisyysjärjestöissä. He perustivat köyhäinkouluja, lastenkoteja sekä jakoivat avustuksia köyhille. Vähitellen naisten aloittamat toimintamuodot liitettiin osaksi kunnallista tai valtiollista lastenhuoltoa ja köyhäinhoitoa. Naisten toiminta hyväntekeväisyysjärjestöissä merkitsi heidän perheroolinsa laajentamista yhteiskuntaan päin. Samalla tavoin kuin naiset olivat kotona vastuussa hoito- ja huoltotehtävistä, he ottivat myös yhteiskunnallisissa toiminnoissa itselleen vastaavat tehtävät. Lucina Hagman kiteytti tämän ajatuksen sanoessaan, että naiset astuvat nyt ulos perhekodista rakentaakseen suurta yhteistä kotia eli yhteiskuntaa.

Naisten ja miesten yhteiskunnallinen työnjako merkitsi käytännössä sitä, että naisten toimialaksi määriteltiin opetus- ja kasvatuskysymykset sekä terveyden- ja köyhäinhoitoon kuuluvat asiat. Naisilla uskottiin olevan erityisominaisuuksia, joita he saattoivat toteuttaa näitä tehtäviä hoitaessaan. Näin naiset tekivät itsestään yhteiskunnan äitejä. Tämä yhteiskunnallinen työnjako säilyi suomalaisessa yhteiskunnassa useita vuosikymmeniä ja se toimii osittain vieläkin.

YHTEISKUNNALLISIA VAIKUTTAJIA

Lucina Hagmanin ja Aili Nissisen toiminta kansanedustajana jäi lyhyeksi episodiksi heidän kummankin elämässä. Eduskunta hajotettiin keväällä 1908, minkä jälkeen järjestetyissä vaaleissa Alli Nissinen tuli vielä uudestaan valituksi kansanedustajaksi. Lucina Hagman valittiin toistamiseen valtiopäiville vuonna 1916, mutta tämäkään eduskunta ei istunut pitkään, vaan uudet vaalit pidettiin jo seuraavana vuonna. Varsinaisen elämäntyönsä Lucina Hagman teki kasvattajana ja naisasianaaisena. Vuonna 1928 Lucina Hagmanille myönnettiin professorin arvo hänen 75-vuotispäivänään kunnianosoituksena hänen ansioistaan opettajana ja kasvattajana.

Alli Nissinen keskittyi puolestaan kaksi vuotta kestäneen kansanedustajuuden jälkeen Martta-yhdistyksen johtamiseen ja koulutyöhön. Martta-yhdistys oli tuolloin nopeasti kasvava naisjärjestö, joka veti puoleensa erityisesti maaseudun naisia sekä kansanvalistustyöstä kiinnostuneita sivistyneistönaisia. Samalla Alli Nissinen oli ottanut tehtäväkseen *Emäntälehd*en toimittamisen, minkä ohessa hän julkaisi lasten ja nuorten kirjoja, näytelmiä, runoja, kaunokirjallisuutta ja oppikirjoja. Oman tuotantonsa rinnalla hän teki jatkuvasti myös käännöstöitä suomentaen vieraskielistä kirjallisuutta. Aili Nissisen työ kasvattajana ei siis rajoittunut pelkästään kouluopetukseen vaan kansanvalistuksesta tuli hänen elämäntehtävänsä.

Naisten äänioikeuden toteutuminen oli herättänyt suurta toiveikkuutta naisasianaaisissa. Ensimmäiset vaalit olivat kuitenkin pettymys, sillä naisia valittiin eduskuntaan vain 19 ja muutamia naisasialiikkeen johtohenkilöitä jäi kokonaan valitsematta. Vaalitappio sai naiset kokoamaan rivejään, ja kesällä 1907 perustettiin Lucina Hagmanin ehdotuksesta Suomalainen Naisliitto, josta tuli perustuslaillisten naisten yhdistys. Naisedustajien määrä ei jatkossakaan lisääntynyt toivotulla tavalla, joten naisasianaaiset tulkitsivat naisten aseman parantamisen joutuneen vastatuuleen¹⁷. Lucina Hagman esitti yhden ratkaisun tähän ongelmaan pitäessään esitelmän Suomalaisen Naisliiton vuosikokouksessa keväällä 1923. Esitelmässään hän teki ehdotuksen, että naiset muodostaisivat oman vaaliliittonsa, koska siten saataisiin eduskuntaan ehkä

enemmän naisia kuin puolueiden listoilta.¹⁸ Ehdotus ei kuitenkaan saanut laajempaa kannatusta eikä sitä toteutettu.

Ehdotus naisten vaaliliitosta on kiinnostava, koska se paljastaa Lucina Hagmanin ajattelussa tapahtuneen muutoksen. Vuonna 1906 hän ei pitänyt suotavana eikä tarpeellisena perustaa naisten omaa puoluetta. Tällöin hän oli ilmeisen innostunut ja optimistinen sen suhteen, mitä uusia mahdollisuuksia äänioikeus ja vaalikelpoisuus tarjosivat naisille. Parikymmentä vuotta myöhemmin Lucina Hagmanin tulkinta naisten vaikutusmahdollisuuksista oli muuttunut pessimistisemmäksi. Naiskansanedustajien määrä ei ollut lisääntynyt eikä valtiopäivätyöskentely ollut tuottanut toivottuja uudistuksia. Esimerkiksi hartaasti odotettu avioliittolain uudistus ei ollut toteutunut.

Lucina Hagmanin persoonallisuutta ja elämänasennetta valaisee osuvasti hänen oma kuvauksensa nuoruusvuosilta: *”Olin kehitykseni alussa. Maailma probleemeineen oli avautunut minulle ja otin nuoruuden kiihkeydellä osaa naisasian syntyyn, ja sen vastuksiin, sanalla sanoen sen vaiheisiin. En ollut kuin muut nuoret, en harrastanut ulkonäköäni, en vaatteitani, ainoastaan opettajantyötäni, kirjallisuutta ja raittiutta.”*¹⁹ Lucina Hagmanille elämä merkitsi velvollisuutta itsensä kehittämiseen ja työn tekemiseen. Samalla se sisälsi lupauksen, että maailma oli muutettavissa; siihen saattoi vaikuttaa omalla työllään ja toiminnallaan.

1. Hagman, Lucina, *Naisten kasvatuksesta*. Werner Söderström, Porvoo 1888, 24, 33, 72-73.

2. Hagman, Lucina, Fredrika Bremer. *Kuvaus vuosisatamme alkupuolelta*. Werner Söderström, Porvoo 1886, 98-101; Hagman 1888, 19, 29-31, 39; Työmoraalin korostamisesta ja joutilaisuuden arvostelemisesta ks. myös Jallinoja, Riitta, *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet*. WSOY, Helsinki 1983, 60-61.

3. Hagman, Lucina, *Lucina Hagman kertoo lapsuudestaan Kälviällä*. Otava. Helsinki 1936, 91, 177, 193-195; ks. myös Hagman, Tyko, *Elämäni lapsuus. Muistelmia Kälviältä ja Kokkolan koulusta*. Porvoo 1911, 101-102.

4. 1800-luvun lopulla käydystä keskustelusta esim. Nieminen, Armas, *Taistelu sukupuolimoraalista*. Helsinki 1951, 118-282; Rajainen, Maija, *Naisliike ja*

sukupuolimoraali. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91. Helsinki 1973; Jallinoja 1983, 57-69.

5. Barges, Barbara & Gossett, Suzanne, *Declarations of Independence. Women and Political Power in Nineteenth-Century American Fiction.* Rutgers Univ. Press, New Brunswick 1990, 12, 69.

6. Ritva Hapuli on analysoinut osuvasti sukupuoleen perustuvaa jakoa yksityiseen ja julkiseen. Mies saattoi liikkua näiden sfäärien välillä. Naiselle julkiset tilat merkitsivät hyveellisyyden menettämisen ja itsensä likaamisen vaaraa, sillä liikkuminen julkisuudessa ja ajatus kunnioittomuudesta liitettiin läheisesti toisiinsa. Kun naiset alkoivat vuosisadan vaihteessa liikkua julkisuudessa entistä enemmän, miesten oli vaikea erottaa ”huonot” ja ”siivot” naiset toisistaan. Hapuli, Ritva, *Nykyajan sininen kukka. Olavi Paavolainen ja nykyaika.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 628. Helsinki 1995, 134-138; ks. myös Julkunen, Raija, ”Feministiseen analyysiin.” *Naiset yksityisen ja julkisen rajalla.* Vastapaino, Tampere 1995, 20.

7. Innala, Aune, *Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907-1917.* Helsinki 1967, 164-165; Rajainen 1973, 190-194.

8. Hagman, Lucina, *Yhteiskasvatuksesta.* Helsinki 1887; Hagman, Lucina, ”Kuomireessä. Palanen Suomalaisen Yhteiskoulun syntyhistoriaa.” *Helsingin Suomalainen Yhteiskoulu 1886-1911.* Helsinki 1912.

9. von Alfthan, Märta, *Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa.* Joensuu 1966, 39; Ollila, Anne, ”Naimaton perheellinen nainen- Lucina Hagmanin perhe.” *Monta tietä menneisyyteen.* Turku 1995, 268-269.

10. Hagman, Lucina, *Naisten ohjelma lähestyviä vaaleja ajatellen.* Porvoo 1906, 5-6; ks. myös Hagman, Lucina, ”Muistelma äänioikeuteni ensi ajalta.” *Murrosajoilta. Muistoja ja kokemuksia.* Porvoo 1918, 449, 451.

11. Hagman 1906, 25-31.

12. Lucina Hagmanin teksteistä löytyy viittauksia liberaalin filosofin J.S. Millin näkemyksiin. Esim. Hagman, Lucina, *Naisten äänestisoikeudesta.* Helsinki 1889, 19, 21; Hagman, Lucina, *Yhteiskuntalaitosten suhtautuminen naisten oikeuksiin.* s.l. 1911, 2.

13. Banks, Olive, *Faces of Feminism. A Study of Feminism as a Social Movement.* Oxford 1981, passim; Frevert, Ute, *Women in German History. From Bourgeois Emancipation to Sexual Liberation.* Oxford 1988, 125-128; Buechler, Steven M, ”Women’s Movements in the United States.” *Woman Suffrage, Equal Rights and Beyond.* New Brunswick 1990, 88-93. Nykyisestä tasa-arvo vs. erilaisuus -keskustelusta esim. *Beyond Equality and Difference. Citizenship, Feminist Politics and Female Subjectivity.* Ed. by Gisela Bock and Susan James. London 1992.

14. Puhujamatkoista ks. Hagman 1918.

15. Esim. Innala 1967, 89-90, 130, 148, 181-184, 187-188, 221; Ollila, Anne, *Suomen kotien päivä valkenee...Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassavuoteen 1939. Historiallisia Tutkimuksia* 173. Helsinki 1993, 54-55.

16. Innala 1967, 89-197 passim, 232-234.

17. Alfthan 1966, 203-208; Jallinoja 1983, 50-51; ks. myös Hagman 1911, passim.

18. Hagman, Lucina, *Olisiko ajateltavissa?* Helsinki 1923.

19. Lucina Hagmanin päiväkirja 3.5.1931, Lucina Hagmanin yksityisarkisto, Kansallisarkisto.

DAGMAR NEOVIUS – NAINEN JA KAKSOISKOTKA

Opettajatar ja aktuaari Dagmar Neovius, Ruotsalaisen Kansanpuolueen ensimmäinen naispuolinen kansanedustaja, mainitaan vieläkin monissa suurissa suomalaisissa hakuteoksissa. Paikkaansa kansakunnan kaapin päällä hän ei ole ansainnut eduskunnassa tekemänsä työn vuoksi, vaan hänen maineensa perustuu rohkeuteen ja aloitteellisuuteen, jota hän osoitti niin kutsuttujen sortovuosien aikana.

Sortovuosista ja niiden aikaisesta vastarinnasta on kirjoitettu runsaasti ja eläytyen. Eetu Iston kuuluisa maalaus *Hyökkäys* on luonut voimakkaita mielikuvia tuosta ajasta. Kopiot maalauksesta, jossa Venäjän kaksipäinen kotka riistää lakikirjan Suomea symbolisoivan nuoren naisen kädestä, levisivät vuoden 1899 aikana lähestulkoon jokaiseen kotiin ja sama kuva kuului pitkään historiantutkimuksen vakioaineistoon.

Uudempi historiantutkimus on kuitenkin osoittanut, että vastustus Venäjän valtaa kohtaan ei niinkään ollut taistelua elämästä ja kuolemasta vaan pikemminkin hanke, jonka avulla Suomen kansa, niin porvaristo kuin työväestökin, oli tarkoitus saada poliittisesti liikekannalle. Kansalaishenki oli korkealle samaan aikaan kun suomalaista lainsäädäntöä yhdenmukaistettiin venäläisen lainsäädännön kanssa ja kenraalikuvernööri, jalkaväen kenraali Nikolai Ivanovitsh Bobrikov sai tuntea tämän nahoissaan. Mistään idyllisestä kansallisesta solidaarisuudesta ei kuitenkaan ollut kysymys. Kutsumalakko ja muut tottelemattomuuskampanjat syvensivät ristiriitoja myöntyväisyysuuntauksen, passiivisen vastarinnan ja aktivistien edustajien välillä.¹

Pitäisikö Dagmar Neovius tätä taustaa vasten jättää seuraavasta kansallisbiografiasta pois? Ehkä ei; hänelle voisi antaa vielä mahdollisuuden, ei tietenkään enää kansallissankarina, vaan aivan yksinkertaisesti järkipäisenä ihmisenä, ajattelevana naisena. Jos näin tehdään, on hänen toimintansa yksikamarisessa eduskunnassa sopiva lähtökohta.

NAISKANSANEDUSTAJA, MUTTA EI AINA NAISASIANAINEN

Dagmar Neovius täytti neljäkymmentä vuotta samana keväänä, jolloin naiset ottivat paikkansa kansanedustuslaitoksessa. Hän oli kansanedustaja vuosina 1907-1908, 1910 ja 1914.² Ensimmäinen hän oli puolueensa ainoa naispuolinen edustaja, mutta vuonna 1908 hän sai seuraan seminaarin johtajatar Hedvig Sohlbergista ja ammattientarkastaja Vera Hjeltistä. Myöhemmin seuraan liittyivät vielä filosofian tohtori Jenny af Forselles, opettajatar Augusta Krook sekä toimittaja ja poliitikko Annie Furuhielm.³

Ruotsalainen Kansanpuolue perustettiin vuonna 1906 poliittiseksi puolueeksi, jonka tärkeimpänä tehtävänä oli maan ruotsinkielisen kansanosan eduista huolehtiminen - kyse ei ollut pelkästään kieliasista - ja tästä syystä sitä ei ainakaan ohjelmansa perusteella voinut sijoittaa selkeästi mihinkään tiettyyn kohtaan konservatismiin ja radikalismiin välisellä poliittisella asteikolla. Nimi Ruotsalainen Kansanpuolue viittaisi selkeästi demokraattiseen suuntaan ja muodostaisi puolueesta kaikille ruotsinkielisille, yhteiskunnallisesta asemasta riippumatta, yhteisen järjestön päinvastoin kuin vanha ruotsalainen puolue, jonka pääasiallisia kannattajia olivat ennen vuotta 1906 edustettuina olleet poliittiset ryhmät. Ensimmäisten yksikamaristen eduskuntavaalien aikoihin puolueessa vallitsivat kuitenkin konservatiiviset voimat, mutta jo vuoden 1906 ehdokkaiden nimeämisen yhteydessä vasemmistosiipi vahvisti asemiaan. Nuorruotsalainen siipi eli Svenska Vänstern, kuten sitä myöhemmin kutsuttiin, kritisoi emopuoluetta, että se ei osoittanut mielenkiintoa sosiaalipoliittisiin kysymyksiin ja laati tästä syystä oman ohjelman. Dagmar Neovius ja hänen veljensä Arvid, jotka molemmat valittiin yksikamariseen eduskuntaan vuonna 1906, kuuluivat Ruotsalaisen Kansanpuolueen vasemmistosiipeen.⁴

Puolueen historiikissa, Suomen eduskunnan historiaa käsittelevässä teoksessa ja Aune Innalan ensimmäisiä naiskansanedustajia käsittelevässä kirjassa Dagmar Neovius mainitaan erityisen pätevänä henkilönä. Sanotaan, että hän kuten myös sosiaalidemokraattien Hilja Pärssinen ja Miina Sillanpää, vanhasuomalaisten Alexandra Gripenberg ja Hilda Käkikoski sekä nuorsuomalaisten Tekla Hultin ja Lucina Hagman kuului naisiin, joilla oli rohkeutta ja kykyä osallistua yksikamarisessa eduskunnassa myös muiden kuin niin sanottujen naisasioiden eli lapsia, naisia, perhettä ja kotia koskevien asioiden käsittelyyn. Dagmar Neovius kuului eduskunnan lakivaliokuntaan ja jopa suureen valiokuntaan, joka alkuaikoina toimi eräänlaisena eduskunnan ylähuoneena.⁵

Omia muodollisia lakialoitteita Dagmar Neovius ei kuitenkaan tehnyt eikä hän allekirjoittanut myöskään muiden aloitteita lukuunottamatta sellaisia, jotka koskivat juuri niin sanottuja naisasioita. Esimerkkinä voidaan mainita, että hän yhdessä Vera Hjeltin ja Hedvig Sohlbergin kanssa teki vuonna 1908 lakiehdotuksen alaikäisten lasten suojelusta. Aloitteen tekijät toivoivat, että säädettäisiin Englannin ja Saksan mallien mukainen laki, jolla lapsia suojeltaisiin pahoinpitelyltä, puutteelliselta hoidolta ja työvoiman hyväksikäytöltä. Tätä esitystä, johon nykyinen lastensuojelulaki pohjautuu, vei myöhemmin eteenpäin myös Jenny af Forselles.⁶

Neljä naispuolista eduskunnan jäsentä, Dagmar Neovius, maalaisliiton Hilma Räsänen, suomalaisen puolueen Aleksandra Gripenberg ja nuorsuomalaisen puolueen Aili Nissinen, jättivät kukin vuonna 1907 oman eduskunta-aloitteensa, joiden allekirjoittajina oli suuri joukko muita eduskunnan jäseniä. Aloitteiden mukaan lasten suojeluikää oli nostettava ja ala-ikäisiin kohdistuvien rikosten rangaistuksia tiukennettava. Tämä koski muun muassa lasten seksuaalista hyväksikäyttöä, joka oli ollut yksi lehdistön vilkkaasti käsittelemistä aiheista koko vuosikymmenen ajan.⁷

Kaupungin vuokra-ajureista tuli toinen siveellisyysskysymykseen liittyvä keskustelunaihe, sillä heidän katsottiin muun muassa ahdistelevan öiseen aikaan yksin kadulla liikkuvia naisia. Vuonna 1908 kaikkien eduskuntapuolueiden naisedustajat lyöttäytyivät yhteen ja tekivät aloitteen naisten katurauhan turvaamiseksi.

Aloitteen allekirjoittajina olivat suomalaisen puolueen Hedvig Gebhard, sosiaalidemokraattien Hilja Pärssinen, nuorsuomalaisten Lucina Hagman sekä Dagmar Neovius.⁸

Naispuoliset kansanedustajat toimivat yksissä tuumin myös kieltolakikysymyksessä. Ainutkaan naispuolinen kansanedustaja ei vastustanut kieltolakia.⁹

Naisten usko siihen, että edistys toteutuu paremman ja moraalisemman ihmisyyden avulla, juontaa juurensa 1880-luvun positiivisesta ihmis- ja kulttuurikäsitteestä. Naisasialiike toimi herätteenä ja lähtökohtana esimerkiksi raittius- ja kansansivistyön pyrkimyksissä murtaa tuollainen valtamonopoli ja antaa yhteiskunnallisella näyttämöllä tilaa uusille kyvyille, joiden mukanaolo vanhojen säätyvaltiopäivien aikaan olisi ollut mahdotonta. Niin sanotut sivistyneet naiset, uusien keskiluokkaisten ammattien edustajat, tehtailijat, insinöörit, lennätinvirkailijat ja konttoristit sekä torpparit, piiat, rengit, tehtaantööläiset ja muut niin kutsutut tilattomat halusivat saada itselleen lailliset kansalaisoikeudet.

Eduskunnassa porvarilliset ja sosialistiset naiskansanedustajat eivät tietenkään olleet täysin yksimielisiä. Useimpien porvarillisten puolueiden naisedustajien oli esimerkiksi vaikea hyväksyä, että yhteiskunta tukisi aviottomia äitejä. Tämän saatettaisiin tulkita merkitsevän myönteistä suhtautumista prostituutioon tai elämiseen yhdessä ilman avioliittoa. Näin ollen Dagmar Neovius vastusti Hilja Pärssisen ehdotusta äitien ja lasten suojakodin perustamisesta sillä perusteella, että kysymys oli niin ”laaja”, toisin sanoen suoranainen kansallinen kohtalonkysymys.¹⁰

Yhdessä suhteessa Dagmar Neovius kuitenkin selkeästi erosi muista porvarillisista vuonna 1907 valituista naiskansanedustajista. Hän puolusti uskonnonvapautta ja tästä syystä hän tietyyssä määrin poikkesi yleisestä kaavasta, jonka mukaan naisen kuului olla uskonnon ja hyvien tapojen suojelija. Oppivelvollisuuslain käsittelyssä hän kannatti sosiaalidemokraattien eriävää mielipidettä ja asettui tukemaan uskonnonopetuksen vapaaehtoisuutta. *”...(K)uten uskovainen haluaa ja hänen tulee saada kasvattaa*

lapsensa uskoonsa, pitää myös vapaa-ajattelijalle suoda vapaassa yhteiskunnassa oikeus kasvattaa lapsensa omien ihanteidensa mukaan” ¹¹ hän julisti.

Ei ole mikään salaisuus, että monet Ruotsalaisen Kansanpuolueen naiset olivat suorastaan pettyneitä kun eduskuntaan vuonna 1906 valittiin Dagmar Neovius eikä taiteilija ja kirjailija Helena Westermarckia, erästä Naisasialiitto Unionin keulakuvista. ¹² Koko Dagmar Neoviuksen poliitikonuran ajan vallitsi jännitettä hänen ja naisasia-aatteisiin varauksettomammin suhtautuvien puolueen naisten, kuten Annie Furuhjelmin välillä. ¹³

Mitä teitä oli sitten kulkenut tämä nainen, joka toisaalta uskalsi asettua oppositioon, mutta toisaalta oli sitä mieltä, että *”yksittäisen täytyy useimmissa tapauksissa väistyä yleisen edessä”* ¹⁴, kuten hän kerran asian ilmaisi kirjeessään silloiselle historian dosentille Alma Söderhjelmille.

ELIITTIPERHEEN TYTÄR

Dagmar Louise Charlotte Neovius syntyi Moskovassa 21. toukokuuta 1867. Hän oli kuusilapsisen perheen viides lapsi ja ainoa tytär. Lapsista neljä varttui aikuisen ikään. Alun perin Hämeestä lähtöisin oleva suku oli menestynyt 1700-luvun lopulta lähtien ja se tunnetaan yhä edelleen matemaattisista lahjakkuuksista ja kulttuurihenkilöistä. Useat suvun jäsenistä ottivat vuoden 1906 suuren suomalaistamiskampanjan aikana nimen Nevanlinna. Dagmar Neovius kuului ruotsalaismieliseen sukuhaaraan, joka säilytti latinankielen mukaisen sukunimen, jonka eräs esi-isistä oli ottanut itselleen 1700-luvulla kirjoittautuessaan sen aikaiseen Turun akatemiaan. Dagmar Neoviuksen isä oli valtiopäivämies, kenraaliluutnantti Frithiof Alfred Neovius ja hänen veljensä oli lehtimies, filosofian tohtori Arvid Verner Neovius. Molemmat miehet tulivat paljon tunnetuimmiksi kuin hän itse. ¹⁵

Isä oli uudistanut opetusta Suomen johtavassa sotilasalan oppilaitoksessa, Haminan kadettikoulussa, jonka johtaja hän oli vuosina 1871-1885. Hän loi itselleen myös poliittisen uran ja hänet

valittiin viisi kertaa valtiopäiville. ”Kansalaiskenraali”, kuten Frithiof Neovius kutsuttiin muiden muassa kansansivistyksen, raittiuden sekä käsityön ja teollisuuden kehittämiseen liittyvien ansioidensa vuoksi, tunki vetoa poliittiseen liberalismiin, mutta ei kuitenkaan liittynyt liberaaleihin vaan Ruotsalaiseen Kansanpuolueeseen.¹⁶

Arvid Neoviuksesta tuli liberaalien äänitorven *Nya Pressenin* päätoimittaja. Lehti oli lähellä ruotsalaista puoluetta ja Arvid Neovius edusti Ruotsalaista Kansanpuoluetta ja sen edeltäjää lähes kaikilla valtiopäivillä aina vuodesta 1900 kuolemaansa vuoteen 1916 saakka. *Nya Pressenin* ollessa sensuurin vaientama hän toimitti *Fria Ordia*, vastarintaliikkeen äänitorvea ja myöhemmin hän oli myös *Politik och Kultur*-lehden toimittaja. Nuoremista veljistä Harald oli arkkitehti ja Arthur pankkimies. Nelijäsenisen sisarusparven äidin nimi oli Nathalia. Tyttönimeltään hän oli Geschwend, apteekkarintytär Helsingistä.

Kaikista Frithiof Neoviuksen lapsista tuli poliittisesti aktiivisia. Porvarilliset naiset, jotka viime vuosisadalla ja tämän vuosisadan alussa osallistuivat politiikkaan, olivat hyvin usein kuuluisien miesten tyttäriä tai sisaria. Dagmar Neovius ei suinkaan ollut poikkeus tästä säännöstä.

Poliittisen kiinnostuksen ohella Neoviuksilla oli perittyjä ominaisuuksia, biologis- ja/tai sosiaalisperäisiä: ”matemaattinen lahjakkuus, velvollisuudentunto, vaatimattomuus ja uhrimieli”. Isä, veli Arvid ja Dagmar Neovius olivat kukin jonkin aikaa elämästään päätoimisia poliitikkoja. Kun he päättivät omistautua politiikalle, he samalla luopuivat ammattiurastaan, joka perustui nimenomaan heidän matemaattisille taipumuksilleen. Isä jätti Kadettikoulun, veli hyvän valtion viran ja Dagmar koulun, jossa hän opetti muun muassa matematiikkaa.¹⁷ Opettajattarelle ja perhetytölle, jollainen Dagmar oli, ei poliitikonura kuitenkaan ollut huono vaihtoehto kilpailussa paikasta auringossa. ”Velvollisuudentunto, vaatimattomuus ja uhrimieli” voidaan ehkä tulkita haluksi ja kyvyksi sopeuttaa oma persoonallisuus jatkuvasti uusiin, jännittäviin - eikä vähiten - kunniakkaisiin tilanteisiin.

Itä-Suomen rannikolla sijaitseva Haminan kaupunki oli Neoviuksen sisarusparven kasvumiljöö. Dagmar oli neljä vuotta vanha, kun perhe

muutti sieltä Venäjälle, jossa isä toimi muun muassa matematiikan opettajana venäläisissä sotilasoppilaitoksissa. Venäjällä vietetyt vuodet jättivät perheeseen elinikäisen kiinnostuksen venäjän kieltä ja venäläistä kulttuuria kohtaan; seikka, joka Suomessa oli kaikkea muuta kuin itsestäänselvyys siitä tosiasiasta huolimatta, että maa oli Venäjän suuriruhtinaskunta.

Kadettikoulu ja venäläisen suurkaupungin Pietarin läheisyys saivat aikaan sen, että kauppa-, merenkulku-, varuskunta- ja koulukaupunki Haminasta tuli vilkas pikkukaupunki, jossa jopa vallitsi eräänlainen kosmopoliittinen ilmapiiri.

Dagmar sai käydä kaupungin parasta tyttökoulua, Haminan yksityistä tyttökoulua, joka hänen isänsä ansiosta oli tullut eliittikouluksi. Isä oli saanut aikaan yhteistyötä tyttökoulun ja Kadettikoulun välillä niin, että tyttökoulu saattoi käyttää hyväkseen Kadettikoulun runsaita opetusresursseja. Koulun katsottiin kuuluvan aikansa parhaiden suomalaisten tyttökoulujen joukkoon ja sinne hakeutui oppilaita eri puolilta suuriruhtinaskuntaa. Pari luokkaa Dagmar Neoviusta ylempänä oli Tekla Hultin, josta tuli historioitsija ja tunnettu poliitikko.¹⁸

Molemmista tuli naisten johtajia passiivisen vastarinnan aikana. Liikkeen tunnetuin ideologi, senaattori ”setä” Leo Mechelin, jota molemmat naiset ihailivat ja jonka johdolla yleinen ja yhtäläinen äänioikeus saatiin maahan, oli myös varttunut Haminassa. Hän oli jopa käynyt ensimmäiset kouluvuotensa arvostetussa tyttökoulussa.¹⁹

1880-luvun lopulla Neoviuksen perhe muutti Helsinkiin. Kaikki pojat saivat opiskella Keisarillisessa Aleksanterin yliopistossa, mutta tyttäreille ei sellaista koulutusta suotu, vaikka siihen aikaan ei enää ollut aivan tavatonta, että säätyläistyöt suorittivat ylioppilastutkinnon ja hakeutuivat yliopistoon. Taloudelliset syyt saattavat olla sen taustalla, että perheessä, joka pyrki olemaan moderni, liberaali ja vapaamielinen, tytär sai toisenlaisen kohtelun kuin pojat. Kolmen veljeksien kouluttaminen oman alansa johtotehtäviin oli joka tapauksessa taloudellisesti raskasta. Sisar sai opettajan koulutuksen, mikä oli mahdollista ilman ylioppilastutkintoa.

Vuonna 1889 hän sai matematiikan ja fysiikan opettajan paikan Nya Svenska Samskolanissa. Paikan saamisessa olivat mahdollisesti apuna hyvät suhteet kouluun, sillä sen johtaja Helene von Alftan oli opettanut Dagmar Neoviusta Haminan tyttökoulussa ja lisäksi hänen setänsä opetti siellä matematiikkaa. Koulu oli perustettu vuotta aiemmin ja se oli maan toinen reaali- ja yhteiskoulu. Opettajakunta oli nuorta ja ennakkoluulotonta, uusia opetusmenetelmiä kokeiltiin ja koulun opetuksen haluttiin olevan ajanmukaista ja muodoltaan vapaampaa kuin siihen asti oli kouluissa totuttu. Vuonna 1892 opettajatar Dagmar sai tehdä opintomatkan Tukholmaan ja Osloon ja kotiin tultuaan hän kirjoitti pienen pedagogisen kirjasen. Hän opetti myös yhteiskoulun valmistavassa koulussa ja tuli sen johtajaksi vuonna 1894.²⁰

SISARUKSET TOISTENSA TUKENA

Arvid Neoviuksesta tuli aikaa myöten Dagmarin elämän tärkein henkilö. Vanhempien kuoleman jälkeen ja Haraldin ja Arthurin mentyä naimisiin naimattomat sisarukset perustivat yhteisen talouden. Perheen pitkäaikainen, uskottu palvelijatar seurasi ”lapsia” heidän kotiinsa.²¹

Dagmar Neovius oli tuolloin lähes kolmenkymmenen ja ”matkalla Kyöpelinvuorelle” sen ajan naiskäsityksen mukaan. Olisi voinut kuvitella, että hänen elämänsä oli asettunut rauhallisiin ja turvallisiin uumiin, jossa koulu ja huolehtiminen veljestä muodostuisivat tärkeimmiksi tehtäviksi. Mutta edellytyksiä oli muuhunkin. Sisarukset olivat lahjakkaita eikä talouden hoitaminen vienyt paljonkaan aikaa. Annankatu 14:ssä sijaitseva vanha pappila tuli passiivisen vastarinnan tyyssijaksi, samoin kuin myöhemmin erääksi aktivistien kokoontumispaikaksi tullut *Sjuan* Vironkatu 7:ssä, jossa muiden muassa Alma Söderhjelm ja sisarukset Walter

ja Sanny Ekström asuivat.²² Paljon myöhemmin kirjoitetuissa muistiinpanoissaan Dagmar Neovius itse kertoo, kuinka hänen elämänsä sai uuden käänteen eräänä talvi-iltana vuonna 1899.

Aikana, jolloin Suomen naiset saivat äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden, vanhoilliset asenteet saattoivat vielä sitoa naisia perheeseen. Dagmar Neovius toimii veljensä Arvidin hoitajana — ja ehkä myös eräänlaisena puolison korvikkeena. Kuva: Museovirasto.

"Perjantaina 15. helmikuuta Arvid tuli kotiin päivälliselle kovin masentuneena. Hän oli kuullut lehden toimituksessa joistakin hyvin harmillisista papereista, jotka oli allekirjoitettu Pietarissa ja jotka olivat saapuneet kaupunkiin. Kysymys ei ollut enemmästä eikä vähemmästä kuin perustuslakimme kaatamisesta...Ja niin päätettiin nopeasti kutsua koolle kansalaiskokous perjantai-illaksi Ateneumiin. Torstai-iltapäivällä muutamat meistä kokoontuivat meillä ja niin aloimme lähettää kutsuja eri puolille ja kutsua väkeä

koolle. Jotkut vuokrasivat hevosen tunniksi ja ajoivat ympäri kaupunkia. Toiset tarttuivat puhelimeen. Osoitekalenterista poimittiin kutsuttavien nimiä ja osoitteita. Arvidin huoneessa istui joitakin osoitekalenterin kanssa, minun huoneessani oli toinen ryhmä ja ruokasalissa kolmas. Meillä olivat Kristian Alfthan, Ferdinand v. Wright, Theodor Homén ja luonnollisesti Harald ja Arthur. Kälyni Jenny ja Nina sekä minä autoimme niin hyvin kuin pystyimme.” ²³

PASSIIVISEN VASTARINNAN PALVELUKSESSA

Dagmar Neovius kuvaili tässä, omasta näkökulmastaan, niin kutsutun ensimmäisen sortokauden alkua. Suomen ”hallituksen” (senaatin ja valtiopäivien) ja Venäjän hallituksen (tsaarin ja hänen ministeriensä) välisen konfliktin siemen kylvettiin oikeastaan jo tsaari Aleksanteri II:n ”liberaalin” hallinnon aikana. Suomea hallitsivat vielä vaikutusvaltaiset virkamiehet ja lähestulkoon yksinvaltiass tsaari, mutta Venäjä alkoi kehittyä byrokraattiseksi yhtenäisvaltioksi, jota venäläiset ministerit johtivat. Suomen valtio-oikeudellista asemaa Venäjän keisarikunnassa ei koskaan ollut tarkkaan ja selkeästi määritelty. Ruotsinvallan aikaiset lait, joita tsaarit aina Aleksanteri I:stä lähtien olivat valassaan Suomen kansalle luvanneet kunnioittaa, eivät olleet luonteeltaan perustuslakeja, vaikka osa suomalaisista halusi ymmärtää ne sellaisiksi. Suuriruhtinaskunnan lähentymistä keisarikuntaan ei voinut estää.

Vuonna 1899 annettiin niin sanottu helmikuun manifesti, josta Dagmar Neovius muistelmiensa alussa kertoo. Sen tarkoituksena oli saada Suomeen uusi asevelvollisuuslaki, mikä merkitsi sitä, että pieni Suomen armeija hajotettaisiin ja asevelvolliset kutsuttaisiin venäläisiin joukkoihin. Helmikuun manifestin turvin annettiin vielä vuonna 1900 kielimanifesti, jonka myötä venäjän kielen oli tarkoitus vähitellen tulla virkakieleksi samalla kun suomen kielen asemaa vahvistettaisiin.

Suomessa muodostui oppositio entisen senaattori Leo Mechelinin johdolla. Oppositio keräsi suuren adressin helmikuun manifestia vastaan ja vuonna 1901 adressin, jossa vastustettiin asevelvollisuuslakia.

Muistiinpanoissaan Dagmar Neovius kertoo, että hän ja hänen kälynsä auttoivat niin hyvin kuin taisivat perheen miehiä ja heidän ystäviään näiden järjestäessä kansankokouksia. Yhä useammat naiset liittyivät ajan mittaan passiiviseen vastarintaan ja tekivät myös joukon omia aloitteita. Adressien kerääminen oli miesten keksintöä, mutta Dagmar Neovius ja muut asialle vihkiytyneet naiset muistuttivat kansaa, että käytöstavat ja asenteet ovat myös vallankäytön ja vaikuttamisen keinoja. Kansaa kehoitettiin pukeutumaan mustiin protestiksi venäläistämisyarkimyksille. Joka vuosi helmikuun 18. päivänä eli helmikuun manifestin julkaisemispäivänä piti sitä paitsi kotien olla pimennettynä ja kauppojen suruasussa, kun taas Runebergin päivänä, 5. helmikuuta, piti kaiken olla juhlaa laistuna. Pääkaupungissa monet nauroivat näille tempauksille, joiden esikuvat olivat peräisin Ranskan vallankumouksen terroriajoilta, mutta erällä paikkakunnilla, missä passiivisella vastarinnalla oli paljon kannattajia, kaikki onnistui varsin hyvin. Esimerkiksi Loviisassa lähes kaikki osallistuivat hiljaisiin mielenosoituksiin.²⁴

Martta-yhdistys perustettiin vuonna 1899 muun muassa vahvistamaan kotona olevien naisten vastarintaa sortoa vastaan. Opettajatar Lucina Hagman, yhdistyksen aloitteentekijä, oli sitä mieltä, että ”maansuru” oli jokseenkin naurettava kampanja ja perusti sen sijaan tämän kansansivistystyötä tekevän yhdistyksen, jonka tarkoituksena oli jalostaa naisia ja tällä tavoin lisätä heidän kykyään asettua vastarintaan.²⁵

Opettajattarena Dagmar Neovius valittiin Martta-yhdistyksen ensimmäiseen hallitukseen ja sen jälkeen hänellä oli koko elämänsä ajan keskeisiä tehtäviä tässä järjestössä. Näyttää kuitenkin siltä, että hän ainakin nuorempana viihtyi paremmin purjehtimassa Kagaalin hieman vaarallisessa vanavedessä kuin järjestämässä ruoanlaittokursseja ja kansansivistysiltoja martoille.

Venäläisten vastaveto passiiviselle vastarinnalle oli useiden laillisuuskantaa edustavien virkamiesten erottaminen ja heidän korvaamisensa tsaarille uskollisilla miehillä. Tällöin oppositio aloitti maanalaisen työskentelyn. Vuonna 1901 perustettiin salainen järjestö nimeltä Kagaali, joka alun perin oli venäläisen lehdistön antama halveksiva nimitys passiivisen vastarinnan johtomiehille. Siitä tuli vähitellen laajalle haarautuvan organisaationsa avulla salaisen politiikan johtotekijä sekä koti- että ulkomailla. Vaikka naiset osallistuivatkin passiiviseen vastarintaan, heidät jätettiin kuitenkin välittömästi ulkopuolelle, kun oli kysymys todellisen organisaation pystyttämisestä. Kagaalissa oli vain miespuolisia jäseniä. On tavallista, että naiset saavat olla mukana toiminnassa suunnilleen samoilla ehdoilla kuin miehet niin pitkään kuin organisaatio ei vielä ole täysin vakiintunut. Myöhemmässä vaiheessa heidät jätetään ulkopuolelle tai he perustavat erityisiä naisjaostoja organisaation sisälle.

NOME DE GUERRE - CHARLOTTE

Toukokuussa 1902 perustettiin naisten Kagaali eli Naiskagaali, kuten sitä myöhemmin kutsuttiin. Organisaatioon kuului noin 25 naista pääkaupungista ja suunnilleen yhtä monta edustajaa muualta maasta. Kannattajia oli paljon enemmän. Dagmar Neoviuksesta tuli ensimmäinen puheenjohtaja, ja kun hän vuonna 1904 lähti maanpakoon veljensä kanssa, hänen tehtävänsä siirtyivät Tekla Hultinille.

Naiskagaalin jäsenet ja kannattajat olivat, kuten vastaavan miehisen organisaationkin, lähinnä henkilöitä, jotka ideologisesti kuuluivat ruotsalaiseen puolueeseen tai nuorsuomalaisiin, mutta myös monet sosiaalidemokraatit tukivat heitä. Monet Naiskagaalin johtavista hahmoista kuuluivat Martta-yhdistyksen johdon tavoin Naisasialiitto Unioniin. Ensimmäiseen yksikamariseen eduskuntaan valituista naisista Dagmar Neoviuksen lisäksi ainakin seuraavat osallistuivat passiiviseen vastarintaan: nuorsuomalaisten Aili Nissinen sekä sosiaalidemokraattien Miina Sillanpää, Ida Ahlstedt, Maria Laine, Hilja Pärssinen, Mimmi Kanervo ja Sandra Lehtinen. Dagmar Neoviuksen ohella vain Alli Nissinen lienee ollut Naiskagaalin jäsen.²⁶

Naiskagaali yritti ensi alkuun tarjota apuaan aktiivisille herroille, esimerkiksi tarjoutumalla heille yksityissihteereiksi. Tämä ja naisten muutkin yritykset soluttautua sinne, missä suuret päätökset tehdään, valui kuitenkin hiekkaan. Vastarintaliikkeen naiset saivat, harvoja poikkeuksia lukuunottamatta, hoitaakseen delegeoituja tehtäviä, kuten puhtaaksikirjoittamista, kopiointia, lehtien kaupustelua ja kielletyn kirjallisuuden, salaisten papereiden ja lopulta jopa pakolaisten ja aseiden salakuljettamista. Naiset keräsivät myös rahaa. Siihen he olivat tottuneet jo hyväntekeväisyysyhdistyksissä. Ebba Östenson, Venla Kiiski ja Kerstin Kåll ovat yksityiskohtaisesti osoittaneet, kuinka naiset Dagmar Neoviuksen johdolla hoitivat tunnollisesti ja neuvokkaasti nämä tärkeät, osin vaatimattomilta näyttävät tehtävät. Suomessa Dagmar Neovius organisoii lukemattomia pakkaus- ja postitustilaisuuksia. Ruotsista päin hän johti *Fria Ord/Vapaita Sanoja*-lehden jakelua. Koska sensuuri näinä aikoina saattoi lukea kirjeet, lehti sai nimekseen ”Täti”, kokouksia kutsuttiin kahvikutsuiksi ja Dagmar itse otti itselleen salanimeksi kolmannen nimensä Charlotte.²⁷

Rouva Helmi Setälä, joka oli naimisissa suomen kielen ja kirjallisuuden professorin Emil Nestor Setälän kanssa, kirjoitti nimimerkillä ”Eräs äiti” kirjoitelman *Kodin tehtävä nykyhetkessä*. Siinä naisia kehoitettiin valppauteen siitä syystä, että venäjän kielen opetus oli lisääntynyt kouluissa. Koti oli nyt kansan ja kansankielen viimeinen linnake. Dagmar Neovius käänsi pamfletin ruotsiksi.²⁸

Vuonna 1904 perustettiin myös maanalainen aktiivinen vastarintaliike, jonka johdossa oli kosmopoliitti, kirjailija Konni Zilliacus. Aktivistit muistuttivat monin tavoin venäläisiä vallankumouksellisia intellektuelleja ja tekivät myös heidän kanssaan yhteistyötä. Osa passiivisen vastarinnan kannattajista siirtyi nyt aktivistien puolelle. Dagmar Neovius puhui rauhanomaisen politiikan puolesta, mutta asettui kuitenkin tukemaan rakasta veljeään, joka tunsii sympatiaa aktivisteja kohtaan, salakuljettamalla vallankumouksellista venäläistä kirjallisuutta ja auttamalla pakolaisia.²⁹

NAISKAGAALI - ÄÄNIOIKEUSYHDISTYS

Historian professori ja kirjailija Alma Söderhjelm, josta tuli aktivisti, kutsuu muistelmissaan Kagaali vanhojen miesten liikkeeksi ja Kagaalin naisia yläluokan naisiksi, jotka pursuavat *"mahtailevaa energiaa ja vapauden paatosta"* ³⁰. Annie Furuhjelm, joka kuului sekä Naiskagaaliin että Suomen aktiiviseen vastustuspuolueeseen, huomauttaa, että jälkimmäisessä organisaatiossa vallitsi sukupuolten välillä tasa-arvo. Naiskagaalin jäseniä hän pitää vain omahyväisten, kaukana kenttäväestä pysyttelevien johtajien apureina. ³¹

Vaikka Alma Söderhjelm kritisoikin Naiskagaalia, hän kuitenkin myöntää, että monille naisille se oli kanava, jota pitkin he pääsivät mukaan politiikkaan ja kohti laajempaa elämännäkemyistä. Hänen omaan elämäänsä tuli uusia haasteita, kun hän liittyi aktivisteihin. *"Nyt sai alkunsa se itsenäinen ja taiteellinen Alma, joka kehittyi lopulliseen muotoonsa Tukholmassa 1920-luvulla"*, toteaa Marja Engman Alma Söderhjelmiä käsittelevässä elämäkerrassaan. ³²

On myös olemassa useita esimerkkejä, että varsinkin maaseudulla Naiskagaali tarjosi mahdollisuuksia myös niille naisille, jotka eivät kuuluneet yhteiskunnan ylimpiin kerroksiin. Passiivisen vastarinnan toimintakentästä tuli poliittinen näyttämö myös työväenliikkeelle, erityisesti sen naisille. Herrasväen ja palvelusväen järjestöyhteistyö ei aina perustunut aidosti yhteisiin intresseihin. Osapuolten välillä liikkui myös rahaa, sillä Naiskagaalin jäsenet maksoivat työläisnaisille, jotta nämä kulkisivat agitoinnissa kaduilla ja toreilla. Säätyläisnaistenhan ei tätä katsottu voivan tehdä. Molemmat ryhmät työskentelivät omien piilotavoitteidensa puolesta, herrasväki yhteiskuntaluokkien olosuhteiden harmonisoinnin puolesta ja palvelusväki esimerkiksi yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden puolesta. ³³

Kaikki, jotka osallistuivat vastarintaliikkeiden toimintaan, sulautuivat kuitenkin yhteen jollakin tasolla. Toimenpiteet vaikuttivat harvoin toivotulla tavalla venäläiseen esivaltaan, mutta ne kohottivat toimintaan osallistuvien ja heidän kannattajiensa poliittista tietoisuutta, mikä kuitenkin ei lisännyt

yhteenkuuluvaisuuden tunnetta, vaan aiheutti tietynlaista hajaannusta - työväenliikkeestä tuli vallankumouksellisempi kuin se oli ollut ja sukupuolten väliset ristiriidat tulivat päivänvaloon, mistä Naiskagaali on eräs esimerkki.

Niin pitkään kuin yhteinen vihollinen, Venäjän hallitus, oli olemassa, ei syntynyt avoimia luokkakonflikteja. Kaikki olivat vielä samassa vaarassa joutua viranomaisten rangaistustoimenpiteiden kohteeksi. Dagmar Neoviuksen koulu suljettiin vuonna 1903, mutta avattiin jälleen parin vuoden kuluttua. Kun veli Arvid karkoitettiin maasta, Dagmar lähti itsekkin vapaaehtoiseen maanpakoon ollakseen veljen tukena. Tuskin vastarintaliikkeen naisten ja miesten pelko henkensä puolesta oli täysin perusteetonta.

Vuoden 1905 suurlakko aiheutti sen, että venäläistämisyhtymykset hetkeksi lakkasivat. Marraskuun manifestissa vahvistettiin maan perustuslait. Tätä seuranneessa voitonhuumassa Kagaalin toiminta lakkautettiin, mutta Naiskagaali jatkoi toimintaansa ja lähestyi lopulta aktivisteja muun muassa tukemalla Saksaan sotilaskoulutukseen matkustavia vapaaehtoisia sekä sittemmin perustettua jääkäriiliikettä.³⁴

Helena Westermarck on muistelmiensa julkaisemattomissa osissa kommentoinut sitä tosiseikkaa, että Naiskagaali jatkoi toimintaansa, vaikka sitä ei muodollisesti enää tarvittu. Virallinen selitys, että ryhmää ei hajotettu, oli, että organisaatiota vielä voitiin tarvita, koska *"poliittinen elämä on kaikilla alueilla hyvin epävarmaa"*. Westermarck kirjoitti, että päätökseen vaikuttivat myös tunneseikat: *"Naiskagaalissa vallitsi hyvä yhteishenki ja eroaminen oli vaikeaa..."* Hän lisäsi, että näin Suomen porvarilliset naiset saivat ensimmäisen poliittisen yhdistyksensä. Hän piti sitä samantyyppisenä naisyhdistyksenä, jollaisia useat puolueet perustivat myöhemmin, mutta jollainen oli ainoastaan Sosialidemokraattisella puolueella vielä vuonna 1905.³⁵ Tämä vahvistaa sen entisestään tutun tosiseikan, että passiivisella vastarinnalla oli monia muitakin päämääriä kuin niskurointi Venäjän hallintoa kohtaan.

FYREN

Finland redo till kamp — enligt verkligheten.

no 208564

1907

Vuosisadanvaihteen ensimmäinen sortokausi ja sitä vastaan organisoitunut vastarintaliike loi Suomen naisille erikoisaseman miesten taistelukumppaneina. Naisten omistautuessa yleispolitiikalle heidät omat tarpeensa jäivät syrjään kunnes vaara oli ohi. Tuliko taistelun aikana syntyneestä miesten ja naisten tasavertaisuudesta näin yhdenmukaistamista vahvemman ehdoilla? Kuvassa vuodelta 1907 pilalehti *Fyrenin* tulkinta routavuosien päättymisestä. Kuva: Museovirasto.

Äänioikeusuudistuksen jälkeen vuonna 1906 keskusteltiin pitkään, mikä merkitys venäläistämispolitiikalla ja sen vastustamisella oli uudistukselle. Dagmar Neovius, Helena Westermarck ja Jenny af Forselles väittivät vuonna 1914 *Nutid*-nimisessä aikakauslehdessä, jota he silloin toimittivat, että naiset itse, muiden muassa omien sortovuosien aikaisten panostensa avulla, olivat hankkineet itselleen miesten silmissä sen arvostuksen, joka tarvittiin äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden saamiseksi eduskuntavaaleissa. Toimituskunta esitti väitteensä Alma Söderhjelmiä kohtaan suuntautuneessa polemiikissa; tämä oli aikaisemmin kirjoittanut, että suomalaiset naiset eivät olleet saavuttaneet kansalaisoikeuksiaan, esimerkiksi äänioikeutta ”omin voimin” vaan olivat saaneet sen kuin taivaan lahjana vuoden 1905 poliittisen myllerryksen yhteydessä, kun lakkoaalto Venäjän ja Japanin välisen sodan seurauksena levisi ympäri keisarikuntaa ja ”*kaikki lähes vapaaehtoisesti taipuivat kansan tahtoon*”.³⁶

Ei ole tutkittu, kuinka monet suomalaiset naiset salakuljettivat sanomalehtiä valepohjaisissa matkalaukuissa tai matkustivat ympäri maata poliittisina agitaattoreina. Ilmeisesti heidän määränsä kuitenkin riitti kyseenalaistamaan käsitystä, että maan puolustaminen, kuten passiivista vastarintaa silloin kutsuttiin, ja muu koko suuriruhtinaskuntaa koskeva poliittinen toiminta olisi ollut ainoastaan miesten käsissä.

Opposition naiset saattoivat myös suoraan ja epäsuorasti vaikuttaa avainasemassa oleviin henkilöihin. Leo Mechelin oli Tekla Hultinin hyvä ystävä, Dagmar Neoviuksen perheen hän tunsu hyvin ja oli säännöllisessä yhteydessä Dagmariin tämän ollessa Naiskagaalin puheenjohtaja. Naiskagaalin jäsenten järjestämällä monilla päivällisillä ja muilla kutsuilla Mechelin oli usein nähty vieras.³⁷

Dagmar Neovius on kirjoittanut, että tärkein Naiskagaalin anti hänelle itselleen oli mahdollisuus tavata useampia ihmisiä kuin hän olisi koskaan tavannut ilman yhdistystä. Hänen toimintansa Naiskagaalissa ja Martta-yhdistyksessä ovat osasyitä siihen, että hänet valittiin yksikamariseen eduskuntaan Helena Westermarckin sijasta, vaikka jälkimmäisellä oli kirjallista tuotantoa ja lisäksi joitakin huomattavia tauluja. Dagmar Neoviuksen perusteella

voidaan väittää, että Naiskagaali oli monissa suhteissa yhdistys, joka edesauttoi naisten kansalaisoikeuksien kehittymistä, esimerkiksi äänioikeuden ja vaalikelpoisuuden saamista eduskuntavaaleissa. Luonnollisesti prosessia veivät eteenpäin myös vuoden 1905 mullistavat tapahtumat.

ISÄN TYTTÖ?

Eduskunnan jäsenyyttä seurasivat Helsingin kaupungin kunnalliset luottamustehtävät, muiden muassa kansakoulun johtokunnan sekä kaupungin lastensuojelua valmistelleen komitean jäsenyydet. Vuosina 1917-1921 Dagmar Neoviuksella oli kaupungin elintarvikekomission ruokakorttikeskuksen päällikkönä vaativa tehtävä järjestää ruoan säännöstely Helsingissä. Tätä tehtävää seurasi aktuaarin virka kaupungin tilastotoimistossa, josta hän jäi eläkkeelle. Dagmar Neovius kuoli vuonna 1939.³⁸

Dagmar Neovius antautui tietämystä sekä matemaattista ja organisatorista lahjakkuutta vaativiin tehtäviinsä siinä määrin, että voidaan kysyä, löikö hän laimin muita persoonallisuutensa puolia. Hän sairasti usein, luultavasti vatsakatarria, ja oli sairastaessaan hyvin epätoivoinen. Kuten muutkin niin kutsuttujen parempien perheiden naiset, hänkin vietti pitkiä aikoja sanatorioissa. Ei kuitenkaan huoli itsestä, vaan tunteet vielä sairaalloisempaa Arvid-veljeä kohtaan, veivät hänet näihin lepokoteihin. Niiden rauhallisessa ilmapiirissä hän viihtyi ja usein hän viipyi huolehtivan henkilökunnan hoidossa nauttien valmiista ruokapöydästä ja hyvästä seurasta pitempiäkin aikoja kuin olisi varsinaisesti ollut tarpeen.³⁹

Vaikka Dagmar Neovius toimi naisjärjestöissä, hän ei ollut naispoliitikko, jolle feministinen ideologia olisi ollut ratkaisevan tärkeää. Hänen poliittista uraansa selittävät pikemminkin hänen sukuperimänsä laajassa mielessä, hänen luonteenpiirteensä, jotka muotoutuivat perheen parissa, juuret lukumääräisesti vähäisessä suomalaisessa eliitissä, suomalaisen eliitin suhde alempiin yhteiskuntaluokkiin ja Suomen kansan asema Venäjän valtakunnassa.

Dagmar Neovius sai hankkia itselleen koulusivistystä ja ammatin. Hän sai osallistua yhteiskuntaelämään, kulkea vapaasti isänsä ja veljensä jalanjäljissä. Hän samaistui heihin ja jakoi heidän kulttuuriradikalisminsa ja laillisuuspyrkimyksensä. Hän kouluttautui opettajattareksi, johti Naiskagaalia niin, että se oli Kagaalin rinnakkaisjärjestö, mutta hän ymmärsi myös, mikä merkitys organisaatiolla oli kansalaisjärjestönä naisille.

Poliittisessa toiminnassaan Dagmar Neovius yhdisti kansallisuusaatteen, naisten vapautusliikkeen ja kansansivistystyön. Hänen pyrkimyksissään olla yhtä kansan kanssa näkyi kuitenkin patriarkaalisuuden piirteitä. Naisena hän itsekin joutui tämän asenteen uhriksi. Leo Mechelin huudahti yksikamarista eduskuntaa puolustaessaan: *"...Kaikki mukaan! Sillä tavoin lasketaan perusta yleiselle solidaarisuudelle"*.⁴⁰ Hän tarkoitti, että epäluotettavat kansanosat ovat vähemmän vaarallisia, jos ne otetaan mukaan päätöksentekoon kuin jos ne ovat oppositiossa. Tämä koski yhtä hyvin naisia kuin sosialisteja. Suomalaisen eliitin joukossa ajatus kansakunnan ja valtion yhteisyydestä oli selkeä; kaikki, jotka kuuluivat kansakuntaan, voitaisiin myös lukea kuuluvaksi valtiovallan piiriin.⁴¹

Venäjän harjoittama sorto, jota symbolisoi viattoman Suomen kimppuun hyökkäävä kotka, antoi Dagmar Neoviukselle mahdollisuuden astua esiin kansalliselle areenalle, oikeaan paikkaan oikeaan aikaan, puolustamaan naisten pätevyyttä. Venäläistämistä vastaan suuntautunut oppositio oli kuitenkin hyvin pitkään miesten määrittelemä hanke. Ensimmäisen yksikamarisen eduskunnan jäsenenä Dagmar Neovius hakeutui muiden naisten pariin; hän keskittyi kysymyksiin, joiden katsottiin soveltuvan naisille ja jotka myös olivat naisten muotoilemia. Vasta sekä perheen, yhteiskunnan että valtion jäsenenä Dagmar Neovius näkyy oikeassa valossa: aktiivisena, rohkeana, itsenäisenä, mutta myös empaattisena.

(Käännös: Outi Järvi)

1. Yleinen esitys n.k. ensimmäisestä ja toisesta sortokaudesta perustuu tässä ja myöhemmin artikkelissa lähinnä seuraaviin lähteisiin, joihin ei erikseen jatkossa viitata, paitsi sitaattien yhteydessä: Jussila, Osmo, "Suomi Suuri-ruhtinaskuntana, 1809-1917". *Suomen poliittinen historia 1809-1995*. Osmo Jussila, Seppo Hentilä ja Jukka Nevakivi. WSOY, Helsinki 1996; Klinge, Matti, *Studenter och idéer. Studentkåren vid Helsingfors universitet 1828-1960 III. 1872-1917*. Otava, Helsinki 1978; Kujala, Antti, *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899-1905. Historiallisia Tutkimuksia* 194. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki 1995; Siren, Olle, "Lovisanejden mot Bobrikoff. Protest och anpassning hos lokal elit och övrig ortsbefolkning 1899-1904. Liite: Viktor Magnus von Born, Relation om min landsförvisning". *Historiska och litteraturhistoriska studier* 71. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 604. Helsinki 1996; sekä seuraavat artikkelit teoksessa *Uppslagsverket Finland: "Finland historia", "kagalen", ofärdsår" ja "jägarrörelsen"*.

2. *Suomen kansanedustajat - Finlands riksdagsledamöter 1907-1982*. Helsinki 1982.

3. Ehrström, Inger, *Svenska Kvinnoförbundet 1907-1982*. Söderströms, Helsinki 1982, 36.

4. von Bondsdorff, Göran, *Svenska Folkpartiet. Bakgrund, tillblivelse och utveckling till 1917*. Söderströms, Helsinki 1956, 112-118.

5. Bondsdorff von 1956, 137-138, 154; Tuominen, Uuno, "Autonomian ajan yksikamarinen eduskunta 1907-1916". *Suomen kansanedustuslaitoksen historia V*, Helsinki 1958, 230; Innala, Aune, *Suomen naisen alkutaival lainsäätäjänä 1907-1917*. Joensuu 1967, 222.

6. Innala 1967, 136, Pulma, Panu, "Kerjuuluvasta perhekuntourukseen". *Suomen lastensuojelun historia*. Lastensuojelun keskusliitto, Kouvola 1987, 111.

7. Rajainen Maija, *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvun ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 91. Helsinki 1973, 185-190; Ala, Juha, *Suomineito ja suojelusikä. Psykohistoriallinen tutkimus Suomen sortovuosien valtiollisen tilanteen ja alaikäisiin kohdistuvista siveellisyyserikoksista käydyn keskustelun yhteyksistä*. Suomen historian pro gradu-työ. Helsingin yliopiston historian laitos 1996, passim.

8. Innala 1967, 164; Rajainen 1973, 190-194.

9. Sihvonen Riitta, "Minä kumminkin käytän puheenvuoroa". *De första kvinnorna i landdagen 1907-1908 I. Utställningskatalog*. Riksdagsbiblioteket, Helsingfors 1995, 9.

10. Valtiopäivien pöytäkirjat 1914, 896.

11. VP 1908 II ptk., 1005.

12. Ehrström 1957, 5-6; katso myös Annie Furuhjelmin esipuhe teoksessa *Finlands svenska kvinnoförbund 25 år*. Helsinki 1933.

13. Kirje Dagmar Neoviukselta Helena Westermarckille 21.7.1916. Helena Westermarckin kokoelmat. Åbo Akademin käsikirjoitukset; Furuhjelm Annie, *Den stigande oron*. Söderströms, Helsinki 1935, 256-257. Katso myös Ellen Keytä käsittelevä kappale samassa teoksessa.

14. Kirje Dagmar Neoviukselta Alma Söderhjelmille 23.4.1904. Alma Söderhjelmmin kokoelmat. Åbo Akademin käsikirjoitukset.

15. Artikkeleita Neovius-nimisistä henkilöistä seuraavissa haku teoksissa: Bergholm, Axel, *Sukukirja, Suomen aatelittomia sukuja* Kuopio 1901; Kansallinen Elämäkerrasto. WSOY, Porvoo 1927-1934; Uppslagsverket Finland.

16. Bondsdorf von 1956, s. 16, 17; Halila, Aimo - Nordenstreng, Sigurd af, *Haminan historia II. Venäjän vallan alusta 1900-luvun alkuun (1742.n. 1900)*. Mikkeli 1975, 522 ff; Smeds, Kerstin, *Helsingfors-Paris, Finland på världutställningarna 1851-1900*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland Nr 598, Helsinki 1996, 229, 236-238, 240, 263, 269, 270.

17. Ks. viite 15.

18. Halila - Nordenstreng af 1975, 494-496; Nordenstreng af, *Fredrikshamns stads historia. Tredje delen*. Hamina 1911, 897 ff.

19. Halila - Nordenstreng af 1975, 494.

20. Hornborg Erik, "Historik", *Nya Svenska Samskolan 1888-1938*. Helsinki 1938; matrikkeli samassa kirjassa; Neovius Dagmar, "Om åskådningsundervisning". Helsingfors 1894; Östenson Ebba, "Kvinnor under ofärdsår". *Historiska och litteraturhistoriska studier* 51. SSLS nr. 471. Helsinki 1976, 216.

21. Östenson 1976, 215-216.

22. Söderhjelm, Alma, *Min värld*. Albert Bonniers 1931, passim.

23. Östenson 1976 s. 216-217. Originaali Kagaalin arkistossa. Dagmar Neoviuksen päiväkirja 21.5.-7.6.1905 ym. merkintöjä. Kansallisarkisto (KA).

24. Ösrenson 1976; Söderhjelm 1931, passim; Kiiski, Venla, *Tekla Hultin, poliitikko*. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä 1978, 139-144; Siren, Olle, *Lovisa stads historia 1745-1995*. Loviisan kaupunki 1995, 205-218.

25. Ollila, Anne, *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 173. Suomen Historiallinen

Seura, Helsinki 1993, 19-33. Ks. myös Ollilan artikkeli tässä antologiassa.

26. von Alftan, Märta, *Seitsemän vuosikymmentä Naisasialiitto Unionin historiaa*. Joensuu 1966, 29,34, 105, 119; Östenson 1976; Kiiski 1978, 139-144. Ks. myös Elina Kataisen ja Riitta Oittisen sekä Maria Lähteenmäen artikkelit tässä antologiassa.

27. Östenson 1976; katso myös Kiiski 1978, 139-144 ja Käll, Kerstin, *När fan tog Bofinken. Den illegala pressen i Finland 1900-1905*. Ordfronts förlag Stockholm 1992, passim.; Vrt. Dagmar Neoviuksen päiväkirja ym. merkinnät ja Elsa Reinin merkinnät. Kagaalin arkisto. KA.

28. Parmanen, Eino, *Taistelujen kirja. Kuvauksia itsenäisyystaistelumme vaiheista sortovuosina osa I*. WSOY, Porvoo 1936, 349-350. Östensonin 1976 mukaan kirjoituksen nimi on Äideille. Viikosta ei ole löytynyt Kagaalin arkistoista Kansallisarkistosta eikä Helsingin yliopiston kirjaston kokoelmista.

29. Östenson 1976; Nordenstreng, S., Mechelin. *Hans statsmannagärning och personlighet II*. Helsinki 1937, 191.

30. Söderhjelm 1931, passim. sitaatti s. 427.

31. Furuhielm 1935,265-266.

32. Engman, Marja, *Det främmande ögat. Alma Söderhjelm i vetenskapen och offentligheten*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland nr 602. Helsinki 1996, 129.

33. Söderhjelm 1931 Elin Nylanderin käsittelevä osuus; Ks. myös Kiiski 1978, Kujala 1995 ja Sirén 1995 sekä Elina Kataisen, Maria Lähteenmäen ja Riitta Oittisen artikkelit tässä antologiassa.

34. Östenson 1976.

35. Helena Westermarckin muistelmat julkaistiin postuumina 1941. Helena Westermarck, *Mina levnadsminnen*, Söderström & Co, Helsinki 1941. Julkaisija huomauttaa (s. 488), että kappale Kvinnokagalen puuttuu, koska kirjoittaja oli lainannut sen jollekulle, joka ei ollut palauttanut sitä. H.W.:n järjestöä käsittelevää käsikirjoitusta säilytetään Aline Pippingin muistiinpanojen joukossa. Säilytyspaikka on Svenska Litteratursällskapet i Finlands historiska och litteraturhistoriska arkiv.

36. "Kvinnorörelsen och kvinnornas rösträtt". *Nutid* 2/1914; "Elin Wägners senaste bok". *Nutid* 1/1914.

37. Kiiski 1978, passim; kirjeenvaihto Leo Mechelinin ja Dagmar Neoviuksen välillä, Kagaalin arkisto, KA; Minette Donnerin valokuva-albumi, yksityiset kokoelmat.

38. Hultin, Tekla, "Dagmar Neovius". *Kansallinen elämäkerrasto*; Neovius, Dagmar, *Berättelse över Helsingfors stads livsmedelskommissions verksamhet 1917-1921*.

Helsinki 1922.

39. Kirjeet Dagmar Neoviukselta Helena Westermarckille 4.8.1907, 28.6., 12.7.1914, 21.7.1916. Helena Westermarckin kokoelma. Åbo Akademi.

40. Nordenstreng, Sigurd, Mechelin. *Hans statsmannagärning och politiska personlighet II*. Helsinki 1937, 328-339, sitaatti s. 339.

41. Alapuro, Risto, "De intellektuella staten och nationen." *Historisk Tidskrift för Finland* 3/87; vrt. esim. Blom, Ida, "Demokrati, nasjonalisme og forsvarspolitik 1884-1905". *Det er forskjell på folk - nå som før. Om kjønn og andre former for sosial differensiering*. Universitetsforlaget, Oslo 1994.

EEVA AHTISAARI, FM, Helsinki

"Hilda Käkikoskeen perehdyin tehdessäni hänen poliittisesta toiminnastaan pro gradu-tutkielman. Tässä kirjoituksessa olen tavallista laajemmin kuvannut ensimmäisiä vaaleja, sillä minua viehätti Käkikosken kirjeistä välittyvä poliittisen kulttuurin ja kansanluonteen kuvaus. Samapalkkaisuus, naisen virkakelpoisuus ja naisen työvapaus olivat hänen tavoitteitaan eduskuntatyössä."

MERJA-LIISA HINKKANEN, dosentti, Suomen Akatemian vanhempi tutkija

"Aleksandra Gripenbergin henkilössä on paljon sellaista, mikä koskettaa naislukijaa nykypäivänäkin: ankara velvollisuudentunto, sisäiset ristiriidat ja omista unelmista tinkiminen yhteisen hyvän vuoksi - mutta toisaalta myös taistelutahto, ahkera työnteko ja tinkimättömyys oman lujan naisasiavakaumuksen ajamisessa."

MERVI KAARNINEN, FT, Historian laitos, Tampereen yliopisto

"Hedvig Gebhardista kirjoittaminen oli haastava tehtävä. Aiemmin olin tutustunut hänen toimintaansa naisten koulutuksen ja erityisesti kotitalouskoulutuksen näkökulmasta. Tutkimuksen edetessä paljastui laaja ja monipuolinen elämäntyö, jossa johtavana teemana oli kaikkien suomalaisten naisten elinolosuhteiden parantaminen. Liisi Kiviojan ja Iida Vemmelpuun tarinat osoittivat, millaista oli saapua maaseudulta tuntemattomana ja kokemattomana valtakunnan politiikkaan."

ELINA KATAINEN, VTM, Helsinki

"Sandra Reinholdsson ja Mimmi Kanervo olivat minulle tuttuja niminä kommunistisen liikkeen historiasta. Maria Raunion ja Jenny Kilpiäisen jäljille lähdin nollapisteestä. Oli kiinnostavaa havaita, kuinka vahvasti kansallinen liike vaikutti näidenkin sosialistien taustalla. Mietityttävää oli naisten yritys yhdistää perhe-elämä poliittiseen toimintaan ja kannustavaa oli, että vaatimattomista oloista lähteneet naiset nousivat puolustamaan oikeuksiaan niin omassa liikkeessä kuin yhteiskunnassa yleisemmin."

MAIJA LINTUNEN, FM, Viitasaari

"Aleksandra Gripenberg on tullut minulle läheiseksi valmistellessani hänen kansainvälistä naisasiauraansa koskevaa tutkimusta. Vaikka tunnen hänet hyvin naisasianaaisena, poliitikon ja kansanedustajan roolissa Aleksandra tuotti minulle monia yllätyksiä ja samalla oivalsin uudella tavalla hänen kansainvälisten aktiviteettiensa motiiveja."

MARIA LÄHTENMÄKI, FT, vt. yliassistentti,

Historian laitos, Helsingin yliopisto

"Työläisnaisliike on ollut sydäntäni lähellä jo kymmenisen vuotta. Olen käsitellyt naisten palkkatyötä, poliittista järjestäytymistä ja yksittäisiä elämänkohtaloita muun muassa väitöskirjassani. Eräiden tutkimuskohteinani olevien menneisyyden naisten koettelemuksiin ja onnen hetkiin olen eläytynyt niin voimallisesti, että voisin sanoa heitä jopa ystävikseni!"

PIRKKO MARKKOLA, FT,

Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto

"Tutustuin Anni Huotarin ajatuksiin tehdessäni väitöskirjaa työläisperhekyseymyksestä. Kuuden lapsen äitinä hän pyrki elämässään yhdistämään perheen ja työn. Hän ei torjunut uusia haasteita, joista kansanedustajuus oli yksi merkittävimmistä. Huotari uskoi ajamiinsa asioihin ja on siinä suhteessa rohkaiseva tuttavuus nykyihmisille."

SARI OIKARINEN, FL,

Historiatieteen laitos, Tampereen yliopisto

”Tein pari vuotta sitten tutkielman Hilja Pärssisen varhaisesta poliittisesta toiminnasta. Lyhyen artikkelin kirjoittaminen tähän teokseen herätti jälleen mieleeni toiveen palata hänen ajatustensa ja elämäntaipaleensa pariin. Erityisen kiinnostavana koen hänen runoutensa ja muiden kaunokirjallisten tekstiensä analysoinnin; niiden kautta hänen persoonallisuutensa tulee lähemmäksi ja avautuu monivivahteisempaan kuin pelkkien poliittisten tekstien kautta.”

RIITTA OITTINEN, VTM, assistentti,

talous- ja sosiaalhistoria, Helsingin yliopisto

”Olen aiemmin tarkastellut Sandra Lehtistä, näkökulmanani käsitöiden teon olennaisuus hänen elämässään. Henkilökohtainen kytkös Lehtiseen paljastui, kun huomasin, että hänen paikkansa eduskuntaehdokkaana ja sittemmin kansanedustajana (1922-1929) otti isänäitini sisko, tamperelainen tehtaantyyliäinen Ida Wihuri.”

ANNE OLLILA, dosentti, kulttuurihistoria, Turun yliopisto

”Lucina Hagman alkoi kiinnostaa minua, kun tein väitöskirjaani Marttajärjestöstä. Aluksi minua kiehtoi Hagmanin voimakas persoonallisuus ja toiminta naisasianaisena, mutta samalla alkoivat paljastua virkanaisen elämänehdot 1800-luvun lopussa: naimattomuus, perhevelvollisuudet, aktiivisuus kansalaisjärjestöissä ja uusien toimintamahdollisuuksien avaaminen naisille.”

MARITTA POHLS, FT, Pellervo-Seura

”Eveliina Ala-Kulju ja Hilma Räsänen olivat minulle aivan tuntemattomia, kun aloitin artikkelini kirjoittamisen. Heihin tutustuminen vahvisti ajatuksiani, että yksi historian tutkimuksen tärkeä painopiste täytyy olla arkisen toiminnan tasolla. Miten tärkeä tekijä kansalaistumiskehityksessä oli esimerkiksi näiden ”matkasaarnaajien” merkitys!”

ALEXANDRA RAMSAY, FT,

Svenska Litteratursällskapet i Finland

"Dagmar Neoviukseen tutustuin ensimmäistä kertaa ryhtyessäni kirjoittamaan osuuttani tähän antologiaan. Elämäkerrallisesti kirjoittaessani näin selvästi, että naisasia voi olla sekä kutsumus että poliittinen strategia, samanaikaisesti, riippuen siitä miten vakavasti asian ottaa ja missä elämäntilanteissa se tulee ajankohtaiseksi."

IRMA SULKUNEN, dosentti, Helsingin yliopisto

"Tämän kirjan molemmat artikkelit liittyvät Suomen Akatemian rahoittamaan tutkimusprojektiin 'Naisten järjestäytyminen Suomessa 1750-1950'. Projektin muista julkaisuista mainittakoon *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen* (1989), *Retki naishistoriaan* (1991) ja *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita* (1995)."

EDUSKUNNAN
KIRJASTON
TUTKIMUKSIA
JA SELVITYKSIÄ

ISBN 978-951-53-3666-8 (pdf)